

09 3386 An

HERM. ANDERSEN
KJØBENHAVNS
IOLDBOD

FRA DE ÆLDSTE TIDER
INDTIL VORE DAGE

RHB

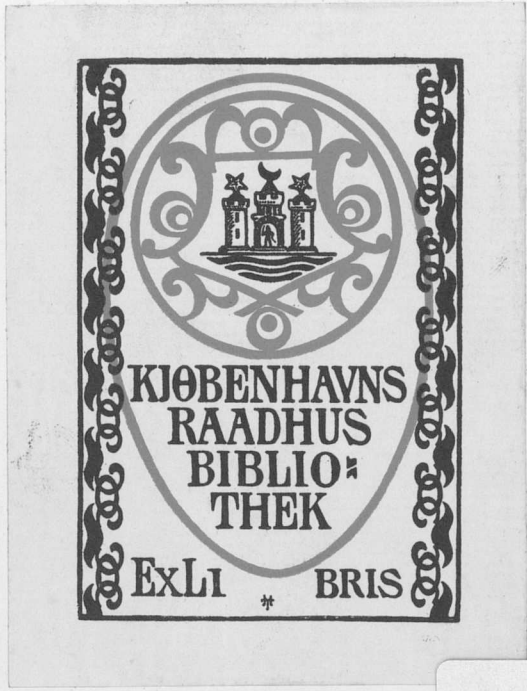

101 KØBENHAVNS KOMMUNES
BIBLIOTEKER

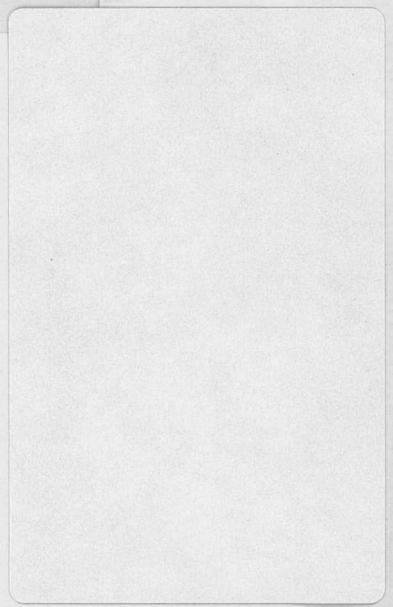
3259092425

09.3386 38k

09.3386

An

KJØBENHAVNS TOLDBOD

FRA DE ÆLDSTE TIDER

INDTIL VORE DAGE

UDGIVET AF FORENINGEN AF TOLDEMBEDSMÆND

STIFTET 25. SEPTEMBER 1904

TRYKT SOM MANUSKRIFT

TRYKT HOS J. JØRGENSEN & CO. (IVAR JANTZEN). KØBENHAVN

Kjøbenhavns Toldbod

fra de ældste Tider indtil vore Dage.

VED **HERM. ANDERSEN,**

TOLDKONTROLØR I KØBENHAVN.

09.3385

Am 38

k

1427

Uagtet Københavns Toldbods Fremvækst og Udvikling maa siges at give et særdeles godt Billede af den københavnske Storhandels Vækst gennem Tiderne, har der dog ikke hidtil foreligget nogen Fremstilling af Københavns Toldbods Historie, og det her foreliggende Værk er saaledes et Første-Forsøg i den Retning. Stoffet til denne Bog har jeg i Tidens Løb samlet, dels gennem trykte Kilder, dels — og ikke mindst — i Told-Arkiver, saaledes, at Arkiver danner Grundlaget for Fremstillingen fra det Tidspunkt, hvor Toldbodens egentlige Vækst begynder, omkring Aar 1770.

Da jeg maa formode, at saavel Handelsstanden som Toldetaten kan have Interesse af en saadan samlet Fremstilling af Toldbodens Historie, og da der endvidere i saa Henseende er rettet Opfordring til mig, har jeg nu vovet, at lade mit Arbejde gaa i Trykken; hvorvidt Bogens Værd vil svare til de mange Aars Arbejde, maa ærede Læsere bedømme.

For den Velvilje Foreningen af Toldembedsmænd har vist mig ved at overtage Udgivelsen af Bogen og dermed den pekuniære Risiko, bringer jeg herved Foreningen min bedste Tak; ligeledes maa jeg rette en Tak til Toldstedets Chef, Hr. Overtoldinspektør Ring, for elskværdig Imødekommenhed.

København, i August 1915.

Herm. Andersen.

INDHOLDSFORTEGNELSE.

	Side
Indledning	1
I. INDTIL ANNO 1630.	
Havn og Toldbod i Bispetiden	5
Den første Toldbod	8
Havn og Toldbod i Kongetiden indtil 1630	10
Toldbodforretninger i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede	21
II. FRA 1630 TIL NUTIDEN.	
Toldboden og Havnen indtil Kristian den 4des Død	27
Havnen og Toldboden i Frederik III's og Kristian V's Tid	34
Toldbodens nærmeste Omgivelser	39
Terrainforholdene mod Vest og Syd	45
Toldbodterrainet	53
Handelsforhold og Skibsfart	57
Forretningsgang paa Toldboden i det 17de Aarhundrede	61
En ny Toldkammerbygning	67
Forskellige Forhold	68
Byggeprojekter og Byggeforetagender	71
De ældre Karantænestationer	80
Toldboden efter Udvidelsen	83
Toldbod Vinhus	88
Nye Bygninger og nye Overvejelser	91
Havneforhold	96
Paa Toldboden i 1801	99
Toldboden under militært Tilsyn	100
Aaret 1807 og dets Virkninger	102
Paa Toldboden i den stille Periode	108
Vandring gennem Toldboden	118
Toldbod Vinhus igen	123
Toldbodens Vagthunde	125
Københavns Toldbods Personale o. 1840	129
Nordre Toldbodplads	130
Efter 1840. Havnedistrikterne	131
— Nordre Toldbod	133
— Søndre Toldbod	136
Jernporten	145

	Side
Forskellige Forbedringer og Udvidelser	149
Toldkammerbygningen i Amaliegade	158
Omflytninger og fortsatte Forandringer paa søndre Toldbod	162
Nordre Toldbodplads Regulering	167
Toldbodbrand	173
De nyeste og største Byggeforetagender paa Toldboden	174
Afsluttende Vandring gennem Toldboden	182

III. NEDLAGTE TOLDINSTITUTIONER HAVNEDISTRIKTERNE M. V. STRANDTOLDFORVALTNINGERNE I VEDBÆK OG DRAGØR.

Konsumtionsvæsenets Bygninger under Københavns Toldsted	191
Havnedistrikterne	199
Børsens Havnedistrikt	200
Kristianshavns Havnedistrikt	208
Nyhavns Havnedistrikt	214
Gammelholms Havnedistrikt	220
Frihavnen	221
Jernbanedistriktet	226
»10 Punds Posten«	230
Frederiksberg og Nørrebros Toldforvaltninger	231
Kalkbrænderiernes Tolddistrikt	261
Brænderiafgiftskontoret	232
Vedbæk Strandtoldforvaltning	234
Dragør Strandtoldforvaltning	237

København — Storstaden, Hovedstaden, den efter manges Mening altfor store By i det lille Danmark — kan takke sin Havn for baade Navn, Tilværelse og Vækst, idet det er denne, af Naturens Haand saa ypperligt formede og beskyttede Ankringsplads mellem Sjælland og Amager, der har betinget Byens Anlæg og Opkomst; her var oprindeligt et sikkert og bekvemt Anløbssted, hvor Skibene havde Læ for alle Vinde, og hvor Skippere og Købmænd uden at behøve at frygte Overfald kunde drive deres Tuskhandel. Og dette Naturens gode Værk er gennem Tiderne bleven yderligere fremmet og forbedret ved driftig og vindskibelig Menneskekunst og Snille, — Havnen er udvidet Gang paa Gang og Byen har vokset sig større og større. Denne Fremvoksen skyldes særlig Handelen, hvis Livsbetingelse netop er den gode Havn, og som ogsaa har vidst at udnytte denne og derved gøre København til den store Handelsby og Handelshavn, som vi nu kender. Og Tidernes skiftende Regeringer har med vaagent Øje fulgt disse Bestræbelser og har selv paa mange Maader ydet Hjælp, men har ogsaa forlangt *sin* Andel af Udbyttet gennem *Tolden*, og derfor er Toldbodens Historie nøje knyttet til Byens og Havnens Udvikling gennem Tiderne, *dens* Udvidelser maa holde Trit med Havnens og Handelens Vækst.

Det er i Knyttingsaga at Byen første Gang, ved Aar 1043, nævnes som en Havn og med Navnet »Havn«. Det var dengang en lille Handelsplads, hvor fremmede Købmænd og Skippere i Markeds- og Fisketider landede for at tage Fisk, Kød og Talg i Bytte mod Klæde, Jærn o. s. v. I denne Havn kunde de ligge trygt og beskyttede mod Storm og Uvejr, thi Havnen var dengang et smalt Sund, der bugtede sig ind fra Havet og som mellem Kysterne af de to store Øer Sjælland og Amager var opfyldt af en Mængde Smaaholme. Dette Sund var imidlertid meget bredere end Havnen nu; paa Sjællandssiden strakte

det sig oprindelig maaske endog lige til Søerne, nu tre, den Gang kun én betydeligt større Sø. Paa et senere Tidspunkt — ved Midten af det 12. Aarhundrede — var Kystlinien efter nutidige Forhold følgende: Fra det tidligere Glaci, omtrent Østbanegaardens Terrain, trak den sig gennem Grønningen, over Toldbodvejen ved Bredgade, hen over Marmorkirkepladsen ud til Store Strandstræde, omkring Charlottenborg hen mellem Vingaardsstræde og Dybensgade, Læderstræde og Gammelstrand samt Nybrogade og Magstræde til Raadhuspladsen ved Lavendelstræde og derfra over Tivoli og Halmtorvet videre ned mod Køgebugt. Amager kan samtidig ikke have naaet længere frem i Sundet end til den nu forsvundne Amagerports Plads; men langs Kysten laa her flere Smaaholme, skilte fra hinanden ved lavvandede Smaasunde, som, Tid efter anden opfyldte, gav Byggegrunde for det nuværende Christianshavn.

I

INDTIL ANNO 1630

Havn og Toldbod i Bispetiden.

Den Boplads der i Tidens Løb blev til Byen Havn og senere København (Kópmannæhafn, mercatorum portus), laa ved Udmundingen af en Aa, der fra en Vig fra Søerne nord for Byen, som skød ned over den nuværende Hauserplads og endnu mindes i Navnet »Puster-vig« (»Putz« = Morads), løb ned til Stranden, følgende Retningen Vognmagergade, Gammelmønt o. s. v., hvorefter den øst for Nikolaj Kirke, mellem nuværende Nikolajgade og Holmensgade, faldt ud i det Sund, som den Gang skilte Bremerholm (nuværende Gammelholm) fra Sjælland; dete Sund kaldtes »Dybet«, og det fulgte omtrent Retningen af Dybensgade, hvis Navn er et Minde herom. Aa-Udløbet dannede Byens første Havn: Gamlebodhavn, af hvilken der er fundet Rester — Bolværk og en Art stensat Kaj med Fortøjningsringe samt Dele af Baade — i Nikolajgade og Dybensgade; dette Udløb sandede senere til. I Tidens Løb skete der i det hele store Forandringer i Sundet her, idet Landet langsomt hævede sig, medens Vandet traadte mere og mere tilbage, hvorved nye Kystlinier dannedes. Da denne Naturvirksomhed omkring ved vor Middelalders Begyndelse ophørte, har Indbyggerne fortsat Omdannelsen dels ved at hæve Jordsmonnet med Affald, dels ved Udfyldning af Vandløb og Opfyldninger i Stranden og mellem de forskellige Holme, og derved er efterhaanden fremkommet det København, vi nu kender. Denne kunstige Omdannelse vedvarer jo iøvrigt endnu, i de sidste Aaringer saaledes Frihavnen, Banegaardsterrainet og Islands Brygge.

Da Gamlebodhavn ikke mere kunde benyttes som Anlægssted, blev Havnen — omtrent samtidig med at Absalon byggede sin Borg — flyttet ind mod Vest til et andet og mere vandførende Løb, der fra Søernes vestlige Del udmundede i en Vig, som Havstrømmen mellem Borgholmen og Landet afsatte, og hvoraf Kanalen langs Gammelstrand endnu er en Levning. Denne Vig hed Kattesundet — efter de flade Grunde ud mod Kalleboderne, idet »Kat« betyder et grundt

Sted i Vandet, og den gik op over Vandkunsten. Kattesundet laa omtrent hvor Gaden af samme Navn nu findes.

Landsbyen »Havns« Beboere var Bønder; men paa deres Jord langs Kysten fandt den første Bebyggelse Sted, idet det var her de fremmede Købmænd indfandt sig for at drive Tuskhandel, naar det store Sildefiskeri i Sundet gik for sig. Sundet var jo dengang saa rigt paa Sildestimer, at Silden endog kunde tages med de bare Hænder. Vel var Hovedmarkederne for Silden i Skanør og Falsterbo (Falsterbod), men den gode naturlige Havn, der fandtes her, trak dog en stor Del af de Fremmede til sig, og den uanselige Flække ved Kysten har sikkert i Markedstiden fremvist et myldrende Liv, medens der i den øvrige Tid af Aaret kun fandtes de faa faste Bosiddende, hvis Antal dog stadigt voksede, saa at der allerede fandtes en By, da Absalon byggede sin Borg.

De aarlige store Sildemarkeder holdtes i Middelalderen fra St. Bartholomæus Dag, den 24de August og til St. Dionysius Dag, den 9de Oktober. I dette Tidsrum har der været Liv og Røre paa Torvepladsen »Østertorv« ved Stranden. Fremmede Købmænd kom langvejs fra i store Mængder for at opkøbe Silden, der paa Torvet blev nedsaltet i Tønder, og for at afhænde deres medbragte Varer, som forhandlede fra Træboder, der var opslaaede paa Torvet. Lige overfor dette, men paa den anden Bred af Gamlebodhavn, laa en Kongsgaard »Østergaard« (i 1328 omtalt som »curia australis, quæ dicitur østrægarth«, d. e. Gaarden mod Syd, som kaldes Østergaard), hvor Kongens Foged boede. Denne Gaard eller Borg laa hvor nu Vingaardsstræde Nr. 6 ligger. Efter sin Beliggenhed, ved det østlige Indløb til Dybet, har den maaske været bygget som Værn og Beskyttelse for Havnen og for de i Havnen værende Skibe, men som Vederlag for Beskyttelsen opkrævedes ogsaa hos de Fremmede en Afgift til Kongen, saa vel af Silden som af Stadelpladsen for Boderne, »Bodepenge«*). Efter at Byen var kommet under Bispernes Vælde og Havnen var forlagt mere vestligt, blev Østergaard en Avlsgaard under Borgen paa Slotsholm; senere kaldes den Vingaard og den nævnes sidste Gang i en Jordebog for ca. 1380. — Ogsaa i Bispevældens Tid maatte enhver »Skude«, der deltog i Øresundsfiskeriet, svare en Afgift til Bisperne, den saakaldte Bartholomæustold.

Men før København blev Absalons By, laa der en Tid, hvor det var forbi med Danmarks Vælde, og da huserede de vendiske Sørovere slemt i Landet. Et særligt godt Tilholdssted havde de i Køb-

*) Hvilke Summer Silden kunde indbringe Kronen, ses deraf, at Skaanemarkedet sidst i det 14de Aarhundrede gav den danske Konge en Indtægt af omkring 6000 Mark lybsk, d. e. cirka 70,000 Kr. i Sølvværdi, men i Virkeligheden flere Gange mere.

mandshavnen; dér kunde de ligge i Ro og Mag, og kom de Danske da efter dem paa deres Skibe, havde de god Tid til at smutte væk mellem Holmene og gennem Sundet ved Amager. Saa kom imidlertid Valdemar den Stores Tid, og med ham Absalon, som af sin kongelige Ven fik Byen foræret med Landsbyer og Øen Amager, 1167—1168, og under ham tager Byen og dermed Havnen til i Vækst og Udvikling, en Fremvoksen, der stadig tiltog i Tidernes Løb. — Paa en Holm, hvor Sørøverne særligt havde haft deres Tilhold, og som senere kaldtes Tyvsnæs (den nuværende Slotsholm), byggede Absalon sin Borg. Holmen var ikke stor af Omfang og Vandet om den var bredt, saavel mod Amager som mod Sjælland, mod Vest var det aabne Sund med flade Strande tilhøjre og -venstre, og i Baggrunden Køgebugt; mod Øst og Nord mødte Øjet ligeledes aabent Farvand med to Smaaholme, Bremerholm og en anden lille Holm i Forgrunden. Der var saaledes godt Udkig fra Holmen, og Bispen fik da ogsaa snart skaffet Fred i sit Omraade. Anløbsstedet for Datidens Smaaskuder, som nu var bleven forlagt til Kattesundet, var igen sikkert, og snart hævede sig langs Stranden mellem den nye og den tidligere Havn en helt anselig Købstad; Handel og Søfart kunde paany trives under sikker Beskyttelse, og Absalon, ligesom de Roskilde Bisper efter ham, gjorde hvad de kunde for at fremme Byens — og derved tillige deres egne — Interesser.

Som alt anført var Havnen forlagt mod Vest, og den laa nu under sikker Beskyttelse af Borgen paa Slotsholmen. Dens østlige Indløb maa have været omtrent midt imellem Holmens Bro og Boldhusgade, og mod Sydvest strakte den sig til Kattesundet; men ogsaa denne Vig blev i Tidens Løb opfyldt, og derefter blev selve Havnen lige indtil Christian den 4des Tid den Strækning, vi nu kalder »Ved Stranden« og Gammelstrand. Den lignede selvfølgelig ikke den nuværende smalle Kanal; dens Bredder var lave, Strømmen bred og rummelig, og i den laa flere Holme. Den nuværende Slotsholm var dengang mindst 2 Holme, og foruden Tyvsnæs var der Skarnholmen og mulig flere, som ved Opfyldning gennem Tiderne er blevne ét med Tyvsnæs og derved har dannet Slotsholmen (Thorvaldsens Musæum er bygget dér, hvor Skarnholmen laa). Ved Kattesund naaede Havnen atter den aabne Strand; Indløbet paa denne Side hed Kallebosund, men her har Vandet vistnok været saa flakt, at det kun har kunnet passeres af Smaabaade. Navnet Kalleboderne maa formentlig udledes af »Karleboderne«, Huskarlenes »Boder« paa Holmen bag Slottet.

Den første Toldbod.

Ved Havnens østlige Indløb byggede Bisperne — hvem og hvornaar vides ikke — et stort Taarn ved Siden af Borgen, men lige ud til Vandet, og i dette Taarn fandtes *T o l d b o d e n*. Skibene maatte jo her forbi for at komme i Havn, og herfra opkrævedes de Afgifter, som Bisperne paalagde de ind- og udgaaende Skibe. Ved Taarnet var en Bom, der spærrede Indløbet, og først efter at Skibet havde lagt til ved Toldboden og var bleven »indklareret«, blev Bommen trukket tilside, hvorefter Skibet havde Adgang til Havnen. Taarnet var højt, rundt og oventil fladt og altsaa noget nær afsamme Udseende som Runde Taarn; det har sikkert været stærkt besat med Krigsfolk, da det jo ogsaa skulde beskytte saavel Borgen som Havnen. Dette Toldbod-Taarn, der stod lige overfor Hotel Royal, blev først nedrevet omkring Aar 1560. Vagten ved Taarnet lukkede og laasede Bommen hver Aften, naar Vagtklokken ringede, og aabnede den atter om Morgenen ved Klokkens Lyd; den der brød gennem den lukkede Bom skulde bøde 40 Mark til Bispen og Staden, men at bryde Laasene fra Bommen var halsløs Gerning. Ved Havnens modsatte Ende laa der et Hus, der kaldtes *Endebod*; disse to Punkter, Taarnet og Endebod, bestemte Havnens Grænser og tillige dens fredlyste Distrikt; thi det hedder i Byens Stadsret af 1294, at den, som bryder Freden i det Hus, som kaldes Endebod, eller mellem Skibenes Indløb fra begge Sider af den lange Gade, skal betale den Fornærmede 40 Mark*), Bispen og Staden hver lige saa meget. I Roskilde-Bispers Jordebog ca. 1380 siges, at »Fred skal holdes fra Taarnet til Endebod«, og i Erik af Pommerns Stadsret hedder det: »hvo som og bryder Fred i det Hus, som man kalder Endebod, eller paa den Gade, man gaar tilskibs, da skal han bøde« o. s. v. Endebod har sandsynligvis ligget paa eller lige i Nærheden af Skibsbroen »Ladbro«, og det var i nordiske Byer et Hus eller en Bod af Træ, hvortil de Skibe søgte, som af en eller anden Grund havde Rettens Hjælp behov, hvilket gaves tilkende derved, at Skibet lagde til ved Endebod med et rødt Skjold i Toppen. I Boden afgjordes da alle Forbrydelser om Bord, og sandsynligvis ogsaa alle Trætter, der vedrørte Fragter eller Gods. — I Erik af Pommerns Oversættelse af Stadsretten af 1294, der var skrevet paa Latin, er *Toldbod* traadt i Stedet for Endebod, hvilket kunde

*) 1 Mark Sølv deltes i otte Ører og 1 Øre Sølv var i vore Penge lidt over $4\frac{1}{2}$ Kr.; 1 Mark Sølv altsaa ca. 37 Kroner. En Bøde paa 40 Mark var altsaa en hel lille Formue. — 1 Øre deltes i 3 Ørtuger og disse igen i 10 Penninger; der gik saaledes 240 Penninger paa en Mark. (Efter Hertel Wulff: Penge.)

tyde paa, at Toldboden for en Tid har været forlagt fra Taarnet og hertil. Stævninger til Endebod skete ved en Bysvend (præco), der bar en Stav med Biskoppens Mærke som Tegn paa sin Myndighed, og Stævning skulde foregaa i to Naboers Nærværelse, om den skulde have Gyldighed.

Skibsbroen »Ladbro« har fra først af antagelig ligget midt imellem Knabrostræde og Raadhusstræde. Til Ladbro førte en Gade, som løb parallelt med Stranden og som — efter Valdemar Atterdags Jordebog — hed Ladbrostræde (Lathbrostræde); en Del af denne hedder nu Kompagnistræde, men den østlige Del har bevaret Navnet i fordrejet Form: Læderstræde. Lathbrostræde blev nemlig af de tyske Købmænd lavet om til Leiderstrasse (Stigestræde), antageligt fordi der fra deres Pladser ved Strandbredden førte Stiger fra Brinken til de Flydebroer, hvor deres Skibe lagde til, da de ikke kunde flyde ind paa Fladvandet; i Tidens Løb blev Leiderstrasse saa til Læderstræde. Ladbro laa vistnok i Retningen Nord-Syd, saaledes at Skibene lagde til paa den vestlige Side, altsaa inde i Bugten, der dannedes ved Vigens Udløb i Stranden. Paa Broen, hvor der sandsynligvis allerede i Bispetiden ogsaa har ligget en Vejerbod, maa der have hersket baade stærkt Liv og megen Travlhed; thi i 1275 faar Borgerne, saavel rige som fattige, Tilladelse til at losse fra Broen eller fra Skib paa Søndage, mod at de gav »en Penning i St. Olavs Blok« — der var opsat paa Broen — til de Spedalske; ja, selv paa de store Helligdage kunde Losning tillades, naar Nødvendighed krævede det. Allerede den Gang har altsaa »Toldvæsenet« haft Overarbejde, men ganske vist uden Diæter. I Stadsretten af 1294 forbydes det Købmænd at sælge deres Varer paa Skib eller paa Broen (Ladbro); de skulde leje Boder paa Torvet og derfra falbyde deres Varer. Toldpersonalet har iøvrigt ikke været talrigt paa den Tid, det har nemlig kun omfattet én Person — som dog maaske nok har haft et Par Karle i sit Brød. I Jordebogen for ca. 1380 nævnes *Hakon Tollære*, og han bliver saaledes den ældste danske Toldmand, vi kender Navnet paa, ja man kan endogsaa, ifølge samme Jordebog, paavise hvor han boede, idet der anføres, at hans Ejendom laa paa Hjørnet af (nuværende) Gammeltorv og Nørregade paa Gadens vestlige Side. Ved Vejerboden paa Ladbro virkede samtidig Verner Pundere og Gødske Stenvejer, medens Saxo og Martin Drager havde Beskæftigelse ved Havnen, hvor tillige Johannes Driver levede af mere tilfældigt Sjøv. Byens Folkemængde var paa dette Tidspunkt cirka 4000 Sjæle.

Saaledes var altsaa Forholdene ved Toldboden og i Havnen i Bispernes Tid, og saaledes vedblev de at være endnu i lange Tider endog efter at Byen var overgaaet til Kongens Varetægt i Erik af

Pommerns Tid. Under denne Konge forsvinder dog den første Ladbrog, idet Farvandet blev for grundt til at Skibene mere kunde flyde ind, hvorfor Skibsbrog blev forlagt mere mod Øst til »Hysekebro« (ud for Hyskenstræde).

Havn og Toldbod i Kongetiden indtil 1630.

Kongerne har fra første Færd set Københavns Betydning som Havn og Handelsby og har derfor Gang paa Gang tildelt Byen og dens Borgere betydelige Privilegier; men de har ogsaa stedse været opmærksomme paa Byens og Havnens mere intime Anliggender, hvilket dog ikke kan undre, naar man erindrer, at de havde Bopæl paa Borgen paa Slotsholmen (— rettere Tyvsnæs; det er nemlig først i Aaret 1650, at den finere Betegnelse Slotsholmen fremkommer, hvorefter det under Straf forbydes at benytte det grimme Ord Tyvsnæs —), og altsaa havde Toldboden (Taarnet), Bommen og Havnen liggende lige for deres Øjne. I Kristoffer af Bayerns Stadsret af 1443 siges der: . . . hvo som kaster Ballast eller anden Omflod udi Havnen inden Bommen og Vester til Sten-Broen eller der imellem, han skal bøde til Kongen 3 Mark og til Staden 3 Mark; endvidere befales, at Raadet skal have et Hus, hvorudi de skulle have deres Pund- og Skaalvægt og gøre dermed enhver Mand Ret; Indkomsten deraf hører Raadet til, som af Arilds Tid været haver. At Bødestraffen for Forseelser ved Toldbodbommen ogsaa her indskærpes, er en Selvfølge: 40 Mark, Halvdelen til Kongen og Halvdelen til Staden, »schall oc han bøthe, som far met sit skip eller baad ouer bomen wedh hwsit«.

Omkring ved det Tidspunkt, hvor Byen blev overtaget af Kongen, er den første Bro — *Højbro* — fra Holmen over til Byen bleven bygget. Den var af Træ, opført paa Pæle, og med en Vindebro midt paa, for at Skibene kunde passere igennem ind til Havnen; den laa 12—15 m vest for den nuværende Højbro. Dens Beliggenhed udsatte den for Virkningen fra den aabne Sø saavel mod Nordøst som mod Sydvest, hvorfor den ogsaa stadig var Genstand for Lovgivernes Opmærksomhed. Af Kong Kristoffers Stadsret ses, at enhver Skipper, der skulde gennem Broen, selv maatte besørge den aabnet, hvorpaa han lod Klappen aaben, medens han gik i Fartøjet og halede igennem; var han uforsigtig og Klappen faldt ned og blev beskadiget, eller stødte hans Skib mod Broen og forvoldte Skade, da skulde han istandsætte Broen igen og desuden betale til Kongen 3 Mark og lige saa meget til Byen. I 1454 lod Kristian den 1ste udgaa Paabud om, at intet Skib for Fremtiden maatte fæstes eller bindes ved Broen, men

at Borgmestre, Raadmænd og Borgere skulde lade nedramme Pæle udenfor Broen og derover anbringe Hammere (Tværbjælker), hvorved de, der havde det behov, maatte fortøje deres Skibe. I et Brev af 1461 giver samme Konge enhver Borger Tilhold om, at »have sit Bolværk færdig for sin Jord eller Gaard ved Stranden«, hvorefter Skibene ikke mere behøvede at ligge i Strømmen for at losse og lade, men kunde lægge til ved Land, ligesom ogsaa Forurening af Havnen bedre kunde forebygges. I Aaret 1465 befalede Kristian d. 1ste derpaa, at Havnen skulde renses og udbedres. — Højbro ombyggedes i Aaret 1634 og blev da opført af Sten med en Vindebro i Midten. Under Kong Frederik den 2den byggedes tillige *Holmens Bro*, som indtil Midten af det 17de Aarhundrede hed Nybro. Den var oprindelig ogsaa en Træbro, men blev samtidigt med Højbro ombygget som Sten-Bro; i 1723 blev den igen ombygget, og da som Klapbro.

Nogen overvældende stor Virksomhed har Tolderen i Middelalderen ikke haft, men enkelte Bestemmelser giver dog en Forestilling om hans Virksomhedsomraade, som f. Eks. naar Kristoffer af Bayern i 1443 skrev: Naar der kom Gæster eller fremmede Købmænd til Byen, og de ikke vare Liggere, skulde de falholde deres Varer en Maaned og derpaa give Told af det de førte med sig tilbage; vilde de derimod føre Varer ind i Landet til Vogns, skulde de først svare Told deraf. — Alle fremmede Handelsmænd kaldtes med et fælles Navn Gæster*). og de, som overvintrede her, kaldtes Liggere. I 1475 paabød Kristian den 1ste en Told af et Lod Sølv for hver Læst tysk Øl, der indførtes; denne Told kaldtes Sølv-told. Et Brev udstedt af Kong Hans i 1492 bekræfter den gamle Sædvane, at Borgmester og Raad i København skulde have et Pund Peber af enhver fremmed Købmand, som kom til Byen (»Pebersvende«), — og at Købmanden maatte bygge Boder paa Gaden i de tre første Dage af hans Ophold her.

I Aaret 1516 fik Tolderen ved Toldboden i København adskilligt mere at bestille end han hidtil havde haft; thi i dette Aar »vilde Kong Kristiern (den 2den) gjort en vældig Købstad af Kjøbenhavn og lagt der Kjøbmands Handel; thi forbød han alle, som bosiddende var i Smaalandene og andensteds i Riget, at føre deres Varer uden Lands eller uden Riget, men de skulde føre dem til Kjøbenhavn og ind til Købstæderne i Øresund«. Mere Virkning end dette Paabud havde dog sikkert en samtidig Bestemmelse om at forlægge Øresundstolden fra

*) Stadsretten af 1443: »Gæster, de som komme hid til Staden at sælge og købe, de give deres Gæstesked en Tid om Aaret naar dennem vorder tilsagt. Ingen Gæst skal sælge sit Gods udi Skib eller paa Broen. Han skal først skibe det op i sit Herberge, og der sælge det; undtagen Korn, Kul, Tømmer og ferske Sild. Hvo det gør bøde Kongen 3 Mark og Staden 3 Mark.«

Helsingør til det gamle Toldbod-Taarn i København; herom fortæller Ludvig Holberg i sin *Dannemarks Riges Historie*: »Jeg har tilforn fortaalt, at Kongen var bleven Helsingør Stad unaadig: efterdi Borgerne sammesteds ikke vilde undrømme deres Boliger til de Hollandske Colonier, som han der agtede at stifte*). Udi dette Aar (d. e. 1520) lod Kongen see Prøve paa sin Resentiment mod samme Stad, i det han forflyttede derfra den sædvanlige Toldsted til Kiøbenhavn. Han brugte dertil saadan Prætext, at Helsingør havde en ond Reede og en slet Vinter-Havn, da der imod Kiøbenhavn havde alle de Lejligheder, som Søfarende Folk kunde forlange. Madame Sigbrit som uden Tvil gjorde dette Project, fik Ober-Direction over Tolden. Denne Reformation gjorde Helsingørs Stad koldsindig mod Kongen. Hansestæderne besværgede sig og derover, foregivende at Kiøbenhavns Toldsted laa dem for langt af Vejen«. — Det maa dog bemærkes, at senere Historikere ikke deler Holbergs Opfattelse af Kongens Uvilje mod Helsingør. 3 Aar senere blev Kristian den 2den fordreven og derefter har København ogsaa ophørt med at være Øresundstoldsted, i hvert Fald var da Øresundstolden i 1532 paany henlagt til Helsingør.

Men selv om Tolderen ikke havde Øresundstolden at beskæftige sig med, har han dog sikkert haft nok at tage vare. København var nu bleven en stor og driftig Handelsby, og skønt Sildefiskeriet allerede i adskillige Aar var gaaet jævnt ned ad Bakke, saa var det dog endnu i Begyndelsen af Frederik den 1stes Regering saa stort, at det alene ved Falsterbo og Skanør sysselsatte 37,500 Karle, der var fordelte paa 7515 Baade. Sundet var i Høstfiskeriets Tid fuldt af utallige Skibe, danske saavel som fremmede, fra de mange Havnestæder, der havde erhvervet sig Ret til at fiske her og til paa Kysten at nedsalte Fisken. Denne Trafik kom selvfølgelig Byen tilgode, ligesom den ogsaa bragte Kronen store Indtægter.

Kjøbenhavns Havn, hvis Udvikling ikke havde fulgt den voksende Trafik, var efterhaanden bleven for lille til Sildefartøjerne, og de ubebyggede Pladser ved Stranden, der kunde udvises til Sildens Nedsaltning, altfor smaa, saa at Nedsaltningen allerede langt tidligere var forlagt til Dragør (der iøvrigt paa det Tidspunkt havde større Betydning end nu). Men København var og blev alligevel den vigtige Handelsplads for udenlandske Varer, og saalænge Høstfiskeriet stod paa, holdtes der ogsaa her et stort Aarsmarked, til hvilket der blev

*) Hollænderne — 24 Familier fra Distriktet Vaterland i Nord-Holland — kom som bekendt til at bo paa Amager i Stedet for ved Helsingør; et tilsvarende Antal Amagere henflyttedes af den Grund til Halsnæs, de nuværende Torup og Melby Sogne i Nordsjælland.

ført Varer baade fra Ind- og Udland, hvad der har givet baade Staden og Kongen store Indtægter. Havnen var og blev dog for lille, og da Muligheden for at udvide den mod Vest var udelukket paa Grund af dens ringe Dybde, saa maatte en eventuel Udvidelse foregaa mod Øst. Her var endnu i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede Bremerholm skilt fra Kysten ved »det Dyb, der løber mellem Staden og Bremerholm«; dette »Dyb« var dog syd for Vingaarden ikke dybere end at der i 1527 kunde vades over det; i 1529 fik Ejerne af de tilstødende Grunde Tilladelse til at »indpæle Stranden«, det vil sige, fylde den op, og derefter varede det ikke længe, før Bremerholm var landfast med den tilgrænsende Kyst. Under Kristian den 3die blev »Dybet« opfyldt. I denne Konges Brev af 23. Februar 1557 til Borgemester og Raad i København befales nemlig, at en Plads skal opfyldes, beliggende ved Kongens gamle Tøjhus (Archelibygningen), og brolægges, til Borgernes Nytte, at de kunne ind- og udskibe deres Gods. Den Plads, som ifølge denne Befaling blev opfyldt, var af betydelig Længde og Bredde, nemlig ved den nordre Side 102 Alen lang og ved den sydlige 88 Alen, medens Bredden paa den vestlige Side var 66 Alen og paa den østlige 43 Alen. (Senere blev denne Plads bebygget, og det er den, hvor nu Vingaardsstræde og omliggende Gader er).

Medens der saaledes indvandt en stor Grund, blev dog Havnen nærmest formindsket. Dens Indløb var nu omtrent ved Begyndelsen af det nuværende Holmens Gravkapel og fortsattes i den nuværende Kanal ved Slotsholmen, som dog gik længere op, saavel paa Byens som paa Holmens Side, og altsaa var betydelig bredere, men Pladsmangel var der for Skibene, hvorfor Kongen blev nødt til — ved et Gavebrev af 18. Decbr. 1556 — at skænke Byen »Grønnegaards Havn« paa Amagersiden til Vinterleje for Borgernes Skibe, medens fremmede Skibe kun mod at betale Vinterlejepenge maatte ligge der; dog havde Kongen forbeholdt sig Ret til, naar det var fornødent, at have Vinterleje for sine Orlogsskibe dér. Denne Havn var en naturlig Bugt, der laa mellem nuværende Knippels- og Langebro. Paa en Holm, der laa Vest for Skarnholmen, fik Byens Borgere i 1541 Lov til at indrette et Ladested samt en *Bradbank*, en Plads, hvor Skibene kunde ophales for at blive eftersete og tjærede. En anden lille Havneudvidelse fremkom, da Kristian den 3die gav Borgerne en Losse- og Ladeplads Øst for Højbro, i Svinget af Kanalen udfør Fortunstræde og Boldhusgade.

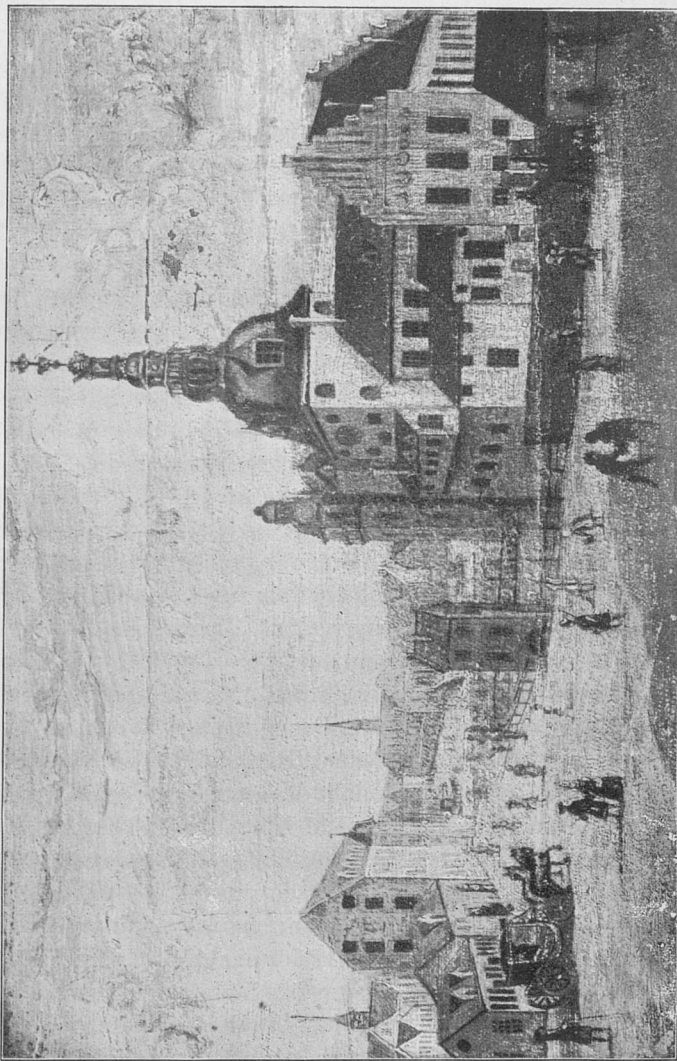
Skibsfarten foregik vel paa denne Tid hovedsageligt til de indenrigske Havne, men der fandtes dog ogsaa nogle driftige Købmænd og Skippere, der drev Handel paa Udlandet, særligt paa Østersøen; med Genbobyen Malmø var der endog regelmæssig Færgesfart, som

besørgedes af Færgelavet, de saakaldte Møndrikker. — Større Skibe maatte paa Grund af Havnens ringe Dybde ligge for Anker paa *Reden*, Farvandet fra Refshalen og ind efter, og dér losse og lade i Pramme. Skipperne var paa den Tid ogsaa Købmænd og dannede som saadanne et særegent Lav; i en Vedtægt af 1549 hedder det, at Skipperne og søfarne Mænd maatte nære og bjerge sig med »Seilads og andet groft Købmandsskab«, som de hidtil havde gjort. Under »groft Købmandsskab« hørte alle Slags Gryn, Ærter, Bønner, Tjære, Jærn, Hør, Hamp, Blaar, prøjsiske røde Fade og Tallerkener, røde Flasker og Kander, Peberkværne og lignende Trævarer; syet Lærred som Skjorter, Hals-tørklæder og Forklæder; Lærred og Vadmel i Alental, Tømmer, Hjul-aksler, Skagler og andre Trævarer, Refhanker (eg.: Rafhanker, af Raf (Stok, Spær), Høvævla, Liner, russiske og gullandske Handsker, Ralas (Handskeskind), saltet Aal, Spejelaks, Ost, Slibe- og Hvæssesten samt blaa og hvid Traad, altsaa Varer af i højeste Grad heterogen Beskaf-fenhed.

I nogle Hundrede Aar havde det gamle Taarn paa Slotsholmen nu været Toldbod, og det har sandsynligvis været i høj Grad forfaldent, da det endelig i Aaret 1560 blev nedbrudt. Toldboden blev nu indrettet i den samtidig, og lige ved den østlige Side af det gamle Taarn opførte Bygning, der mest er kendt under Navn af *Rentekammeret*.

Denne Bygning var meget pyntelig; den laa i Nord og Syd langs Havnens Bolværk, 20—30 Alen fra den ydre Slotsports Porthus og lige ud for dette; den var 27 Alen lang og 17 Alen bred, havde hvælvet Kælder, Stue og Sal af Grundmur og derover en Halvetage af Bindingsværk. Paa Vestsiden, ind imod Slottet, fandtes et Trappetaarn, foran Indgangsdørene til Stuen tvende Bislag, langs Murene andre smaa Tilbygninger og Skure. Taarnet var prydet med en lav Kuppel. — I 1662 blev Bygningen ombygget til Kancelliets Brug og blev da udvidet til en Længde af 50 Alen. Den findes afbildet paa adskillige Billeder fra dette og senere Tidspunkter. At Toldboden indrettedes her, tyder ikke paa, at man endnu paa den Tid tænkte paa nogen Udvidelse, endsige Forlæggelse af Havnen, idet en Udvidelse som anført kun kunde foretages mod Øst, og Toldboden saa vilde komme til at ligge ved den forkerte Ende af Havnen. — Iøvrigt var der i samme Bygning ogsaa kongelig Raadstue, og i Frederik den 2dens Tid blev Renteriet henflyttet fra Slottet hertil, hvorefter Betegnelsen »Rentekammeret« fremkom. I Slutningen af samme Konges Regeringstid var der ogsaa en Tid indrettet kongelig Mønt her. *Toldboden* var installeret i Stueetagen, megen Plads hertil behøvedes jo ikke, da der paa denne Tid ikke var Tale om Plads til Oplæggelse af Gods; Klareringen foregik efter Skibets Papirer og Skipperens Anmeldelse, og Tolden var i de

fleste Tilfælde Værditold, saa at »Toldboden« kun har bestaaet af ét eller nogle faa Værelser. Bygningen laa lige ved Vandet, og lige i Nærheden var der en Færgetrappe, ved hvilken Leonore Ulfeldt, som

Rentekammerbygningen.
(Den høje Bygning til venstre er Rentekammerbygningen.)
Efter et Maleri tilhørende Undervisningsinspektør, Professor S. L. Tuxen.

hun fortæller i sit »Jammers-Minde«, blev ført i Land, da hun den 8de August 1663 maatte tiltræde sit mangeaarige Fængsel i Blaataarn. Bolværkerne har vist ikke været stort bevendte, i hvert Fald blev Kristoffer Valkendorf højligt berømmet, da han »A^o 1583 haver begyndt paa Hafnen her at omsette med huggen Kamp-Steen, hvilken han

selv forskrev og beskikkede Steenhuggere dertil«. Denne Stensætning strakte sig fra Vejerhuset og til noget forbi Højbro, — men godt Hundrede Aar senere maa Magistraten i en Ansøgning til Kongen, dat. 30. Juni 1699, beklage sig over at disse Sten er borttagne; Frederik den 3die lod nemlig Bolværkets Sten optage og anvende til Slotsgraven ved det af ham opførte Amalienborg Slot*).

Det tidligere omtalte gamle *Vejerhus*, som var beliggende ved Ladbroyen, blev ogsaa nedrevet, og et nyt blev i Aaret 1581 opført af Kr. Valkendorf omtrent paa samme Sted, hvor det ældre havde staaet, men det nye var betydeligt større. Nord for det gamle Vejerhus laa en *Zisebod*, der var 21 Alen bred langs Gaden og 12 Alen og 1 Kvarter dyb; den var alt i 1523 bleven solgt af Byen for 1200 Mark, og denne Bygnings Grund gik blandt andre ind under det nye Vejerhus Areal; tillige blev Stranden opfyldt udfør denne Plads, og Vejerboden, der laa lige ud for Assistentshuset, blev bygget ud saaledes, at Skibe kunde lægge umiddelbart ind til Bygningen. Denne Valkendorfske Bygning stod i uforandret Stand lige indtil 1857, da den blev nedrevet. Ved Vejerboden laa en Vragbro, hvor de af Magistraten beskikkede Vragere havde deres Kontor, og hvor de vragede Humle, Sild, Øl m. v.

Men det Eksempel Valkendorf her havde givet med at opfylde Stranden blev, til stor Skade for Havnen, snart fulgt af andre Grundejere ved Stranden, som fyldte op, hver for sig i lige Linie med Vejerboden. Havnen blev nu saa snæver, at Kæmneren i 1585 maatte befale alle, der havde Skibe liggende i Vinterleje i Havnen, at fjerne disse »med det snarreste, da de ellers maatte staa tilrette derfor«. Samtidig med at Havnen blev smallere, begyndte den ogsaa at tilstoppes, og for at tilvejebringe Midler til dens Renholdelse, blev det ved kgl. Tilladelse af 5. September 1581 paabudt, at hver indenlandsk Skipper skulde yde 1 Penning i Havnepenge af hver Læst af Skibets Drægtighed og Købmanden ligeledes 1 Penning af Godset for hver Dalers Værd; Udlændinge skulde give lige saa meget i Havneafgift, som Danske maatte give i *de fremmede Havne*, hvor de fremmede Skippere hørte hjemme. Endelig udgik der 1. Januar 1592 Befaling til Magistraten om at paase, at alle Skuder og Skibe, der skulde lægges i Vinterleje, ene maatte lægges i Grønnegaards Havn, og ikke i Byens Havn, »hvor der var altfor liden Plads«. — Skønt det saaledes fra alle Sider erkendtes, at Havnen var altfor ringe til Byens Behov, lod det dog ikke til, at rette Vedkommende var betænkte paa at forandre de slette Forhold. Endnu under Kristian den 4des Mindreaarighed blev

*) Et Kobberstik viser, at der paa dette Tidspunkt var Træbolværk langs Slots-
holmen.

der kun foretaget nogle ganske faa og ubetydelige Forbedringer ved Havnen; men da først denne Konge tog Magtens Tøjler i sine Hænder, saa kom ogsaa de længe tiltrængte Reformere. Stadig udvidede han Havnen og ledte derved Trafiken ud efter, indtil Udvidelserne kulminerede ved Anlægget af Toldboden paa den Plads, hvor den nu ligger, og hvorved Havnen fik det Omfang, som den i det hele og store beholdt lige til vore Dage, — til Frihavnens Anlæg. Men før Toldboden havnede der ude, hvor den endelig fik sit blivende Sted, maatte den adskillige Gange holde Flyttedag, ret som et Sindbillede paa Kongens Rastløshed.

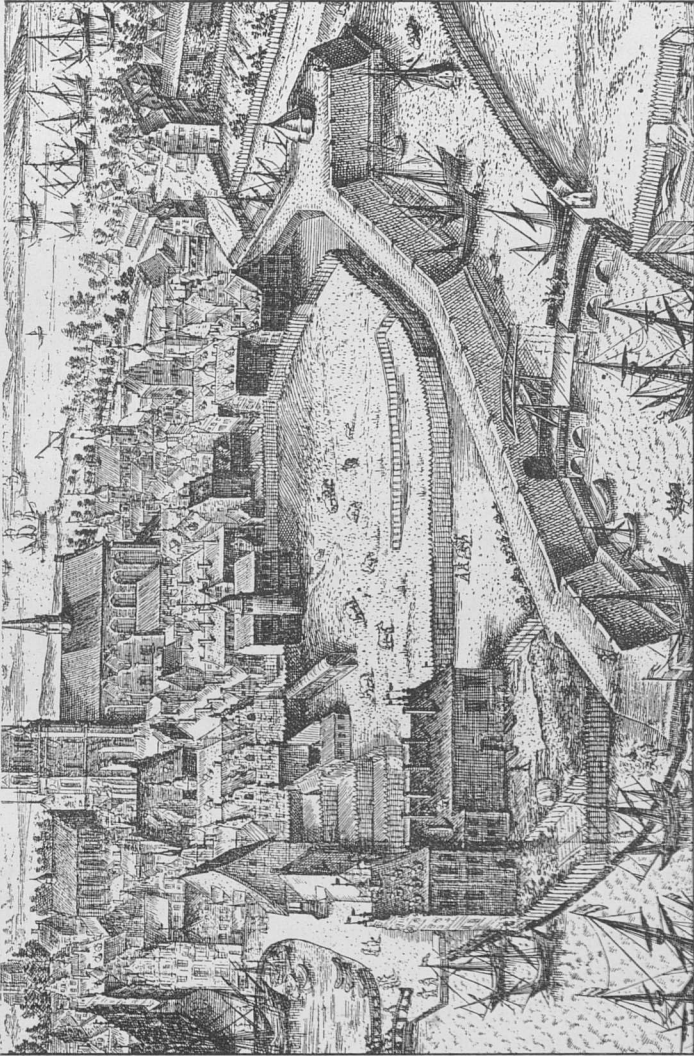
I Aaret 1619 fandt den *første Flytning af Toldboden* Sted; den Bygning, som nu — i 1619 — blev Toldbod, ses den Dag i Dag, det er nemlig Holmens Kirkes Korfløj, hvis snørklede Gavl staar omtrent uforandret fra hin Tid. Den var bleven opført 1563 af Frederik den 2den til Anvendelse som Ankersmedie, — Orlogsværftet var jo den Gang paa Bremerholm. Paa samtidige Billeder fremtræder den som to sammenbyggede Huse, hvoraf det ud imod Kanalen liggende var 2 Stokværk højt, det andet kun paa én Etage; i det sidstnævnte fandtes Smedien, medens der i det andet Hus var kgl. Mønt i Stueetagen og Beboelse for Smediens Mester ovenpaa. Mønten blev i 1593 flyttet til St. Klare Kloster paa Gammelmønt. Her, i den høje Bygnings Stueetage, lod Kongen Toldboden indrette Anno 1619, medens de ovenover liggende Lokaler s. A. blev tagne i Brug som Navigationsskole. Men allerede paa dette Tidspunkt har det sikkert været Kongens Mening, at Toldboden kun rent midlertidig skulde blive her, thi allerede da var Knippelsbro og den derved liggende Bygning, der blev den næste Toldbod, sikkert ogsaa under Arbejde. Paa Billeder fra den Tid ses, at Pladsen fra denne nye Toldbod og nordefter, dér hvor der nu er Gravkapeller, var omgivet af et Plankeværk. Pladsen indenfor har vel været en Art »Toldbodplads«. Toldbodens Nabo var Holmens Kirke, i meget lille Format. Holmens Menighed blev oprettet ved en kongelig Befaling af 1617; den omfattede »alle dem, som betjene Hans Majestæts Flaade, Tøjhus, Bryggers, Bagere, Bødkerhus, Smedien og Staldene«. Da der ingen Kirke fandtes til denne Menighed, benyttedes midlertidigt til Afholdelse af Gudstjenesten et Hus paa Bremerholm, i hvilket Holmens Folk, der fik Naturalforplejning fra Proviantgaarden, plejede at holde deres Maaltider. Imidlertid blev den ved Siden af Toldboden liggende lavere Bygning indrettet til Kirke, og denne blev indviet 5te September 1619 af Superintendenten Dr. Hans Resen. Efter at Toldboden i 1623 — efter kun 4 Aars Forløb — var bleven forlagt til Kristianshavn, ved den nye Knippelsbro, blev der paany Mønt i Stuelokalerne; men dette har næppe været længe ved, thi Hol-

mens Kirke, der imidlertid var bleven for lille for Menigheden, skulde udvides, og Gavlbbygningen blev nu taget ind dertil, idet Koret indrettedes her. 1641 indviedes derpaa den nu fuldfærdige Holmens Kirke, men dens Korfløj og navnlig dens Renæssancegavl ud mod Kanalen, som i alt væsentlig er bleven bevaret uforandret fra hin Tid, staar endnu stedse som et Minde om den gamle Toldbod.

»Kongelig Majestæts Tolder ved Toldboden foran Slottet« var under disse Toldbod-Flytninger Jakob Mikkelsen. Han havde først været Skriver paa Sølvitsborg Slot og blev derefter Tolder i København, hvilket Embede han beklædte til 1625, da han blev Borgmester i København. Samtidigt med ham fandtes en Toldskriver Peder Mortensen, og hos denne var fra 1614 Kristoffer Hansen ansat som Skriver; senere kom samme Kristoffer i Tjeneste hos Jakob Mikkelsen, hvor han forblev til 1620; han blev iøvrigt ogsaa Borgmester i Aaret 1645. Jakob Mikkelsens Efterfølger som Tolder blev i 1625 Anders Olufsen, der havde været kongelig Renteskriver fra 1608 til 1622; foruden at være Tolder drev han tillige Købmandshandel fra sin Gaard paa Østergade, og denne Forretning har han sikkert passet bedre end sit Embede; thi uagtet han kun var Tolder i to Aar, til 1627, kom han dog i saa stor en Gæld til Kongen, at denne i 1636 — efter Olufsens Død — fik hele hans Ejendom udlagt til sin Kasse for det Beløb, han var skyldig paa sine Regnskaber.

Imidlertid havde Kristian den 4de forlængst paabegyndt Anlægget af Kristianshavn, ved Opfyldning i Vandet og mellem de mange Smaaholme, der laa langs Amagers Kyst overfor Slotsholmen og Byen. For ogsaa at skaffe Forbindelse tilveje mellem de to Byer, lod han fra Slotsholmen, saavel som fra Amagersiden, opføre mægtige Dæmninger ud i Strømmen og lod disse forbinde ved en stor Vindebro paa Midten. Broen var, efter 2 Aars Arbejde, færdig i 1620. I over Hundrede Aar kaldtes den officielt Kristianshavns Bro eller Amager Bro, i daglig Tale dog mest den lange Bro. I Oktober Maaned 1640 gik Broen i Stykker »og kom mange Folk derover i Skade«. Først mange Tider senere fik Broen det Navn, den endnu bærer: Knippelsbro, fordi den var bygget af og belagt med »Knipler« (Tømmer). Før Broen opførtes havde Forbindelsen med Amager fundet Sted ved Færgebaade, som fra Byen eller Slotsholmen færgede Personer og Gods over til den anden Bred, hvor de landede ud for den nuværende Brogade. Oprindeligt laa der paa begge Sider store Sten, som Fodgængere maatte træde paa, inden de naaede Færgebaaden, men under Frederik den 2den blev der bygget Baadebroer af Tømmer, saavel paa Slotsholmen som paa Amagersiden, »men dér hvor Folket blev sat over, kaldtes Kivnæs, formedelst Folks Snakken, Trætte og

Kiv, som daglig hørtes dér; thi enhver søgte at komme først op i Baadene, hvorfor der ogsaa vankede Hug og Stik, naar stridbare Folk mødtes«. (Bøsseskytte Jon Olafssens Oplevelser under Christian IV).

Toldboden i Kirken paa Gammelholm.

For Enden af Broen, paa Kristianshavssiden, byggedes umiddelbart efter at Broen var bleven færdig en Bygning til »kongelig Majestæts Toldbod«. Den var beliggende paa Broens nordlige Side og den laa dér øde og ensomt paa Dæmningen; kun Vejen, der fra Broen gik forbi Huset og ind paa Øen, var farbar og fremkommelig,

ellers var Omgivelserne Smaaholme og Vandhuller. Man maa erindre, at selv Strandgade endnu meget længere fremme i Tiden virkelig svarede til sit Navn; den var kun bebygget paa den ene Side af Gaden, den anden Side var Strandkant.

Denne Toldbygning var ikke stor, ej heller af noget særlig anseeligt Ydre, men ogsaa den har vel kun været bestemt til rent midlertidigt at opfylde sin Bestemmelse at være Toldbod, thi allerede paa dette Tidspunkt har Kristian den 4de haft sine Planer færdige til Havnens mægtige Udvidelse og den dermed følgende Forlæggelse af

Toldboden ved Knippelsbro.
Den lille Bygning i Forgrunden er Toldboden.

Toldboden ud mod Nordøst, dér hvor den nu findes. I 7 Aar var Toldboden imidlertid installeret her, fra 1623 til 1630, da Toldboden flyttedes ud til sin nuværende Plads; Kongen solgte derefter Bygningen »et vort Hus ved Enden af Christianshavns Bro liggende, som har været vor Toldbod«, til Tolderen Jonas Heinemark, der i 1627 havde afløst Anders Olufsen i dette Embede. At der ogsaa ved denne Toldbod har været slaaet Bom over Farvandet, ses af samme Heinemarks Beskikkelsesbrev som »Tolder i Toldboden foran Slottet«, dateret 4de Maj 1627, idet der i hans Instruks siges, at han skal have flittigt Tilsyn med, at Bommen ved Toldboden hver Aften forvares og tilsluttes. Allerede 1633 solgte Heinemark igen Bygningen til Hans Knip, der var Raadmand og tillige Broens Tilsynsførende, maaske dens For-

pagter; han kunde jo næppe finde noget mere bekvemt beliggende Sted til dette Formaal, og der var da ogsaa en Del at passe paa: en Forordning af 1660 anordner, »at Vindebroen oplukkes om Formiddagen imellem 6 og 7 Slet, om Eftermiddagen mellem 12 og 1 Slet. Hvo imidlertid lægger igennem Broen med Skibe af 20 Læsters Drægtighed, betaler til Broens Forpagter af hvert Skiberum en halv Rigsdaler, og til Broens Opvarter 1 Mark, men af de mindre gives den halve Deel. Vil nogen lægge igennem Broen uden for den bestemte Tid, da giver han en halv Gang meer end sædvanligt. Da den store Bro ikke kan underholdes ved det, som Amagerne give (aarlig 150 Rdlr.), da skal hver Vognmands Vogn give 2 Sk. for Læsset. Paa Broen skal holdes Vagt og Tilsyn. Hvo som jager eller kører hastelig derover, maa straffes eller pantes for en Rigsort«.

Hvad denne Toldbod-Bygning iøvrigt angaar, da hedder det i en Synsforretning af 27. Juli 1635 »et Hus ved Broen kgl. Majestæt har ladet bygge og kaldes Toldboden og er Hans Majestæt afhandlet, som nu tilhører Hans Knip, er noget bebygget og ikke aldeles«, hvilket sidste vel betyder, at ikke Grunden er helt bebygget. I 1641 erhvervede Hans Knip kongelig Stadfæstelse paa Købet af dette Hus, hvilket sikkert har været nødvendigt, idet Fru Sidsel Parsberg, der ejede en Grund i Strandstræde (nu Strandgade), mente, at Huset stod paa hendes Grund og »Fortov«. Senere købte en tidligere Borgmester Hans Sørensen denne forhenværende Toldbod, og han laa i 1653 i Retsstrætte med Jonas Heinemark om Grunden. Bygningen, der nu kaldtes »Knippenshus«, laa isoleret ved Dæmningen indtil den omkring Aar 1700 blev nedbrudt ved Brogades Anlæg*).

Toldbodforretninger i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede.

Trods de urolige Tider, der paaførtes Landet ved de mange Krige, som Kristian d. 4de førte, var dog Skibsfarten ikke ringe. I 1615

*) Det skal dog her anføres, at Historikeren, Gehejmarkivar A. D. Jørgensen formener, at Toldboden » . . . efter en Tid at have været i nuværende Holmens Kirke . . . senere tilligemed Havnens Bom« — blev flyttet til — »den sydøstlige Side af Holmen« (Slotsholmen); den skulde altsaa efter hans Mening have ligget paa Københavns-Siden af Knippelsbro. Her imod strider dog forskellige Vidnesbyrd, bl. a. foranførte Salgsdokument. Bommen har derimod antageligt været anbragt paa det af A. D. Jørgensen anførte Sted, thi kun dér — og ikke ved Christianshavns-siden — kunde den spærre Adgangen til Havnen; muligt har der ved Bommen været anbragt en Vagtbygning, et Havnekontor i mindre Stil, og det er vel dette, som af J. anføres som Toldbod.

ankom der til København 1327 fremmede Fartøjer, men af disse var dog kun de 6 »Skibe« og de 67 »Krejere«, Resten var »Skuder« og Baade; »Skibe« svarer til hvad vi kalder Skonnerter og Brigger, Krejere og Bøjerter til Jagter og Slupper. Disse Fartøjer betalte alle en »Rorstold« efter følgende Takst: et Skib 8 Sk., en Krejer 4 Sk., herfra dog undtaget Krejere fra Baadsted (Baastad) i Halland, der forsynede Byen med Brænde, og derfor kun betalte 1 Sk.; en Skude eller en Baad betalte ligeledes hver 1 Sk. Hele Indtægten af denne Rorstold beløb sig i 1615 til 17½ Rdl. 32 Sk. (der gik 74 Sk. paa en Daler). Disse Oplysninger findes i et københavnsk Toldregnskab fra 1619, som tillige med et Regnskab fra 1624 og en Mængde gamle Ekstrakter findes bevarede i Rigs-Arkivet, og heraf ses tillige, hvorfra Fartøjerne kom. Af Skibene var 3 fra Danzig, et fra hver af Pladserne Amsterdam, Embden og Harlingen. Af Krejerne kom 23 fra Rostock, 20 fra Stettin, 5 fra Kolberg, 3 fra Stralsund og en fra hver af Stæderne Danzig, Lybæk, Barth og Wismar. Af indenlandske Skibe sendte Slesvig, Sønderborg, Nakskov, Stege, Æbeltoft og Rønneby hver 1, Flensborg og Stubbekøbing hver 2 Krejere. De fleste Skuder og Baade var fra Halland, Skaane, Sjælland og Smaaøerne. Tallet af disse indgaaende Skibe, siger Toldregnskabet 1619, var det samme som det foregaaende Aar, hvilket kunde tyde paa, at det var en regelmæssig Skibsfart. Rorstolden indbragte i 1619: 21 Daler, 1620: 30 Daler, 1623: 31 Daler, 1 Mark, 14 Sk. og i 1624: 34 Daler, ½ Mark, fra 1615 til 1624 er de ankomne Skibes Antal altsaa omtrent fordoblet.

Da det for en Toldmand kan have Interesse at se, hvad det var for Varer, som vore Forgængere indfortoldede, skal endvidere her anføres: I 1615 indførtes af fremmed Øl, en Vare, hvoraf der paa den Tid konsumeredes store Kvanta, af Rostokker-Øl 1571 Læster, Lybsk Øl 9½ Læst, Stettinsk 3, Stralsundsk 2 og Barth-Øl 7½ Læst; af Mumme 29½ Fad, Zerbst ½ Fad, Eimbechsk Mumme 2 Fade, Paderbornsk 1 Fad og af Prydsing (Danzig'erøl) 1½ Fad. I 1624 indførtes af Vine: Rhinsk 1012 Ahmer, Spansk 195 Ahm, Fransk 1081 Ahm; af rhinsk Vineddike 76 Ahmer, af rhinsk, fransk og spansk Brændevin 139 Ahmer; desuden indførtes der Mjød, mest fra Svendborg, og Most fra Nyborg, Svendborg og Kolding; af Fisk indførtes Spegelaks fra Slesvig og Halland, »hugne Skuller« (Flynder, Rødspætter) fra Ribe, desuden Rokker, hamburgske tørrede eller syltede »Negenøjne« (Niøje = Lampret), rigaske Bøtter, »indgemachte« engelske »Østerling« (Østers), engelske Sprut (røgede Sild), hamburgske »indgemachte« Stør og flamske Sild. — Det hørte til Tolderens Hverv at indkøbe af disse lækre Sager, hvad der behøvedes til Kongens Husholdning.

København havde i 1624 ikke mindre end 418 Fiskerbaade, og

Fiskerne maatte paa Toldboden betale »Aaresild«, en vis Afgift, 1 Ol eller mere, af hver Aare, Baaden førte; i 1624 blev denne Ydelse ialt til 625 Ol Sild, der blev nedsaltede til Kongens Brug. For at disse Fiskerbaade, der for en stor Del ejedes af Byens velhavende Borgere, kunde passere frit ud og ind gennem Havnen og Bommen, maatte de paa Toldboden løse Fisketegn, der kostede 4 Skilling. I 1635 bestod Københavns Handelsflaade af 21 Skibe af en Drægtighed fra 30 til 100 Læster, 9 Krejere fra 16 til 36 Læster, 3 Bøjerter paa henholdsvis 8, 16 og 26 Læster og 55 Skuder af Drægtighed fra 4 til 32 Læster (en dog paa 50 Læster); med 7 Skibe og 2 Baade fra Hollænderbyen paa Amager udgjorde denne Flaades samlede Drægtighed ialt 2370 Læster, og da en Læst var omtrent lig 2,5 Tons efter nu brugeligt Skibsmaal, var den samlede Drægtighed i Tons altsaa circa 6000.

Denne Skibsfart gav Liv i og ved Havnen. Prammændene førte Varer frem og tilbage mellem Byen og Skibene paa Reden, Færgemænd roede med Folk og Gods, paa Stranden saa man Vindragere med deres Sluffer og Bærebøre, Stangdragere, som bar al Slags Tøndegods paa Stænger og Kærredragere, som benyttede Kærrer til Gods-transport; endvidere var der Saltbærere, Arbejdere ved Vægtene i Vejerhuset og paa Vragbroen, Daglejere samt alle de løse Individider, som til enhver Tid kan findes ved Havnene og som lever af »tilfældigt Sjøv«. Endelig Vognmændene, der havde god Fortjeneste ved at age Gods til og fra Stranden. — Udførselen bestod mest af Sild og anden Fisk, Smør, Talg, Huder, Korn, Tran, Brænde, Heste fra Amager og lignende. Med Nabobyerne »hinsidan sundet« var der livlig Frekvens. 1639 fik Valentin Sum, der var Notarius publicus, en seksaarig Eneret paa Smakkefart til Malmø, Landskrona, Helsingborg og Helsingør. Byens fornemste Handelsingade var den Gang det nuværende »Ved Stranden«; den laa jo lige ved Havnen og nær Toldboden, baade da denne fandtes paa Slotsholmen, paa Bremerholm og ved Knippelsbro; men ogsaa paa den anden Side af Havneløbet var der i Kristian den 4des Tid blevet en god ny Losse- og Ladeplads, idet han havde ladet en stor Mængde Pæle nedramme i Dybet og derefter opført en Dæmning fra Slotsholmen og midt ud i Havnen, hvorfra igen Knippelsbro udgik. Her byggede han Børsen, der fuldførtes i 1624, og her blev en bekvem Anlægsplads for Skibe. En omtrent samtidig Forfatter fremhæver: »den skønne Leylighed, at Kiøbmændenes Skibe kand ligge tæt ved begge Sider af de under Børsen anlagde og med stærke Hvelvinger forsynede Pak-Huuse og Kjældere og uden nogen Besværlighed dér baade indlade og udlosse deres Ladninger«, — hvilket nu forresten slet ikke fandt Sted i noget stort Omfang, da kun et Par Kælderrum blev udlejede. — Endnu en Havn anlagde Kri-

stian den 4de, dog ikke i Handeløjemed, men til sine Krigsskibe, idet han i Aarene 1595—1610, lige overfor Grønnegaards Havn paa Slots-
holmens østlige Side og bag Slottet byggede Tøjhuset og Proviantgaar-
den med mellemliggende Skibshavn. Denne lille Havn blev endnu be-
nyttet 1864, men nogle Aar senere blev den tilkastet og nu indtager
det kgl. Bibliotheks store Bygning med sin foran liggende Gaard dens
Plads. Derimod findes endnu de to Bygninger, der flankerede Kri-
stian den 4des Krigshavn.

Kongens Omhu for Havnen viste sig i en i August 1615 udkommen
Forordning om hvorledes man skulde forholde sig for at forebygge
Ildsvaade »paa Skibene langs Broen« (Skibsbroen) eller i Havnen;
det blev heri forbudt at tænde nogen som helst Slags Ild paa Skibene,
paa Broen eller langs Havnen, dog maatte Skibsbesætningerne »brade«
(d. e. overstryge med Tjære) paa et dertil anvist Sted.

II

FRA 1630 TIL NUTIDEN

Toldboden og Havnen indtil Kristian den 4des Død.

Det var vistnok allerede i 1608, at Kristian den 4de fattede Planen dels til en mægtig Udvidelse af Byen som Fæstning, og dels til en lige saa mægtig Udvidelse af Havnen. Først i Aaret 1624 lod han det store Arbejde paabegynde, som 6 Aar senere bevirkede Toldbodens Flytning fra Kristianshavn til den Plads, hvor den endnu, efter snart 300 Aars Forløb, er beliggende. Her ude, langt fra Byen, var den Gang øde og bart. Vi har tidligere set, at Kysten omkring Aar 1150 var helt inde ved den nuværende Bredgade, men i de derefter forløbne Aarhundreder havde dels Landet hævet sig, dels Opfyldninger fundet Sted, saaledes at Kysten kom noget nærmere de nutidige Forhold. Det maa erindres, at Østerport indtil 1608 laa for Enden af Østergade, og herfra strakte Voldene sig rundt om den gamle By. Udenfor Voldene mellem Øster- og Nørreport laa der vel hist og her nogle Vaaninger, ligesom ogsaa nogle af Byens Borgere her havde Haver nærmest Volden, men Tilstandene var ikke hyggelige paa dette forholdsvis øde Sted; al Slags Uorden, ja endog Mord fandt ofte her Sted. I et Kongebrev af 1587 indskærpes en ældre Befaling om, at der i hvert af disse Huse ikke maatte bo uden et Par gamle Folk, som havde et godt, ærligt Rygte og som ikke maatte tage nogen i Huset, ej heller skænke Øl eller anden Drik; men megen Nytte gjorde saadanne Paabud ikke. Imidlertid er der nok bleven bragt Orden tilveje efter 1608, thi i dette Aar købte Kongen alle de Bygninger og Haver, som fandtes paa dette Terrain, neop med de oven omtalte Udvidelser for Øje. Ganske vist gik der endnu mange Aar, før Forholdene var helt bragte i Orden, først i Aaret 1647 blev den nye Østerport bygget udenfor Nyboder — udfor Hærtensfrydsgade —, men Arealet var jo nu Kongens Eje, og han var Mand for at skaffe Orden i Sagerne. — At der paa dette Terrain tidligere har været Strand, som er bleven opfyldt, ses af »Origines hafniensis«, hvor Erich Pontoppidan fortæller: »Det meste af Nye Kiøbenhavn (Grunden mellem Kongens Nytorv,

Esplanaden, Havnen og Bredgade), særdelis Nyeboder og Friederichs Quarter, har tiforn, om ikke været Havbunden selv, saa dog vistnok en nedrig og vaad Strand-Bredde. I adskillige gamle Documenter forestilles den Egn saasom meget Vand-riig og nær ved Havet. Nye-ligen spurde jeg Arbeyderne i den Botaniske Hauge*), hvad de fandt i Grunden ved at grave dybt? Svaret var, at naar de komme igien-nem det Lag af Opfyldning med Gade-Skarn, som kunde være 4 à 5 Fod dybt, da fandtes intet andet end hvid Strand-Sand«.

Det Anlæg, som Kristian d. 4de her paabegyndte, var først og fremmest en Befæstning, Havnen kom i anden Række; men naar Toldboden dog blev noget af det første, der blev færdigt, maa Grunden dertil vel have været, at Kongen vilde have Toldboden liggende ved Havnens Munding, ligesom Havnens Beskyttelse var opnaaet ved det samtidig anlagte »St. Anne Castel« eller »Værket ved St. Anne Bro«. Denne St. Anne Bro omtales første Gang under Københavns Belejring i 1523, og den eksisterede endnu ind i det 17. Aarhundrede. I Aaret 1600 hedder det, at der nær ved Havnen strakte sig en Stendæmning ud i Dybet, hvorfra det var bekvemt at bade sig, og som hed St. Anne Bro. Kastellet var en lille Skanse, der laa ved en smal Indskæring af Vandet, eller rettere Mundingen af et Vandløb, der fra Sortedamssløb gennem Rosenborg Have og videre ned over Amalienborg. St. Anne Bro skød ud i Vandet fra det Sted i Amaliegade, hvor Indgangen til Frederiks Hospital findes. Efter Terrainets Opfyldning og efter at Bolværksstrækningen havde faaet sin nuværende Beliggenhed fandtes dog den yderste Del af den gamle St. Anne Bro endnu i Vandet, om-trent ud for Vestindisk Pakhus, thi »medens de Lærde ledte efter St. Anne Bro og lagde den snart her, snart dér, gjorde vore Skibsførere, der lossede ved Vestindisk Pakhus, praktisk Bekendtskab med den, idet der endnu i 1870erne her var et bestemt Sted, hvor de større Skibe altid tog Bunden. Det var Resterne af den gamle St. Anne Bro«. (Bering Lisberg: København).

Der blev altsaa bygget samtidigt saavel paa Toldboden som paa den nævnte Skanse, og det hele Anlæg benævntes da ogsaa — fore-løbig — under ét som »Værket ved St. Anne Bro«, og 1624 angives som det Aar, hvor den første Begyndelse gjordes, idet der den 20. Februar 1624 blev nedsænket flere gamle Skibe udenfor Havnen, dels paa Amagers Grund og dels paa Byens Side. Paa disse Skibe, blandt hvilke der var to, som havde gjort den første Rejse med til Ostindien, blev bygget to Blokhuse, »mellem hvilke Farten er ud og ind til Staden«. Endnu tidligere maa der dog ogsaa have været Blokhuse

*) Nuværende søndre Toldbod.

dér, idet der i Prammændenes og »Møndrikernes« Lavs-Skraa af 1622 paalægges disse at bo indenfor Portene, at ikke deres Pramme og Baade skulde blive misbrugte ved Nattetide udenfor Bommen eller udenfor Blokhuse, til kgl. Majestæts Tolds og Byens Forkrænkelse. — Det var imidlertid først i December Maaned 1626, at Arbejdet her ude rigtig tog Fart; de fornødne Pengemidler maatte jo først forskaffes, og dette skete paa samme Maade som altid paa daværende Tidspunkt, naar Kongerne ikke saa anden Udvej, nemlig ved at forhøje »Tolden udi Sund og Bælt«. Desuden maatte de omboende Bønder — omboende vel endda i ret vid Forstand — levere Arbejde in natura, dels ved at køre Sten, Grus, Tømmer og deslige, dels ved Jordarbejde, hvortil forøvrigt ogsaa Soldater anvendtes. Da det hele Anlæg jo for en stor Del lagdes i den aabne Strand, var det intet let Arbejde. Kampstenen »saa store som to Heste kan age« førtes til Arbejdsstedet; der anlagdes Dæmninger og Stenkister og der nedrammedes store Tømmerstokke. Granitstenene hentedes paa Amager og kørtes derfra den lange Vej herud. I Bygningsregnskaberne for 1628 opføres: »Til det nye Pæleværk at forbringe imellem Plankerne 130 Par islandske Vanter, 3 Par islandske Hoser, 9 Alen 1 Kvarter gammelt Klæde, 319 Alen islandsk Vadmæl og 700 Alen skaansk Vadmæl«, men hvilken Anvendelse der er gjort af disse Varer, meldes der ikke noget om. 1629 anføres: »14.—19. December, 58 Personer gravet udi et Dige, som Hans Majestæt lod grave fra Nørreport til S. Anne Bro«. Samtidigt anlagdes der Vandmøller til at føre Vandet ud af de efterhaanden inddæmmede Arealer, og ved det yderste Blokhuse nedrammedes Pæle; i 1630 var endelig Arbejdet saa vidt fremskredet, at Toldboden kunde forlægges her ud fra den Bygning, for Enden af Knippelsbro, hvor den de sidste Aar havde været tilhuse. *Den nye Toldbods* Udseende paa dette Tidspunkt kan vel nærmest betegnes som en fra Strandbredden langt fremskudt Dæmning paa opfyldt Grund i Stranden, og denne Dæmnings yderste Punkt maa have været omtrent dér, hvor nu Bombroen begynder. Kystreguleringen fandt først Sted paa et langt senere Tidspunkt. Da den tidligere omtalte Jonas Heinemark blev beskikket til Tolder, fik han samtidig det Hverv at være »Bygningsskriver ved den nye Bygning ved S. Anne Bro«, hvor han skulde føre Tilsyn med det Arbejde, der blev foretaget.

Paa Amagersiden lige over for den nye Toldbod var der ogsaa, ved Hjælp af nedsænkede Skibe frembragt en Grund, hvorpaa et befestet Blokhuse blev opført. Denne ved Kunst dannede Grund eller Holm fremtraadte nu som en Afslutning af den store naturlige Grund Revshalen, der, som en Fortsættelse af Amager, i en stor Bue løb om

den nye, naturlige Havn, og saaledes paa en vis Maade begrænsede denne; men man maa dog erindre, at hele det Areal, hvor nu Orlogsværftet findes saavel som Kristiansholm og andre Holme, den Gang var et aabent Farvand.

Fra Bommene, der spærrede Havneløbet ved de tidligere Toldboder inde i Byen, gik Betegnelsen »Bommen« ogsaa over til det nye Havneindløb, og Navnet er bibeholdt til den Dag i Dag, uagtet der i lange Tider kun figurlig talt har været slaet Bom for Farvandet. Toldbod-Dæmningen maa have været anlagt saaledes, at Skibe paa

Toldboden 1658.

begge Sider har kunnet lægge til for at losse og lade, og paa Dæmningens yderste Ende stod et Blokhuse, hvor baade Vagten og Tolderen var tilhuse. Nogle Aar længere frem i Tiden, da Grunden var bleven bedre egnet til Bebyggelse, blev der derpaa opført en egentlig *Toldbodbygning* nær ved Dæmningen, og dennes Beliggenhed maa have været dér, hvor nu Havneoppebørselskontoret og Forsendelsen ligger; thi denne Del af Frilagerbygningen er jo opført hvor den gamle Toldkammerbygning laa, og denne Bygning, der blev opført i 1732—35, blev bygget paa selv samme Sted, hvor »en af Ælde forfalden Toldkammerbygning« havde ligget. Denne sidste var altsaa Kristian den 4des Toldkammerbygning.

Paa Billedet, der viser »den nye Toldbod med Omgivelser 1658«, ses Dæmningen, »Bommen«, mod Syd omgivet af Pallisader langs Vandet og hen mod den Kanal, der strækker sig ind i Landet, og

som senere fik Navnet »det røde Hav«; ogsaa Kanalens anden Bred har en Pallisaderække som Beskyttelse for det indenfor liggende St. Anna Kastel. Paa Dæmningens yderste Del findes et mindre, 2 Stokværk højt Hus, som tilsyneladende er opført af Tømmer; her har antagelig Militærvagten haft Ophold, herfra er atter en Pallisaderække tværs over Dæmningen, hvorved dennes yderste Del afskæres fra den indenfor liggende Del, en Toldbodplads, paa hvis bageste Del den egentlige Toldkammerbygning er opført. Denne ses at være en forholdsvis lang, lav Bygning med Kviste og med en tilbygget Fløj mod Vest, og ved dens nordlige Ende findes en noget højere og mere pyntelig Vaaning. Alle de Bygninger, der iøvrigt findes bag Toldboden, maa af Tegneren være sammentrængt paa en meget mindre Plads, end de virkelig har indtaget; thi saa bebygget har der ikke været i Toldbodens umiddelbare Nærhed paa det Tidspunkt*). Resens Perspektiv-Kort over København 1674 viser ogsaa kun en Bygning — Toldkammerbygningen — her.

Fra 1630 kan det altsaa siges, at den nuværende Havn var tilstede i sine Grundtræk, og paa dette Tidspunkt bliver den tidligere Havn kun »Kanalerne«; men i de første Aaringer efter Toldbodens Anlæg har den gamle Havn dog sikkert været omtrent lige saa meget benyttet som før 1630; thi den nye Toldbod og de øvrige Anlæg der omkring var langt fra færdige. Endnu i mange Aar arbejdedes der herpaa. 1635 tales om, »at nedsætte Stenkister ved S. Anne Bro« og om at opføre en Dæmning med Pæleværk fra Toldboden og langs indenfor de store Stenkister; 1636 omtales en Dæmning, som Voldmesteren opfylder med Jord paa den nordre Side langs den Grund, som er begyndt at lægges under det »Rogall« Hus ved St. Anna Bro. Iøvrigt var Toldboden nu saa langt den vigtigste Del af det hele Anlæg, at der endogsaa i 1653, da der skal tilvejebringes Skansekurve, siges, at disse skal anvendes i »det nye Batteri ved Toldboden«, og som Led af Københavns Befæstning blev Toldboden betragtet til langt ind i det 19. Aarhundrede; Told- og Militæretaterne herskede her i skøn Forening.

Saa længe Toldkammerbygningen ikke var opført, har det ikke været let for den fremmede Skipper at finde ud af, at just her var Toldboden; derfor befalede Kongen ogsaa i 1635 Tolder Heinemark, at han paa Toldboden skulde lade opslaa en Plakat, der angav, hvor man skulde lande, og samtidigt udstedte han Forbud mod at Uved-

*) I 1663 fandtes i Nærheden af Toldboden et Hus til Værdi 600 Rdlr. tilhørende Obersten ved Toldboden, og et andet Hus til samme Værdi tilhørende en Skomager Simen Cronberg. Man kan slutte sig til Størrelsen af disse Huse ved Sammenligning med et Nybodershus med Have, hvis Værdi paa samme Tid var 40 Rdlr.

kommande opholdt sig paa Toldboden. Det har været Tolderens Hverv at paase dette; men samme Aar befaler Kongen ogsaa, at — da der ikke var tilbørligt Tilsyn med de Folk, der ankom til Byen — maatte ingen understaa sig til at sætte Folk i Land andre Steder end dér, hvor »det islandske Kompagnis Drøghus« (»Drøghus = Tørrehus) stod eller paa Toldboden, naar man havde noget at forrette dér. Førstnævnte Sted har vistnok været ved Enden af St. Anna Plads. Islandske Kompagni, der jo ogsaa var oprettet ved Kristian den 4des Initiativ, havde den 8. Februar 1621 faaet en 600 Alen lang Reberbane anlagt udenfor den gamle Østerport langs Stranden paa den ene Side, og paa den anden Side langs en Vej, der skulde være 18 Alen bred og skille Reberbanen fra Borgernes Haver, der laa udenfor Volden. Reberbanen har gaaet fra St. Anna Plads til et Stykke ind paa senere Alm. Hospitals Grund. Beliggenheden har omtrent svaret til nuværende Amaliegade. — At forhindre uovlig Landing maa have været Militærets Hverv; dette fremgaar ogsaa af et Brev, som Kongen den 24. April 1637 tilstillede Statholderen Korfitz Ulfeldt, og hvori det hedder: »Vagten ved Toldboden skal tilholdes at give hver Aften tilkende, hvem der er kommen til Vands ind i Byen, og ingen Folk uden Forlov stæde at gaa i Land, enten ved Toldboden eller der omkring, ikke heller stæde enten Folk eller Gods at indskibes paa samme Steder«. Som Led af Befæstningen var Toldboden omgivet med Pallisader; 1666 var der anbragt 143 Favne Pallisader omkring den, og en Grundtegnning fra samme Tidspunkt viser, at der var nedrammet Pæle mellem Toldboden og Blokhuset, som var Befæstningens mest fremskudte Punkt, indtil det nuværende Kastel nogle Aar senere blev færdigt. Vejen, der fra Byen førte til Toldboden, gik først over Marker og — nærmere Toldboden — paa en opfyldt Dæmning gennem Vandet, følgende den nuværende Toldbodvejs sidste Del. Hvor nu Almindelig Hospitals Grund er og indtil Toldboden, var ogsaa Vand; men her fandtes en smal Dæmning, som skilte dette Vand, der var bestemt til Opfyldning, fra Havnen. Fra den datidige Toldbod kunde man mod Vest se Nyboder, der var bygget 1631, ligge som en hel lille By. Et Brev, som Kristian den 4de den 9. Marts 1645 tilskrev Korfitz Ulfeldt, giver et godt Begreb om Forholdene ved Toldboden: »Jeg er nu tilverks med et Blok-Huus at legge ved Dybet ved Amag, og sænke Dybet paa den anden Side, saa at der bliver ikkun et Hull, som Skibene kand gaa igiennem, intet bredre, end at man kand skyde derover med Skraae. Ved samme Bollværk kommer begge Prammene at ligge paa hver Side, og paa det man kand komme fra Landet til Bollværket, da er der giort en Vey fra Landet*»),

*) Toldbodvejen.

hvertil de Huse bruges, som blev opsat her bag Stalden*). Skibene som skal senkes, ligge ved Haanden, og skal S. Anna, Raphaël og Gabriel først deran, og siden Borgerskibene, som ogsaa ligge ferdige, og er vurderet for 30.000 Rdlr. Og efterdi man haver ikke Raad til at faae saa mange Kampe-Steene at synke dem med, da haver hver Bonde maat give en Kornsæk til at fylde med Sand, som med Guds hjælp skal gjøre det samme. Den Allerhøjeste GUD give dertil Fremgang, hans allerhelligste Nafn til Ehre, og disse Lande til Gavn og Gode. Vale.« — Paa dette Tidspunkt har Kongen altsaa end yderligere forstærket Afspærringen paa Refshalegrunden, vel nærmest for Flaadens Skyld, som senere paa Aaret blev lagt her ud, efter tidligere at have ligget fortojet mellem Pæle i Farvandet fra Krabbelykke — en lille Halvø i Nærheden af Nyhavns Hoved — og ud efter. Som det synes er Bomløbet samtidigt gjort endnu smallere end det var i 1624.

Saaledes var Forholdene paa og ved Toldboden ved Kristian den 4des Død i 1648. Toldboden havde nu efter megen Omflytten fundet sit blivende Sted og Havnen havde faaet en enorm Udvidelse, langt ud over Tidens Krav. Men ogsaa Byens Grænser havde denne Konge udvidet; de gamle Mure og Volde fra Enden af Nørregade til Kongens Nytorv—Hallandsaas — var sløjfede, den gamle Østerport var nedrevet og en ny opført udenfor »de nye Boder«; de nye Volde fra Nørregade udenom Rosenborg, Nyboder og St. Anna Værk ned til Stranden var under Arbejde eller tildels færdige; den lille Voldstump ved Stokhusgade er nu alt, hvad der er tilbage af Kristian den 4des Volde, og ogsaa dens Dage er talte**). Byens Areal var bleven det dobbelte, men med Undtagelse af Nyboder var den nye Bydel saa godt som ubebygget, og det laa hen i Uføre. Kongens Plan om et helt nyt Bykvarter, St. Anna By, blev det en senere Tid forbeholdt at udføre. Derimod havde han, foruden Nyboder og tidligere end denne Bydel, bygget et helt nyt Kvarter i den gamle By, nemlig »Skipperboderne« lige over for Bremerholm (dæværende Orlogsværft), til Boliger for Søfolkene, og de nye Gader her fik Navne efter Havet og dets Beboere, saaledes Laxegade, Hummergade og Dybenggade, der endnu findes, medens andre som Ulkegade og Størrestræde m. fl. er forsvundne.

Foruden den store Byggevirksomhed havde Kristian d. 4de mange andre Foretagender for, intet var ham for ringe at beskæftige sig med og selv vilde han have Haand i Hanke med alle Foretagender,

*) Brevet er skrevet paa Kristiansborg Slot, de omtalte Huse laa paa Slots-holmen, men blev nedrevne paa Grund af dér foretagne Forandringer.

**) Bortgravet i 1913.

men han kunde ved Siden deraf godt spøge med selv de alvorligste Sager; om en uredelig Toldskriver i Helsingør skriver han saaledes til sin Foged: »Du skal lade hugge Hovedet af ham, naar han er dømt til en Falskner; kommer han saa igjen, kan Du lade hænge hannem.« — Da han tillige var et stort Stykke af en Tusindkunstner, opfandt han — for at forhindre fremtidige Bedragerier —, en sindrig Mekanisme til at anbringe paa den helsingørske Toldkasse.

Trods de store Udvidelser, og sagtens som Følge af de urolige Krigstider, var Skibsfarten paa disse Tider i Tilbagegang. 1635 bestod Københavns Handelsflaade kun af 85 Skibe paa omtrent 900 Tons, og den blev senere endnu mere ubetydelig. I 1640 besørgedes Skibsfarten til og fra Udlandet vel af godt 1500 Skibe, men den allerstørste Del heraf var fremmede.

Havnen og Toldboden i Frederik III's og Kristian V's Tid.

Det varede ikke længe, før Toldboden kom til at virke som Led i Befæstningen. Kun 10 Aar efter dens Bygmesters Død havde vi Svenskekrigen og Københavns Belejring (1658—60); men ved Hollændernes Hjælp var Dansken jo Herre tilsøs, naar undtages Tiden fra August 1658 til den hollandske Flaades Ankomst i Slutningen af Oktober s. A., saa egentlig udsat for Fjendevold blev Toldboden ikke. Til Beskyttelse for Toldboden og Havnen blev der et Stykke udenfor Toldboden nedrammet Pæle i Vandet, og disse gjorde da ogsaa deres Nytte. Natten til den 9de September 1658 sendtes nemlig fra den svenske Flaade, der laa i Farvandet udfør Kastrup, en Del stærkt bemandede Baade ud, der skulde forsøge at entre og ødelægge en armeret Pram, der laa udfør Vartov (nuværende Triangel), og som stærkt forulempede de Svenske i Land. De svenske Baade løb imidlertid i Nattens Mulm og Mørke paa de nedrammede Pæle »paa Reflen ved Indgangen«, og de blev saa stærkt beskadigede, at de opgav Forsøget. I December Maaned s. A. laa den hollandske Flaade i Havnen fra Toldboden og ned til Kristianshavn; paa Toldboden blev der opsat yderligere Pallisaderækker, og da der ikke fandtes Tømmer til dette Brug, idet alt var anvendt ved Voldene, blev en Del ældre Huse og Skure paa Kristianshavn nedbrudte, og Tømmeret herfra blev da anvendt paa Toldboden.

Selve Stormnatten 10.—11. Februar 1659 stod der paa Toldboden et Kompagni hollandske Soldater og en Del hollandske Matroser,

under Admiral-General Obdams Kommando; men her var alt roligt, medens der rasede en heftig Kamp oppe ved Østerport, altsaa i nærmeste Nabolag. Uagtet Stormen lykkeligt blev afslaaet, blev Byens Belejring dog ikke hævet, hvorfor Fæstningsværkerne ogsaa stadig blev udbedrede. Frederik den 3die førte selv personligt Tilsyn hermed. I Juni Maaned 1659 inspicerede han saaledes Toldboden, hvor han ankede over, at der mellem de nedrammede Pæle var saa aabent, at Baade kunde sejle igennem.

Uagtet Fjenden ikke kunde forhindre Tilførsel ad Søvejen, stod det dog ilde til med Byens Forsyning med Levnedsmidler, og naar der endelig af og til ankom et Skib med Fødevarer til Toldboden, saa søgte straks Høkere og Forprangere her ud i store Mængder og opkøbte Varerne, som de saa siden solgte til ublu Priser. Før at sætte en Stopper for denne Trafik, blev det under 9. Oktober 1659 befaleet, at ingen fremmed Købmand eller Skipper maatte sælge sine Varer førend 4 af »de 32 Mænd« (Byens Raad) havde underhandlet med ham om, hvad han skulde have for hver Slags Varer, han havde ombord, og Høkere maatte ikke købe af Skippere før efter 3 Dages Forløb. Ved selve Toldboden blev al Handel ganske forbudt; kun naar Skibet var kommet indenfor Bommen, maatte der købes derfra, og de Varer, der skulde vrages, skulde opskibes ved Vragerbroen. Det ser lidt underligt ud, at det er Byens Magistrat og Raad, der beordres til at varetage slige Hverv paa Toldboden, og at ikke Tolderen faar Tillhold herom; men paa de Tider fik Magistraten ofte saadanne Ordre; den 23. December 1651 blev saaledes Københavns Magistrat beskikket til at dømme i alle Sager om Toldsvig, og der tillagdes den en Fjerdedel af, hvad der dømtes til Pris i saadanne Sager, »hvorimod I igen skulle betænkt være, udi foreskrevne Sager efter Toldrullen uden Ophold at dømme, som I det agter at forsvare og være bekendt«.

Efter Krigen blev der paany taget fat paa Arbejderne i Toldbodens Nærhed, men nu var det navnlig *Citadellet*, som det var af Vigtighed for Kongen at faa opført. Enevælden var jo indført i 1660, men ganske sikker paa sin Hovedstad og dens Borgere har den enevældige Konge dog næppe været, og det var vel ikke helt urigtigt, naar det formodedes, at Citadellet skulde have et dobbelt Formaal: Værn mod Fjenden og Trusel mod Byen. Bygningen af Citadellet paabegyndtes i 1662, nordligere end det før omtalte St. Anna Kastel, som jo laa syd for Toldboden, medens dette blev lagt norden for, hvor det endnu ligger med i hvert Fald Størstedelen af sine gamle Volde bevarede; ogsaa dette Anlæg opførtes paa Opfyldning i Stranden. I 1662 blev Contrescarpen, d. e. Langelinie, færdig anlagt. Opførelsen af Citadellet gav forøvrigt Anledning til et Rygte om, at Øresunds-

tolden — som i Kristian den 2dens Tid — skulde flyttes fra Helsingør og hertil, men det Rygte havde dog intet paa sig.

København blev efter 1660 stærkt favoriseret paa det øvrige Lands Bekostning; her byggedes Slotte, anlagdes Fabrikker og stiftedes Handelskompagnier, en talrig Garnison underholdtes her og samtidig krævede Hofholdningen store Summer, som dog i høj Grad kom Byens Borgerstand tilgode. Byens Indbyggerantal voksede da ogsaa med en forbavsende Fart; under Belejringen var Indvaanernes Antal 25—30,000, ved Aarhundredets Slutning var det over 60,000. Blandt Aristokrati og det fornemme Bureaukrati tog Luksus og Overdaadighed Overhaand, ikke mindst hos den Del af Embedsstanden, der havde med Finanserne at bestille, og dette gav ofte Anledning til Bestikkelser og Underslæb hos Embedsmændene. Slig Uredelighed havde der ogsaa før — uden saadant Eksempel — fundet Sted, saaledes ankes der i Frederik den 3dies Toldordinans af 14. Maj 1651 over »Embedsmændenes slette Forvaltning« og »det Afbræk og Underslæb«, Toldintraderne derved led. Ved Patent af samme Dato blev hele Toldvæsenet sat under en Generaldirektion, og der blev udnævnt en Generaltoldforvalter, men det blev dog først efter Krigsaarene, at denne Omordning satte Spor, idet Tolderne i 1662 fik skarpe Tilhold om at se de klarerende godt efter i Sømmene. Dette bevirkede, at Kong Frederik i Maj Maaned samme Aar, under et Ophold paa Frederiksborg, blev hjemsøgt af en stor Skare københavnske Borgere, der var meget oprørte over den strænge Fremfærd, der overgik dem paa Københavns Toldbod, naar de kom for at indklarere deres Varer, idet der hidtil var bleven fortoldet efter Opgivende og uden Undersøgelse, medens nu alle Varer blev bragte ind i et »Pakhus ved Bommen«, og naar de ikke fandtes at stemme overens med Angivelsen, blev de konfiskerede. Henvendelsen til Kongen frugtede imidlertid ikke, hvorfor Københavns 32 Mænd maatte træde til. I et Andragende af 1. Oktober 1663 klagede de over, at »denne gode Stads Borgerskab er en skarp Inkquisition udi Tolden undergiven«. At de paaklagede Forhold ikke blev forandrede, viser den næste Toldforordning — Kristian den 5tes af 1. Maj 1672 —, idet der her netop paabydes, at alle Varer efter Oplosningen skal bringes i Pakhus og »der aabnes, besigtiges, stykvis specificeres, til Bogs føres og fortoldes, straks og uden noget Ophold«. Det fremgaar af det her anførte, at der omkring 1660 har været Pakhusrum paa Toldboden, muligt allerede før; thi 1656 gav Kongen Hans Pedersen Blad Toldfrihed for nogle Ruller Tobak, der var komne fra »de karaibiske Insuler« og som var oplagte paa Toldboden. Pakhuset har sandsynlig været indrettet i Tilbygningen til Toldkammerbygningen. En Grundtegning fra Kristian den 5tes Tid

udviser nemlig paa Toldboden kun en lang Bygning med en tilbygget Kamfløj samt en lille, for sig liggende Bygning; en Medaille over Københavns Havn synes dog at vise 6 Bygninger paa Toldboden, men de her afbildede Smaabygninger har vel dels været Militær-Barakker, dels Skure til andet Brug, som det ikke er fundet fornødent at anføre paa Grundtegningen. Det vides i hvert Fald, at en Borger i 1669 fik Tilladelse til at opføre et Træskur paa Toldboden, hvorfra han maatte udskænke Øl og Brændevin og sælge Madvarer. Nogle Aar senere fortæller en Skribent, at Toldboden var »et meget besøgt Beværtningssted, hvor man kunde faa Vin, Øl, Negenøjne, Koldskaal*) et cetera, og hvor med Forlystelse gaves en deilig Udsigt over Havet og Kongens Skibe«. Var der fra denne Beværtning en dejlig Udsigt, var der tillige en mindre hyggelig Udsigt til den anden Side. 1676 var der nemlig mellem Citadellet og Toldboden bleven rejst en Galge, i hvilken en tysk Fændrik — som første Offer — blev hængt den 10. Maj s. A. paa Grund af Forræderi.

I dette Tidsrum virkede paa Toldboden som Tolder eller Toldforvalter — han nævnes med begge Betegnelser — en Jens Boyesen, der i 1634 var Toldskriver, men senere blev Tolder, og som i Aarene 1666—69 var Raadmand. Han fik 1651 Skøde paa en Grund ved Toldboden, hvilken han dog ikke fik bebygget; derimod anlagde han en Vandledning for »Ny København«, og den fik Navn efter ham og kaldtes i lange Tider »Jens Beyesens Vandkompagni«, — han var tillige en rig Mand, der saa sig i Stand til at yde Kongen Laan, hvorfor han i 1660 fik Udlæg i Jordegods.

En Skibsbrand i Flaadens Leje fandt Sted i 1676, det var et historisk kendt Orlogsskib, der her gik op i Luer, nemlig Kristian den 4des »Trefoldigheden« fra Kolberger Heide; det var oplagt lige ud for Toldboden, og det kom i Brand, da der blev affyret Glædessalver — bl. a. ogsaa fra Toldbodens Bastioner — i Anledning af Karlshamns Overgivelse til de Danske. Helt ødelagt blev Skibet dog ikke, thi endnu i 1702 siges det at ligge som Vrag i Flaadens Leje »helt bedækket med Mos midt ude i Vandet«.

Handelen var vel hen mod Slutningen af det 17. Aarhundrede noget i Fremgang, men Sejladsen paa København var dog ikke overdreven stor. 1678 bestod Byens Handelsflaade af 116 Fartøjer med ca. 2600 Kommercelæsters Drægtighed. Der gjordes imidlertid fra Regeringens Side meget for at opbølge Handelen, navnlig ved Ud-

*) Koldskaal o: ostet Tykmælk, der er skaaret i Tærninger efter at Vallen er trykket fra; Tærningerne kommer i sødet varmt Øl; det hele spises med Skeer. Det var en Højtidsret. (Se Feilberg, Ordbog over det jydsk Almue-mål.)

stedelse af Privilegier til de mange Handelskompagnier, af hvilke nogle allerede var oprettede under Kristian den 4de. Der var Kompagnier for Handelen paa Island, Finmarken*) og Grønland, det ostindiske og — senere — det vestindiske Kompagni. Nogen virkelig Blomstring havde disse Selskaber ikke haft, men Regeringen søgte dog stadig ved allehaande Midler at bringe Liv saavel i det ostindiske som i det vestindiske — senere det vestindisk-guineiske — Handelskompagni, ved Eneretsbevillinger og store Begunstigelser med Hensyn til Fritagelse for Told og Konsumtion. Kristian den 5te satte ikke alene selv Penge i disse Foretagender, men han tvang endog sine Embedsmænd til at indskyde 10 pCt. af deres Gage — naar denne oversteg 300 Rdlr. — i det vestindiske Kompagni. Med hvilken Glæde Embedsmændene har opfyldt et saadant Krav kan tænkes, naar man erindrer, at Gagerne var usle, — ved en kongelig Forordning var de endog blevne stærkt reducerede —, og meget ofte end ikke blev betalte, medens Skatterne samtidig var store og trykkende. Kongen modtog da ogsaa den ene Klage efter den anden over disse uheldige Forhold. Tolderen i Svendborg klager saaledes over, at hans Gage er bleven altfor stærkt reduceret, fra 176 Rdl. til 60 Rdl., hvorfor han søger om Tilskud; paa Rentekamrets Forestilling i denne Sag skriver Kristian den 5te den 16. Marts 1672: »Dett schulde I haffue betenket dengang I gjorde Reglementet. Nu for det derwed att forbliwe intil wie faar it som kan were rigtiger«. Paa et Andragende fra en anden Tolder om Lønforbedring skriver han blot: »De wil alle haffue og kan icke alle faa«. Men da slet ingen »kunde faa«, blev Følgen stor Uredelighed, og overalt gik Bestikkelser i Svang. Saa langt var man endda nede, at Embeder ligefrem blev solgte af Kronen. I Aaret 1700 skulde Embedet som Tolder i Korsør saaledes betales med 500 Rdlr., ja i 1715 lod Frederik den 4de endog kundgøre, at man »imod en Recognitions Erlæggelse kunde købe Expectancer, Bestillingen, Charger og Titler«. Hvorledes Kongen herefter kunde forlange redelige Embedsmænd, er uforstaaeligt. Endnu under Kristian den 6te solgtes Embeder, — et Toldembede i Kristianssand blev saaledes betalt med 1700 Rdlr. Hyppigt blev Toldembeder ogsaa givne til Hoftjenere og lignende; én blev saaledes Tolder, fordi han i 16 Aar havde været Tjener hos Dronningens Hofdamer, en anden fik et Toldembede, fordi han i 20 Aar havde tjent Grev Danneskjold-Laurvigen.

*) Finmarken var en Del af det nordligste Norge, og denne Landsdel var af Kristian den 4de »erobret« og lagt ind under Danmark.

Toldbodens nærmeste Omgivelser.

Samtidigt med at Citadellet fuldførtes, foretoges der stadigt Opfyldninger i den sumpede og af Vandhuller opfyldte Grund i hele dette Terrain. Navnlig maatte der jo være en farbar Vej til Kastellet, og det kom den tidligere anlagte Vej eller Sti til Toldboden tilgode, som forøvrigt ogsaa var den Vej, Nyboders Folk maatte passere, naar de skulde til Orlogsskibene. — Nærmest Nyboder laa den Gang en stor ubebygget med Stakitværk indhegnet Plads, der indtil 1787 benyttedes som Eksercerplads, og hvor Græs og Ugræs voksede frodigt, hvorfor den ogsaa kaldtes »Grønland« (»Grønningen«). Paa denne Plads udfægtedes ogsaa mange af Datidens Dueller (se Holberg: Den Vægelsindede). Omtrent fra denne Plads af paabegyndtes i 1685 Anlægget af Toldbodvejen eller, som den da kaldtes, Broen til Toldboden; saa vidt var man altsaa den Gang kommet med Opfyldningerne, at Vejen kunde føres igennem helt ud til Toldboden, og det endda med baade Kørevej og Gangsti. Det hedder nemlig i en Resolution af 2. Juli 1685, at ikke alene den foreslagne Sti fra Nyboder til Toldboden, men endog en Kørevej sammesteds skal anlægges, hvortil Hans Majestæt Kongen vil lade betale 800 Rdlr. Den mod Byen vendende Side af Vejen blev saa Tid efter anden bebygget, og navnlig voksede Brændevinsboder op som Ukrudt paa denne Vej, og de fik god Søgning af Holmens Folk. Der var Boder nok at vælge imellem, »Kirken«, »Strilavs«, »Hattefutteralet«, »Toldbodkældereren«, Møllehuset« og ikke mindst »Brokkensbod«, der laa nærmest Toldboden, men paa den anden Side af Vejen, og hvor der vankede de største Snapse for Pengene.

Nybodersfolkene — Holmens faste Stok — var et stridbart Folkefærd. De havde som »Kongens Mænd« adskillige særlige Rettigheder fremfor andre, og mente de sig truede eller forurettede heri, tog de haardt fat. De havde saaledes Ret til selv at formale den Rug, de som Naturalforplejning fik udleveret, paa egne Haandkværne, medens alle andre skulde benytte Byens Møller og svare Malepenge og Konsumtion. Byens Borgere — Bagere og Brændevinsbrændere — saa snart Fordelen ved at »laane«, selvfølgelig mod passende Vederlag, disse Haandkværne til Anvendelse i deres egne Bedrifter; men da Kongens Kasse led Tab ved denne Trafik, blev der Gang paa Gang ført Klage herover, uden at der dog derfor blev taget særlige Forholdsregler mod dette Uvæsen. — Paa en Rentekammer-Forestilling i den Anledning skrev Kristian den 5te saaledes, at deri »for I att see hurledis I best kan raade bod paa med meste moderation for Søfolckis skull«. Da Mislighederne imidlertid stadig fik større Omfang, blev det forment

Nybodersfolkene at holde Haandkværne, — i 1691 kom et saadant Forbud som angaar »Haandkværnenes ydermere Afskaffelse«, saa der maa jo have været mindst et Forbud tidligere. Nu blev der vel nok udvist større Forsigtighed med Udlaan af Kværnene, men »afskaffede« er de ikke blevne saa snart endda, uagtet Konsumtionsbetjentene tidt og ofte inkvirerede for at finde de skjulte Kværne. I Aaret 1705 var Betjentene særlig ivrige, og de konfiskerede adskillige Haandkværne; men i den Anledning kom det i August Maaned til et større Slag mellem Betjentene og Nybodersfolkene, der værgede deres Kværne; Betjentene trak det korte Straa i denne Kamp, hvor der vankede Hug og Stik saa Blodet flød, og der blev derfor tilkaldt militær Assistance; baade Livgarden til Fods og Grenaderkorpset maatte sende Delinger her ud, og det varede længe, før den stærke Bevægelse blev dæmpet, hvori Sindene var komne af Harme over denne formentlige Indgriben i Ejendomsretten. Konsumtionsbetjentene blev herefter ledsagede af Holmens Vagt og Betjente, naar de visiterede, og Nyboder maatte nu give Møllerne deres Søgning og betale Malepenge, men de blev fritagne for at svare Konsumtionsafgift; nu skaffede de sig Fordel paa anden Maade, dels ved at sælge deres Rug og dels ved at overlade Køberen til midlertidigt Brug den Konsumtionsseddel, hvormed de beviste deres Fritagelse for at svare Afgiften. I mange Aar fandt denne Besvigelse Sted, og først i 1756 søgte et Forbud at sætte en Stopper derfor.

Terrainet Nord og Syd for Toldbodvejen benyttedes i Henhold til en kgl. Befaling af 1664 i en Række af Aar som Losseplads for Gadeskarn og andet Affald, og særlig gik Renovationskørselen til et stort Hul i Terrainet mellem »Grønland« og Toldboden, som havde det mindre velklingende Navn »Luses Hul«; først i 1710 var denne Plads helt opfyldt. En Befaling fra Politi- og Kommercekollegiet, dateret »6. Maji 1710«, befaler, at ». . . de kontraherende Vognmænd skal straks efter Oldermandens Løfte jævne den Urenlighed, som er kastet ved Luses Hul og Toldbodvejen, hvor Træerne staar, saa at Vejen er skikkelig, . . . det er alle og enhver forbudt under Straf at bære eller køre Skarn derhen«. — Endnu i Frederik den 5tes Tid var Toldbodvejen kun lidt bebygget, dog fandtes der en Bygning, hvor nu Gadens Nr. 36 staar (Hjemmet for Vanføre), her boede en af denne Konges mange Friller, Mad. Charlotte Winge, hvis Søster var gift med en af Datidens Toldembedsmænd, Christian Sommerfeldt Nerenst, — denne blev i 1764 Toldkontrollør ved Børskontoret, 1776 Konsumtionsskriver og samme Aar virkelig Kammerraad, i 1777 blev han Renteskriver i københavnsk-sjællandsk Toldkontor og i 1780 Toldinspektør i København, fra 1795 fik han 1300 Rdlr. i Gage,; 1797 blev

han afskediget med en Pension af 1200 Rdlr., hvoraf de to Trediedele udrededes af den kgl. Kasse. Han døde 1813, 77 Aar gammel. — Den samme Bygning paa Toldbodvejen blev i 1812 købt af Frederik den 6te og foræret til Fru Dannemand.

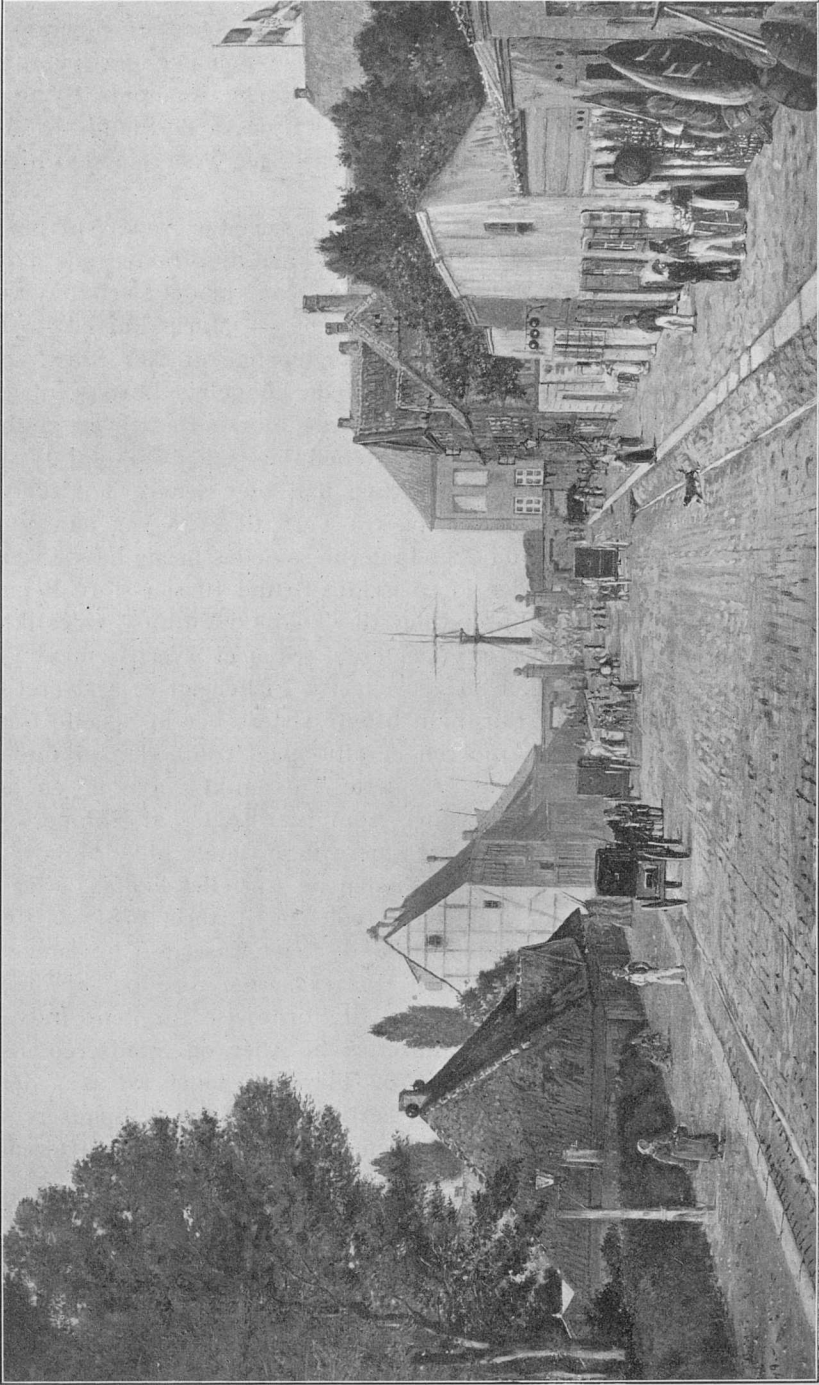
De første Bygninger, der opførtes paa Toldbodvejen, var imidlertid de to helt ude ved Toldboden liggende og paa dennes Grund byggede Beværtningssteder »Brokkensbod« og »Toldbod Vinhus«, der begge blev opførte i Kristian den 5tes Tid.

»Brokkensbod«, der blev opført umiddelbart udenfor Toldboden, paa Toldbodvejens nordlige Side, indrettedes i Henhold til en kongelig Bevilling af 18. Marts 1699 af Jens Sørensen Brock, som efter at have været Tjener ved Hoffet, senere var bleven Visitør og Toldbetjent, og som nu blev Værtshusholder. Hans Bevilling lød dog kun paa Ret til at udsælge Øl og dansk Brændevin, »for ikke at præjudicere det andet Værtshus paa Toldboden«, og Stedet skulde efter »Ansøgerens egen Erbydelse« tilfalde Kongen, naar saavel han som hans Hustru og Søn var døde. Dette skete dog ikke; Privilegiet blev 1731 overdraget til Jens Sørensen Brocks umyndige Sønneson Jens Brock, der døde i 1780 som Etatsraad og Arkivar i det danske Kancelli, og derefter til dennes Søster Lene, gift med Daniel Valentin Neuhaus. Beværtingen havde sit Navn efter den Familie, som i henved 100 Aar havde den i Besiddelse. Brokkensbod var en lille, graa, en-Etages Bygning med højt Tegltag og Midtgavl, under denne var Indgangsdøren, der var saa lav, at man maatte bukke sig for at komme ind i Helligdommen. Døren førte ind til en kort Gang, fra hvilken man til begge Sider traadte ind i en to-Fags Stue, med lavtliggende Loft og Stenfliser til Gulv. Vægge og Loft var kalkede, men Røgen fra osende Talgpraase, Tranlamper og Kridtpiber havde i Aarenes Løb farvet dem temmelig sorte. Midt paa Gulvet stod i hver af de to Stuer et smalt, firkantet Bord med Stole omkring, og ved hvert Vindue et lille Bord med en Stol paa hver Side. Møblementets Kulør var mørkebrun, men Farven havde vanskeligt kunnet holde sig overfor de Strømme af Øl, Brændevin og Punsch, der under de hyppige Slagsmaal havde udgydt sig over den. I Stuen til venstre for Indgangen fandtes Skænken, bag hvilken Værten havde sit Stade. Saaledes var Interiøret i 1805 (efter J. Davidsen: Det gamle Kongens København) og saaledes har det i Hovedtrækkene ogsaa været før den Tid. Stedet søgtes navnlig af Matroser og Holmens Folk, der her, foruden andre Delikatesser, fik Snapse saa store, som intet andet Sted, undtagen maaske i »Paradiset«, et nærliggende Brændevinsudsalg. Og havde en og anden, efter Nydelsen af adskillige af disse Snapse, naaet en vis Salighedstilstand, saa havde han »taget Højden af Brokkensbod«, — et i den Tid meget

almindeligt Mundheld om en forsvarlig Rus. Det var særligt i den saakaldte »glimrende Handelsperiode«, at Matroserne færdedes her; naar de kom hjem fra de lange Rejser, fra Vestindien og Kina, brændte deres opsparede Hyre dem svært paa Lommen, og Monten maatte destilleres. Disse Matroser optraadte med stor Flothed, de var klædte i Silke og Atlask, og de medbragte lignende Sager til Koner og Kærestes; de teede sig ofte paa den letsindigste Maade, og plukkede blev de mangen Gang paa det kraftigste, ikke mindst af Jøderne, af hvilke der paa den Tid var omtrent 200 Familier her i København og som næsten alle levede af Handel og Sjakren; særlig gik de paa Rov ved Skibes Ankomst paa Toldboden for at trække Søfolkene op, og de opførte sig alt andet end elskværdigt (se P. A. Heibergs: Kinafarerne); synderligt yndede af Befolkningen var de da heller ikke. — Brokkensbod laa dér, hvor der nu er et Huk i Gaden — populært kaldet »Lumskebugten« — og ind paa den Grund, hvor C. K. Hansens Bygning nu findes. Den blev nedrevet i Slutningen af 1850erne; paa Grund af sin Beliggenhed paa Toldbodvejens nordre Side, fik den Lov til at ligge uhindret af Toldvæsenet, og denne Bygning vil derfor ikke oftere blive omtalt her.

Paa den modsatte Side af Gaden laa *Toldbod Vinhus*. Som før omtalt blev der i 1669 paa Toldboden opført et Træskur til Udsalg af Drikkevarer m. v. Dette har rimeligvis vist sig at være et lukrativt Foretagende, for det gik faa Aar efter over til at blive drevet for Kronens Regning, og i Stedet for Træskuret blev der 1732 opført en stor grundmuret Bygning, som et finere Udskænkings- og Beværtningsssted for dem, der vilde »forlyste sig ved den deilige Udsigt over Havet og Kongens Skibe«. Dets Betegnelse var oprindelig »Toldhuset«, og det laa, hvor nu Frilagerbygningen findes, medens dets store Have var en Del af nuværende søndre Toldbodplads. Denne Bygning havde 15 Fag til Gaden og var 8 Fag dyb; i Kælderen var to Stuer, Køkken og 2 Forstuer med Udgang til Gaden og 1 Forstue med Udgang til Gaarden. I Stue-Etagen var 3 store Værelser til Gaden og 2 til Gaarden, »alle panelerede og med Bræddegulv«, Køkken og en Forstue med Trappegang. Ovenpaa var 3 Gavlværelser og 3 Kvistværelser samt 2 »Pakkamre«. I Gaarden fandtes en Bygning, 12 Fag lang og 4 Fag dyb; heraf var 2 Fag indrettet til Havestue, 3 Fag til Pakhus, 2 Fag til Vognskur og 5 Fag til Stald og Brænde- og Teglhus. Desuden fandtes i Gaarden »2de Locum af Brædder og Tegl Tag«; for begge Bygningens Ender var der Plankeværk med Porte, ligesom der var Stakitværk om Haven.

Ved kongelig Concession af 20. Juni 1732 blev »den Wiivetske Familie og sidst Ritmester Lars Wiivet og hans Børn tilladt at bruge

Til venstre Brokkensbod, i Midten Jernporten og til højre derfor Toldbod-Vinhus (o. 1830).

Efter Fotograf i Toldassistentforeningen

Toldbodhusets Vaaninger her i Staden med tilhørende Privilegium til Krohold uden nogen Afgift, mod at Familien paa den dertil anviste Plads paa egen Bekostning opførte en forsvarlig Kroholds Bygning, som siden af Efterkommerne skulde holdes i forsvarlig Stand, og som, naar Benaadningen i sin Tid ophører, uden nogen Vederlag skal hjemfalde til Hans Majestæt Kongen«.

Naar der vistes den Wivetske Familie saa stor Naade, at baade Kronen gav Afkald paa sin Indtægt af Udskænkningeboden paa Toldboden og at Familien fik Pladsen afgiftsfrit, saa var det særligt Wivets Hustru, der skulde belønnes. Denne Dame — Marie Barfod — fik nemlig Consessionen i Stedet for en Naalepenge af 200 Rdlr., som ellers blev tilstaaet dem, der opfostrede de kongelige Børn (*Nutrices Serenissimorum*); en saadan Stilling havde hun indtaget ved Hoffet, og her havde hun lært sin senere Ægtefælle at kende, Nikolaj Wivet, som da var kongelig Køkkeninspektør; han blev senere Toldskriver ved det indgaaende Toldkontor, og fra 1718 til 1725 var han Vice-Borgmester i København; da Ægtefællerne saaledes begge havde været betroede Hoftjenere, var der jo en gyldig Grund til saa store Begunstigelser. Naar »Toldbodhuset« blev til »Toldbod Vinhus« vides ikke, — men at Vinstuen har været i Kælderen, ses af et Avertissement i en Avis fra 1773, der meddeler, at »en engelsk Fiskerjagt er arriveret og agter en Del af hans fra Burnham bragte Østers her at afsætte for 2 Sletdaler de største, og Skipperen er altid paa Toldboden at finde i Vinkælderen«. Stedet havde paa dette Tidspunkt Navn af en god og billig Restauration og Logishus, som især søgtes af Skippere og Styrmand. — Toldbod Vinhus vil senere flere Gange blive omtalt.

Pladsen fra Grønland til Toldboden og Kastellet henlaa, efter at være bleven opfyldt, som et ubrugt Areal lige til Aaret 1781, da Chefen for Artilleriet — der imidlertid havde faaet Kaserne i Forlængelse af Store Kongensgade, den senere Husarkaserne, foreslog, at denne Plads »maatte til Ziir for Staden og til Fornøjelse for dens Indvaanere beplantes med Træer og indrettes til Allér og Spadsereplads«. Forslaget blev approberet og i 1782 blev der taget fat paa dette Arbejde, der afsluttedes i 1785. En særlig Charme for de Spadserende var, at der umiddelbart ved Indgangen til Langelinie, paa nuværende nordre Toldbodplads, anlagdes en stor, halvrund Høj med Bænke og Træer, hvorfra der var en herlig Udsigt over Reden. Længst ude mod Strandkanten var der naturligvis Befæstningsanlæg; tidligere havde her været det saakaldte »Toldbod Brystværn«, som var armeret med 24-pundige Kanoner, men disse blev nu borttagne, og i Stedet for »Brystværnet« blev der nu »ved ny anlagte Caponnierer erholdt et mere fuldkomment baade indre og ydre Vern«. Ved de her og paa

Nyholm anbragte Kanoner var Havnens Indløb beskyttet. Dette Anlæg var »Esplanaden«, og det søgtes i sine første Aar særligt af Middelstanden, som her havde et Udflugtssted i Byens umiddelbare Nærhed, men stærkt besøgt blev det nye Anlæg dog ikke, uagtet det benævntes med det stolte Navn »de elysæiske Marker«, — det var Philosophgangen, der dengang var det stærkest besøgte Spadserested. Men da Kongefamilien den 10. Marts 1794, efter Kristiansborg Slots Brand, flyttede til Amalienborg, blev Esplanaden Beaumondens yndede Promenade.

Saaledes var Toldbodens Omgivelser mod Nord indtil omkring Aar 1800.

Terrainforholdene mod Vest og Syd.

Toldbodens og St. Anna Kastels Omraade strakte sig, som vi har set, kun fra Bommen og til det senere Kieler Pakhus' sydlige Gavl; dette Areal var fremkommet ved Opfyldning i Stranden. Pladsen fra Toldboden og ind i Landet mod Vest — den nuværende Toldbodplads, Amaliegade over til Bredgade — var endnu Vandhuller og uopfyldte Grunde. Fra St. Anna Værk og ind mod Byen og den gamle Havn var der opkastet en smal Dæmning langs Stranden op til nuværende Korntørringsmagasin, men indenfor Dæmningen var Vand, og iøvrigt laa Strandbredden i sin Natur-Tilstand helt op til Bremerholm. — Saaledes saa der ud straks efter Toldbodens Anlæg, men kort efter begyndte Opfyldningen af hele dette store Terrain, det var jo en særdeles bekvem Losseplads for Gadeskarn og al anden Urenlighed og Affald, og sligt var der nok af. København var paa de Tider en urenlige By; alt Skarn, Affald og anden Urenlighed kastedes simpelthen paa Gaden, og der kom derfor ogsaa uafadelige Paabud fra Øvrigheden om at fjerne Skarnet, og Anvisning af Lossepladser, hovedsagelig langs Havnens Løb, hvor denne Ophobning af alskens Fyld dog gjorde sin Nytte.

Hvor nu »Det forenede Dampskibs Selskabs« store Hovedbygning ligger i Kvæsthusgade, havde Admiral Jens Rodsten — omtrent samtidig med Toldbodens Anlæg — ladet bygge en Gaard; denne blev i 1682 solgt og derefter nedbrudt, hvorefter Raadmand Jens Stampe paa Grunden opførte et stort *Kvæsthus* eller Sygehus for saarede Søfolk; dette blev taget i Brug i 1685. Fra denne Bygning og ud til St. Anna Værk blev der samtidigt anlagt et Bolværk, over hvilket Rentekamret den 7. Marts 1685 befalede Syn foretaget; det maa altsaa paa dette Tidspunkt have været færdigt. Derefter blev den nuværende

Toldbodgades Anlæg paabegyndt i 1692 som en »Toldbodvej«, der skulde gaa fra Strandstræde til Toldboden, — den største Del af denne Gade gik i de første Aar gennem Vand, var altsaa vedblivende nærmest en Dæmning; den blev bekostet anlagt af Kongen, men der gik mange Aar hen, før den blev helt færdig, idet den først efter Anlægget af Tømmerpladserne mellem St. Anna Plads og Toldboden, kunde føres helt igennem. Først i Aaret 1714 er Toldbodgade færdig i sin hele Længde, fra Strandstræde over den i 1692 anlagte St. Anna Plads, og videre hvor den nu gaar, men derfra ind over nuværende Toldbodplads til den udmundede i Toldbodvejen. I Efteraaret 1719 skrev Politimester Ernst: »Den ny Toldbodgade blev første Gang 1ste September forsynet med »Løgter og Vægter«, saa det bliver i to Aar den realeste og længste Gade i Staden. For 5 Aar siden skyllede Søen til denne brølagte Vej!« — Og i Oktober Maaned s. A. skriver han: »190 Alen paa den søndre Side af Toldbodgade bliver brølagt i Aar. Toldbodpladsen kan ogsaa blive brølagt i Aar«. Allerede i 1719 havde man altsaa Betegnelsen Toldbodplads, men denne Plads var kun det lille Stykke fra den gamle Toldkammerbygningss sydlige Ende og til hen imod Kieler Pakhus. I 1688 omtales »den ny indrettede Kvæsthusgade«, der saaledes straks er bleven betegnet ved Kvæsthuset, og 2 Aar senere fik en Mand nogle særlige Privilegier tildelte, fordi han havde bygget i denne Gade »paa sligt et moradsigt, sumpigt Sted«. (Selve Kvæsthuset blev forøvrigt i 1777 forandret til et Pakhus og i 1827 indrettet til Kaserne). Forslag til Udfyldning af den bugtede Strandlinie fra St. Anna Plads og ud til Toldboden, hvorved den lige Bolværksstrækning, som vi nu kender, fremkom, blev approberet af Kong Frederik den 4de, den 2. Oktober 1706, og i eller omkring 1749 var denne Regulering af Kyststrækningen tilendebragt; tilbage var kun et Huk paa Toldbodpladsen »det røde Hav«, og et lignende Huk ved Kvæsthuset, paa St. Anna Plads.

Alle de nu opfyldte Grunde, som fremkom ved Kystreguleringen — altsaa hele Strækningen fra St. Anna Plads og til ind paa Toldbodpladsen, mod Øst og Vest begrænset af Havnen og Toldbodgade — blev overgivet Havnevæsenet og kaldtes foreløbigt »den store Havnekommissions Plads«. Denne Plads skulde jo nu helst anvendes, og i denne Hensigt gav Frederik den 4de 1706 Tilladelse til at der her indrettedes *Tømmeroplagspladser*. De københavnske Tømmerhandlere havde før haft deres Oplagspladser paa begge Sider af Frederiksholms Kanal, der under Frederik den 3die var bleven opfyldt, reguleret og bebygget*); men i 1703 fik de Befaling til at finde et andet Sted

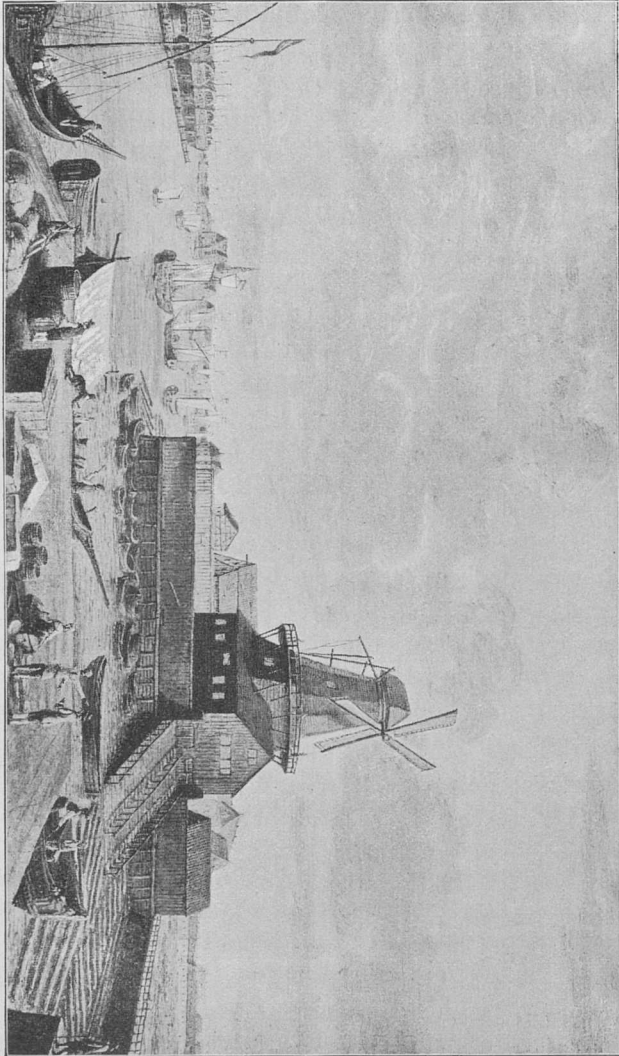
*) I 1688 nævnes en Toldforvalter Lavrids Eskildsen som Ejer og Bygmester af de nuværende Numre 16 og 18 ved Frederiksholms Kanal, »der var Staden til god og mærkelig Sirat.«

til deres Tømmeroplag, fordi Kongen fandt, at deres Stabler af Tømmer og »Dæler« ikke blot medførte Brandfare for Bykvarteret og det nærliggende Slot, men ogsaa var til »Kjørselens og Fartens mærkelige Hindring«. Tømmerhandlerne fandt dog intet bedre egnet Sted, og da de i 1706 fik Paabud om at flytte ud paa det nye Terrain ved Havnen, vægrede de sig endog derved; men de blev dog nødte til at give efter, og i 1707 blev saa Tømmeroplagene flyttede ud paa de ny anlagte 11 Tømmerpladser. Da imidlertid ikke den hele Plads toges i Brug, blev der samme Aar givet Tilladelse til at Grundene ogsaa kunne gives anden Anvendelse. Paa den nordligste Del af Pladsen, lige op til »det røde Hav«, indrettedes saaledes »den kgl. Savmølle«, som tilhørte Orlogsværftet.

Naar Tømmerhandlerne ikke var tilfredse med de nye Pladser, var dette vel begrundet, thi disse var endnu kun tildels opfyldte. 1716 skriver vel Politimesteren: »Den store Havnekommissions Plads er saavel som andre der værende nye Pladser, hvilke vare sunkne, paany opfyldt og med et smukt høvlet, højt Plankeværk indhegnet, saavel som 2 andre Pladser ved St. Anna Bro paa hin Side«, men det var dog først i 1732, at Opfyldningsarbejdet var helt fuldført, thi i dette Aar skriver Kommercekollegiet, at Befalingen om at opfylde Pladserne nu er efterlevet saaledes, at Tømmerhandlerne har faaet deres Oplag og desuden en Have paa den anden Side af Gaden. Der var dog én Plads tilbage endnu, ud til Toldboden, som man havde største Besvær med at opfylde paa Grund af Vandløbet fra Nyboder, forbi Prinsesse Charlotte Amalies Have (der laa mellem Fredericiagade og Toldbodgade, og hvis halve Del mod Tømmerpladserne stadigt var uopfyldt Morads), og hvorfra der ikke kunde gives Afløb i Stranden, fordi Tømmerhandlerne havde forhøjet deres Pladser, hvorfor Vandløbet maatte ledes hen i Graven omkring Amalienborg.

Længe fik Tømmerpladserne dog ikke Lov til at være her. Efter Reskriptet af 1749 om Amalienborgs Bebyggelse opdagede man snart, at Tømmerpladserne ogsaa her var brandfarlige — denne Gang for Flaaden, og at de hurtigst muligt burde fjernes. Antageligt har det været det nye aristokratiske Nabolag, der ikke har syntes om denne Udsigt til Tømmerstabler. Et godt Paaskud for Fjernelse af disse fandtes der da ved en i 1753 foretagen Visitation, under hvilken der paa en af Pladserne fandtes 6 Fustager Tjære og et Stenkuloplag liggende tæt op til Plankeværket. Nu skulde de bort, men Ejerne af Pladserne gjorde dog mange Vanskeligheder, før de vilde rømme dem; bøjede sig maatte de imidlertid, og Kongen købte saa samtlige Pladser for en Sum af henved 46,000 Rdlr. 1755 flyttedes saa Tøm-

merpladserne midlertidigt til det tidligere omtalte »Grønland«, indtil de nye til Tømmeroplæg anviste Pladser var blevene indrettede ved Opfyldning af Terrainet bag Dronningens Enghave (det nuværende

Den kgl. Savmølle.

Tivoli); hertil flyttedes de i 1765, og her fandt de Fred indtii vore Dage. »Tømmergraven« tidligere og »Tømmerpladsgade« nu er Minder herom. — I Juli Maaned 1756 afholdtes der paa den gamle Tømmerplads Auktion over alle Skure, Bygninger og Plankeværker, som straks efter Købet skulde nedbrydes; ved denne Auktion forsvandt

ogsaa Savmøllen ved Toldboden. Pladserne laa nu i en lang Aarrække ubenyttede hen og skiftede i den Tid flere Gange Ejere, indtil de endelig i »den glimrende Handelsperiode« blev bebyggede med store Pakhuse, hvorom senere vil blive berettet.

Omtrent dér hvor nu Garnisons-Kirke ligger, blev der i Aarene 1669—73 bygget et Slot til Enkesæde for Frederik den 3dies Dronning Sophie Amalie, og efter hende kaldt *Sophie-Amalienborg*. Dette Slot, hvortil hørte en stor Have, der strakte sig ned over nuværende Amalienborg, blev 1689 tildels ødelagt ved en heftig Ildebrand, der opstod under en Teater-Forestilling paa Slottet. Af de tilstedeværende omkom 171 Personer, mest unge Mennesker, i Luerne. I mange Aar laa den skrækkelige Brandtomt øde hen og frembød et formeligt Uføre. 1690 blev den hærgede Plads omgivet med en Mur, bag hvilken de forkullede Ruiner og de hældende Mure laa. Ogsaa Slotshaven laa unyttet og forsømt hen. Den Del heraf, der fandtes mellem Toldboden og Fredericiagade, var en sumpet Grund, nogle Steder endog klar Sø; nærmest Toldboden var Terrainet endnu omkring Aar 1700 som en stor Eng, der største Delen af Aaret stod under Vand. Efter den store Brand, der i 1728 hærgede København, blev der ført uhyre Kvantiteter Grus ud paa denne Plads, og i 1729 besluttede Frederik den fjerde at benytte Grunden dels til en Lysthave og dels til en »Mønsterplads« for Garden. Mønsterpladsen blev anlagt paa den nærmest Toldboden liggende Del af Pladsen, — den sydligste Del af nuværende Toldbodplads var altsaa ogsaa en Del heraf —, den blev omgivet af en lav Mur, udenfor hvilken Befolkningen kunde staa og iagttage Militærets Opvisninger; denne Plads var saa stor, at 6 Batailloner dér samtidigt kunde vise deres Eksersits og Evolutioner. Lysthaven, i hvilken der gravedes en Del Kanaler, laa nærmest Byen, altsaa omtrent fra Fredericiagade op til St. Anna Plads. Den hele Plads havde en betydelig Størrelse, idet den strakte sig fra St. Anna Plads og ud omtrent til Toldbodvejen, medens den mod Vest og Øst begrænsedes af Norgesgade (Bredgade) og Ny Toldbodgade i samme Længde. Kun i 20 Aar havde den store Plads imidlertid Anvendelse i de to nævnte Øjemed, thi i 1749, da den oldenborgske Kongestamme fejrede sit 300 Aars Jubilæum, besluttede Frederik den 5te i denne Anledning at bortskænke hele Arealet til Byggegrunde, og den 12. September 1749 blev det derfor gennem Københavns Magistrat bekendtgjort, at Lysthavende kunde faa Grunde paa dette Sted, »som det er meget bekvemt for de Negotierende at bebo, da det ligger nær ved Havnen og Toldboden, og de saaledes ikke lidet kan kontribuere til Kommerciens at facilitere og befordre«. 3. Oktober s. A. fik Københavns Kommune Skøde paa den største Del af Arealet, dog reser-

verede Kongen sig de Grunde, paa hvilke de fire »Hoteller« omkring det mellemste store Torv efter Planen skulde bygges, samt den Grund, hvorpaa Frederiks Hospital blev bygget. Dette nye Anlæg — der kaldtes *Frederiksstad* — blev dog ikke, som Reskriptet havde forudset, et Forretningskvarter, men derimod en aristokratisk Bydel, hvilket først og fremmest skyldtes de »4 Hoteller« paa »Frederikspladsen«, som blev opførte af rige Adelsmænd, og hvis hele Karakter stillede store Krav til Omgivelserne og tillige trykkede dem. Ud mod Toldbodgade maatte der dog ikke bygges af Hensyn til Flaaden, men her skulde — ifølge en Befaling af 1756 — opsættes Mure af lige og egal Højde, saaledes som disse ogsaa findes endnu. Hvad Indflydelse og Virkning disse Hoteller havde for Tømmerpladserne, har vi set. — Paa Frederikstorvet (Amalienborg Plads) rejste Asiatisk Kompagni Rytterstatuen af Frederik den 5te; Kompagniet ydede »frivilligt« Beløbet, der var enormt, til denne Statue, d. v. s. Kompagniet blev tvunget dertil. Af de fire Palæer blev det nuværende Kristian den syvendes Palæ bygget af Grev Moltke, Palæet paa den anden Side — Kristian den 9des — af Enkegrevinde v. Schack, det nuværende Regeringspalæ af Grev v. Levetzow, og det fjerde, hvor nu Enkedronningen residerer, af Baron v. Brochdorff. Dette sidste købte Kristian den 7de allerede i 1768, hvorefter han lod det indrette til Landkadetakademi, og efter Kristiansborg Slots Brand flyttede Kongefamilien ind i Moltkes Palæ — d. 10. Marts 1794 — medens Hoffolkene indstilleredes i Schacks Palæ, i den Anledning opførtes Kolonaden, der forbinder disse to Palæer. For Moltkes Palæ, med de der værende Møbler, betalte Kongen 46,000 Rdlr. Arveprinsen købte samtidigt det Levetzowske Palæ for 30,000 Rdlr.

Den yderste og nordligste Del af Frederiksstads-Arealet dannede en stor Trekant, idet — efter Planen for dette nye Kvarters Bebyggelse — Hovedgaden, den nuværende Amaliegade, skulde gennemskæres paa tværs af ialt 5 Gader, ned til Havnen; af disse Gader blev dog kun de tre anlagte, nemlig Frederiksgade, en Gade i Fortsættelse af Blancogade (nuværende Fredericiagade) og en tredje, navnløs Gade eller Allé, som allerede nedlagdes 1781, men som ved sit Anlæg løb fra Hjørnet af Norgesgade (Bredgade) og Toldbodvejen i lige Linie ned gennem Ny Toldbodgade til Havnen (ved nuværende »Gule Pakhus«) og som saaledes afskar den yderste trekantede Del af Kvarteret. Denne Trekant deltes atter i to Dele ved at gennemskæres af Amaliegade, og disse to Dele skænkede Kongen i 1752 til Universitetet til Anlæg af en botanisk Have.

I Løbet af det 17de Aarhundrede foretoges ogsaa en Del Opfyldningsarbejde i Omegnen af *Hallands-Aas* (Kongens Nytorv), og der-

efter blev *Nyhavns Kanal* udgravet i Aaret 1673*), hvorved der vandedes megen Bolværksplads; men ellers lod *Byens gamle Havn* — eller *Kanalerne*, som de allerede den Gang kaldtes — meget tilbage at ønske. 1663 befalede Kongen, at Kanalerne forsvarlig skulde forsynes med Bolværker, »for at de ikke som nu opfyldes med Sand og anden Urenlighed«. 1674 skrives, at »Stadens gamle Havn eller Revier befindes at være af Urenlighed saa forfyldt, at store Skibe er derved længe siden betaget den skønne Lejlighed, som de tilforn har haft baade udi Ladning og Losning, da Revieren var ren og udi sin Esse, hvor de fra Slotsholms Bro og langs til og udenfor Bommen udi anselig Masse har kunnet ligge, Staden til mærkelig Gavn, Sirat og Renommé, . . . hvorimod nu fast intet andet end smaa Skuder og Fartøj, ja næppelig en Pram med sin fulde Last fra Bommen indtil Vejerhuset, og endda besværlig nok undertiden, særdeles ved lavt Vande kan indflyde«. Først 1725 kom man imidlertid saa vidt, at en grundig Oprensning af Havnen blev foretaget; ved denne Lejlighed blev saa Kanalerne om Slotsholmen, Nyhavn, Kanalen bag »Gjethuset« (hvor nu Holmens Kanal findes), Kanalen bag Børsen (nu Slotsholmsgade) samt Hukket ved Kvæsthuset og endelig »det røde Hav« ved Toldboden, alle oprensede. Men længe gavnede en saadan Oprensning dog ikke, thi Havnen forurenedes uophørligt, fordi alle Uhumskheder havde frit Afløb dertil; omkring Aar 1730—40 var endogsaa Indsejlingen gennem Havneløbet besværlig, idet Sejlløbet ikke kunde passeres af Skibe, der stak over 17½ Fod, ja Orlogsskibene maatte endog lægge tomme ud gennem Bomløbet og forankre ved Kastellet, hvor de da blev forsynede med Skyts og Levnedsmidler. Lige udenfor Toldbodbommen laa yderligere et Vrag, kaldet »den sorte Rytter«, »med kun 2 Fod Vand over sig, farligt for Seiladsen«; dette højst uheldige Forhold blev bedret under Kristian den 6te, som lod uddybe en ny Rende gennem Havnen, og der blev dernæst i hele Havnens Udstrækning, og paa begge dens Sider anbragt Duc d'Alber og Pæle til Brug saavel for Orlogsskibe som for Koffardskibe. Pælene anbragtes med passende Mellemrum fra Bommen, forbi Flaadens Leje og videre op til Knippelsbro; det kostede meget at holde »Muddermøllerne« igang og at istandsætte dem, hvilket skete paa »Wiburgs Plads«, der laa mellem Toldboden og Tømmerpladserne, lige bag den tidligere omtalte kongelige Savmølle.

Den *københavnske Handel og Skibsfart* koncentrerede sig i Midten af det 18de Aarhundrede væsentligst paa Kristianshavn, end-

*) Den 19. Oktober 1673 var Kanalen færdig, saaledes at Vandet paa denne Dag kunde ledes ind i »Gylden-Løvs Canal«; Navnet havde den efter Gyldenløve, der ejede det nuværende Charlottenborg.

videre paa en lille Strækning ved Toldboden og ved Bolværket mellem nuværende Slotsholmsgade og Proviantgaarden; endelig spillede Kanalen om Slotsholmen en langt større Rolle end nu, da der jo dengang anvendtes langt mindre Fartøjer. Udfør Naboløs, — med to aabne Gaarde ud til Kanalen —, laa et Bygningskompleks, nemlig *Vejerhuset*, der var en høj grundmuret Bygning, hvis øvre Etager var Paklofter; her blev alle svære Købmandsvarer vejede af Byens Vejermester, — og *Pramlacets* lille en Etages Hus, hvor der kunde lejes Baade og Pramme til Varetransport. Et Stykke af Bolværket her kaldtes Vragerbroen; her stod en Kran og her havde Byens Vrager sit Kontor. — Ved en Forordning af 18. April 1744 blev der foretaget en Fordeling af Skibenes Anlæg ved Bolværkerne, naar disse efter at have indklareret paa Toldboden kom op til Kanalerne, idet de efter Ladningernes Art fik anvist forskellige Pladser til Losning. Skibe med Brænde, Mur- og Tagsten fik Plads i Nyhavn, saavel paa Charlottenborg som Byens Side, fra Højbro til Holmens Bro laa Skibe med Fedevarer, Fisk og Tørv, fra Holmens Bro og til Konsumtionskontoret, der laa paa et Fremspring i Kanalen dér hvor nu Broen fra Børsgade over til Havnegade findes, laa Skibe med Korn, Frugt, saltet Fisk m. m., og herfra og til Knippelsbro laa »Finlapperskibene«. I meget er Forholdene jo endnu de samme eller *har* været det til for faa Aar tilbage: de finske Trælastskibe med deres Privilegier laa ved »de seks Søstre«, Cappeler-Skipperne, de faa, der endnu — én Gang aarligt — sejler til København med deres Fedevarer og Ost, ligger som Regel mellem Højbro og Holmens Bro o. s. v., og endelig den ferske Fisk ved Højbro, langs Gammelstrand, hvor Handelen med denne Vare har fundet Sted i umindelige Tider, og hvorom det i en Gadevise, for mere end Hundrede Aar tilbage, hed:

Ved Højbroplads og Gammelstrand
der sidder Fiskerkoner,
med Agterspejl mod Christianshavn
og Stævnen mod Trekrøner.

Da Toldboden var bleven anlagt, var *Havnen* stærkt udvidet og dens Indløb beskyttet ved Kastellet, Bommen og Blokhusene paa Amagersiden, men dens østlige Side laa dog ubeskyttet, idet der jo var aabent Vand saa langt mod Syd som til Kanalen ved Strandgade. I Aaret 1671 blev der imidlertid paabegyndt Opfyldninger paa Grunde i dette Vandareal, og da dette store Dæmningsarbejde var fuldført, var ogsaa Havnen fra Knippelsbro og til Toldboden bleven lukket og tillige skærmet for østlige Vinde. I 1671 blev der, hvor nu Ny-

holm findes, anbragt 2 høje Pæle med Hænder ovenpaa, for at betegne, hvor Skibene skulde udkaste deres Ballast, og 1672 befalede Kongen, at al Natterenovation skulde føres ud bag Frelsers Kirke; da tillige megen Dagrenovation blev ført herud, saa voksede Dæmningen og Holmene hurtigt op af Vandet. Paa denne Maade er alle de nuværende Holme paa Kristianshavnsiden i Tidens Løb blevne til. I en Beretning fra denne Tid siges, at »9. Maj 1685 blev Begyndelsen gjort med at føre Kristianshavns Vold igennem til Toldboden, hvilket er naaet til Fuldkommenhed med Bastioner og Kurtiner, saa at den hele Havn er bragt ind under Stadens Befæstning«, og i en svensk Gesandtskabsberetning fra 1689 omtales »det før 4 Aar siden anlagte Værk ved Kristianshavn henad Toldboden, hvilket Værk endnu ikke er i nogen Defension, men staar alene 2 à 3 Alen over Jorden, saa Vandet ikke kan skylle derover«. Allerede i 1685 var der imidlertid saa megen fast Grund, at Vagten kunde flyttes fra Skibene i Land og 2 Aar senere kunde der bygges 2 Vagthuse paa Nyholm. Hele Værket, der saaledes dannede Afslutningen paa det af Kristian den 4de paabegyndte Befæstningsanlæg, var færdigt i 1692.

Paa dette Tidspunkt var Strandgade Kristianshavns Hovedgade og den svarede endnu til sit Navn, idet den kun var bebygget paa den ene Side, medens den anden var Strandbred. Enhver Grundejer i Strandgade havde Fortovsret til den Del af Stranden, der laa udfor hans Gaard, og dette var af en umaadelig Betydning for denne Bydel, idet der her anlagdes lige saa mange »Havne« eller Lossepladser som der var Grunde; disse Pladser gav Kristianshavn sit første Erhverv, og her som paa de nævnte Nydannelser kom senere til at ligge de store Kompagniers Pladser og Bygninger, som Asiatisk Kompagni, Appelbys Plads, Wilders (tidligere Bjørns) Plads m. fl.

Toldbodterrainet.

Efter at vi nu har fulgt Havnens Udvikling til omkring Aar 1800 og set Forholdene ordne sig paa de Steder, hvor Toldboden dels tog sine Udvidelser, dels fik sine Filialer, vil vi atter vende tilbage til den gamle Toldbod, som vi har set den i sine første Aar, og derefter følge dens Bebyggelse og Udvidelser frem gennem Tiderne; dog maa vi først betragte det Terrain, vi nu forstaa ved Toldboden.

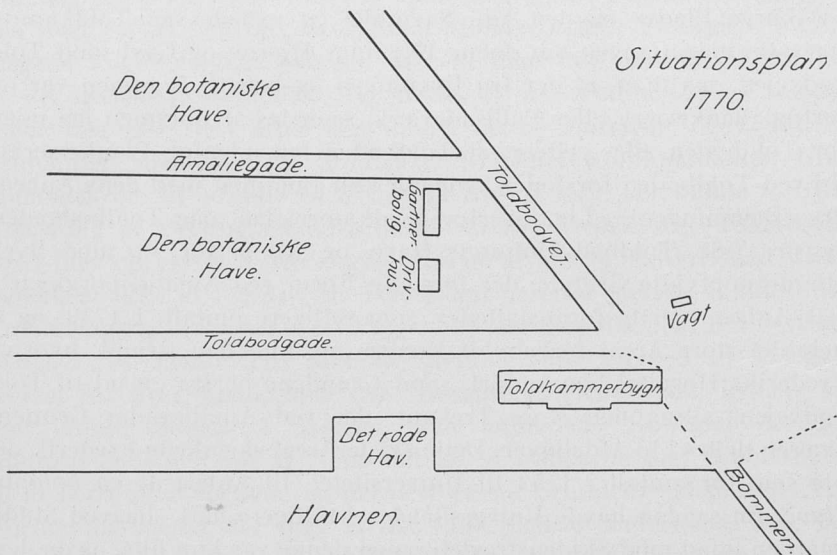
Den første Tid efter Toldbodens Anlæg laa den nuværende søndre Toldbodplads hen i et Uføre; kun den Dæmning, hvor »Bommen« havde sin Plads og senere den Grund, hvorpaa den første Toldkammerbygning opførtes, var helt opfyldt og planeret. Den nuværende nordre

Toldbodplads var slet ikke til endnu; nord for Bommen var Strandkanten endnu uberørt, her var kun Kastellets Volde og Grave, lidt inden for Strandbredden. »Vejen til Toldboden« havde sin østligste Del dér hvor nu »Jernporten«s Arkadebygninger findes, og Vejen var tildels en Dæmning, der gik gennem Vand. Men da Renovationen i lang Tid blev ført hertil, blev Terrænet Tid efter anden opfyldt, hvorefter Toldbodpladsen fremkom, ligesom der ogsaa blev fyldt op til lidt nord for Bommen. I 1664 udstedtes Befaling om at føre Renovationen her ud for at faa den sumpede Grund opfyldt, men endnu i 1712 var der dog ved Toldboden et saadant Uføre, at Hestene sank i til Bugen. I 1721 blev der ved Toldboden opsat 2 Pæle med en Arm paa hver for at betegne, hvor Renovationen skulde aflæsses. I 1725 klagede Vognmændene over, at det var dem fast umuligt at komme til de anviste Lossepladser, og at de — ved Toldboden — maatte slæbe den ene Hest efter den anden op af Moradser og Dynd. I September Maaned s. A. anmodede Kollegiet Kommandanten Grev Sponneck om at udsætte en Skildvagt Nat og Dag, der kunde forbyde Aflæsning af Urenlighed udenfor de anviste Steder, da »Toldbodens Bro« blev opfyldt ved den daglige Kørsel af alle og enhver med Urenlighed, at ikke al Færdsel til Toldboden herefter ganske skulde blive Folk betagen. Borgerskabets Vogne blev derefter tilsagte til at bortføre Skarnet fra Toldbodens Stenbro, hvilket vilde blive 3 til 4 Dages Kørsel for hver Vogn, men flere Borgere nægtede dette, hvorfor de blev idømte Bøder. I Oktober 1725 anmodede Kollegiet desuden Admiral Judicher om at laane det 40 af Fangerne paa Bremerholm til at læsse paa Vognene og dernæst jævne Grunden. Men trods kgl. Forbud og uagtet der blev anvist Lossepladser andetsteds, blev der dog stadigt kørt Renovation til Toldboden og dens nærmeste Omegn. Selv om København dengang var en forholdsvis stor By, maa der dog have hersket en slem Urenlighed, naar man betænker hvilke umaadelige Arealer der er opfyldte alene med Byens Renovation, og endnu saa sent som i 1762 ser man da ogsaa, at Magistraten ved et kongeligt Reskript bliver opfordret til at sørge for Renlighed i Gaderne, »als das der arme Soldat bei Verrichtung der königliche Dienste nicht über den Enkel in den Kothe gehen soll«. Endnu omkring 1770 førtes der Dagrenovation ud til Toldboden, saavel som til den yderste Ende af St. Anna Plads. Endelig 1779 blev al Tilførsel her stoppet ved en Plakat, der befalede, at al Dagrenovation fremtidig skulde føres ud til Sandgraven paa Nørrefælled; men denne Befaling maa sagtens ikke fuldt ud være bleven efterkommet, thi i 1788 maa det ved en ny Plakat indskærpes, at der ikke maa opfyldes mere ud ad Toldboden, ligesom det blev befalet, at Ballast ikke maatte udkastet

mellem Toldboden og Trekroner. Herefter er saa endelig Grundene paa Toldboden i Orden for søndre Toldbods Vedkommende, og Bebyggelse kunde fra nu af finde Sted, og var da ogsaa allerede paa-begyndt, før Tilførsel af Renovation helt ophørte.

Da Toldbodgade i 1714 var bleven færdig, havde Borgerne en forholdsvis god og bekvem Adgang til Toldboden, idet Gaden gik ret ind igennem nuværende søndre Toldbodplads, indtil den, omtrent hvor nu Jernporten findes, d. v. s. den østligste Del af Arkadebygningen, stødte sammen med Toldbodvejen. Tænker man sig kommende fra Byen ad den nye Toldbodgade havde man, naar St. Anna Plads var passeret, paa højre Haand Tømmerpladserne, derefter kom man forbi »Wiburgs Plads« og den kgl. Savmølle og naaede saa Toldkamret; fortsatte man Gangen om denne Bygnings Hjørne og Gavl mod Toldbodvejen, saa man, at der fra Bygningen og hen til Bommen var opført et Plankeværk eller Pallisadeværk, saaledes at Bommen laa udenfor Toldboden eller rettere, at Toldboden laa udenfor Plankeværket, thi ved Toldboden forstodes dengang kun Bommen med dens Anlægsbro (Dæmningen). Lige overfor Toldkamret laa, paa Toldbodgadens venstre Side, Toldbod-Vinhusets Have, og syd derfor, op mod Byen, alle de uopfyldte Grunde, der først fik Form ved Amalienborgkvarterets Anlæg. Dette foranstaltedes, som tidligere omtalt, i 1749, og af hele det store Areal forbeholdt Kongen sig kun den Grund, hvorpaa Frederiks Hospital blev opført, samt Grundene herfra og ud til Toldbodvejen, altsaa den store Trekant, der ved Amaliegades Gennemskæren deltes i to Afdelinger. Dette sidste Areal skænkede Frederik den 5te som før omtalt i 1752 til Universitetet, til Anlæg af *en botanisk Have*. En saadan havde Universitetet vel tidligere haft »bagved Studii-gaarden udad mod Skidenstrædet«; men denne var kun lille, og da der i Øjeblikket ikke fandtes anden Brug for den store Grund ude ved Toldboden, flyttede man Haven herud. Den nye botaniske Have blev anlagt af en dansk Botaniker, Dr. G. C. Oeder, der, efter at have studeret ved tyske Universiteter, i 1752 blev hjemkaldt for denne Sags Skyld. Han var da kun 24 Aar gammel, men havde dog allerede i 1749 erhvervet den medicinske Doktorgrad, og han blev nu ved sin Hjemkomst udnævnt til Professor i Botanik. Han har sikkert taget fat paa Arbejdet med ungdommelig Iver og stærk Arbejdslyst, thi i Løbet af kort Tid var det store Haveanlæg i Gang. Om hele Haven blev opført en høj og tyk Mur, for begge Afdelingers Vedkommende med Mur langs Amaliegade, og for den østligste Dels Vedkommende ligeledes med Mur langs Toldbodgaden indtil Toldbod-Vinhus' Have; paa denne sidste Afdeling opførtes der adskillige Bygninger med Forelæsningsaal, Bibliotek, Bolig for »Urtegaardsmanden« o. s. v. — Byg-

ninger, der senere blev Toldbodens og af hvilke den sidste først forsvandt i 1890. Fra Amaliegade var der Adgang til den østlige Del af Haven gennem en Port, som vi kan se den Dag i Dag, nemlig den nuværende *Nyport*, og de to Portpiller her, med Stenvaserne foroven, er sikkert de samme, som opførtes til den botaniske Have. Ved Havens Anlæg blev en gammel Kloakrende nedlagt, som med Spildevand og anden Urenhed fra Byen løb ned her igennem, og som havde sit Udløb tæt indenfor Bommen, hvor den gjorde Havnen megen Skade ved Forurening; Renden fik herefter Udløb i det før omtalte Huk ved St. Anna Plads. — Imidlertid fik hverken Prof. Oeder eller

Universitetet megen Fornøjelse af dette Haveanlæg; det blev nemlig allerede i 1770 paany nedlagt, og Grunden erhvervede Kristian den 7de for en Sum af 5000 Rdlr. Den botaniske Have blev nu flyttet op til Charlottenborg, hvis Have blev skænket Universitetet til dette Brug, og her forblev den indtil den nuværende botaniske Have i Aarene 1871—74 blev anlagt i det gamle Voldterrain. — Hvad Grund der i 1770 har været til Nedlæggelsen, — om Haven laa for langt fra Byen og Universitetet, eller om Jordsmonnet ikke har egnet sig til Bepantning, — det vides ikke, men nedlagt blev den imidlertid, og det hele Areal kom nu i Kommercekollegiets Varetægt og laa i nogle Aar atter unyttet hen; vel paatænkte det i 1771 at opføre en Veterinærskole paa Pladsen nærmest Toldboden, men den Plan blev atter opgivet. — Et Minde om Toldbodpladsens Fortid som botanisk Have findes i det

store Piletræ, som — beskyttet af et Jærngitterværk — endnu staaer bag Nyport, udfør Konditoriet, ligesom ogsaa den kraftige Vedbend, der halvt dækker Toldkammerbygningens Façade, formenes at være fostret i den gamle botaniske Have, hvilket ogsaa gælder Vedbendplanten, der dækker det gamle Toldvaghthus ved Nyport. — I 1773 blev et af Drivhusene overladt Københavns Glarmesterlav; dette havde nemlig sluttet Kontrakt med Glasværkerne i Norge om Leverance af Glas saavel til Lavets eget Brug som til Forhandling, og ønskede derfor en fri Oplagsplads for disse Varer. Efter Anbefaling fra Arveprinsen overlod da Kommercekollegiet denne Bygning til Glarmesterlavet, som beholdt den indtil Toldbodens Udvidelse faa Aar senere forbød dette Forhold.

Den vestlige Del af den botaniske Have, fra Amaliegade til Bredgade, blev efter Havens Nedlæggelse udlagt til Byggegrunde og Tid efter anden bebygget. Professor Harsdorff fik saaledes i 1781 som Gave alle Grundene i Amaliegade fra Frederiks Hospital og til Toldbodvejen, mod at han der skulde opføre »varige og anstændige« Bygninger med smuk Façade; helt blev dette Paabud ikke opfyldt, men i hvert Fald Nr. 39 i Amaliegade — Toldbodens Genbo — skriver sig fra dette Tidspunkt.

Handelsforhold og Skibsfart.

Efter at vi nu har set ogsaa den Plads vokse frem, hvor hele den nuværende Toldbods Bygningskomplekser er beliggende, maa vi se paa Handelsforholdene og Skibsfartens Tilstand frem gennem Tiderne.

Efter at Københavns Belejring var hævet og efter Enevældens Indførelse blev der fra Kronens Side gjort meget for at fremme Handelen og Skibsfarten paa København, tildels paa de andre danske Havnes Bekostning, — et Forhold, som vedvarede gennem lange Tider; men trods dette sporedes der dog ikke nogen synderlig Fremgang. Dog har det i Kristian den 5tes Tid vist sig nødvendigt at faa Pakhusrum paa Toldboden, hvorfor de to Fløje blev tilbyggede Kristian den 4des Toldkammerbygning. — Under Frederik den 4de blev Handel og Skibsfart ikke synderligt begunstiget, i denne Henseende stod denne Konge langt tilbage for sine Efterkommere; dog fik København 1726 tilstaaet udelukkende Oplagsrettighed og Handel med de saakaldte »4 Species«: Vin, Salt, fremmed Brændevin og Tobak; denne Begunstigelse hævdedes dog igen 1730, idet Handelen hermed frigaves for hele Riget. En anden Begunstigelse fik København ligeledes i Aaret 1726, idet Regeringen gav Hovedstaden alene *Oplagsret* paa

grove Varer, for hvilke der blev tilføjet Kredit paa alle Rettigheder. Dette var den første Oprindelse til det stadigt mere og mere udvidede *Kreditoplag*, som gennem Tiderne har faaet saa stor Betydning for den danske Handelsstand. — Under Frederik den 4de var iøvrigt Handelen paa Østindien aldeles ødelagt, den vestindiske Handel var af ringe Betydning og Handelen paa Island som paa Færøerne var meget indskrænket. Følgen heraf var, at det gik kun slet med Skibsfarten, og de danske Søfolk maatte i stort Tal søge til fremmede Lande. Kristian den 6te gjorde derimod meget for at fremme og begunstige Handel og Skibsfart, og han opnaaede da ogsaa at se en betydelig Udvidelse heraf i sin Regeringstid. Særlig interesserede han sig for Handelskompagnerne, og af disse blev navnlig det asiatiske Handelskompagni, for hvilket Kristian den 6te i 1730 — endnu som Kronprins — var sat i Spidsen, begunstiget paa mange Maader. Dette Kompagni udsendte i Aarene 1731—45 ialt 37 store, fuldriggede Handelskibe til Østindien og Kina med en Kargo af 4 Millioner Rigsdaler, næsten alt bestaaende i rede Penge, og — uagtet 5 af Skibene forliste —, udgjorde dog Beløbet af de i de resterende 32 Skibe hjembragte Ladninger ialt 11,403,261 Rdlr., foruden det saakaldte Føringsgods. De østindiske Manufakturvarer fortrængte nu mange tyske, engelske og franske Varer, som før blev forskrevne fra Hamborg og Lybæk. Man gik klædt i østindiske og kinesiske Trøjer, og saadanne blev ogsaa benyttede til Møbler; selvfølgelig indførtes ogsaa en Mængde Porcelæn og andre Artikler, og af alle disse østindiske og kinesiske Varer svarede kun $2\frac{1}{2}$ pCt. i Indførselstold, trods den meget høje Told, der var lagt paa lignende Varer fra andre Lande. Den islandske Handel beskæftigede i samme Tidsrum 25 Skibe; i 1733 ankom 16 Skibe hertil fra Island, og disses Ladning bestod i 2686 Skippund Fisk, 4320 Tdr. Kød, 533 Tdr. Tælle, 567 Tdr. Tran, 451 Tdr. Torsk og Uldgods til en Værdi af 11,654 Rdlr., foruden en Del Skind; i samme Aar udgik der herfra til Island 19 Skibe af 1361 Commercelæsters Drægtighed. — Den færøiske Handel blev dreven af Regeringen, med kun et Par Skibe af omtrent 100 C.læsters Drægtighed; disse Skibe hjembragte i 1733 ialt 49,442 Par Strømper, 252 Tdr. Tran, 49 Tdr. Tælle og 26 Sække Uld. Til at forestaa den færøiske Handel fandtes kun én Købmand, der var ansat og lønnet af Regeringen.

I Kristian den 6tes Tid blev der her i København aarlig taget paa Kreditoplag 4956 Oksh. franske Vine, 630 Oksh. fransk Brændevin, 1230 Læster Salt og 520,000 Pd. Tobaksblade; heraf gik til indenrigske Steder 2500 Oksh. Vin, 200 Oksh. Brændevin, 1000 Læster Salt og 200,000 Pd. Tobak; vel var Bestemmelsen om Københavns Ret til

ene at have Oplag af disse Varer hævet i 1730, men i Toldrullen af 1732 bestemtes, at Varerne, naar de fra Oplag i København forsendtes til Provinserne, kun skulde svare $\frac{1}{3}$ af Tolden, medens den fulde Told skulde erlægges, naar Varerne kom andetsteds fra. — Endnu i 1733 saa det dog saa slet ud med Københavns Handel, at næsten alle Skibe gik ballastede herfra, den hele Udførsel fra København til fremmede Steder var i dette Aar: østindiske Varer til Værdi 165,084 Rdlr., islandsk Uldgods til Værdi 28,404 Rdlr., 148 Tdr. Tran og 328 Skippund Fisk. Samme Aar ankom til Københavns Havn fra Provinserne, Norge, Island, Færøerne og Finmarken ialt 1691 Skibe af 22,294 Commerce-læsters Drægtighed; af disse Skibe var 93 fra Norge; fra fremmede Steder og fra Hertugdømmerne ankom 2451 Skibe af 55,849 Cl. Drægtighed, hvoraf 54 Skibe fra Amsterdam, hovedsageligt ladede med Mur- og Tagsten, — 5 Skibe kom med Stykgods fra London, 12 Skibe med Vin fra Bordeaux og 11 Skibe med Salt fra Spanien. Toldindtægterne ved Københavns Toldsted var under Kristian den 6te — Aarene 1731—1746 incl. — gennemsnitlig 94,500 Rdlr. aarlig, 1741 lavest med 82,837 Rdlr. og 1744 højest med 120,697 Rdlr. Til Sammenligning kan anføres, at Gennemsnitsbeløbet af Tolden i hele Danmark i det samme Tidsrum var 159,656 Rdlr., men heri var indbefattet Udførselstolden for Kvæg, der aarlig i Gennemsnit androg 30.099 Rdlr.; den københavnske Told var saaledes hen mod $\frac{3}{4}$ af den hele danske Indførselstold.

Under Frederik den 5te er det ogsaa den østindiske og kinesiske Handel der florerer mest, — Værdien af 60 herfra hjemkomne Skibes Ladninger udgjorde efter Auktionsprisen ikke mindre end $25\frac{1}{2}$ Million Rdlr. kurant; men iøvrigt var Handel og Skibsfart nu i god Fremgang, ligesom ogsaa Udførselen var i Stigen. Som en Mærkelighed kan anføres, at der blandt de i 1761 indførte Varer fandtes 34,800 Stykker Regnepenge. — De københavnske Toldindtægter var i dette Tidsafsnit i saa stærk Fremgang, at de mere end fordobledes: i 1747: 103,938 Rdlr. og i 1764: 246,051 Rdlr.; for hele Danmark var Toldindtægten i 1765: 330,277 Rdlr.

Under Kristian den 7de faldt den saa ofte omtalte »*glimrende Handelsperiode*«, i hvilken de københavnske Handlende forstod at gøre ypperligt Brug af de for det neutrale Danmark saa gunstige europæiske Konjunkturer. Men allerede i denne Konges Regerings første Aar var der i det Hele stor og stadig Fremgang, indtil Kulminationspunktet blev naaet i den glimrende Periode. — I Tiden fra 1766—1771 ankom hertil fra Kina 9 Skibe og fra Østindien 7; Værdien af disse 16 Skibes Ladninger ansloges til $8\frac{1}{2}$ Million Rdlr. Det er ganske interessant at se, hvilke Varer et saadant Skib hjembragte. Det i 1769 fra Øst-

indien hjemkomne Skib »Kronprindsessen af Danmark« medbragte 162,000 Pd. Peber, 432,000 Pd. Salpeter, 58,000 Pd. Caliaturtræ, 41,000 Stykker diverse Alenvarer, 4000 Halstørklæder og 15,000 Stykker Lommetørklæder, med 8 til 15 enkelte paa Stykket. Skibet »Frederiksborg Slot«, der samme Aar hjemkom fra Kina, havde følgende Varer inde: 675,000 Pd. Bohé-Te, 263,000 Pd. Congo-Te, 88,000 Pd. diverse Te, 2400 Stykker Silketøjer, 53,000 Pd. »Tottenage«, 57,000 Pd. Rhabarber, Radix China, 6300 Pd. Sago, 5750 Stykker Nanking og en Mængde Porcelæn, hvoriblandt alene 124,000 Par Te- og Kaffe-kopper. — Ogsaa den vestindiske Handel var i god Fremgang; fra Vestindien kom i 1766 til København 27 Skibe med 11,106 Fade Sukker, i 1767 32 Skibe med 11,154 Fade Sukker og 720 Fade Rom, i 1768 kom 25 Skibe og i 1769 27 Skibe med henholdsvis 10,452 Fade og 10,218 Fade Sukker, det sidste Aar tillige 815 Fade Rom. Hvor stærkt Skibsfarten paa København steg, ses af følgende lille Oversigt over ankommende Skibe: i 1773: 3417 Skibe, 1774: 3274, 1775: 3740, 1776: 3920, 1777: 3908, 1778: 4278, 1779: 4696, 1780: 5516, — derefter noget færre, men nu større Skibe, i 1781: 4993, 1782: 5123, 1783: 5020 og 1784: 4164 Skibe. Tilførselen af østindiske, kinesiske og vestindiske Varer var for 11 à 12 Millioner Rdlr. aarlig og i Aarene 1779—84 blev i Gennemsnit aarligt taget paa Kreditoplag 8150 Oksh. fransk Vin og 1800 Fustager fransk Brændevin, foruden Rhinskvin, Madeira og Rom. At der brugtes enorme Masser Sejldug paa disse Tider er indlysende; i Aarene 1780 og 1781 indførtes aarligt ca. 16,000 Stykker af denne Vare til København. Med den voksende Trafik stiger Byens Toldintægter Aar for Aar og endda med store Spring; fra 1765 gaar det dog jævnt op og ned til Aaret 1778, der viser 284,061 Rdlr., men derefter begynder den stærke Stigen, 1779 viser 349,131 Rdlr., 1780: 387,495 Rdlr., 1781: 487,771 Rdlr., 1782: 528,821 Rdlr., 1783: 731,689 Rdlr. og 1784: 881,319 Rdlr. Hermed er foreløbig ogsaa Kulminationspunktet naaet, Aaret 1785 viser kun 603,191 Rdlr. og derefter gaar Toldintægten ned Aar efter Aar indtil 1792, der udviste 351,786 Rdlr.; atter gaar det saa frem med stærk Stigen Aar efter Aar indtil 1806, der viser en københavnsk Toldintægt af 1,213,018 Rdlr., men saa kom det ulykkelige Aar 1807, der for lange Tider lagde dansk — og særlig københavnsk — Handel og Skibsfart øde. Tidsrummet 1785—1806 var saaledes meget blomstrende for Københavns Handel, mest levende dog i Aarene 1794—1800. I 1798 ankom hertil fra Udlandet 1522 Skibe af 63,156 Cl. Drægtighed, fra Norge 335 Skibe med en Drægtighed af 9477 Cl. og fra Hertugdømmerne, Island, Færøerne, Grønland og Provinshavnene ialt 3549 Skibe, drægtige 51,650 Cl. Antallet af de i København hjemmehørende Skibe, af over 10 Commerce-

Læsters Drægtighed, var i 1800 327 med en samlet Drægtighed af 25,791 Cl., af disse havde 11 Skibe, der tilhørte asiatisk Kompagni, en Drægtighed af 3256 Cl. eller $\frac{1}{8}$ af samtlige 327 Skibes Drægtighed.

Forretningsgang paa Toldboden i det 17de Aarhundrede.

Naar den gamle Toldbodbygning, som før omtalt, var bleven forsynet med tilbyggede Fløje, skyldtes dette *Toldforordningerne af 1672 og 1691*, idet der, efter at disse Love var traadt i Kraft, fordredes Plads til Udpakning, Eftersyn, Vejning og Stempling af de indkomne Varer. Vejningen blev foretaget af »autoriserede«, af Københavns Magistrat ansatte Vejere. Da disse Forordninger giver et godt Billede af Datidens Forretningsgang paa Toldboden og Forholdene i det Hele, skal her anføres den største Del af Forordningen af 21. Marts 1691.

I. Instruction, hvorefter Tolderne/ Told-Betienterne og andre Vedkommende ved Told-Væsenet sig allerunderdanigst haver at rette.

2. Skulle hver Stæds Tolder og Told-Betiente alle Søgne-Dage betimeligen om Morgenens/ og ligesaa om Eftermiddagen/ være paa Toldboden/ eller paa det forordnede Stæd/ hvor Tolden oppebæris/ og blive der saa længe noget er at forrette/ Nemlig: om Sommeren/ som regnis fra Paasse til Mickels-Dag/ om Formiddagen fra Kloken Ser til Elleve/ og om Eftermiddagen fra Et til Ser; om Vinteren formiddag fra Otte til Elleve/ og om Eftermiddagen fra Et til fire/ med mindre de formedelst Svaghed eller anden Værende/ efter gifne Ordre eller Tilladelse/ ere forhindrede/ da i den fraværendes Sted/ en Raadmand af Byen/ som er vederhæftig/ og icke driver nogen Udlændiske Handel/ tillige med Tolderens fuldmægtig/ til hvis Gjerning Tolderen selv vil indestaa og svare/ haver Tienisten saa længe at forvalte/ paa det ey nogen Undersleb i deris fraværelse imod Voris Told-Ordinance maa begaais/ eller Skipperne sampt de Traffiquerende sig over nogen ubillig Ophold have Uarsag at besverge/ eller her og der Betienterne i Husene at efterløbe.
4. Efterat Skipperne eller Kiøbmændene herom ere paamindte (d: at afgive rigtig Angivelse) skulle Tolderne strax æffe en hver Skippers Connoscementer og Angivelser paa stemplet Papir/ Tolden derefter beregne/ til Bogs føre/ og siden Toldseddelerne derpaa under deris eller de Eedsorne fuldmægtiges Hænder/ naar de selv ere i lovlig forfald/ udstede/ og maa ingen Told-Seddell uden den af de be-Eedigede er underskrevet/ imodtagis eller for gyldig anseis.

6. Naar saaledis det angifne rigtig er til Bogs ført/ da skal Tolderne af de Trafiquerende Kiøbmænd eller Skipperne Tolden i Rixdaler in specie oppebære/ og skal Tolden af alle ind- og udfskibede Vare strax betalis/ og ingenlunde Betalingen opholdis til Skibene igien ndgaar/ uden af de/ som paa visse Stedær ere bevilget at opleggis.
8. Herpaa skulle først alle Told-Seddelerne Told-Betientene og Visitererne til Visitation tilstillis/ og maa Tolderne ey negte nogen Copie af Told-Seddelerne under deris Hænder paa slet Papier/ som til Doris Interesses i Agt-tagelse sig angiver derefter at ville inquirere, paa det dis flere til Inquisitionen paa de bestemte Tider/ naar Løsningen og Ladningen skeer/ maa animeris/ hvorefter Tolderne icke mindre end de andre Told-Betiente og Visiterere med de indgaaende Vare skulle have slittig og nøye indseende ved Løsningen og Laden/ at ey andre Vare ind- og udpasserer/ i og af Skibene/ end hvis paa Told-Seddelen findis opført/ og siden med Visitererne selv besøge Skibene/ at ey noget der udi bliver indsnegen eller fordølget.
10. Og som endeel Toldere/ Told-Betiente ved Toldstæderne i begge Rigerne (Øresundet undertagen) understaar sig til at holde Skrivere og Tienere ved Toldstæderne/ til den forretning dennem selv allernaadigst er anfortroet/ som af de trafiquerende Kiøbmænd eller Skipperne ubilligen fordrer og oppebærer en deel Penge for deris Umage/ de Trafiquerende icke til ringe Bespøring og Omkostning/ og selv icke saa slittig opvarter de bestemte Timer paa Told-Boden/ som dennem er befalet/ foruden at de icke selv skal efterlade af de trafiquerende Kiøbmænd eller Skipperne at annamme meere end dennem hidindtil har været tilladt/ under det foregivende/ at Kiøbmændene og Skipperne selv dennem saadant godvilligen og utvungen forærer/ saa skal hermed alvorligen og strengeligen være befalet/ at ingen af bemeldte Toldere og Toldbetiente maa oppebære meere end herefter specificeris/ under deris Bestillings-fortabelse/ og dobbelt saamange Pengis igiengivelse til dennem/ som beviislig giøris de over det bevilgede quantum af dennem haver annammet/ samt desforuden ligesaa meget til de fattige/ ey heller holde nogen Tiener ved Toldstæderne til een eller anden Opvarning/ uden Tolderen i Kiøbenhavn, Christiania, Bergen, Trundhiem og Drammen/ som alleene tilladis at holde en Skriver/ for dis hastigere at expedere de Trafiquerende/ saafremt de icke selv forretningen kunde overkomme/ dog skal dennem icke for samme Tiener/ langt mindre Tieneren selv/ være tilladt at oppebære noget af de Trafiquerende/ De øfrige Betiente/ som icke ekspresse til Opsigt ved Toldstæderne ere bestilte/ skulle aldelis være forbøden Toldboderne/ saafremt de icke ville hensættis udi neste Kiøstæders fængsel/ om de dermed paagribis/ og betale lige saa

meget/ som før er meldt/ foruden at henvijsis/ som de der sig u=lov=lig Midler haver bemægtiget;

- II. Magistraten i Kiøbenhavn/ saavelsom i de andre Kiøbstæder/ som efter Stædernis Privilegier ordinere Veyere/ skulle paa de forordnede Told= boder i Kiøbstæderne holde rigtig og u=forfalsket Vegt/ som efter den anordnede almindelige Vegt er indrettet/ at de Traffiquerende ey skulle besvergis med at hensefere deris Varer til Veyerbodeerne i Byerne/ som efter Vegten bør fortoldis/ eller Betienterne forhindris/ med at for= somme deris Tieniste imidlertid ved Toldboderne/ naar de saa lang Vey ind udi Byen skulle have Opsigt ved Veyerboderne; Til samme Tieniste skulle de antage tro og oprigtige Betiente/ som tillige den demnem og Byerne allernaadigst bevilgede Accise kunde opbære/ hvilke de haver at tage udi Eed/ at de Voris Interesse tilbørligen udi agt tage/ og desforuden at tilholde paa de forordnede Tider/ som Told= ren og Told=Betienterne ere forelagde/ at være tilstede paa Veyer= boden ved Toldstedet/ som/ hvor ingen nu er/ de forderligst haver at indrette/ mens paa de andre Told= og Lade=stæder uden for Kiø= stæderne ville Vi self Veyerboderne lade forordne/ og derhos Veyere besfikke og i Eed tage; Mens som ved Toldboderne icke er Leylighed uden de Traffiquerendis store Bekostning at losse Salt/ Stenful og Størte=Goeds/ som efter Maale=Seddel bliver fortoldet/ da skulle Maalerne/ som icke mindre end Veyerne af Magistraten forordnis/ og til Voris Interessis i agttagelse i Eed tagis/ icke uden i een af Told= Betienternis Nærværelse/ paa de Stæder/ hvor Løfningen skeer/ fore= tage nogen Maaling/ mens udi deris Paasigt/ med det rette alminde= lige forordnede Tonde=maal/ som er brændt/ og af Øfrigheden til hver Slags forordnet/ maale alt hvis/ som af Skibene bliver ud= losjet.

II. Forordning for de Traffiquerende.

Naar Skibene indkommer/ skulle de sætte ved Toldstedet/ og icke ved nogen Søebod/ Pakhus/ Indvig eller Affrog/ men anlegge ved Told= boden/ hvor Tolden oppehæris/ førend de sig i Lauget maa indlegge/ eller andensteds henløbe/ noget i ringeste maade at losse/ eller deres Ladning indtage/ og saasnart Ancheret er i Grund/ om icke Skipperen for streng Veyrlig skyld er forhindret at komme i Land/ skal han under en Rosen= bels Straf/ og dobbelt saa meget for hver Dag der efter/ sig paa Told= boden eller det forordnede Stæd forsøye/ førend han nogen Last eller Vare i ringeste maader maa selge/ kiøbe eller betinge/ og være forpligtet alle sine Confoy=Seddeler og Connoscementer fra de Stæder han er kom= men/ under rigtig numero at overlevere/ hvorefter Vistererne strax skulle

forføye sig paa Skibene/ forseile Egerne/ og siden en om anden derpaa saa længe forblive/ indtil Skibene bliver løsfede/ imidlertid skal Tolderen formane hver Skipper sine Packer/ fader/ Kister/ Tønder/ Kurve/ og andet Goeds/ han indehaver med Mærke og numer ved en rigtig fortegnelse under hans Haand at angive/ saa og ved Navn specificere hvem Goedsset er configureret til/ paa den Maade/ som den her neden for opsatte model udviiser/ hvilke fornemte Packer/ fader/ Kister/ Tønder/ Kurve og deslige/ samt alt andet Styck-Goeds/ intet undertagen/ som af Skibene skal udlossis/ udi det forordnede Paghuis skal indleggis/ og sammesteds udi Eyermandens og Toldernis egen/ samt Toldbetienternis Nærværelse/ enten det Os selv eller nogen anden fremet eller Indlændis/ Høy eller Lav/ tilhører/ aabnis/ berigtigis/ styckviis specificeris/ og saa mange slags Vare deraf i næstfølgende Punct ommeldis/ stemplis/ derefter skulle de til Bogs føris og fortoldis/ og det strax uden nogen Ophold med goed Beskeedenhed forrettis/ saa at hverken Ind- eller Udlandiske kand have Ursag sig over Toldernis eller Toldbetienternis Ulempe her udinden at besværge/ under deris Bestillingers fortabelse; Med lige Høflighed skal og den Trafiqverende Tolderne og Toldbetienterne beegne/ under en Rosenobels Straf/ om det de Trafiqverende anderledis overbevijses; Til forbemeldte Paghuis skal være tvende Laase og Nøgle/ af hvilke den ene Nøgel skal forblive udi Tolderens Giemme/ og den anden hos Toldbetienten/ og hvor ingen Toldboed/ Packer eller Veyerhus er/ skal de herester paa beqvemme Stæder ordineres.

Naar saaledis Skipperen sin Ladning haver angiven, og derefter sin Toldseddel bekommit/ maa han ubehindret i Betienternes Overværelse sin Ladning losse eller indtage

forbenefnte Vare/ som udi Paghuisene paa Toldboden indleggis/ skulle være Kram-Vare/ Hatter/ Skind/ Ledder/ Knipling/ Læret/ Strickgoeds og andre deslige Vare/ som kaldis Styckgoeds/ hvilket Goeds skal visiteres/ fortoldis/ og/ under Toldernis og Toldbetienternis Bestillingers fortabelse/ styckviis stemplis; Mens andre Vare/ som icke kunde stemplis/ som Drogerier/ Specerier og deslige/ skulde aleene i Paghuisene indleggis/ aabnis og fortoldis; Hvis ellers af forbemelte Vare efter denne Dag ustemplet enten i Husene eller andensteds antreffis/ det være sig hos hvem det ville/ da skal saadanne Vare aldelis være Confisqveret.

De andre Vare/ som icke saa egentlig ere nafsugifne her i denne Told-Rulle/ skulle pro Cento fortoldis (og) af Eyermanden eller hans fuldmægtige/ for den rette og billig Priis angivis og fortoldis. Eragter og Tolderne eller Toldbetienterne Varerne at være mere værd end de af Angiveren er sat for/ skal det staa dennem og enhver frit for/ en fierde Deel høyere/ end angivet er/ paa samme Vare at byde/ og hvis Kiøbmanden da icke saa høyt vil fortolde samme Vare/ som af Tolderen eller

andre derfor budet haver/ maa Tolderen/ eller den som derpaa budet haver/ imod contante Pengis erlægelse/ samme Vare beholde/ og Tolden deraf betale/ efter den Priis/ som de dem for antager.

Alle slags Viin og Dricks-Vare skulle i deris fustagier/ naar de opskibis/ af Tolderne og Toldbetienterne eftersees og tællis

Alle andre grove Vare/ som indføres/ skulle af Tolderen selv og af Toldbetienten ved Udlosningen tællis og eftersees/ og det/ som ved Vegt anfigis/ i deris Overværelse veyis paa den af Os eller Borgemestere og Raad forordnede Vegt ved Toldboden; og det/ som efter Tønde-Maal skal fortoldis/ iligemaade i Toldbetienternis Nærværelse ved Udfibningen maalis med Byens rette Maaletønde; og skal Veyeren og Maaleren med Toldbetienten give det beskreven under deris Hænder/ og til Tolderen overlevere/ Tolden derefter at beregne og annamme

Selve Toldtarifen viser, at alle Varer, der ind- eller udførtes med indenlandske Skibe, betalte meget mindre i Told, end hvad der ind- og udskibedes med fremmede Fartøjer. Endeligt havde Toldforordningen følgende Slutningsbestemmelse:

„Og paa det de Trafikerende icke skal opholdis/ eller have fornøden sig hos mange Betiente at angive/ da skal de som Magistraten ordinere til at veye Ind- og Udgaende Vare ved Told-Boden/ samme Accise*) efter hosfølgende fortegnelse oppebære/ og paa Toldseddelen tilligemed Tolderen derfor at kvittere.“

Denne Toldforordning giver et interessant Indblik i den daglige Toldergerning paa den Tid. Det var iøvrigt meget mærkelige Forhold Toldpersonalet den Gang arbejdede under, idet de skulde varetagte baade Kronens og Enkeltmands Interesser; Toldafgifterne vare da som Regel bortforpagtede. Ved en saadan *Toldforpagtning* opnaaede Kongen at have bestemte aarlige Summer til Raadighed, ligesom det jo ogsaa var at vente, at Kampen mod Smugleriet, der da i høj Grad florerede, vilde blive drevet med større Energi af en pekuniært interesseret Privatmand, end det ellers kunde ventes af Kronens Betjente. En saadan Toldforpagter havde en overordentlig stor Myndighed: »Toldboderne og Packhausene med de derhos befindende Værelser skal hannem med deris Nøgler, Laase, Told-Kister og Told-Seigl vorde leveret, som hand og hans Arvinger i liige Stand skal fra sig levere, naar Directionen ophører«, — og om hans Forhold til Toldvæsenets

*) En Acciseafgift der betales af alle til Vands indkomne Varer, og som tilkom Byen.

Embedsmænd bestemmes: »saa skal det oc staa i hans og hans Arfvingers Magt, Tolder og Toldbetienterne effter egen Villie at af oc ind sætte, dog at de udi deres Instruxioner bindes til Voris Told Rættigheds vel i Agt Tagelse«. — Justitsraad Edvard Kruse, der havde Toldforpagtningen fra 1692 til 1696, betalte Lønningerne til alle Toldembedsmændene med Undtagelse af 7 Kontrolører i København, Helsingør, Assens, Ribe, Kolding, Aarhus og Aalborg, hvis Lønninger Kongen skulde afholde. — Lønningerne var smaa, paa Frederik den 5tes Tid ligefrem usle; Underbetjente udenfor København blev lønnede med 7 Mark 8 Sk. om Ugen, og man kunde da se Konsumtionsbetjente, der, for overhovedet at kunne leve, maatte arbejde som Daglejere, naar deres Toldtjeneste ikke lagde Beslag paa dem. Trods Paabud og Forordninger gik store Misligheder i Svang, og hvis Toldvæsenets Betjente en og anden Gang blev særlig nidkære i Tjenesten, saa blev der klaget over dem. Fra Aarhus og Aalborg blev der saaledes indsendt Klager, der gik ud paa, at Toldvæsenet dér var altfor aarvaagent, hvilket navnlig skadede Handelen med Alenvarer; noget senere udtalte en nedsat Finanskommision, »at den duelige Toldbetjent, som tillige er en moralsk god Mand, faar Valget mellem at forsømme sin Pligt og leve roligere, eller at hades og høre Bebrejdelser for at kvæle de borgerlige Næringer, som under føjeligere Betjente opstaar i Nabo-hyen«. I 1704 klages der over, at Toldbetjentene paa Københavns Toldbod beregnede sig dobbelte Gebyrer, men ogsaa blandt de højere og bedre lønnede Embedsmænd gik der Uredilghed i Svang, — saaledes blev den 30te November 1701 Hans Jakob Søbøtker, der var »Told- og Consumtionsdirektør i Danmark«, »efter kongelig Ordre uformodentlig tagen i Arrest ude paa Kjøbenhavns Toldbod, og alt det, han havde, forsegleet, formedelst en og anden, ved hans Administration befunden Urigtighed«. — *Smuglerier* dreves tit helt aabenlyst. En fransk Gesandt medførte saaledes — i Frederik den 4des Tid — et stort Oplag af Varer fra Paris til København; hans Tjenere holdt derefter Udsalg i Gesandtskabshotellet, hvor de københavnske Damer kom og købte Vifter, Masker, Haarpynt, Baand og lignende, — alt ufortødet indført, ja, der modtoges endogsaa Bestillinger paa fransk Brød og Vine. 1765 klagede de københavnske Kræmmere over Haandværksfolk, Lakejer, Kontorbetjente, Jøder og de fremmede Ministres Betjente, og ansøgte om, at baade Sælgere og Købere af kontrabande Varer maatte blive alvorligt straffede. De foreslog samtidigt, at større Varepartier kun maatte tilstedes fortoldede paa Toldboden af dem, der havde Handelsret og som edeligt kunde attestere, at Varerne fortoldedes til dem selv, samt at de fremmede Ministre kun maatte indføre Varer til eget Brug; men 1777 klages der atter over de fremmede

Ministre og da særligt over den franske Gesandt i København, Marquis de Verac, der gik saa vidt, at han ved Auktioner solgte ufortoldet fransk Silketøj, afpasset i Stykker. Grev Bernstorff fraraadede dog at skride ind mod disse Misligheder, da der baade her og i Udlandet var vundet Hævd paa Gesandts Fremgangsmaade.

En ny Toldkammerbygning.

Kristian den 4des Toldkammerbygning, som i Slutningen af det syttende Aarhundrede var bleven udvidet ved tilbyggede Fløje, var i Tidens Løb bleven meget forfalden. Kongen maa ikke have bygget den solidt, som det ellers var hans Sædvane, thi knap Hundrede Aar efter, da den paa Grund af Ælde ikke mere kunde gøre Fyldest, blev den nedrevet og paa den samme Grund, hvorpaa den havde staaet, lod Kristian den 6te en ny og større Toldkammerbygning opføre i Aarene 1732—35. Denne nye Bygning blev opført af daværende General-Bygmester, Etatsraad Ernst. Den havde en Længde af 86 Alen og bestod af en Hovedbygning paa to Etager med halvrund Frontespice; paa hver Side af Hovedbygningen var der en enetages Tilbygning. Midterpartiet eller Hovedbygningen, der havde en Længde af ca. 30 Alen, var fremspringende, og i den halvrunde Frontespice fandtes det Sandstens-Billedhuggerarbejde, som nu findes i den Fløj af Frilagerbygningen, der vender mod Havnen. Det fremspringende Parti af Bygningen hvilede paa 5 Piller, som var forbundne ved 4 Hvælvinger, saa at de dannede en Buegang som Kolonaden i den nuværende Jernport. Disse Hvælvinger bar det øverste ligeledes fremspringende Stokværk, og gennem Hvælvingspartiet førtes alt Gods ind ad Stueetagens Porte til de i Stuen værende Pakhusrum, hvilke optog det meste af underste Etage; Kontorerne optog Bygningens nordligste Del, der i Gavlen havde en Indgangsdør til Toldbodvejen, — den nuværende nordre Toldbodplads. Ogsaa Midtpartiets 2den Etage var indrettet til Kontorer.

Den nye Bygning var som sagt noget større end sin Forgænger og sagtens saa stor, som der den Gang var Brug for. Noget overvældende Indtryk kan den dog ikke gøre paa en Nutids-Toldmand, thi det maa jo erindres, at denne Bygning var den eneste, hvoraf »Toldboden« dengang bestod. Toldbodpladsen var ej heller stor — kun den Smule Grund, der fandtes mellem Bygningens østlige Side og Havnen. Tæt syd for den sydlige Gavl var Pladsen begrænset af »det røde Hav«, og paa den vestlige Side løb den nye Toldbodgade. Paa den nuværende nordre Toldbodplads, omtrent hvor Havnevæsenets Bygning nu

staar, fandtes nogle tarvelige Vagtbarakker (jfr. Situationsplanen, der findes Side 56). Som Forholdet var o. 1735, vedblev det at være i henved et halvt Aarhundrede; først i Slutningen af 1770erne kommer Udvidelserne. Imidlertid blev den nye Toldkammerbygning betragtet af Datiden som en Seværdighed. Thura skriver 1748 i sin »Hafnia hodierna«: »Fra Castellet fortsætter man sin Vey til Toldboden, som formedelst de mangfoldige ud- og indgaaende Skibe og Fartøye, og den Mængde af alle Slags Folk, der, især om Sommeren, enten i Forretninger eller for at forlyste sig med den herlige Udsigt til Søen, her paa Stedet vrimler, er særdeles lystig og fornøvelig. Man beskuer især det af Høysalig Kong Christian den Siette ny opbygte Told-Huus, . . . hvor Hans Mayestets Bryst-Billede, med alle Slags Land- og Sø-Armatur omringet, i Frontespicen er at skue«. — Om Havnen udfor Toldboden skriver samme Forfatter: »Fra Christiansholm kand man over en i Søen anlagt smal Flyde-Broe gaa lige til Toldboden, og paa en anden i Havet paa Pæle opført Broe til Nye-Holm. Disse to Broer indslutte den Kongelige Flaade, som ligger i tvende Linier, hvoraf den ene strekker sig fra Christiansholm til Toldbod-Bommen, og den anden fra Bommen til Nye-Holms Hoved-Vagt«.

Forskellige Forhold.

Har Toldboden, som Thura fortæller, paa den Tid været en af Byens Folk stærkt besøgt Plads, saa har derimod Adgangen til Byen ikke været let for Rejsende. Toldboden var jo en Del af Fæstningen, og de militære Forholdsregler, der iagttoges overfor baade tilrejsende og de, der rejste fra Byen, var stramme, her saavel som ved Byens Porte. De Rejsende blev nøjagtig udspurgte og eksaminerede, og ingen fik Lov til at komme ind i Byen uden Pas; de maatte opgive deres fulde Navn, hvor de kom fra, hvor de hørte hjemme, hvad deres Forretning eller Ærinde var, hvor længe de agtede at opholde sig her, og hvor de skulde bo; den, der forlod Byen, maatte give lignende detaillerede Oplysninger. Ofte blev en »Gefreiter« beordret til at følge den fremmede til hans Logis, for dér at faa den affordrede Forklaring skriftlig, men det var i saa Fald udtrykkelig forbudt Gefreiteren at affordre den Rejsende »Biergeld«, eller paa anden Maade at genere ham. Saadanne Forbud er dog næppe bleven overholdte; de hvervede Soldater — hvoraf de fleste var Tyskere — var usselt lønnede, og de tiggede, hvor de kunde komme afsted dermed; naar en Skildvagt saa en enligt gaaende velklædt Person, blev den stramme Kriger straks til en ydmyg Betler, der klynkende mumlede: »Lieber

Herr, geben Sie nicht eine arme Soldaten eine Stüber«. — Eksaminationen af de Rejsende foretoges ved Toldbodvagten af den vagthavende Officer, som ikke altid var særlig blid mod de Fremmede; de fleste af Datidens Officerer stod jo ikke meget højere i Dannelse end de menige Soldater. Endnu saa sent som i 1790 skriver General Schmettau: »Naar et ungt Menneske intet har lært paa Universitetet, er han blevet liderlig, eller har en Kavalier uden Formue intet ville lære, ja saa bliver han Officer og lever vel tarveligt, men alligevel med heldige Udsigter, ved de fattige Medborgeres Sved, . . . der fordres saa faa Kundskaber og ringe Moral af Krigerne, at det undertiden lykkes det slette Menneske, som efter sine Fortjenester maatte burde vandre i Tugthuset, at blive en højtæret Løjtnant von —, der foragtelig ser ned paa den brave Kandidat«. Men trods et saa daarligt Omdømme, blev dog ved en Forordning af 1767 en Mængde Embeder forbeholdt afskedigede Officerer hver anden Gang et saadant Embede blev ledigt, og Told-, Post- og Forstvæsenet fik paa denne Maade tildelt en Mængde forhenværende Officerer; for Underofficererne blev der sørget paa lignende Maade. Vel rejste der sig en Storm af Uvilje mod slige Foranstaltninger, men forandrede blev de ikke, — det blev en langt senere Tid forbeholdt at raade Bod paa saadanne Uretfærdigheder og Misgreb.

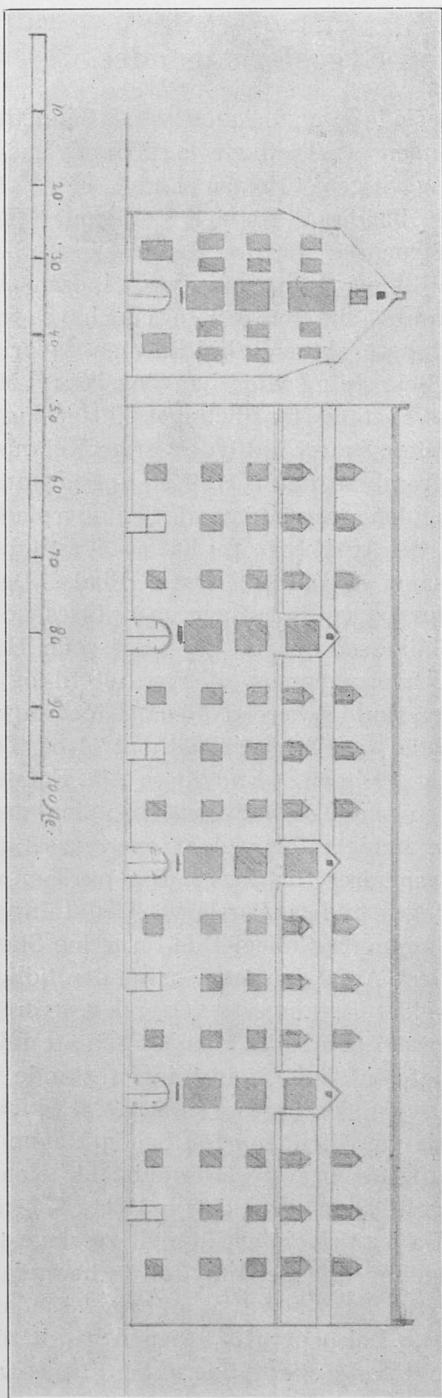
At der ogsaa paa anden Maade gik Misligheder i Svang ved Toldembeders Besættelse, giver »Charlotte Biehls Breve« et meget betegnende Bevis for: 1764 døde en gammel »Controlleur paa Toldboden« Hans Henrik Lund, og som hans Efterfølger i Embedet foreslog Grev Ahlefeldt — der var Deputeret for Finanserne, — den afdødes Fuldmægtig og Svigersøn Jens Frost. Da Ahlefeldt forestillede denne Sag for Frederik den 5te, erindrede denne, at han for endel Aar siden havde lovet en Mand, der i nogle og tyve Aar havde været Fuldmægtig paa Toldboden, at ingen uden han skulde faa dette Embede efter den gamle Lund, og han paalagde derfor Ahlefeldt at erkyndige sig om, hvorvidt den af ham foreslaaede Mand var denne Fuldmægtig, eller hvor han var bleven af, og, hvis han var i Live og muligt havde faaet en anden Beskæftigelse, da at forespørge, om han vilde have det nu vacante Embede, som Kongen havde lovet ham. Hvorvidt nu Ahlefeldt havde givet sin Favorit Waage, der siden 1760 var Kommitteret i Rentekamret, et bestemt Løfte om, at den af ham protegerede Frost skulde faa Embedet, eller om A. har ladet Waage erkyndige sig om den gamle Fuldmægtig, hvis Navn var Schiønning og som 9. April 1764 havde modtaget Bevillingen som Vejermester paa Toldboden, det vides ikke; men Ahlefeldt berettede imidlertid Kongen, at den af ham foreslaaede netop var den af Majestæten omtalte gamle Fuldmæg-

tig. Den 21. September 1764 blev saa Frost, der kun havde været Fuldmægtig i to Aar, af Rentekamret indstillet til Kontrolørembedet ved Københavns Toldbod paa samme Vilkaar som Forgængeren og i Henhold til den Ahlefeldt af Kongen mundtlig givne Tilstaaelse, og derefter fulgte Frost's Udnævnelse. »Nachspielet« blev imidlertid det artigste. Nogen Tid efter denne Udnævnelse var en af Rentekamrets Deputerede blandt flere til Taffel hos Kongen, og da der her blev talt om, hvor ulige Lykken fordeler sine Gaver, anførte den Deputerede som et Bevis herpaa, at En, som i 26 Aar havde været Fuldmægtig i »Controlleur-Contoirtet paa Toldboden«, havde maattet være glad ved at faa en Bestilling paa 400 Rdlr. aarlig, medens hans Eftermand, der kun i to Aar havde været Fuldmægtig, havde faaet Kontrolør-Embedet, der aarligt indbragte 12—1300 Rdlr. Kongen studsede ved at høre dette, Navnene Schiønning og Frost erindrede han godt, særlig det sidste, og han spurgte derfor Fortælleren, om han ikke tog fejl, om det ikke var Frost, der i 26 Aar havde været Fuldmægtig, men fik nu bekræftet, at dennes Navn var Schiønning. Kongen gav straks Befaling til en nøjere Undersøgelse, og da Sagens Sammenhæng derefter blev ham bekendt, fik Grev Ahlefeldt øjeblikkelig sin Afsked, da Kongen ikke vilde have en Mand, der i saa høj en Grad misbrugte hans Tillid, paa en saa vigtig Post. — Men Frost beholdt sit Embede, og Schiønning maatte nøjes med den daarlig aflagte Vejerbestilling til sin Død, der iøvrigt indtraf i 1770. — Paa dette Tidspunkt var der ved Toldstedet en Toldinspektør, Etatsraad F. C. de Franckenau (f. 1724, d. 1784), om hvem Forfatteren af den »fyrgterlige Ildebrands-Historie«, Reisser, fortæller, at han »havde en fornemme og riigelig betiening ved Københavns Toldboe; hand var forud Hoff-Mester ved De kongelige Pager ved det Kongelige Danske Hoff«. — En anden Toldmand fra denne Tid var »Commerce-Raad og Toldskriver ved Told-Cammeret« Jacob Olsen, der døde 5. Marts 1736 i en Alder af 68 Aar, og om hvem det i en »Sørgeligst Afmindelse« hedder:

En trofast Ærlighed dit Væsen med sig førte,
 man ej et u-sandt Ord af dine Læber hørte;
 dit Nej var altid Nej, dit Ja var altid Ja,
 to Tunger i een Mund bevared Gud dig fra.
 Din Omgang mod enhver var, som den burdte være;
 den var til Næstens Gavn, dig ej til liden Ære.

Byggeprojekter og Byggeforetagender.

»Den glimrende Handelsperiode« var i Anmarsch. Gennem en Række af Aar var Fremgangen i Trafiken og Handelens og Skibsfartens Udvikling i stadig Stigen. Følgen heraf var Mangel paa Pakhus- og Oplagsplads baade i Havnen og paa Toldboden. I Kabinetminister Struensee havde Handel og Skibsfart en god Ven og Støtte; klog som han var, indsaa han, at om Handelen skulde fremmes, maatte den ogsaa have friere Plads og friere Hænder til at røre sig end hidtil; men favorisere Hovedstaden paa Provinsernes Bekostning vilde han dog ikke. Hans Ideer med Hensyn til Handelens Fremme fik ubetinget Tilslutning fra en stor Del af Københavns største og mest indflydelsesrige Købmænd, og paa Foranledning af disse fremkom der i 1769 et Forslag om at indrette *en stor Pakhusplads* paa den Del af de gamle Tømmerpladser, som grænsede op til Toldboden, det Areal hvor nu Kieler-, Vestindisk-, Gule- og Blaa Pakhus ligger, samt en Del af Larsens Plads. Denne Plads skulde omgives af en Mur og en stor Bygning opføres ud til Vandet; i Muren ind mod Toldboden, lige ud for »det røde Hav«, skulde der anbringes en Port, hvor igennem al Færdsel til og fra Pladsen skulde foregaa, og her skulde være Toldvagt, men iøvrigt skulde hele den indhegnede Plads være fri for Toldkontrol og Toldopsyn, — altsaa en fuldstændig Frihavn. Endvidere gik Forslaget ud paa, at Pladsen langs Muren ved Toldbodvejen, paa den gamle botaniske Haves Grund, skulde indeles og ved at overbygges med Halvtage gøres tjenlig til Oplagspladser for Tjære, Beg og Tømmer. Et kongeligt Reskript af 1770 gav tildels Forslaget Tilslutning, og den 4de Juli 1770 fik General-Commerce-Collegiet de fornødne Skøder paa det hele i Forslaget omhandlede Areal, herunder ogsaa den tidligere botaniske Have; der blev udarbejdet Tegninger og Overslag, hvorefter Bygningen vilde koste noget over 67,000 Rdlr., men — saa strandede Sagen. Handelsstanden forlangte, at hele Indretningen skulde ske for kongelig Regning, at Pakhuslejen skulde være billig og at Skibene, der kom til denne Plads, skulde være fritagne for baade Havne- og Lastepenge og helst ogsaa være fri for at svare Øresundstold. Kongen vilde imidlertid ikke lægge Penge til; han skrev den 4. Marts 1771 i sit Svar til Grossererne saaledes: »Da jeg principielt ikke vil overtage slige Entrepriser paa min Bekostning, saa kan det tilbydes de herværende Grosserere og dem, til hvis Nytte det vil ske, at opbygge saadanne Huse for egen Regning og trække Lejen deraf«. Planen var hermed dødsdømt, thi de Paagældende kunde eller vilde ikke tilvejebringe

»Det Kongelige Oplagds-Huus«. Kielers Pakhus.

Efter Tegning udført 1818

den fornødne Kapital. Samtidig strandede ogsaa et Forslag, der gik ud paa at klarere og ekspedere Skibene ved Toldboden, med mindre Vidtløftigheder end tidligere.

Men blev end dette Forslag skrinlagt, saa var der dog nu anvist Vej, og da de følgende Aar i stedse stigende Grad gjorde Mangelen paa Pakhuse og Oplagspladser følelig, maatte og skulde der nødvendigvis foretages Udvidelser, og nu tog baade Regeringen og de større Grosserere, hver for sig, fat paa at bygge. Staten byggede selvfølgelig paa det store Areal, der faa Aar forinden var bleven overdraget Commerce-Collegiet, og den første Bygning, der blev opført, var den, vi nu kender under Navnet »Kielers Pakhus«. Dette Pakhus blev opført af Hof-Bygmester, Professor Harsdorff, og Grundstenen dertil blev lagt i 1776; men først i 1779 blev Bygningen færdig; var der i Begyndelsen ikke arbejdet særlig stærkt paa Byggeriet, saa blev der mod Slutningen taget saa meget kraftigere fat, ja endog en Søndag blev taget til Hjælp, hvad der bevirkede, at Politimesteren idømte enhver af de arbejdende Haandværkere en Mulkt af 9 Mark. — Da dette Pakhus var færdigt — det blev opført lige ved Bol-

værket, og lige syd for »det røde Hav« —, blev ogsaa den forrige botaniske Have taget i Brug til Oplagspladser, dog med Undtagelse af et kvadratisk Areal med Façade til Amaliegade, den Del af søndre Toldbodplads, hvor nu Toldkammerbygningen med dens Læsseramper findes, thi dette Areal, der kort efter Havens Nedlæggelse var bleven benyttet i nogle Aar som Oplagsplads for Brænde, var derefter bleven overladt »det kongelige Artilleri-Corps«, som havde tilhuse i den senere Husarkaserne i Grønningen, til Rideplads, og var derefter bleven ombygget paa alle fire Sider med en mandshøj Mur. Indgangen til denne Ridebane var gennem en Port i Amaliegade, omtrent hvor nu Toldkammerporten findes. Endvidere var Arealet syd for Ridebanen, i en Linie fra dennes sydlige Mur og ned til Havnen, i Midten af 1770erne bleven ovedraget til det vestindiske Handelskompagni, og dette Kompagni havde ligeledes omgivet sin Grund med en Mur. Mod Nord laa stedse Toldbod-Vinhuset med sin Have.

Paa den Grund, der saaledes var bleven lagt ud til Oplagsplads, blev der, ligeledes i 1779, opført et Skur, 105½ Alen langt og 11 Alen dybt, det blev opført parallelt med Ridebanens østlige Mur — altsaa den mod Vandet vendende Mur —, Skurets vestlige Side hvilede paa Murværk, medens det mod Øst, ud mod Pladsen, hvilede paa Støtter af Træ; Taget var af Sten, men Gulvet var ikke brolagt. Dette Skur stod i mangfoldige Aar under Navn af »*det gamle Jærnskur*«. — Som Følge af, at Toldbodpladsen nu kom til at ligge paa begge Sider af Toldbodgade, blev denne Gade sløjfet som offentlig Gade, idet den blev afspærret helt oppe ved St. Anna Plads. Denne ret bekvemme Adgang til Toldboden var derved bleven afbrudt, men da den gamle Adgangsport til botanisk Have nu blev aabnet som Toldbodport, var Ulejligheden for de Toldbodsøgende dog ikke saa meget større end før. Denne nye Toldport fik Navnet »*Porten i Amaljegaden*«, men blev dog ret snart efter kaldt »*Ny Port*«.

I August 1780 blev der foretaget *Syn* over det nye Pakhus (Kieler Pakhus) m. v., og da denne Synsforretning giver et tydeligt — skønt meget omstændeligt — Billede af hele den nye Toldbodplads-Ordning, aftrykkes den her in extenso.

Efter S. T. Hr. Justice-Raad, Professor og Kongelig Hof-Bygmester Harsdorffs Ordre have vi underskrevne indfundet os paa det kongelige nye opbyggede Oplags-Huus beliggende ved Toldboden her i Staden, og der inventeret samme saaledes at være befunden som følger, nemlig:

En grundmuret Bygning paa alle fiire Sider, som er lang 128 Alen og 21 Alen breed, 3 Etager høj med et gebrak Tag, paa hvis Side ere 3de Qvister, og befindes en Udligger i hver, og een i Gavlen med sine behørigte Vinde-Toug og Kroge, og befindes under samme Bygning Zokkelen af hugne Bornholmske Steen og oventil en muret Gesims. For alle udvendige store

Luger findes udvendig i alt 28 indmurede Jern en Rulle i hver med 2de Jern-Tapper i hvert paa Jern, og 2de Vivler til Luugerne, Tag-Vinduerne i Mazard-Etagen er paa begge Siider og forpaa belagt med Blye, for ved de øverste Tag-Vinduer er ligeledes Blyelagt. Udi den første Etage ere 8te Port-Aabninger, med 2de halve Porte i hver med 4re indmurede Stabler og Hængsler, en Kaske og en Træk-Laas med en Skuff-Riegel, Ligeledes 8te udvendige Dør-Aabninger med 2de halve Døre i hver, beslagen med 4re indmurede Stabler og Hængsler. En Casse-Laas, en Træk- og en Skuff-Riegel samt Slut-Krampe, 20 dobbelte Luuger med 4re indmurede Stabler og Hængsler, 2de indmurede Øskener med 4re indvendige Kramper og 2de Kroge paa hver. Inden udi er 42re Kryds Gehvælfter hviiende paa 14 fritstaaende Piller. I de 3de Fag hvor Trappen gaar op i, ere de 2de forskalet og gibst og den 3die belagt med Bielker. 4re Skille Rumme, som indeeler Bygningen, udi hver 4re halve Porte alt af Tømmer og Planker, beslagen hver med 4re paa Blad Hængsler, Træk-Laas, 2de Skuff-Riegler, og et Overfald med 2de Kramper, Gulvene ere af Broesteen lagte, og ere ialt 3de Trapper med Rækværk til Opgang til 2den Etage, hvorom er en Bræde Beklædning med en Dør for med Blade-Hængsler beslagen og et Klinkefald.

Udi 2den Etage 8te dobbelte Luuger 3de paa hver Siide og en paa hver Gavel, og 28 mindre do, de 8te dobbelte ere beslagne med 4re indmurede Stabler og Hængsler, 2de Skuff-Riegler og Slut-Kramper paa hver, ligesaa ere ogsaa de 28 mindre do. Denne Etage er udi 2de Afdelinger med Tømmer, Bræder og Porte med Beslag derpaa ligesom i første Etage. Ligeledes 3de Trapper anlagt med Beklædning og Døre for til 3die Etage, ligesom i underste Etage. Under Bielkerne ere 2de Underslager hvorunder ere 32 Dragere eller Stolper med 4re Skiiver i hver. Den 3die Etage befindes i alle Maader som om anden Etage er anført.

Ligeledes udi i Mazard-Etagen er Indretningen i Alt og eet, som om anden og 3die Etage er meldet, og med 14 dobbelte Luuger, beslagen som de andre foregaaende 24 Tag-Luuger, hver med 4re Stabler og Hængsler og 3 Kroge med Kramper. 4re Luger i begge Gavlene beslagen som i 2den og 3die Etage. Alle smaae Luugerne ere ligeledes 2de Virvler for hver udvendig indmuuret, som om de store Luuger forhen er meldet, og er for hver af disse sidste meldte Luuger en Krog og 2de Kramper paa hver Siide indvendig for at holde samme tilbage med.

Loftet over Mazard-Etagen befindes paa samme ligesaamange store Luuger og beslaget som de foregaaende, ellers er ikkun et Skilderum i denne Etage, men Ræsten som om 2den og 3die og i Mazard-Etagen er meldet.

Ræst Loft paa Hahne-Bielkerne som er udi eet over heele Bygningen.

Paa den saakaldede Botaniske Hauge-Plads er en paa alle 4re Siider grundmuuret Bygning, som tilforn har været et Gevæxt-Huus, een Etage høyt med et heelt Teglhængt Tag over. Udi første Etage er en Port med 2de Fløye, som er beslagen med 4re indmurede Stabler og Hængsler, 2de Skuff-Riegler, Træk-Laas og Overfald, 4re dobbelte og et enkelt Fag Vinduer, som ere tilmuurede det underste i de 4re Fag fra neden og op under Løsholtet, og 2de Engelske Rammer med Glas, i det andet halve Fag behørig beslagen, uden for disse Vinduer ere Vindues-Luuger med behørig Beslag og 2de Virvler udvendig i Muuren for hver, og er indvendig et muuret Skillerum paa langs i Bygningen, hvilket skiller den første Etage i tvende Deele, og er den første udi eet med et Muurstens Gulv. Den anden Afdeeling bag

ved denne er en Dør til Indgang paa Gavlen beklæd i Klammer udenpaa med Stabler og Hængsler beslagen. Resten er 2de Værelser og eet Kiøkken med aaben Skorsteen, hvorføre ere 5 dobbelte Fag Vinduer med Engelske Rammer og Glas udi, som og udvendig Vindues Luuger for, alt behørigt beslagen. Dørrerne udvendig ere med Fyllinger, Stabler og Hængsler med Klinkefald, og de indvendige Dørre ere med tvende Fyllinger og beslagne med Hollandske Laase og Hængsler. En Jærn Bilægger Ovn og Bræde Gulv overalt. Udi den eene Ende i den første Afdeeling udi det eene Fag, er Trappen anlagt til Loftet. Loftet der oven over er udi eet med een Tag-Luuge i hver Gavel behørigt beslagen, og ere denne Bygning 23 Alen lang og 16 Alen 23 Tommer breed.

Et do grundmuuret paa alle 4re Sider, toe Etager høyt og 9 Fag breed med eet heelt Teglhængt Tag over, de 8te Fag udi 1ste Etage er udi eet med et Underslag under Bielkerne staaende paa tvende Dræggere eller Stolper, hvorunder ere 2de Kampsteen, og er 8te dobbelte Fag Vinduer og en Port, i et og alt som om forrige Bygning er meldt med Beslag, og de 7 Fag opmuuret til under Løsholtet. En liden Indhægnings Muur for den eene Ende med en Dør beklædt udenpaa i Klammer med Stabler, Hængsler og en Træk-Laas. I Gavlen er en Dør med Fylling samt beslagen med Laas og Hængsler, som er Indgang til en Forstue, som er et Fag, hvorudi Trappen er anlagt til 2den Etage med Gelænderværk om; fra denne Forstue er 2de halve Døre med Fyllinger udi, med Hollandske Laas og Hængsler beslagen, samt Skuf-Riegler og Gulvet af Muursteen.

Udi 2den Etage er Forstuen et Fag, hvor Trappen er anlagt op til Loftet, med Bræders Beklædning for. Ræsten er 7 diverse Værelser og Kiøkken med aaben Skorsteen og en Anrætterbænk med Skab under, Skillerummene er af Muur og Bindings-Værk begibset og med Fod-Paneel hvorudi ere 3de Vindovne med Behør og en Bilægger do. Halve Fag Vinduer med tvende Engelske Rammer ihver med ordinair Glas behørig beslagen, 9 Fag til hver Siide, Fyllings Dørre med Hollandske Beslag, og ere begge Etagerne gibset under Lofterne, samt og at Skorsteenens Rør er anlagt i underste Etage, som gaaer op igiennem Loftet. Loftet oven over er udi eet med et halvt Fag Vinduer i hver Gavl og er denne Bygning 33 Alen lang og 13 Alen dyb.

Op til denne sidstmeldte Bygnings Bag-Side er af liige Længde et Haltag Skuur 3 Alen 16 Tomer dyb af Muur og Bindings Værk opført, hvorudi ere 2de Bindingsværks Skillerumer og Taget med Steen behængt.

Ved Enden af dette Skuur er et lidet Planke værk med en Laage paa med Hængsler og Laas til Indgang til en aaben Plads, som gaar ud til Toldboe Vejen, hvilken er afdeelt med 9 Fag gammelt Plankeværk, hvorpaa er en Laage, og for Enden op til Muuren udtill Amalje Gaden er et Locum af Tømmer og Brædder, i 2de Afdeelingen med 2de Dørre for med Hængsler beslagen.

Imellem disse 2de sidste meldte Gevæxt og Vaanings Huuse er 5 Fag Stakketværks Indhægning med Finlappers Lægters Stakketer beslagen.

En Portion fersk Pompe-Vand med 2de Opstandere, den ene behørigt beslagen med Jern Pompe-Reedskab.

Af Indhægnings Muure findes paa Stedet saaledes som følger:

1. Af de gamle Muure, er udtill Amalje Gaden 219 $\frac{1}{2}$ Alen, indført og indtalt i 40 Fag eller Blindinger, hvorpaa er en Port Aabning med 2de muurede Piller med en af Bornholmsk huggen Steen Sokkel under og en do. Gesims ovenpaa med 2de Vaser. I samme ere 2de halve Porte beklædte, som hænger i 4re indmurede Stabler med en Laage paa, hver med sine 2de Stabler beslagen og paa Laagen en Casse-Laas.
2. En do. fuld Grundmuur udtill Toldbodens Vej 53 Alen lang og 17 $\frac{1}{2}$ Tommer.
3. En Grundmuur som skiller Viinhuusets Hauge-Plads derfra 61 Alen lang og 13 Tommer i 13 Fag indeelt.
4. En do. Muur som adskiller Oplags-Pladsen fra det Westindiske Compagnie, som er lang 61 Alen 13 Tommer indeelt i 13 Fag.
5. En do. Muur som gaar derfra og op paa Oplags-Pladsen, samme er lang 126 Alen og 8te Tom: indeelt i 26 Fag.
6. Af de nye opførte Muure, en Grundmuur, som adskiller Oplags-Pladsen fra Viin-Huus-Haugen paa de tvende Sider, som er lang 122 Alen og 8te Tom. indeelt i 23 Fag.
7. En do Muur, som løber op fra Viinhuus-Haugen til Toldboe-Bygningen, udi hvis Blinding er anbragt 2de Locumer med 2de Dørre for, behørigen beslagne med Stabler og Hængsler og Træklaase, og er denne Muur 28 Alen lang og i 6 Fag indeelt.
8. Ligeledes som adskiller Oplags-Pladsen fra det Westindiske Compagnie 61 Alen 17 Tom. lang indeelt i 13 Fag.
9. En do. Grundmur, som gaar fra Oplagdshuset og til Søen 9 Al: 10 Tom. lang udi et Fag. Saa ere og alle forstaaende Muure dækket med 4re Rader Tag-Steen. Saa befindes og til Viinhuus Haven et Stykke Plankeværk, som er 12 Alen og 20 Tom: indeelt i 6 Fag.

Indenfor optill Muuren er et Skuur opført till Muuren ved Porten udtill Amalje Gaden, hvorudi Visiteurene ere, af Tømmer og Bræder med et halvt Teglhængt Tag over, 2de Fag i Qvadrat, en ordinair Dør for, beslagen med Stabler og Hængsler og en Træklaas, 2de Vindues Rammer med Glas udi, med 2de Luuger udenfor beslagne med Stabler og Hængsler, og et fast Bord og en Bænk inden udi.

Udenfor denne Port ere 2de Afviis Stene staaende een ved hver Port-Piller, huggne af Bornholmsk Steen, som og en Rendesteens Kiiste af huggen Kampesteen sadt till Overkiørsel fra Pladsen till Gaden, hvorudi ere 13 Stk. Jern lagde, hvorpaa en Planke findes befæstet med tvende Jern Kiæder.

Kiøbenhavn den 28. August 1780.

Joh. P. Bøye Junge.

J. S. Brandermann.

Den i Synsforretningens sidste Stykker omhandlede Port er den nuværende Nyport, og »Skuret«, hvor »Visiteurerne« havde Ophold, er altsaa det første Portlokale ved denne Port; det laa tilvenstre for Porten, modsat den nuværende Bygning. — Det ses af foranførte, at man allerede i 1780 havde tænkt at tage de to »Gevæxt og Vaaningshuse« i Brug for Toldvæsenet, men dette skete dog ikke straks, — det først nævnte af disse blev taget i Brug den 26. November 1782, det sidste ikke før 1785.

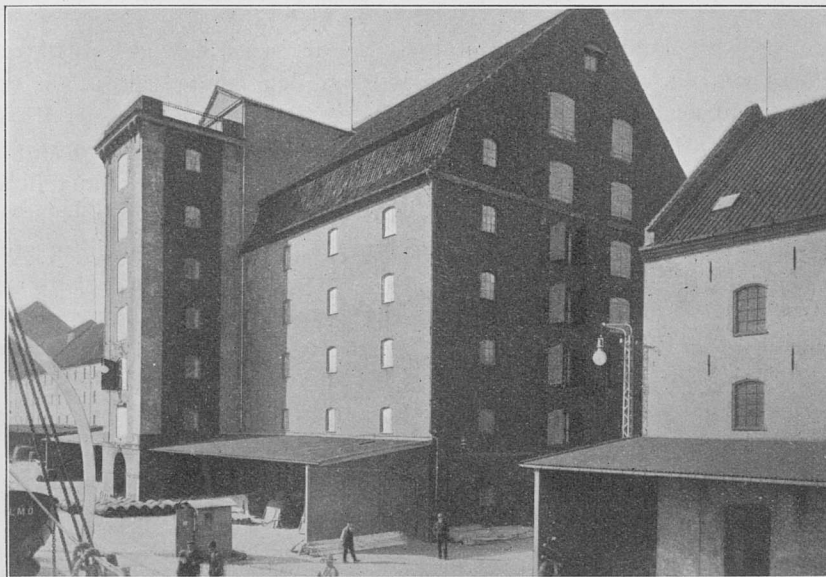
Kieler-Pakhus' — eller som det dengang kaldtes »Hoved-Oplags-Pakhus« — Fuldendelse blev forkyndt ved en Plakat af 30. Decbr. 1780, angaaende »en nye Indretning ved Toldbodens Pakhuuse i Kiøbenhavn«, hvori det hedder: »Hans Majestæt, Kongen, har aller-naadigst fundet for got, til destobedre Orden i Toldvæsenet, samt til destostørre Beqvemmelighed for Handelen i Almindelighed, og for Transit- eller Entrepot-Handelen i Særdeleshed, at lade Toldbod-Pakhusene og dertil hørende Indretninger i denne for bemeldte Transit-Handel saa beleilig liggende Residence- og Handels-Stad Kiøbenhavn med anseelige Bekostninger udvide, deels ved et nyt og vel indrettet Pakhuses Opbyggelse, deels ved særskilte dertil bestemte Pladsers Indhegning.« Plakatens Bestemmelser gaar ud paa, at »alle fremmede Vare, som ikke straks fortoldes, skulde oplægges i og ved Toldbodens Pakhuse, naar og saalænge der findes Rum«, (herfra dog undtaget Kreditoplagsvarer og Krudt) — »Indenlandske Kiøbmænd skal det være forbeholdt, fortrinligen at betjene sig af Rummene og Leilighederne i og ved Pakhusene, men naar der haves Rum og Leilighed tilovers fra indenlandske Kiøbmænds Vare, maa de ogsaa til udenlandske overlades, dog skulle disse i saa Fald ikke have Frihed til saaledes at oplægge paa deres eget Navn, men skulle være forbundne til at betjene sig af en Groshandler eller Handels-Borger her i Byen, som Commissionaire.« — »Da Rummene i Pakhusene indrettes efter de forskiellige Varers Beskaffenhed, der ogsaa afdeles udenfor til saadanne Vare, som ikke bør være i Pakhusene, og for ildfængende Vare indrettes særskilte Rum; saa maa dertil ved Varenes Oplægning og Fordeling have Hensigt.« — »Paa det ingen, videre end under foranførte 2den Post er meldet, skal have Fortrin for en anden, maa Rummene og Pladsene ikke bortlejes til de Handlende anderledes, end ligesom de samme efterhaanden maatte behøve, og for saamange Vare, som de strax haver at oplægge, samt for saa lang Tid indtil Varenene igien bortsendes.« — »Enhver Vedkommende faar Nøgle til det Rum i Hoved-Oplags-Pakhuset, som ham er overladt, men Nøglerne til Hoved-Indgangene eller Portene skulle forblive i Bevaring paa Toldboden, og af Toldbetientene bringes, naar Vedkommende det forlange.« — I Pakhuset laa saavel Fortoldningsvarer som Udførselsvarer pakhuslejfrit i henholdsvis 1 og 3 Maaneder, og efter denne Tid beregnedes der en meget billig Leje af Pakhusrummet. Der var imidlertid ikke Brug for hele det store Pakhus, og kort efter blev derfor Bygningens ene Halvdel udlejet til det vestindiske Kompagni, som der oplagrede raa Kaffe. Dog varede dette Lejemaal kun kort; det vestindiske Kompagni fik bygget selv paa den af Kompagniet lejede Plads syd for Toldboden et stort Pakhus, der opførtes i Aarene

1780—81, og hvis Bygmester ligeledes var Professor Harsdorff; det er »Vestindisk Pakhus«, den kønne, store, røde Bygning, som den Dag i Dag findes paa Toldboden i aldeles uforandret ydre Stand, og hovedsagelig ogsaa uforandret i det Indre. Kransen blev hejst paa Bygningen den 30. Maj 1781. Bygningen blev opført for kongelig Regning og udlejedes til Kompagniet.

Af den store Plads, som Vestindisk Kompagni havde faaet overladt, blev faa Aar senere den vestligste Del — der hvor nu Guidekaseren og Postgodsbygningen samt Knækket af Toldbodgade ligger — afgivet til privat Bebyggelse og Anlæg af en Have, saaledes at der fra den paa denne Maade formindskede vestindiske Plads kun førte en smal Strækning, langs Ridebanens Mur, ud til Amaliegade, hvor Indgangsporten fandtes til Kompagniets Plads, omtrent hvor nu Post-Porten er beliggende. Vestindisk Pakhus med det mod Havnen liggende Taarn, fra hvis Tag der er en glimrende Udsigt, har en vis historisk Betydning, idet Frederik den 6te fra Direktionsværelset, der er beliggende i den nordlige Gavl og paa det øverste Loft, var Øjenvidne til Slaget paa Reden. Et bedre Overblik end herfra fandtes ikke i hele København. Værelset findes endnu, men om det kan man med Grund sige: Sic transit o. s. v. — Det har været et smukt udstyret Rum med Stukloft, Væggene er inddelte i Felter, der antageligt har haft Gyldenlædersbeklædning, indrammet af forgydte Lister; disse sidder der endnu, men nu ses i Felterne kun det raa Lærred med nogle Tapetlaser hist og her, fra et senere, tarveligt Tapetpapir. Panelerne er hvide med Forgyldning, og 2 Døre ind til nogle Siderum har endnu deres oprindelige Spejle i forgyldte Rammer som Fyldinger. Foran den store Glasrude, der tidligere har været til at skyde op eller ned, men som nu ikke tør røres paa Grund af Ælde og Skrøbelighed, er der paa Gulvet en lav »Forhøjning« eller Skammel, tværs over Gulvets hele Bredde, hvorpaa den endnu findes nogle Laser af den oprindelige røde Klædesbeklædning. De mange gamle og elegante Møbler, der har staaet her, findes nu andetsteds paa Toldboden, medens anden Udsmykning fra Værelset er havnet paa Toldmusæet; tilbage er kun de nøgne Vægge.

Samtidig med at »Kieler« og »Vestindisk« Pakhus blev byggede, blev ogsaa de tidligere Tømmerpladser, ret syd derfor, tagne i Brug, og her opførtes inden Aarhundredets Udgang det ene store Pakhus efter det andet, — Bygninger der endnu findes. Syd for det vestindiske Pakhus opførte Handelshuset de Coninch og Reiersen det nu under Toldboden indtagne »Gule Pakhus« (tidligere »C. Falchs Stiftelse« og »Suhrs Pakhus«); ved Siden af dette og paa en Plads, der tilhørte »Grønlandske Handelsselskab«, opførte dette Selskab i

1779 det nuværende »Blaa Pakhus«, som imidlertid kort efter overtoges af Handelshuset Duntzfeldt, da den grønlandske Handel flyttede til Kristianshavn til den Plads, hvor det endnu findes. Ogsaa den nuværende »Larsens Plads« og »Kornørringsmagasinet«s Areal tilhørte Grønlandske Handel, og dette Selskab fik i 1780 Tilladelse til at anlægge en *Bradbænk* paa Pladsen sønden for Frederiksgade. Denne Bradbænk, der strakte sig ud i Vandet omtrent ud for det nuværende Toldopsynskontor paa Larsens Plads, blev først bortgravet

Vestindisk Pakhus mod Havnen, tilhøjre Kieler Pakhus.

Efter Fotografi.

i 1877, da Kvæsthusbroen blev udvidet. Da den grønlandske Handel forlagdes til Kristianshavn, overtoges disse Pladser af »Østersøisk Kompagni«, og det var dette, der omkring 1780 byggede det store Pakhus »Kornørringsmagasinet«, et Navn det dog først fik, efter at Staten i 1780erne havde købt det til Brug for de »kongelige Oplags- og Kornørrings-Magaziner«; der blev da inrettet kunstige Foranstaltninger til Kornets Tørring og Opbevaring. Her kan endvidere anføres, at det i 1893 nedrevne »Almindeligt Hospital«, der blev bygget i 1769, ogsaa maatte gøre Tjeneste som Pakhus i Aarene 1775—85, idet Regeringen fandt, at det passende kunde anvendes i dette Øjemed af den grønlandske Handel, til hvilken det derfor blev overladt, medens Lemmerne blev landsforviste til den nylig opførte Sølvgadens

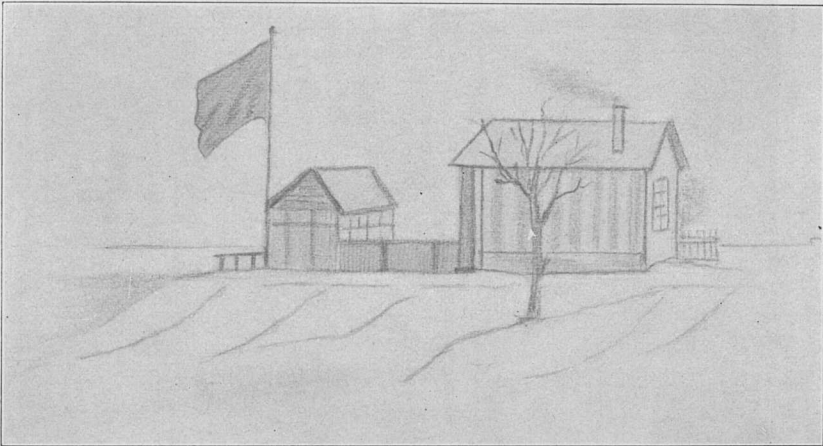
Kaserne. Iøvrigt købte Alm. Hospital i 1832 det Duntzfeldtske Pakhus med tilhørende Bolværk og Plads.

Det mange Gange omtalte »røde Hav« — Hukket paa Toldbodpladsen — blev i 1782 tilkastet for end yderligere at skaffe Oplagsplads; men i lange Tider derefter holdt Navnet sig som Betegnelse for denne Del af søndre Toldbodplads.

De ældre Karantænestationer.

Nord for Toldboden og Bommen var der vel i Tidens Løb bleven opfyldt en Del, men dog ikke saa vidt, at der kunde være Tale om Bolværksplads her, og egentlig var — lige til 1860 — Bommen Havnens nordligste Grænse; udenfor var Strandbred. *Karantænestationen*, nu Toldbodens nordligste Del, laa den Gang paa Langelinie. Ogsaa med denne Institution var der flyttet rundt. En særegen Art Karantænestation var bleven indrettet under Pesten i 1710. Tilførselen af Proviant til den af Pest hærgede Hovedstad skete hovedsagelig ad Søvejen, og der blev da truffet den Foranstaltning, at Skibene skulde lægge til ved en »sær dertil anordnet Bro« udenfor Bommen. Paa Midten af denne Bro var anbragt et Stakit for at hindre al personlig Berøring mellem Køber og Sælger; naar Parterne da var blevne enige om Prisen for de paagældende Fødevarer, skulde Pengene kastes i en Tromle, der var anbragt i et Kar med Vand, for at Sælgeren uden Fare for Smitte kunde modtage dem. Der gik dog ikke lang Tid, før denne Foranstaltning paany blev ophævet, idet man frygtede for, at Smitten alligevel skulde udbredes derved; alle Skibe skulde da paany underkastes Karantæne, og da Skipperne ikke havde Lyst dertil, var Følgen, at de holdt sig borte fra Byen. — Denne grufulde Pest, der bortrev cirka 23,000 Mennesker eller over Trediedelen af Hovedstadens Indvaanere, ophørte først fuldstændigt i 1712, hvorefter Færdsele mellem København og Provinserne igen gaves fri ved et Reskript af 22. Juni 1712. Kun paa Toldboden blev der til ind i Aaret 1714 opretholdt nogle særlige Sundhedsforanstaltninger paa Grund af Pesten, der nu rasede i Hamborg. At der efter Pestens voldsomme Rasen herskede en overordentlig stor Frygt og Rædsel for alle slemme Sygdomme, er ikke til at undres over, og denne Frygt gav sig noget senere Udslag i, at der paa Amager blev opført et grundmuret Karantænehus, hvorfra en ca. 500 Alen lang Bro førte ud i Søen, ved hvilken Bro alle fra Udlandet kommende Skibe skulde lægge til; navnlig frygtede man de »pestilentialske« Sygdomme, der til Stadighed grasserede ved Middelhavets Kyster. — Da der i 1715 befrygtedes

smitsomme Sygdomme blandt Soldaterne, befalede Kongen Magistraten at oprette en Karantæneindretning paa en Plads udenfor Østerport; der blev da ogsaa opført 2 Huse, som dog først blev færdige i 1719; de laa nord for »Baadmandshavnen« (senere det gamle Kalkbrænderi) nede ved Stranden. I 1771 blev der dernæst opført et Karantænehus paa Batteriet »Prøvesten«; det bev benyttet en halv Snes Aar, hvorefter Karantænehuset paa Langelinie blev bygget. Denne Karantænestation eller — som det dengang kaldtes — »Consig-

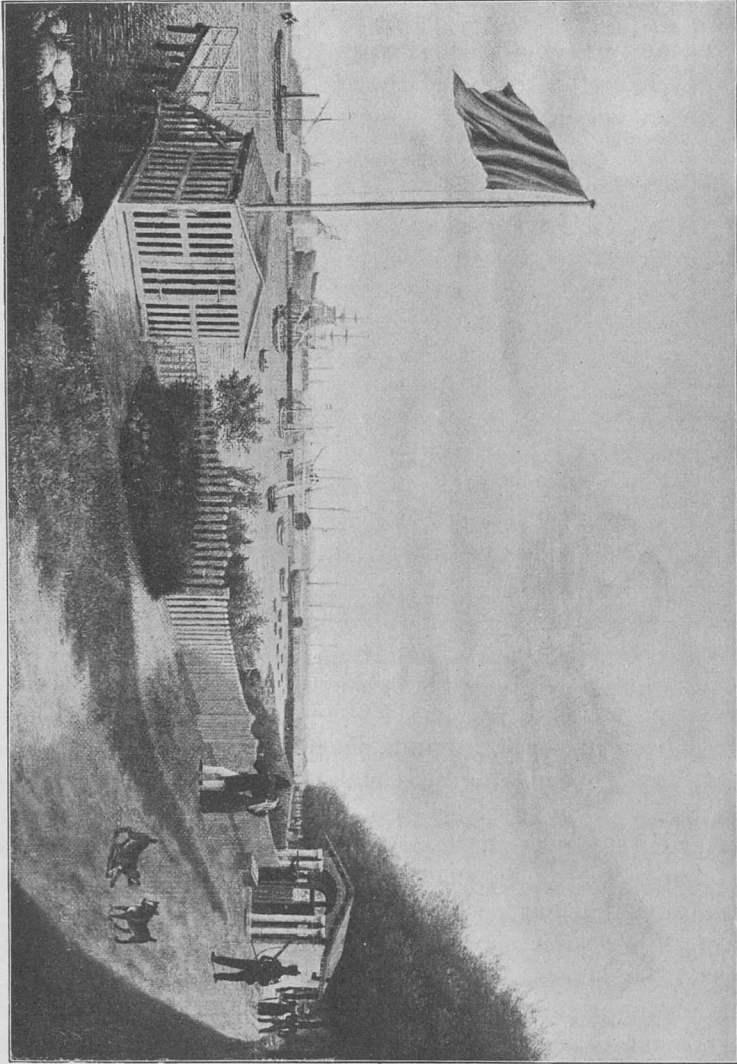

Den ældste Karantænestation.
Efter Blyanttegning.

nen paa lange Linie« laa ved Indgangen til Langelinie og bestod af to smaa Træhuse, forbundne med et Stakitværk og byggede lige i Strandkanten.

I Aaret 1805 blev Karantænestationen imidlertid flyttet længere ud paa Langelinie og fik Plads omtrent dér, hvor nu den store Restaurationsbygning ligger. Her blev bygget, ligeledes af Træ, et Hus, der havde to Værelser, og hvis mod Nord vendende Forside var prydet med 4 Træpiller. I denne Bygning var Vagtlokalerne for Consignbetjentene, og herfra holdt de Udkig efter de nordfra kommende Fartøjer; naar et saadant var i Nærheden, begav Betjenten sig hen til den egentlige Anmeldelsesstation, der laa et Par Hundrede Alen nordligere, og som bestod af et mindre Træhus bygget paa Pæle i Vandet, lige ved Strandbredden og hvorfra der gik en smal Anløbsbro ud i Søen; ved denne sidste Bygning var rejst en høj Mast, hvis grønne Flag kendetegnede Karantæne- og Anmeldelsesstationen. Mod Land var Broen afspærret ved et højt Stakitværk, ligesom der ogsaa

langs Strandbredden fandtes et Stakitværk mellem de to Træbygninger. En Skildvagt patrouillerede stedse — Nat som Dag — paa denne korte Strækning for at hindre, at nogen Baad søgte Samkvem med

Den anden Karantænestation.
Efter Maleri tilh. Etatsraad Hegel.

Land, før Consignbetjenten havde tilladt det. Det var paa de Tider ikke alene Skibe fra Udlandet, der maatte stoppe op her, nej her var tillige — som ovenfor berørt — et »Anmeldelseskontor«, og derfor maatte hvert Skib, hver Baad, kom den end fra allernærmeste Havn eller Fiskerleje, lægge ind til Broen for dér at blive eksamineret og,

om alt var i Orden, at erholde et »Samkvemspas«. Denne Anmeldelsespligt for Fartøjer fra indenrigske Steder bortfaldt først i Aaret 1859, og der anmeldtes dengang indtil 150 Skibe daglig. (Om dette Forhold kan iøvrigt henvises til »Tidsskrift for Toldvæsen«, 1903: Karantænevæsen i gamle Dage.)

Toldboden efter Udvidelsen.

Paa nordre Toldbodplads havde omkring 1780 de tidligere Træbarakker vejet Pladsen for en lille muret Bygning, hvidkalket og med rødt, højt Tag. I denne var *Militærvagten* installeret, og den laa, hvor nu Hovedindgangen til Havnevæsenets Bygning findes. Udenfor Vagtbygningen fandtes Gevær-Fourchetter, og ved Bombroen stod et Skilderhus; endelig fandtes Adgangsporten til Toldboden fra Toldbodvejen nær ved Toldkammerbygningens Gavl, altsaa omtrent dér, hvor nu Arkadebygningen slutter. Portens Toldpersonale var tilhuse i en uanselig lille Bygning, der laa ved Siden af den militære Vagtbygning.

Ved at se paa det længere fremme gengivne Orienteringskort over Toldboden i Aaret 1834, kan man let danne sig et Billede af Toldboden, som den var i 1780 efter den foretagne Udvidelse. Tænker vi os kommende fra Toldbodvejen, der dengang naaede saa langt frem som til den østligste Ende af Jernportens nuværende Arkadebygning, har vi paa højre Haand, efter at have passeret Amaliegade, først Muren, der skiller den forrige botaniske Have fra Toldbodvejen og fortsættes i et Plankeværk, hørende til Toldbod Vinhus' Grund. Derpaa kommer vi forbi selve Vinhuset med det lige over for paa venstre Side liggende Brokkens Bod, saa atter forbi et Stykke Plankeværk, der bag sig gemmer Toldbod Vinhus' Gaard, og naar saa endelig »Jernporten«, en Jern-Gitterport, hvis 2 murede Portpiller hver bar en Granitkugle som afsluttende Top. Til hver Side af Portpillerne, altsaa tværs over Toldbodvejen, var en Stump Mur, af hvilke den til venstre stødte op til den lille Vagtbygning, hvori Portopsynet opholdt sig, medens Muren til højre stødte op til Toldkammerbygningen, nogle faa Alen fra dennes Gavlhjørne.

Forbi Toldkammerbygningens Gavl, hvor Indgangsdøren til Kontorerne findes, kommer vi til et Stakitværk, der strækker sig fra Bygningens Hjørne og ned til Bombroen; gennem en Laage naar vi ind paa søndre Toldbodplads, gaar forbi Toldkammerbygningens paa Façadens Midte fremspringende Arkadeparti med det derover anbragte Billedhuggerarbejde, og vi har saa, naar vi følger den nedlagte Toldbodgade, paa venstre Haand »det røde Hav« og derefter det nye

»Oplagshus« (Kieler Pakhus); vi følger dettes Længdeside, indtil vi naar Pakhusets Gavl, men saa standses vor Fremmarch af den høje Mur, der er opført om den vestindiske Handels Plads. Følger vi denne Mur ud efter Amaliegade, over den forrige Toldbodgade, støder vi atter paa en Mur vinkelret paa den første; denne Mur gemmer for den Plads, hvor Artillerikorpsset har sin Ridebane; vi følger langs Ridebanens Mur, der gaar parallelt med Amaliegade og har da paa højre Haand det nylig opførte Pakhusskur (det gamle Jernskur), der lige som Kieler Pakhus ligger i Retningen Nord—Syd, men paa den vestlige Side af den nedlagte Toldbodgade. Straks efter at vi har naaet dette Skurs nordlige Gavl, drejer Ridebanens Mur i ret Vinkel ned mod Amaliegade; lige for os har vi da Toldbod-Vinhus-Haven, der er omgivet dels af Mur, dels af Plankeværk. Vi drejer nu ned mod Amaliegade og har paa vor højre Haand det tidligere »Gevæxthus«, der et Par Aar senere bliver Kontorbygning, derefter den noget større Bygning — Drivhuset, som blev Inspektørbolig, og endelig, stadig til højre Side, det lille Skur, hvor Portopsynet ved Nyport residerer. Gennem Porten naar vi ud i Amaliegade og har saaledes gennemvandret Toldboden Anno 1780.

Det var ingen ringe Udvidelse, Toldboden nu havde faaet, — det var jo det samme Areal, som uforøget bibeholdtes i henved 70 Aar, lige til Vestindisk Plads ogsaa kom ind under Toldboden —, og der var da ogsaa foreløbig Pakhusrum nok; men til Kontorbrug blev det i Synsforretningen omhandlede »Gevæxthus« 1782 taget ind under Toldvæsenet, og samme Aar blev ogsaa den Indskæring i Toldbodpladsen, som bar Navnet »*det røde Hav*«, tilkastet for at forøge Pladsens Oplagsareal; derefter blev, i Følge kongelig Resolution af 20de November 1785, den større Bygning fra den botaniske Haves Tid taget i Brug. Denne Bygning, der laa nærmest Nyport og tidligere havde været benyttet som Drivhus og Gartnerbolig, blev indrettet til Bolig for den af Toldinspektøerne, som havde Korrespondancen og Arkivet med Toldstedets Protokoller og tillige det specielle Over-Opsyn paa Toldbodpladsen, idet det efter den store Udvidelse af Toldboden fandtes formaalstjenligt, at Toldstedets første Embedsmand havde Bolig paa selve Toldboden. Fra 1805 blev tillige Karantænekommissionens Arkiv opbevaret her, ligesom denne Kommissions Møder fra dette Aar afholdtes her, idet den paagældende Toldinspektør var Kommissionens Formand. Fra Kontoret i denne Bygning besørgedes ogsaa Udfærdigelsen af Pas (se Baggesen: Labyrinth), og endelig blev paa den Tid alle Kommissioner, Forsamlinger og Forhør, Told- og Konsumtionsvæsenet vedrørende, afholdte her. Til Bygningen hørte en lille en Etages Bygning, i hvilken Trappegangen

til den større Bygning fandtes, og hvor der tillige var Brænderum. En temmelig stor Have hørte til Bygningen, og mellem denne Have og Toldbodpladsen var der Stakitværk, medens der ind mod den tilgrænsende Toldbod-Vinhus-Have var et Plankeværk. — Bygningen blev i 1795 assureret i Brandkassen for 10,900 Rdlr.

Hele det store Toldbodareal var, som det fremgaar af Synsforretningen, omgivet dels af Mure, dels af Stakitværk. Dette sidste blev opsat af Tømmermester, Brandmajor Volmester, der havde paataget sig Arbejdet for en Betaling af 375 Rdlr.; han afgav imidlertid en Regning, der lød paa 417 Rdlr., og hertil resolverede det Vestindisk-Guinesiske Rente- og General-Toldkammer under 2. Marts 1782, at dette større Beløb kunde udbetales ham af Toldkassen, da det var blevet bevist, at Prisen paa Materialerne var større end formodet, dog maatte Udbetaling ikke finde Sted, før han havde ladet hele Stakitværket male og bestrø med Sand.

Nogle faa Aar senere — 1785 — blev der ved kgl. Resolution givet Tilladelse til af Toldkassen at afholde det fornødne Beløb »til tvende Løgters Vedligeholdelse med Tran ved den store Toldbodport« (Jernporten); disse Lygter, der var af Kobber, blev opsatte paa Portpillerne ud mod Toldbodvejen og »de skulde antændes, naar Solen gaar ned, og det ikke er Maaneskin, dog undtagen Tiden fra 1. Maj til 30. August, og de skulde udslukkes om Morgenen ved Solens Opgang«. Den Udgift til Tran kunde saaledes ikke ruinere Toldkassen.

Datidens Toldmænd havde ikke Uniform og kunde saaledes ikke legitimere sig, naar det var fornødent; men herpaa blev der hjulpet, da der ved en Forordning af 5. Februar 1781 gaves Toldpersonalet Toldtegn, saaledes som vi alle har det endnu; om Brugen af disse Toldtegn siger Forordningen: ». . . have Vi ladet uddele saadanne Told-Tegn til disse Vore Ober- og Underbetiente ved Toldvæsenet, som have Inquisitions eller Visitations Forretninger, paa det at de ved forekommende Leyligheder kunne saameget mere beviise hvo de ere«. Toldtegnene vare forsynede med 6 Huller, for at kunne fastsyes paa Frakkebrystet. I 1816 fik ogsaa Toldkassererne tildelt Toldtegn, som dog ikke skulde bæres synlige.

Allerede i 1789 klagedes der over Mangel paa Pakhusplads paa Toldboden, og det blev derfor besluttet at opføre et nyt Pakhus. Under daværende Renteskriver Muus's*) Bestyrelse blev da bygget et saadant langs med Muren ind til Vestindisk Handels Plads, eller rettere sagt, det blev bygget *ind i* Muren, eftersom denne Mur dannede Bygningens ene Længdeside; Pakhusets østlige Ende støttede sig til Kieler

*) Renteskriver Muus blev senere 1ste Toldinspektør ved Københavns Toldbod.

Pakhus, til hvilket den nye Bygning sluttede sig i ret Vinkel. Dette Pakhus blev den senere, nu nedrevne *Postgodsklareringsbygning*, og endnu ses tydeligt paa Kieler Pakhus Mur, hvor Sammenmuringen med dette mindre Pakhus har været, uagtet de to Bygninger dog blev adskilte i 1849. Det nye Pakhus eller Pakhuskur var 62 Alen langt og $16\frac{1}{2}$ Alen dybt, og det var inddelt i 9 ikke brolagte Afdelinger med

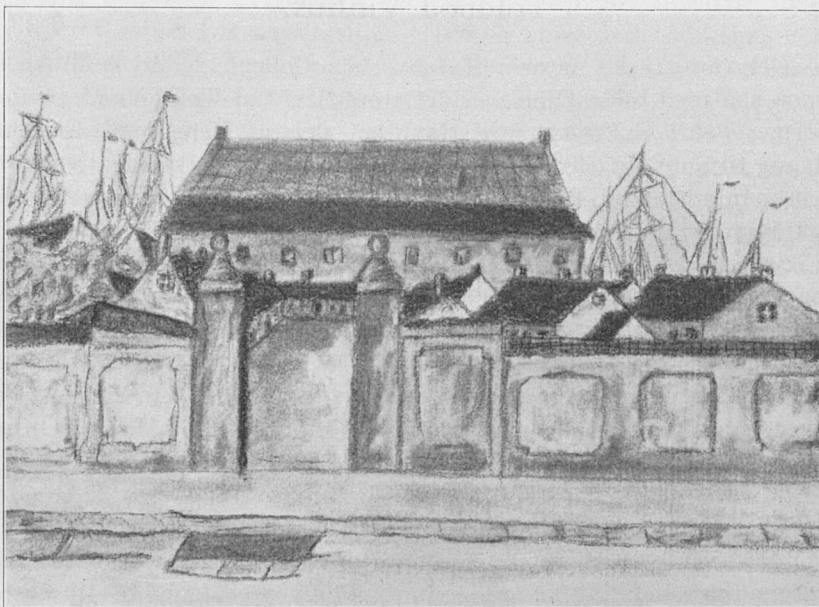

Tvær-Pakhuset, den tidligere Postgodsklareringsbygning.
I Baggrunden Kieler Pakhus.
Efter Fotografi.

laasede Porte; det var en Etage højt, med Loft, 9 Tagluger og teglhængt Tag, og det skulde særlig benyttes til Oplag for »vaade« Transitvarer.

De frygtelige Ildebrande, der i 1728 og 1795 lagde store Dele af København øde, berørte ikke Toldboden, dertil laa denne for langt borte fra Ildens Arnesteder, men den sidste Brand, i 1795, kom dog i høj Grad til at indvirke paa Toldbodens Pladsforhold. En Mængde Familier blev ved denne Brand husvilde, og til disse maatte der skaffes Tag over Hovedet, inden Vinteren kom. I Sommertiden maatte de kampere paa Fællede og Volde i lette Telte, men dette gik ikke an, naar Vejrliget blev mere barsk. Der blev derfor paa Kristiansborg Slotsplads — Slottet var jo ogsaa Ruin efter Branden i 1793 — opført en hel lille By, bestaaende af smaa Huse, der var afdelte i flere

Gader; men dette forslog langt fra til de mange Husvilde, og derfor maatte Artilleriets Ridebane, Enklaven i Toldbodpladsen, tages i Brug. Artilleriet var nemlig i 1795 flyttet fra Kasernen i Grønningen (hvor-
 efter Husarerne i 1796 overtog den); Ridebanen var derfor for saa vidt ledig, og den blev af Collegiet midlertidigt overladt Brandmajor Kirkerup til Bebyggelse. Paa Pladsen blev der opført en Samling

»Det lille København« set fra Amaliegade.

Efter en gl. Kultegning.

Smaahuse, samlede i 3 Længer og 3 Halvlænger, og med Plads til ialt 92 Familier, der her for en billig Leje kunde faa Husly. Lejesummen var 10 Rdlr. aarlig for en Lejlighed, der bestod af 1 Værelse og »et halvt Køkken« — det vil sige, at der var to Familier fælles om et Køkken —, medens der for et Værelse med »et helt Fyrsted« betaltes 20 Rdlr. aarligt. Betingelsen fra Collegiets Side var, at den Plads, hvorpaa disse »Hielpehuuse« var opført, i 1808 paany skulde rømmes, saaledes at den kunde drages ind under Toldbodpladsen. I 1807 blev derfor alle Beboerne opsagte til Fraflytning senest med Udgangen af November Maaned, og allerede stod en Del af Husene ledige, da Bombardementet i 1807 gjorde det fornødent at lade Husene blive staaende indtil videre; ved et kongeligt Reskript af 26. December 1811 blev derfor Plads og Bygninger overladte Fattigvæsenet indtil Aaret 1821. — Det Areal, som denne lille Bydel indtog,

var 9880 □ Alen stort, og denne Bebyggelse fik snart Navnet »det lille København«, eller »det fattige København«. Husene kom ikke bort i 1821, som vi senere skal se; de paa Slotspladsen opførte Huse forsvandt derimod efter faa Aars Forløb.

Toldbod Vinhus.

Det var ganske naturligt, at hverken Collegiet eller Toldinspektionen saa med blide Øjne paa det store Areal af Toldbodens Grund, hvorpaa *Toldbod Vinhus* med Have laa, dels af Hensyn til den lette Adgang til Smuglingsforsøg, som dette Etablissement kunde give, dels, og ikke mindst, fordi der kunde være god Anvendelse for denne Grund til Udvidelse af Toldbodpladsen; men den Wivetske Familie havde nu én Gang af sær kongelig Naade faaet denne Forlening, og de senere Konger havde for megen Pietetsfølelse til at rokke derved, før Bevillingen ad naturlig Vej kunde ophøre. I Anledning af Collegie-Forstillinger om dette Forhold blev der den 26. September 1780 tilstillet Toldinspektørerne ved Københavns Toldbod en Skrivelse af følgende Indhold: »Det har allernaadigst behaget Hans Majestæt Kongen under 5te September 1780 at resolve saaledes:

Vi ville allernaadigst, at det Os tilhørende Viinhus ved Toldboden udi Vores Residentz Stad Kiøbenhavn, med tilliggende Plads og Grunde, naar den Wivetske Families Besiddelse af samme i Følge allernaadigst Befaling af 20de Junii 1732 ved afgangne Ritmester Lars Wivets Børns Død er ophørt, ikke skal til Nogen enten udi Forlehning, Forpagtning eller til Brug fremdeles overlades, men saasart forbemeldte Forandring er indtruffen, være Os selv forbeholden, paa det Samme i Tiden, naar Fornødenheden det maatte udkræve, kan forenes med Kiøbenhavns Toldbod og dens Bygninger og Pladser, paa den Maade og under de Vilkaar, som da nærmere imellem Vort General-Toldkammer og Rentekammer blive at afhandle, ligesom Huuset og dets Grunde, indtil saadan Foreening er skeet, til anden Vores Tjeneste bliver at benytte«.

Uagtet Kongen her tydeligt giver sin Mening i denne Sag tilkende, arbejdedes der dog videre paa at faa Forholdet ændret, og man ser, at en af Grundene hertil var den, at Vinhuset syntes at kunne afgive en særlig godt egnet Embedsbolig for den 1ste Toldinspektør. En kgl. Resolution af 11. Marts 1782 udtaler, at naar Forleningen til den Wivetske Familie ophører, maa Vinhuset »uden Vederlag eller Afgift til den kongelige Kasse overdrages Generaltoldkamret til bestandig Brug og Bopæl for den første Toldinspektør ved Told-

kamret, med Indskrænkning, at den hele Have som dertil henhører, skulde lægges til Toldbodpladsen, for at bruges til Oplagssted.« Paa dette Tidspunkt levede endnu tre af de retmæssige Indehavere af Bevillingen, nemlig Højesterets-Advokat, Justitsraad F. W. Wivet, Kapitajn N. Wivet, der var bosat i Norge, og en Søster til disse, der var gift med en Præst Lodberg. Der var imidlertid ingen af dem, der personlig udnyttede Privilegiet, det var bortforpagtet til en v. Iltens, der drev Gæstgiveriet og Vinstuen. Denne Lejer døde omkring 1780, men i 1784 indgik hans Enke paany Ægteskab, i hvilken Anledning der den 18. September 1784 blev oprettet Lejekontrakt, og efter denne udlejer »Kongelig Majestæts Justitz Raad og Advocat i Høyeste Ret Friederich Wilhelm Wivet« paa egne og »Kiere Søsters Sophia Amalia Wivet, med hendes Mands Velærværdige Herr Jens Lodberg og min kiere Broders Velbyrdige Herr Capitain Nicolai Wivets Vegne det os allernaadigst paa Livs Tiid forundte Viin og Værtshuus, beliggende ved Told Kamret her i Staden,« til »Velædle Herr Johann Friederich v. Passow«, at overtage straks »ved hans Indtrædelse i Ægteskab med en Nuværende Leyere Mad^{me} Anna, Dorothea, M. v. Iltens Enke«. Lejesummen var 600 Rigsdaler Dansk Courant at betale i 2de Terminer, 11. Juni og 11. December, og Lejemaalet var paa 3 Aar.

Højesteretsadvokaten har saaledes vist sig stærkere end Toldinspektører og Collegiet tilsammen, og første Toldinspektør maatte give Afkald paa Tanken om at erhverve Vinhuset som Embedsbolig, ogsaa for Fremtiden, thi ved kgl. Befaling af 20. November 1785 gives der Ordre til at indrette Embedsbolig i den tidligere Gartnerbolig — se foran —, og »det blev derhos befaleet, at Toldbodviinhusets Grund, ligesom Haugepladsen, skulde til sin Tiid gaa ind under Toldbodens Oplagsplads, saafremt intet andet nyttigt Brug deraf for Toldvæsenet da skulde kunne foreslaaes.«

I Begyndelsen af Aaret 1790 døde Justitsraad Wivet og 3. Juli s. A. tilskrev Generaltoldkamret de kongelige Toldinspektører saaledes: »Ved derom ergangen kongelige allernaadigste Resolution er det blevet befaleet, at det den Wivetske Familie indtil nu forlehnede Viinhuus maa uden Vederlag eller Afgift til den almindelige kongelige Kasse overdrages dette Kammer, for at blive som forhen til Toldboden henhørende inddraget derunder og Haugepladsen lige til Toldbodpladsen. Da nu Justitzraad Wivet er død, ville D'Hh. Toldinspecteurer erkyndige dem ogsaa, med Vished at kunne underrette Kamret om fornævnte Justitzraad er den sidste af bemeldte afgangne Ritmester Lars Wivets Børn, paa hvis Børns Levetid Benaadningen for afgangne Cancelliraad og Borgemester Wivets Enke til i bemeldte Viinhuus at lade holde Viin og Ølftapning m. v. ved Concession af 20. Juni 1732

er bleven extenderet. — Ligesaa ville de Herrer Toldinspecteurer søge at skaffe Kamret Underretning om den gamle Abenreca Schwidtzers lever, paa hvis Levetid Lene Broch, Daniel Valentin Neuhausens Hustru i Helsingør, for sidste Gang er benaadet med Rettighed til i den saakaldte Brockens Boe ligeover for Viinhuset at lade holde Øll og Brændeviins Salg«. Herpaa maatte Toldinspektionen den 24. Juli 1790 svare, at der endnu levede to af Privilegiehaverne, som imidlertid begge vare gamle. Naar Kaptejn Wivet er død, vides ikke, men i hvert Fald er han gaaet bort for Søsteren, og denne, der imidlertid var bleven Enke efter Præsten Lodberg paa Skagen, døde den 14. April 1795. Dette Dødsfald blev straks indberettet til Generaltoldkamret, som derefter den 16. Maj 1795 meddelte Toldkamret, at den kongelige Resolution af 20. November 1785 nu kunde iværksættes, hvorfor det paalægges Toldinspektørerne at indhente Underretning om, »naar den Mand, som har Huset og Haven i Forpagtning, skal i Følge sin Contract udflytte, da man derefter nærmere vil tage under Overvejelse, hvorledes Huset og dets Grund, forsaavidt samme ikke til Oplagsplads behøves, kunde anvendes«. — Efter at have modtaget Svar paa denne Skrivelse »overvejer« Collegiet og kommer til det Resultat, at der foreløbig ikke er Grund til at foretage nogen Forandring; thi ved »Collegii Skrivelse af 18de July 1795« overlades Hof Destillateur Passow Wiinhuset og Hauge til Forpagtning for et Aar for den Leje, han har givet den Wivetske Familie det sidste Aar, nemlig 500 Rdlr. Forpagtningen regnes fra 14. April s. A., den Dag, paa hvilken den sidste af Bevillingshaverne døde. Ved Udgangen af Oktober Maaned i 1795, vil Collegiet tage nærmere Bestemmelse om Hus og Have »og til den Ende ville Dhr. Toldinspecteurer lade over Husets og Havens Beliggenhed og Størrelse optage og indsende en Tegning«. Der skal foretages en formelig Synsforretning ved Magistraten, og derom underrettes Højesterets-Advokat Wivet (antagelig en Søn af den afdøde Justitsraad), for at han paa Arvingers Vegne kan være tilstede ved Forretningen. Efter denne vil det kunne ses, hvorvidt Inventariet »kunne billigen blive dem at udlevere, uagtet nogle af Inventarierne og Indretningerne ere nagelfaste til Huset«, for »Kamret vil herudi ikke gaa Vedkommende for nær«. Der gik dog lang Tid, før den Sag var bragt i Orden; thi først ved en Skrivelse af 17. September 1799 anvises der til Udbetaling for de nagelfaste Genstande i Vinhuset et Beløb af 56 Rdlr., som skal afleveres til Arvingerne efter Præsten Lodbergs Enke gennem dennes Bos Skifteforvalter, Provst Bloch i Venneberg, ligesom ogsaa de løse Inventariegenstande derefter kan udleveres til Arvingerne. Hermed sluttede

den Wivetske Saga, men selve Toldbod-Vinhus blev staaende urørt i henved 100 Aar endnu, derimod blev Haven delvis taget ind under Toldbodpladsen, hvad senere vil blive fortalt.

Nye Bygninger og nye Overvejelser.

Da det i 1799 viste sig, at der i Toldkammerbygningen var for lidt Plads til Kontorerne, idet denne Bygning stadigt for en stor Del benyttedes til Pakhusrum, hvorpaa der ogsaa nu igen var knap Tid, blev der mellem Toldkammerbygningen og Bombroen — midt i det som Grænse mellem nordre og søndre Toldbodplads staaende Stakitværk — opført en lille en Etages Bygning, med Arkade ud mod søndre Toldbodplads. Denne Bygning, hvis Gulvflade var i Plan med Jorden, og som havde et fladt Bliktag, laa dér, hvor nu den røde Bygning findes, hvori der er Lokaler for Toldopsynet ved Toldbodens Dampskibe. I Bygningen, der opførtes under 3die Toldinspektors Bestyrelse, blev der indrettet et Havnekontor for Toldbodens Havnedistrikt og tillige et Kontor for 2 Kontrolører. — Denne lille Udvidelse var imidlertid endnu ikke tilstrækkelig, stadig klagedes der over Mangel, saavel paa Pakhusrum som paa Oplagsplads, og i 1806 maatte der derfor paany bygges et Pakhus, nemlig »*Ny Pakhus*«, det som ligger parallelt med Kieler Pakhus mellem dette og den nuværende Toldkammerbygning, den Gang altsaa mellem det gamle Jernskur og Kieler Pakhus. Dette nye Pakhus blev opført af Professor og Hofbygmester Meyn; det blev 90 Alen langt og 17 Alen dybt, var 2 Etager højt, foruden Tagloftet, og det var inddelt i 7 ikke brolagte Afdelinger med laasede, med Jern beklædte Porte i underste Etage, medens der i 2den Etage og i Loftsetagen var 2 store, med Jern beklædte Luger. Det blev indrettet til Oplæggelse af »uklareret Kiøbmands Gods« og blev iøvrigt under Krigen 1807—14 benyttet til Kornoplag. Dermed var Mangelen paa Pakhusrum afhjulpen, men med Hensyn til Oplagsplads var Forholdet vanskeligere, thi Udvidelse kunde kun foretages paa Bekostning af Vinhusets Have, og det blev da ogsaa denne, der maatte holde for. Ved en kongelig Befaling af 26. September 1806 blev der nedsat en Kommission, som skulde overveje, om der ikke kunde gives Toldbodpladsen en bedre og nyttigere Anvendelse, og tillige finde en Ordning, hvorved Toldkontorerne kunde afsondres fra Pakhusene, »hvis Gods formedelst Ildstederne ikke ligger sikkert, saa og fordi der under den daværende blomstrende Handel havdes en Aar for Aar tiltagende Mangel paa Pakhusrum«. Forholdet var jo stadig det, at der i Toldkammerbygningen baade var Kontorer og

Pakhuse. Kommissionen bestod af Etatsraad Tolderlund, Professorerne Meyn og Hansen og Toldinspektør Muus, og den første Frugt af deres Overvejelser var, at de bifaldt et allerede af Generaltoldkamret fremsat Forslag om at inddrage et Stykke af *Vinhusets Have*, som dannede en Vinkel ind paa Toldbodpladsen og var i Vejen for Færdselen med Gods til og fra Læsehullet, der fandtes bag den sydlige Fløj af Toldkammerbygningen. Da Beslutningen om Inddragelse

Nye Pakhus.

Efter Fotografi.

af dette Stykkè Havejord under Toldbodpladsen var bleven meddelt Vinhusets Forpagter v. Passow, skrev denne til Toldinspektørerne et »ærbødigst Prommemoria«, der fortjener at gengives:

»Efter Ærede Beretning, at jeg skal afstaae fra Toldbod Wiinhusets Have, en Spidswinkel, der omtrent vil beløbe sig til Qvadrat Alen*), hvorved jeg taber nytten, og Haven sit beste stykke Jord, og den orden hvormed den nu er indrettet, saavelsom en Deel gode Frugt Træer og Asparges Land; maae jeg være føyelig til; Med ærbødigst Begiering, om denne Forandring udsat til efteraaret, og da Dee behager at vil indgaa en anden Contract med mig, hvor jeg skal uden godtgjørelse selv holde Stædet vedlige, og betale Skatterne, saa formoder jeg og, en derefter forholdsmæssig Afslag i Afgiften, da Skatterne aarlig bliver fleere og Husets Brystfældighed ved længere hen i Tiiden, vil forøge Reparations Udgiften; Det forrige

*) Størrelsen er ikke anført.

heele Aars Skatter, den nye i beregnet, er tilsammen 133 Rdlr. 3 Mk. 2 Sk., dett ringeste de aarlige smaa Reparationer kan beregnes til, vil jeg kuns nævne for 70 Rdlr., og da Stædet er overalt Bindingsværk, og Tømmeret gammelt, saa om jeg maatte kunde have Udsigter for en længere Tiid? for at om det skulle behøves der isteden at opføre en Muur, eller og, slige Hoved Reparationer skal have undtagelse. Saa har jeg og ærbødigtst at faaredrage, om ikke i den nye Bygnings Opførelse maatte blive anbragt en Nidske til Haven, af hvad Dybde og Wiide den efter Bygningens inddeling kunde blive som et Lyst Huus, i steden for det nu i Haven værende grønne Lyst-Huus, som ved denne Bygnings Opførsel gaar ind med til Bygnings Plads, da Haven taber saa meget Grund og siiden bliiver saa lidet Plads til at kunde anbringe noget; Ligesom og, da Bygningerne ved denne Leilighed kommer saa meget meere nærmere sammen, det da i mange Henseender var Nyttigt og Nødvendig, at Tolboed Wiinhuuset blev tillagt Vand i Gaarden, da Toldboed Pladsen ikkuns har en Fersk Vands Pompe, hvoraf alle Vagter, og jeg med fleere maae nødes at hendte dette behøvende Vand, og nu ved denne Leilighed, forinden nogen Bygning blev opført, troer jeg det gavnlig, om der kunde tilstaaes Vand fra Admiralitets Renden, som ligger under Toldboed Vejen, da det derfra igiennem Wiinhuusets Have, uden store Bekostning kunde undlægges en Arm som kunde naae til Toldboed Pladsen, og derpaa 2de Opstandere, den eene til Wiinhuuset og den anden til Toldboed Pladsen, hvorom jeg den Tiid Renden blev lagt underdanigst anholdt, i det kongelige Rente Kammer, hvilket Svar af 1794 herhos følger, at Admiralitetet den Gang paa ingen Maade kunde love noget fra denne Rende, forinden de erfahrede at Deres lagte Rende tilstrækkelig kunde forsyne de fahrende. Jeg haaber dette mit billige Faaredrag ikke bliiver taget fortrydelig, og den nye Contracts forpligtelser ikke for byrdefulle, da Handel og Søe-fahrt nu forendeel er standset, og Tiiderne dyre og besverlige, saa er jeg overbeviist om, at samme vil blive taget under Betragtning. I haabefull Tilliid hengiiver mig derfor under de ærede Herrers Bevaagenhed.« —

Paa alt dette blev der ikke straks svaret, men 29. November 1806 meddelte Generaltoldkamret dog, at det kongelige Admiralitets og Commissariets Collegium intet vilde have imod at der stikkes en Arm paa Søetatens Vandrende i Toldbodvejen ind til Vinhuset, mod at vedkommende Lejer forpligtede sig til, stedse »vedbørligen« at vedligeholde Armen, og mod at Opstanderen blev saaledes indrettet og vedligeholdt, at den kunde sluttet, naar Vandfyldnings-Pumperne paa Toldboden behøvede alt Vandet. Derpaa blev der den 11. April 1807 meddelt Forpagteren, at Kamret ikke kunde indlade sig paa at yde nogen Godtgørelse for Forbedringer i Huset og Haven; derimod bevilgedes der et Beløb af 50 Rdlr. til Husets Istandsættelse, men med den Tilføjelse, at det var sidste Gang; Forpagteren maa dog trods alt have set sin Fordel ved at vedblive, for den 30. Maj 1807 sluttede han paany Kontrakt om Forpagtning af Toldbod Vinhus.

Den før omtalte Kommission blev dernæst enig om at bringe i Forslag, at Toldkammerbygningen ikke mere skulde indeholde baade Kontorer og Pakhusrum, men da Adskillelse ved brandfri Indretninger vilde medføre Vanskeligheder og betydelige Bekostninger, uden dog ganske at svare til Hensigten, og da Pakhusrummene paa det Sted ikke alene burde vedblive, men endogsaa maatte udvides, fandt Kommissionen, efter at have overvejet alle Omstændigheder, at det var rettest at indrette hele Toldkammerbygningen til Pakhus og derefter nord for denne Bygning at opføre en ny Bygning, alene indrettet til Kontorer, med Façade mod Nord og med Vinduer mod saavel søndre som nordre Toldbodplads, samt med en hvælvet Gennemkørsel i underste Etage. »Med Hensyn til Lossepladsens Udvidelse kom det endvidere under Ventilation, at en Canals Gravning ind paa Toldbodpladsen, hvis Bekostning og Vedligeholdelse kunde afholdes uden Byrde for Finanskassen, kunde være nyttig ogsaa for den saa mange Aar savnede Baade og Jollehavn«.

Ved Kommissionens Arbejde blev det iøvrigt oplyst, at alle de Bekostninger, som Toldvæsenets Bygninger og Pakhusindretninger havde afstedkommet »siden 1732, da dermed begyndtes«, alt for mange Aar siden var indvundne for den kongelige Kasse ved Pakhuslejen, »ej at tale om de egentlige Toldafgifter, som tilligemed Handels Lettelse er Hoved Hensigten. Alt hvad der nu for Tiden indkommer i egentlig Pakhusleje, særskilt fra Oplæggelsesafgiften for det i Havnene oplagte Gods, er Indtægt for den kongelige Kasse uden videre Udgift end Vedligeholdelsen«. Ved en under 9. Decbr. 1802 afgiven Forklaring til det kongelige Generaltoldkammer var Overskuddet af Pakhuslejen efter Fradrag af alle Bygningers Bekostning, Renten af de dertil anvendte Capitaler og Pakhusforvaltningens Lønning, ved 1801 Aars Udgang, den Sum 28,374 Rdlr. 10 Sk.

Kommissionen kom imidlertid ikke til at indgive noget Forslag. Midt i dens Arbejde kom Bombardementet og Krigen i August 1807, og derved bragtes det Hele i Staa. Kommissionen opløstes, tvungen af Omstændighederne. En Indberetning om dens Virksomhed blev den 18. Januar 1815 afgivet til Generaltoldkamret, ikke som Forslag, men vel nærmere for at vise, hvad der vilde være kommet ud af Kommissionens Arbejde. Denne Indberetning, der blev afgivet af Toldinspektør Muus og Professor Hansen, skal her anføres, da den giver Anvisning paa en Idé, der adskillige Aar senere blev til Virkelighed.

»Under 26. Septbr. 1806 tilhændekom Etatsraad Tønderlund, Professorerne Meyn og Hansen og Toldinspecteur Muus en Kongelig allerhøjest Befaling om at bringe i Forslag de tienligste Midler til Toldbodpladsens bedst mulige Afbenyttelse. Da Commissionen i October s. A. første Gang sam-

ledes og tog Pladsen og Bygningerne i Øjesyn og aftalte det da Fornødne, var det allerede af det kgl. Generaltoldkammer resolveret, at et to-Etages Pakhus skulde opføres og en Del af Vinhusets Have indtages til Toldbodpladsens Udvidelse. Disse Arbejder, som fandtes ganske at stemme med den Plan Commissionen havde for Øje, og derfor ikke kunde andet end optage og forene med den der skulde endvidere gives Forslag til, vare overdragne til Bygningsadministrationernes Foranstaltning, under Hof- og Stads-Bygmester Meyns specielle Bestyrelse, og blev færdigt i Aaret 1807. — Ved et senere Møde blev følgende Punkter tagne under Overvejelse og derved lagt til Grund nogle af Toldinspecteur Muus, den 19. Decbr. 1802, og senere af alle Toldinspecteurerne til det kgl. Generaltoldkammer indgivne Anmodninger, saa og nogle af Professor Meyn givet Udkast og Tegninger, efter foregaaende Opmaalinger, til en nye Toldkammerbygning, i Fald den gamle, som er indrettet baade til Pakhus og Contoirer med Ildstæder, hvis Farlighed Bygningsadministrationen ved et foretaget Syn havde erkiendt, skulde indrettes alene til Pakhus, hvorpaa der paa det Sted var Mangel.

- 1) At den gamle Toldbodbygning kunde med ringe Bekostning indrettes til Pakhus, men ikke, med hvilken som helst Bekostning, gives en Indretning der kunde sikre den for den Fare Contoirernes fra Pakhuset gaaende Ildstæder udsatte det der oplagte mest kostbare Kiøbmangods for.
- 2) At altsaa en nye Bygning, alene indrettet til Contoirer maatte opføres, men om det mest passende Sted dertil og Tegning og Overslag til Opførelsen vilde Professorerne Meyn og Hansen nærmere overlægge og afgive Erklæring.
- 3) Angaaende Toldbodvinhuset, da var man alle af den Mening, at det, efter Inddragelsen til Toldbodpladsen af en Del af Gaardspladsen, var rettest først at opføre en til Øjemedet af en Toldbodbørs passende Bygning med en Buegang ud til Toldbodvejen, til Boutiker for dem der sædvanligen søges af de Søfarende der ligger paa Rheden, da det derefter maatte vorde at afgjøre om Bygning og Butiker skulde sælges til Private, eller for kongelig Regning bortlejes. Opmaaling af Grunden og nogle af Toldinspecteur Muus meddelte Bemærkninger fremlagdes og toges til nærmere Overvejelse.
- 4) Aaret 1807 var det sidste Aar da de formedelst Branden i 1795 opførte Hjalpe eller Fattighuse skulde ophøre; Beboerne vare derfor blevne opsagte til Bortflyttelse November 1807 og endel af Husene stod allerede ledige. Naar de vare blevne nedrevne skulde Pladsen, der hører til Toldboden, udjævnes, og det var i Forslag, at derpaa skulde opføres 2 à 3 smaa Pakhuse, omtrent som det i 1806 allerede opførte til Opbyggelse af Varer.
- 5) Den 30te Juni 1807 indløb til Commissionen nogle Bemærkninger fra Toldinspecteur Muus med Forslag til at grave og indpæle en Canal paa Toldbodpladsen, for derudi at indlægge til Losning Fahrtojer med det fransk og tyske Stykgods m. m.

Saavidt var Commissionen kommen med dens Forhandlinger, da Bombardementet og Krigen i August 1807 paakom og afbrød den og enhver anden fredelig Sysse. Imidlertid ere døde af Commissionens Medlemmer Formanden Etatsraad Tønderlund, saa og Professor Meyn.

Undertegnede, som ere blevne tilbage, holde det for Pligt underdanigst at melde det der foretaget indtil Commissionen som ommeldt blev afbrudt. Vi lade følge en Copi-Grundtegning over Toldbodpladsen og det under No. 5 berørte Forslag, hvilket Forslag i sin Tid under den da værende Forfatning havde Commissionens Bifald og som jeg Hansen endnu finder, ligesom Commissionens øvrige Forhandlinger, at fortjene Opmærksomhed naar Omstændighederne igien maatte tilraade at optage den Sag paa nye.«

Med Hensyn til *Pakhusordningen* kan endnu anføres en Plakat af 30. December 1797, som siger, at: »i Kiøbenhavn tillades det de Handlende, naar de det forlange, i Betientes Overværelse, paa et særskilt Sted i Toldbodbygningen, og i de 3 første Timer om Morgenen fra Toldbodtidens Begyndelse, at eftersee og ompakke de i Toldbodens Pakhuse oplagte Transitvarer, som ikke kunne tages paa Credit-Oplag, og i mindre Dele at udføre dem til fremmede og frie Steder, naar i Forvejen bestemt Angivelse gøres over Pakkens Indhold, og om hvilket og hvormeget deraf skal udføres.

Havneforhold.

Vi har nu set Pakhus- og Pladsforholdene paa og ved Toldboden, indtil »den glimrende Handelsperiode«, og set de store Udvidelser, som den store Trafik nødvendiggjorde, — men ser vi derefter paa Havneforholdene, vil man straks finde, at de var alt andet end glimrende. I 1794 var et ca. 200 Fod bredt Løb fra Toldbodbommen og til lidt sønden for Nyhavn farbart for Skibe af indtil 20 Fods Dybtgaaende; videre ned til Knippelsbro kunde Skibe af 18 Fods Dybtgaaende passere, men alle de større Skibe maatte losse midt i Løbet ved de der neddrevne Duc d'Alber, idet der inde ved Bolværkerne kun var 10 Fod Vand; det oplossedede Gods maatte derefter prammes ind til Bolværkerne. Toldbodens Bolværksstrækning var paa den Tid 380 Alen lang og var forsynet med ialt 6 Slæbesteder af Hensyn til Losningen af Gods fra Pramme og Baade; af disse Slæbesteder var de fem inde paa søndre Toldbodplads, medens det sjette, det endnu bevarede »Svensk Slæbested«, laa paa nordre Toldbodplads, ligesom nu, paa den nordlige Side af Bombroen. Dette Slæbested hørte ogsaa under Toldboden, medens Pladsen nord efer, paa hvilken der paa denne Tid blev opsat et Stykke Bolværk samt bygget en ved Siden af Slæbestedet liggende Trappe, tilhørte Militærvæsenet. Af Toldbodens Bolværk blev omtrent den halve Længde ny opført i 1799,

medens Resten i 1806 blev repareret. Paa søndre Toldbodplads var der hist og her, — langtfra overalt —, anlagt Rullebroer af Træ langs med Pakhusene og Bolværkerne for at lette Transporten af Gods fra Bolværk til Pakhus eller Vejerbod. Bag Toldkammerbygningen, ud mod Nyport, fandtes 2 Læsehuller, iøvrigt var Toldbodpladsen tildels brolagt, og der fandtes dér »en Portion Pompevand til Brug for de Søefarende, som ligge ved Havnebroen, og for Vagterne ved Toldboden og Nyholm«. Murene, der omgav søndre Toldbodplads, var 5 Alen høje.

De Kina- og Østindiefarere, der paa dette Tidspunkt ankom til København, maatte losse en stor Del af deres Ladning paa Reden, Resten paa Strømmen inden for Bommen eller ved Vestindisk Handels Plads; andre Skibe fra Udlandet lossede i Almindelighed ved Toldboden eller til Toldboden, ved Hjælp af Pramme. Engelske Kulskibe laa ved Knippelsbro, Skibe med Træ fra Finland mellem Knippelsbro og Acciseboden (der laa paa et Fremspring i Kanalen, hvor nu Børsbroen gaar over til Havnegade); ud for Børsen laa Skibe fra Bornholm, Ærø, Horsens, Kolding og Fredericia. Mellem Børsen og Holmens Bro laa for det meste de fynske Fartøjer, imellem Holmens Bro og Højbro laa Skibe fra Holsten, fra Aalborg, Skagen, Fladstrand (Frederikshavn) og iøvrigt fra den nordlige Del af Jylland. I Nyhavn lossede og ladede de større Skibe fra Holsten, Norge og Odense, samt enkelte Skibe fra udenrigske Steder. Paa Søn- og Helligdage maatte intet Skib passere Bommen hverken for Ind- eller Udgaende, — kun i ganske særlige Nødtilfælde blev der gjort Undtagelse fra denne Regel.

I Aaret 1798 udklareredes 338 Skibe til Langfart her fra København, og disse Skibes samlede Drægtighed udgjorde 26,183 Commercelæster. Af disse Skibe tilhørte de ti det asiatiske Kompagni; de havde en Drægtighed af 3401 Læster. Af de øvrige Skibe udklareredes for Agent Duntzfeldt 13 Skibe til Østindien og 1 til Vestindien, for Købmand Drewsen 10, hvoraf 4 til Vestindien, 2 til Middelhavet, 2 til Spanien, 1 til Østersøen og 1 til Norge, for Etatsraad de Conninck 5 Østindiefarere, 1 Vestfarer, 2 Spaniefarere og 1 til Middelhavet. Grosserer Tutein sendte 2 Skibe til Østindien, 2 til Vestindien, 1 til Nordamerika, 1 til Middelhavet og 1 til Portugal, o. s. fr. Hvor stor Risikoen var paa disse Tider ses af, at der i det samme Aar forliste af den københavnske Handelsflaade 7 Skibe, medens 10 Skibe blev tagne af Kapere.

Den glimrende Handelsperiode — glimrende for de store Købmænd, der forstod at benytte sig af de politiske Forhold, men ikke glimrende for Landet, idet Befolkningen iøvrigt var forarmet og Leve-

vilkaarene trykkende og ringe —, naaede sit Højdepunkt i Halvfemserne. Ganske vist tilsigtede Toldloven af 1. Februar 1797 at ophæve alle de Monopoler og at udjævne alle de Fortrin, som den københavnske Handel havde fremfor Provinserne; men den københavnske Handelsstand var for godt indarbejdet og sad paa Forhaand inde med alle Betingelser for at hævde sin fra gammel Tid grundfæstede Overvægt, hvorfor ogsaa *den* først og fremmest høstede Fordelen af det almindelige Opsving i Landets Handel, som Toldloven bevirkede — desværre kun midlertidigt og for nogle faa Aar. — En Følge af de gode Handelstider var, at det kneb med Bolværksplads i Københavns Havn; i Aaret 1800 oplyste Generaltoldkamret saaledes, at der ved Havnens samtlige Bolværker kun kunde ligge 295 Skibe, medens der undertiden var samlet indtil 1000 Skibe, hvorfor mange maatte vente ugevis paa at faa Bolværksplads; de mere dybtgaaende Skibe maatte paa Grund af den ringe Vandstand ved Byens Bolværker enten losse til Pramme paa Reden og Strømmen eller ved Kristianshavnsiden, hvor der var mere Vand ved Bolværkerne, og herfra maatte Varerne saa transporteres ind til Byen med Vogne. I »Politivennen« Nr. 82 af 1799 blev der fremsat et »Forslag til Havnecommissionen«, der begyndte saaledes: »Betragter man, hvor tykt Skibene undertiden ligge i vor Havn saavel ved Børsen og Gammelstrand, som ved Nyhavn og Kanalkompagniet, erfarer man selv personligen, hvor besværligt og fortrædeligt det er, naar det Skib, hvoraf man skal hente sig Føde eller Brændsel eller deslige, ligger endnu en, to eller flere Dage efter at det er kommet, bag ved de andre, saa at Losningen gaar senere eller slet ikke for sig; — saa vil man nok finde det Ønske passende, at der var Leilighed for flere Skibe at lægge til Bolværket, og uden Ophold at losse, saasnt de havde overstaaet deres Skjærsild ved Bommen«. — Der blev forsaavidt taget Hensyn til de mange Klager over dette Forhold, som der blev nedsat adskillige Kommissioner for denne Sags Skyld, og der kom da ogsaa mange forskellige Planer frem; vi har set de Resultater, som en Kommission kom til for Toldbodens Vedkommende; men ogsaa for den indre Bys Vedkommende blev der fremsat adskillige mere eller mindre udførlige Forslag. Det blev saaledes i 1804 foreslaaet at forlænge Nyhavns Kanal og afslutte den med et Bassin paa de to Trediedele af Kongens Nytorv, hvorved altsaa Byens største Torv vilde blive omdannet til et Havnebassin. De mange Planer og Overvejelser kom imidlertid aldrig videre end paa Papiret paa Grund af den døde Tid, der snart efter oprandt. Allerede i Slutningen af 1806 begyndte Vanskelighederne for Handelen at blive alvorlige, og Englændernes brutale Overfald 1807 gjorde derefter baade grundigt og for bestandigt Ende

paa »den glimrende Handelsperiode«. — Nu blev der rigtig Plads i Københavns Havn og dennes Pakhuse, — i en lang Aarrække efter det ulykkelige 1807 blev det en hel Begivenhed, naar et enkelt Langfarts-Skib søgte Københavns Havn.

Paa Toldboden i 1801.

Kampen paa Reden, den 2. April 1801, influerede ikke paa Københavns Handel og Søfart, og havde derfor ikke nogen Indvirkning paa vor gamle Toldbod, men Slaget gav Anledning til talrigt Besøg her. Paa dette Sted var »hele København« kommet sammen; Esplanaden, nordre og søndre Toldbodplads, Bombroen, hvert Vindue, hver Luge i Bygningerne, ja selv Tagene var overfyldt med Mennesker, der tavse stirrede ud i den tykke Krudtdamp, som kun af og til splittedes saa vidt, at de angstfuldt ventende Tilskuere kunde opfange et Glimt af de kæmpende Skibe. Snart dukkede ud af Krudttaagen den ene Barkasse efter den anden, fuld af Døde og Saarede, roende ind mod Toldboden, medens Bomberne sprang omkring dem; fra Toldboden blev de Saarede baarne op til Frederiks Hospital, og der var tjenstvillige Hænder nok til denne Ambulancetjeneste. Fra Gavlværelset og Altanen højt oppe i det vestindiske Pakhus overværede Kronprins Frederik det triste Skue; — endnu med Flaget i Top naaede den synkefærdige Pram »Nyborg« ind til Toldboden, — alt det Opstaaende var borte, eller stod splintret tilbage, Sprydet var borte, Masten skudt over, men Mastestumpen bar stolt Flaget; Sejl og Tovværk hang i Pjalter og Frynser, Kanoner og Rapperter laa i et Kaos mellem Dynger af døde og lemlæstede Mennesker, men som det var, afgav det et glimrende Bevis paa det Mod og den Udholdenhed, hvormed der var kæmpet. Knap var de Døde og Saarede komne fra Borde, før Prammen sank ved Toldbodtrappen. Som bekendt var det kun ved et alt andet end hæderligt Kneb, at Nelson vandt en »Sejr«, hvorefter der blev proklameret Vaabenstilstand; men hvor brutalt Englænderne desuagtet optradte, og hvorledes de følte sig som Sejrherre, viser følgende Citat af et Brev fra den Tid: »En af de siunkne Styk-Pramme ligger ved Toldboden. Der var gjort Anstalter til at tage den op, men man kunde ey blive færdig dermed, førend Vaabenstilstanden begyndte. De Engelske har protesteret mod alle videre Forsøg paa at faa denne Pram op; om endskjønt den er ganske ubrugbar og skal have adskillige Døde i Rummet, maa den nu ligge der i 14 Uger endnu til stor Ærgrelse for enhver ærlig dansk Mand, der kommer paa Toldboden«. — En mere lystelig Historie fra denne korte

Krigsperiode lyder saaledes: Et dansk Skib, der kom fra Østindien, blev i Kattegat præjet af et engelsk Krigsskib og taget i Besiddelse af dette, hvorefter 15 engelske Sømænd blev sat ombord. Men den danske Kaptajn Broager gav ikke saa let op, han drak Englænderne paa Pelsen, smed dem ned i Lasten, og medens de her sov Rusen ud, satte han Sejl til og naaede lykkelig den norske Kyst. Han frelste saaledes baade Skib og Ladning, der tilhørte Agent Erichsen i København og havde en Værdi af 200,000 Rdlr. — og saa havde han tilmeld taget 15 Fanger, uden at løsne et Skud.

Tolboden under militært Tilsyn.

Toldboden var jo dengang et vigtigt Led af Fæstningen København, og den var da ogsaa forsynet med baade Land- og Sømiliter. *Søværnets* Toldbod-Vagt var paa Bommen, paa Løbets østlige Side, men dets *Hovedvagt* var paa Gammelholm, der dengang var en stor Græsfælle, som kaldtes »Dellehaugen« og som laa paa nuværende Niels-Juels Gades og en Del af Havnegades Grund. Indgangen til Holmen var omtrent hvor nu Nationalbanken ligger; endvidere havde Søværnet Officersvagter paa Nyholm og Kristiansholm. Ruten Toldbodbommen—Nyholm—Kristiansholm—Gammelholm afpatrulleredes om Natten af en Ronde. For Landmiliterets Vedkommende var Hovedvagten omkring Aar 1700 beliggende midt paa »Hallands-Aas«, i en lille brøstfældig Vagthbygning, en saakaldt »Corps de Garde«; men da denne Hovedvagt baade var lille og faldefærdig, og da den yderligere laa i Vejen, idet Hallands-Aas dengang blev benyttet som almindeligt Torv, hvor der var Handel med Korn, Hø, Køkkenurter, Brænde og Fjerkræ, blev der i 1724, paa en ophøjet Grund i et Hjørne af Torvet, — mellem Hovedvagtsgade og Ny-Adelgade nu — opført en ny Hovedvagt; denne blev først nedrevet i 1875, hvorefter Hovedvagten blev forlagt til Kastellet. Fra Hovedvagten udgik hver Nat en Ronde, bestaaende af en Løjtnant, en Gefreiter og to Mand, der inspicerede alle Vagterne i Stadens hele Omkreds, — en Bestilling, som ved Nattetide ikke var videre tiltalende; dog var Inspiceringen af Toldbodvagten at regne for en Oase i Ørkenen, for der var altid gemytligt, og Fristelsen til at faa et Slag Kort med mere, en halv eller hel Times Tid, var uimodstaelig for Ronden. Fra denne *Toldbodvagt*, som før er omtalt, blev de forskellige under Toldboden hørende Vagtposter besatte: Langelinie, ved dennes Indgang og ved »Consignen« ved Bombroen, Jernporten og ved »Porten i Amaliegaden« — Nyport. Denne var Toldbodens egentlige Hovedport, og for den var der en

speciel Instruktion for den dér posterede Skilvagt: »Han paaseer om Dagen, at ingen enten gaaende eller til Vogns udfører noget fra Toldboden, førend den ved Porten værende Visiteur har erholdt Passeer-Seddel, og efterseet det der udføres, hvorfor han, hvis nogen uden at melde sig for Betienten ville udbringe Vare, har at anholde vedkommende, indtil Visitationen er skeet. Om Natten paaseer denne Skildvagt, at ingen overstiger Muren eller ved Nattetider udbringer noget af Oplags-Varerne eller bortstieler Materialier«. Fælles for alle Toldbodens Skildvagter var Pligten til at paasé, at henlagte Varer ikke borttoges eller berørtes, at ingen af de paa forskellige Steder opstillede Fattigblokke led Overlast, og at »ingen ved Toldboden ud- eller indpassere«, efter at Retræten var slaaet. Fartøjer skulde holdes saa langt fra Bolværket, at Adgang til Land var forhindret, og Skildvagten ved Bommen havde Tilsyn med, »at ingen paa de udgaaende Skibe gaar bort, førend de have foreviist deres Passer ved Vagten«, ligesom han skulde »underrette den Inspections-havende Under-Officeer, naar Skibet vil forhale, saa at den befalede Visitation kan blive foranstaltet« (se videre om dette Forhold i »Tidsskrift for Toldvæsen« 1903).

Ved Plakat af 30. Januar 1805 fortsattes den *Ekspeditionstid* for Københavns Toldbod, som bestod lige til August Maaned 1912. Plakaten indeholdt den Bestemmelse, at Betjentene i Vintermaanederne, naar Søen var tillagt, kun skulde møde 3 Gange om Ugen paa Toldboden, nemlig Mandag, Onsdag og Fredag paa de bestemte Tider. Endvidere følgende Bestemmelse, der havde Adresse til Bolværksmangelen: »Paa det Forretningerne i Toldbodtiden kunne destohurtigere og uafbrudt gaa frem, er det de Kgl. Toldinspecteurer overladt, naar et Skib, som ved Toldboden ligger under Losning eller Ladning, enten forsømmer det i Toldbodtiden eller seendragtigen fortsætter det, at beordre Skibet at vige Pladsen for et andet, som af Tiden og Leiligheden vil benytte sig«. — Samme Plakat fastsatte iøvrigt den endnu gældende *Ekspeditionstid* for Havnedistrikterne. — En Plakat af 15. Juli 1801 omhandlede et ganske andet Forhold, som dog ikke var specielt for København; den lød saaledes: »Da det befindes, at de paa adskillige Steder nedsatte Skibsfortøjnings-Ringe, Varpestolper og andre til Skibsfartens Betryggelse bestemte Mærker undertiden beskadiges paa adskillige Maader, i Særdeleshed ved at Blyet, hvorved Ringene er loddede i Steene, udskræbes, hvorved Ringene løsnes og Skibe udsættes for Fare, saa fordrer den offentlige Sikkerhed, at saadan dens Krænkelse belægges med passende Straf«, og denne passende Straf blev ansat til »Fæstningsarbejde fra 3 til 5 Aar, eller, om det er Qvindespersoner, med Tugt- eller Forbedringshuus-Arbejde i ligesaa lang Tid, efter Forbrydelsens Beskaffenhed.«

Aaret 1807 og dets Virkninger.

Aaret 1807 tegnede til at blive et blomstrende Handelsaar. I de 7 første Maaneder indkom til Københavns Havn 12 Skibe fra Østindien og Kina, 26 fra Vestindien og 24 fra Nordamerika, alle med store og værdifulde Ladninger. Men saa kom Englændernes Overfald paa Hovedstaden, og derefter fulgte den langvarige Krig med England og Sverige. Handel og Skibsfart blev lagt øde og Københavns glimrende Stilling paa dette Omraade var for en meget lang Aarrække fuldstændig tabt. »Den 20de og 21de Oktober (1807) saa Københavnerne fra Toldboden Landets Stolthed og Værn, vore 17 Linieskibe, 17 Fregatter, 8 Brigger og 34 mindre Skibe stævne bort mod Nord. Ved Synet af den herlige Flaade i Englændernes Magt skulde mange Taarer fældes i København, selv af dem, som aldrig græd. Det var en Sorgens Dag, da Flaaden efter 7 Ugers Forløb blev bortført af de Engelske«, — saaledes skriver Konferensraad Werlauff i sine Erindringer, og der var saavist ogsaa Grund til Sorg, for det var ikke blot Orlogshavnen Englænderne saa grundigt tømte, ogsaa Handelshavnen og dens Pakhuse og Pladser blev fra nu af sørgeligt øde og tomme. Den største Del af Rigets saakaldte »cirkulerende Formue« — Skibe og Ladninger —, var paa Søen og faldt i Fjendens Hænder, ja, allerede før Krigens Udbrud havde Englænderne opbragt 600 Skibe, hvis Værdi blev anslaaet til 18 Millioner Rdlr. Curant; det asiatiske Kompagnis Tab var alene 5 Millioner Rdlr. I 1809 var Antallet af de i England kondemnerede Skibe 933. — De danske Kapere gjorde naturligvis Gengæld og tog flere Hundrede Skibe med kostbare Ladninger. Saaledes indbragtes i 1810 til Kristianssand en Flaade paa 47 fjendtlige Handelsskibe, hvis Ladningers Værdi androg 7,613,840 Rdlr.; men hvad hjalp sligt, — Danmarks Tab var og blev umaadelig stort og føleligt, og Københavns Skibsfart og Handel var ødelagt. Den lille norske By Kristianssand blev nu — indtil Norges Adskillelse fra Danmark — Rigets største Toldsted; dens Toldindtægter var i Aaret 1809 80,025 Rdlr., og disse Indtægter steg saa stærkt, at Aaret 1812 udviste en Toldindtægt af 680,857 Rdlr. — Den med Længsel ventede Fred, med Tabet af Norge, kom i 1814; men trods alle Anstrængelser kunde de københavnske Handlende ikke igen komme i Besiddelse af den fordelagtige Mellemandel, — den var gaaet til Hamborg og Bremen. Følgerne viste sig hurtigt; alene i Aarene 1816—20 forefaldt i København 250 Fallitter, af hvilke de 100 ramte store, velansete Handelshuse. Nu var det i lang Tid ikke, som tidligere, Handelslivet, der gav Hovedstaden sit Præg, men derimod Hoffet og Militæret. I hele

Landet var Tilstanden under og efter Krigen i høj Grad fortrykt, alle Formuer var ødelagte, og hvert Menneske maatte indskrænke sig paa alle mulige Maader. Man gik klædt i de simpleste hjemmevævede Tøjer; Kaffe, Sukker og andre Kolonialvarer kunde næppe købes for Penge, og selv i mangfoldige Embedsfamilier var Trangen endnu længe efter Krigen saa stor, at Kødspiser og varme Middagsmaaltider ofte kun et Par Gange om Ugen kom paa Bordet. For at skaffe Penge i Statskassen blev der ved en Forordning af 27. Oktober 1810 paalagt en Skat, »en Afgift af Colonialvarer i Kongerigerne Danmark og Norge«, som forventes at ville indbringe 8 til 10 Millioner Rdlr. — Der var københavnske Købmænd, som maatte betale indtil 140,000 Rdlr. i Kolonial-Vare-Skat, thi denne Forordning fordrede ogsaa Efterbeskatning. Det hedder nemlig i Forordningens § 2: »Forsaavidt bemeldte Varesorter før denne Vor allerhøjeste Anordnings Bekjendtgjørelse maatte være indclarerede og nu forefindes i Vore Riger, da skal deraf svares det halve Beløb af den i 3die § anførte Afgift. Naar Forraadet af en afgiftspligtig Varesort er saa lidet, at den Afgift, som deraf bør svares, ikke fuldkommen beløber til 5 Rdlr., ville Vi aller-naadigst have saadant Forraad frietaget for den i denne § paabudne Afgift«. — Afgiften faldt i 20 Satser, saaledes Bomuld 40 Sk., Raasukker 30 Sk., hvide dækkede og raffinerede Sukkere 40 Sk., Te efter Arten delt i 3 Afgiftssatser, henholdsvis 15, 60 og 90 Sk., Kaffe 40 Sk., Indigo 90 Sk., Cacao 101 Sk., Cochenille 202 Sk., Hvid Peber 60 Sk., sort Peber 40 Sk., Cassia Lignea 141 Sk., ægte Kanel 202 Sk., Nelliker 60 Sk., Muskat 202 Sk., Mahognitræ 5 Sk., Fernambuktræ 12 Sk., Campeschetræ 8 Sk. og malet Farvetræ 10 Sk., alt pr. 1 Pd.; dette var saaledes en meget følelig Skat. Til Efterbetaling skulde enhver, der havde saadanne Varer i sit Værg, selv skriftlig anmelde for Øvrigheden og Toldvæsenet, hvilke og hvormeget han var i Besiddelse af, og det inden 2 Gange 24 Timer efter Anordningens Bekendtgørelse; i København og Helsingør skulde Anmeldelsen dog afgives til de Kommissioner, der var nedsatte til at undersøge »indførte Varers Neutralitet«, men Afgiften skulde i hvert Distrikt oppebæres af Toldvæsenets Oppebørselsbetjente. — Men selv en saa haard Skat hjalp ikke. Statsbankerotten kom og derefter Forordningen af 5. Januar 1813 »om Forandring i Pengevæsenet«, hvorved de i massevis udstedte Kurantsedler blev saa reducerede, at de tabte de fem Sjettedele af deres paalydende Værdi. Prieerne paa alle Fornødenheder steg nu til fabelagtige Højder. »Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn« for 20. August 1811 meddeler saaledes: »Man kan næsten ikke gjøre sig noget Begreb om, til hvilke Priser Fisk, især Færskvands, ere stegne ved Stranden. I Mandags begjerte en Fiskerkone fra Skovshoved for 2 Aborrer og 1 Laxørte, som til-

sammen kun vejede omtrent 5 Pund, 16 Rdlr., siger sexten Rigsdaler! For en Sild begjertes 12 Sk.« I September 1813 fortælles, at »den Alen Klæde, der for $\frac{3}{4}$ Aar siden kostede 16—18 Rdlr. Curant, nu kostede 150 Rdlr. — 1 Alen simpelt Hørlærred kostede 16—20 Rdlr.« — »En Specie (Sølv) kostede igaar 130 Rdlr.« En anden Forfatter siger senere: »Det synes nutildags næsten utroligt, at et Pund Sukker, Kaffe eller The kostede 30—40 Rdlr., at min Fader betalte 50 Rdlr. for et Par Bagflikker til mine Støvler, at min Søster fik et Syskrin til en Pris af 300 Rdlr., hvilket imidlertid betaltes med 2 Specier (Sølv)«. — Men samtidigt med disse højlydte Klager over Befolkningens forarmede Forhold ankes der stærkt over Hoffet: »Midt i denne Tidspunct, hvor der udstedes Hyrdebrevne om Tarvelighed og Huslighed, er der en ækel Luxus ved Hoffet, hvorfra Exempel dog skulde komme, med Fløjel, Tyl, Kniplinger og alt hvad kostbart er. Alle de Foranstaltninger, man har truffet med Hensyn til Handel og Toldvæsenet, og hvoraf Toldkammeret intet har vidst, førend Cabinettet umiddelbart befalede sligt, volder daglig nye Ulykker og Mangel, en Følge af at indskrænke den første Betingelse ved Handel: Frihed og Lethed i Varernes Omsætning«*). — Det saa jo heller ikke godt ud, at der under saa usle Tilstande i Riget, dog ofredes uhyre Summer til Uniformer til Hof-Embedsmænd og — navnlig — til den altfor talrige Garnison i Hovedstaden: »Admiralerne og Generalerne faar nu Guldbroderier paa deres Munderinger; Stift- og Amtmænd faar ogsaa Uniformer, til Stads Broderier og en simpel til daglig Brug med Epaulletter«. — »Grenadererne have faaet Bjørneskinds-Huer, hvoraf hver kostede 800 Rdlr. Naar man nu regner 162 Mand pr. Regiment, saa udgjør det 129,600 Rdlr. og 12 Regimenter 1,555,200 Rdlr. courant! — og disse Huer skal igjen afskaffes, da de ere saa tunge, og især om Sommeren ubrugelige, og Chacots igjen indføres«. — Paa andre »Stats-Omraader« blev der dog sparet. Saaledes blev, efter Norges Afstaaelse ved Kielerfreden i Januar 1814, alle Collegiets Kontorer betydeligt indskrænkede, General-Toldkammer-Collegiet nedlagde alene 9 Kontorer.

»Colonialvareafgiften« var dog langt fra den eneste nye Skat, der blev paalagt for at hjælpe den tomme Statskasse; de følgende Aar bragte adskillige andre nye Skatteforanstaltninger. 16. April 1813 blev der saaledes paabudt en Afgift af 2 Mark Rigsbankpenge af hver Tønde Kul, der indførtes, — foruden de almindelige Toldafgifter; 14. Oktober 1813 udkom en Forordning, hvorefter der af alle Varer,

*) Et Eksempel af flere: $\frac{6}{12}$ 1813 bestemtes, at 8 Procent af Afgiften efter Forordn. af $\frac{14}{10}$ 1813 skulde erlægges af Bøger, Land- og Søkort og Musikalier, men ved kgl. Reskript af 25. samme Maaned blev Bestemmelsen atter tilbagekaldt.

»som ere til Salg eller Bearbejdning, svares 8 Procent af Værdien som et Bidrag til at afholde de overordentlige Statsudgifter, Conjunctionerne medføre«. De Varer, som efter denne Forordning blev beskattede, var »Naturproducter, raa eller under Forarbejdning, eller fuldfærdige Manufactur-, Fabrik- eller Handelsvarer, indenlandske eller udenlandske, samt Credit- og Transitoplagsvarer, naar de ere bestemte til Salg eller Bearbejdning; endvidere levende Kreaturer, som holdes til Salg, Opstaldning og Fedning«. — 25. Oktober 1813 udkom en Forordning, »hvored for eengang en Mobilieskat paabydes« saavel i Danmark som i Norge. — Og saaledes videre, den ene ubehagelige Skatte-Ovrraskelse fulgte paa den anden, — og Statskassen var lige slunken endda.

Et Aktstykke fra denne Krigsperiode er følgende Skrivelse fra General-Toldkamret til Københavns Toldkammer, dat. 29. Juni 1813: »Det har allernaadigst behaget Hans Majestæt Kongen under 28de dennes, at rescribere Kamret. Da der ifølge det af Kommandanten i Malmøe til den for Trecroners Batterie didsendt Maanedslieutenant Zahn afgivne Svar, var i Sverrig bleven befalet, at Kommunikationen i Henseende til Handels Fartøyer, vel ikke skulle være forbudet, men at Handelen kunde som hidtil gaa med enhver, dog med den Indskrænkning, at saavel Skibsførerne som Mandskabet skulde, medens deres Ophold, sættes under Militair-Bevogtning, ligesom den strengeste Undersøgelse i Henseende til den medbringende Correspondance foretages; Ville Vi, at paa lige Maade skal forholdes med alle til Kjøbenhavns Red eller Dragøe ankommende svenske Skibe. Alle til bemeldte Steder ankommende svenske Rejsende skulle derimod uden Ophold tilbagevises tillige med det Fartøj som landsætter dem«. Ved Skrivelse af 18. August s. A. paalægges det endvidere Toldinspektionen at instruere alle Skippere om, at de uvægerligt have at melde sig hos Kommandanten paa Toldboden, forinden de forlade Havnen, ogsaa naar dette sker gennem Kallebodløbet.

Dette Sejlløb var i 1810 bleven gjort sejlbart »til en vis Dybde, saa at Søefart derigjennem kan ventes naar Isen ikke er til Hinder derfor« — som det af Københavns Toldinspektion bekendtgøres i Januar 1811, og i hvilken Anledning der derefter gives nærmere Regler for hvorledes de ind- og udgaende Skibe havde at forholde sig, saavel overfor Toldbetjentene som overfor de militære Tilsynsførende.

Efter Krigen fandt der et ret mærkeligt Handelssamkvem med Sverige Sted, ganske vist i det Smaa, idet nemlig de svenske Bønder i Vinteren 1815—16, hvor en stærk Frost, der varede lige til April Maaned, fuldstændig havde tillagt Sundet, kørte over Isen til Told-

boden, hvor de holdt Torv, som var stærkt besøgt, da de solgte deres Varer langt under de københavnske Priser.

De sørgelige Forhold for Københavns Handel — og dermed ogsaa for Havnen varede ved til hen imod 1840; men da begyndte ogsaa Fremgangen paany, en Fremgang, der stadig har været stigende og endnu stedse er det, og som fra sin Begyndelse vel nok maa siges at skyldes den nye Skibsfart, *Dampskibene*. Det maatte derfor betragtes som et Varsel om den nye Fremgangstid, da det første Dampskib viste sig ved Københavns Toldbod. Det var Fredagen den 21. Maj 1819, at Rygtet om, at »Caledonia« var under Opsejling, lokkede en Mængde Mennesker ud paa Toldboden, for at se det sære Syn, at et Skib uden Sejl, men med en stærk Røgsøjle fra det lange Skorstensrør og med Hjulkasserne omgivne af hvidt Skum, banede sig Vej gennem de mange Baade og Joller, fyldte med Tilskuere, ind mod Toldboden. Skibet kastede Anker udfør »Svensk Slæbested«, hilst af et tusindstemmig Jubelraab, — gennem Bommen maatte Skibet ikke gaa, ej heller tage Anlæg ved Bolværk, paa Grund af Fyrstederne, og det varede længe, før saadan Tilladelse blev given. »Caledonia« kom fra England, hvor det var bygget paa et Værft »Soho« i Nærheden af London. Det var købt af Grosserer L. N. Hvidt og et Par andre Handelsmænd, og det var bestemt til at udføre regelmæssig Fart mellem København og Kiel. Det var et lille, forholdsvis kort men bredt Skib, der laa højt paa Vandet. Maskinen var kun paa ca. 30 Hestes Kraft. I Begyndelsen af Juni Maaned 1819 paabegyndte Skibet sin Rutefart mellem København og Kiel, anløbende Korsør, Kallemhave og Vordingborg, og det var 24 Timer om Turen, der kun foretoges én Gang ugentlig. I Mellemtiden blev Skibet stærkt benyttet til Skovture til Klampenborg og Dyrehaven. Fra Toldboden blev Passagererne i Joller færgede ud til Skibet. — Et Par Aar senere anskaffede det samme Rederi en ny Damper »Dania«, til regelmæssig Fart paa Jylland, og atter efter nogle faa Aars Forløb et tredje og større Dampskib til Kieler-Farten som Afløsning for »Caledonia«, der derefter kun blev benyttet til Sundfart. — I Juni Maaned 1828 blev der derefter, med kongelig Tilladelse og efter Generalpostdirektionens Forestilling, sat et i England for Postkassens Regning bygget Dampskib i Fart mellem Nyborg og Korsør, til Postens og Rejsendes Overførsel. »Caledonia« — Danmarks første Dampskib — blev i 1841 ophugget paa »Krøyers Plads«, hvor nu Flydedokken og Skibsværftet findes.

I lange Tider var det en af Københavnernes Hovedfornøjelser, navnlig paa Søndage, at gaa ud paa Toldboden for at se Dampskibet komme eller gaa. Forholdene var primitive og tarvelige her paa Toldboden. Naar Skibets Passagerer ved Hjælp af Joller var sat i Land

ved Slæbestedet, var det første de saa, de lave baraklignende Bygninger med Vagten, hvor de havde at melde sig, og med Toldopsynet ved Jernporten. Kom de udenfor Toldboden, havde de paa venstre Haand, foruden Toldbod-Vinhus, en Række faldefærdige Træboder, der strakte sig omtrent til Hjørnet af Amaliegade, og hvori der fandtes dels tarvelige Kipper og Brændevinsboder, dels forskellige Udsalg af Proviant og andet, som Søfolk kunde have Brug for. Paa selve Toldboden var der dødt og øde, Toldbodbommen var endnu i 1820 stedse lukket, den ringe Færdsel af Fartøjer nødvendiggjorde ikke, at den var aaben om Dagen. Langelinie var indtil 1848 lukket; kun ved at løse Tegn hos Kommandanten i Kastellet blev der givet Adgang hertil. I det Hele var Søen næsten et »mare clausum« for Københavnerne paa denne Tid. Fra Langebro til Knippelsbro var hele Strækningen taget i utilgængelig Besiddelse af »den kongelige Land-état« og fra Knippelsbro til Nyhavn af »den kongelige Søetat«. Det ringe Skibsbyggeri, som Marinen udførte, foregik paa Nyholm; *Gammelholm*, hvor Admiralitetet og nogle enkelte Oplag fandtes, laa hen som en Græsmark, paa hvilken Holmens Ekvipagemester havde et stort Kohold, ved Hjælp af hvilket han, paa en for ham meget fordelagtig Maade, kunde optræde som en »Københavns Mælkeforsyning«, idet han jo sparede Konsumtionsafgiften.. — Gammelholm var dengang adskilt fra Byen ved en Kanal med stillestaaende og ildelugtende Vand (nu Gadestrækningen »Holmens Kanal«), og langs Kanalen laa, paa Holmens Grund, en Række lave, lange Oplagsskure med tillukkede Lemme. — Mellem Nyhavn og Toldboden, ligesom ogsaa paa Kristianshavnsiden, laa de store Handelspladser og Pakhuse øde og tomme hen. De første var i Tidens Løb samlede næsten paa én Mands Haand (»Larsens« Plads), men — afspærrede for Publikum. For den Københavner, der vilde se et Glimt af »det sortladne Hav«, var der saaledes ingen anden Udvej end Toldboden og de to Broer, Langebro og Knippelsbro, naar han da ikke vilde vove Liv og Lemmer ved en Vandring over St. Anna Plads, som paa Grund af sin Brolægning bar Navnet »det danske Sveits«, og derpaa foretage en Bjergbestigning op paa det for Pladsens Ende liggende Brostens-Oplag. — Søforbindelsen med Provinshavnene besørgetes af de saakaldte »Pæreskuder«, der havde Anlæg i Nyhavn og i Kanalen mellem Højbro og Holmens Bro, hvor de udhøkrede deres Last, Fødevarer og Brændsel. Vilde en Københavner over til Skaane, var han henvist til at benytte det privilegerede Færgelavs aabne Baade; men vilde han til Kiel, da kom han mere »komfortabelt« afsted, selv inden »Caledonia« begyndte sin Fart; i Slutningen af det 18de Aarhundrede havde nemlig en Hr. Ludvigsen faaet Privilegium paa en Paketfart paa Kiel, én Gang ugentlig,

— denne Fart udførtes med smaa Jagter, der til Tider brugte over 8 Dage for at tilbagelægge Vejen. Rejsen kostede for enkelt Tur 4 Rdlr. for Kahytsplads og paa egen Forplejning. — Københavns Havn var næsten tom, en enkelt »Finlapper« ovre ved Børsen, og om Vinteren den grønlandske Handels Skibe, samt nogle enkelte vanskabte Islandsfarere, i hvilke der ved mangehaande Kunster blev holdt Liv, for den dertil knyttede »kongelige Præmies« Skyld, — det var Alt; selv Havnekaptajn Eskildsens »privilegerede Færgebaade« fra Nyhavn til Kristianshavn — hvis Efterkommere endnu fører en hensygnende Tilværelse — blev meget sparsomt benyttede. Saa ringe bevendt var det med Skibsfarten, at det i et af Datidens Blade blev stærkt fremhævet, da et af det Asiatiske Kompagni's Skibe i Aaret 1819 skulde paa Langfart; der siges herom: »I disse Dage har man her fra Toldboden et Syn, som man i de sidste 13 Aar, siden 1806, ikke har været Vidne til. Det Asiatiske Compagnies Skib, Christianshavn, ført af Capitain G. Stage, er lagt ud paa Rheden. Det vil mønstre i Dag, og om mueligt afseile paa Fredag. Dets Bestemmelsessted er Canton. Men det vil ogsaa besøge Cap og Batavia.« — Dette Skib kom iøvrigt tilbage den 14. Juli 1821 efter vel tilendebragt Rejse og med en Ladning, der hovedsagelig bestod af Te og Porcellæn, og som var vurderet til 1 Million Rbdlr.

Paa Toldboden i den stille Periode.

I denne sørgeligt døde Periode var der selvfølgelig ingen Trang til Udvidelser af nogen Art paa *Toldboden*, der var rigeligt baade med Pakhusrum og Oplagsplads, og hvad der derfor blev opført af Nybygninger var mere at betragte som »Udenomsbekvemmeligheder«, men alligevel Bygninger, som havde deres Betydning for Toldpersonalet som for Toldboden, — og nogle, der havde Betydning for andre end Toldvæsenet.

Medens Englænderne i 1807 huserede her i Byen, havde de naturligtvis særligt Tilhold paa Toldboden, som jo laa deres røveriske Arbejdsplads — Nyholm — nærmest, og der blev da af nogle smarte københavnske Almuesfolk opstillet Træskure baade paa og ved Toldboden, hvorfra der forhandlede Brød og Drikkevarer. Toldvæsenets Tilsyn med Toldbodpladsen kunde jo under de forhaanden værende Forhold ikke være meget effektivt, og det saa meget mindre som Englænderne dér spillede Herrer, i hvert Fald paa nordre Toldbodplads. Størstedelen af disse Træboder blev rejste udenfor Jernporten, ved Siden af Toldbod-Vinhus, og de var Forløbere for de senere dér væ-

rende Skibsprovianteringsboder; inde paa Toldbodpladsen rejste — blandt flere — en »borgerlig Artillerist« N. L. Lund en Fjællebod, hvorfra han solgte Øl, Brændevin og Brød til de engelske Matroser og Soldater. Denne Bod laa lige ud for Toldkammerbygningens Gavl, saaledes at den generede baade de dérværende Kontorer som ogsaa Udsigten fra det militære Vagtlokale; og da dertil kom, at dens Udseende var alt andet end pynteligt, blev der straks efter de Engelskes Forsvinden givet Ordre til at flytte Boden bort. Den bekendte danske Godmodighed fornægtede sig dog heller ikke ved denne Lejlighed. I Stedet for at bortvise denne og de andre Boder fra Toldboden, blev der tværtimod anvist Lund en Plads, hvor han fremtidig kunde holde sit Udsalg, ja Staten byggede endogsaa selv for ham, — paa det tidligere omtalte lille Hjørne mellem Jernportens Mur og Toldkammerbygningen opførtes et lille Hus, hvortil Beløbet toges af de oplagte Renter af Bolværkskassens Deposito. Foruden denne Bod var der et Par lignende paa Toldbodpladsen, men de fik Lov at ligge uantastede, da de laa mere afsides. Ved et Reskript af 12. August 1813 blev alle disse Boder saa godt som autoriserede, idet Kong Frederik den 6te ikke alene gav den ovenomtalte N. L. Lund Ret til — som tidligere — at udsælge Øl, Brændevin og Brød, men endogsaa bemyndigede Cancelliet til at tillade, at der i de andre Boder paa og ved Toldboden maatte falholdes Spise- og Drikkevarer, dog at det gjordes til Betingelse for enhver, der erholdt en saadan Tilladelse, at han ikke andet Sted i Byen drev Handel med disse eller andre Varer, naar han ikke selv havde produceret dem. Da Artillerist Lund døde i 1817, søgte hans Enke om Tilladelse til vedblivende at maatte fortsætte det af hendes Mand hidtil drevne Udsalg paa Toldboden, og under 13. Juli 1817 resolverede Kongen, at dette kunde bifaldes, dog »befale Vi, at ingen for Fremtiden tillades at drive denne Næringsvej indenfor Jernporten paa Toldboden. Som følge heraf skulle de, som nu have denne Tilladelse, beholde den til deres Død, hvis de ikke begaae Forseelser, som fortiene at straffes med deres Bortviisning, hvilket ligeledes skal være Tilfældet med ovennævnte borgerlige Artillerist Lunds Enke, som maa drive samme Næringsvej som hendes afdøde Mand, naar det kun iagttages, at ingen nye Tilladelse gives.« — Der kom efter dette ingen nye Boder paa Toldbodpladsen, og de gamle forsvandt da Tid efter anden. I Slutningen af Aaret 1821 døde saaledes Ejeren af en af disse Boder — en Brændevinsbod —; Bodens Ejer — Christen Jensen — havde i en lang Aarrække tillige »dagligen arbeidet ved Toldboden hos de der ansatte faste Arbejds mænd og havde stedse vist Skikkelighed og Paalidelighed«, — dette Skudsmaal gives den Afdøde i en af Pakhusforvalter Økenholt den 22de November 1821 paa For-

langende udstedt Attest, og denne Attest var Bilag til en Ansøgning fra den Afdødes Datter om Tilladelse til at maatte beholde dette Udsalg, som hun i flere Aar havde passet for Faderen. Andragendet blev imidlertid afslaaet ved en Skrivelse fra Collegiet, dat. 13. December 1821, og det blev yderligere paalagt hende at borttage Boden inden Aarets Udgang. Derefter var paa Toldbodpladsen kun Lunds Enkes Bod tilbage, og den forsvandt ved Enkens Død, sidst i Tyverne. Men Beværtningerne, der saaledes blev banlyste paa nordre Toldbod, opstod dog kort Tid efter inde paa søndre Toldbodplads, om end under en anden Form.

Ved Forordning af 2den April 1814 blev det paabudt, at alle indenlandske Manufakturvarer skulde forsynes med Toldstempling; de paagældende Varer skulde af Fabrikanten indleveres til vedkommende Toldsteds Hovedkontor eller — i København — til Stemplingskontoret, og de saaledes indleverede Varer skulde være forsynede med Fabrikantens autoriserede Fabrikmærke samt ledsagede af hans Attest paa Tro og Love, om disses Kvantitet i Vægt, Maal eller Stykketal, og om at de virkelig var hans Fabriks Arbejde. Til Stempling benyttedes — efter Varernes Art — dels Vignetter, dels Farve- og Lakstempler, i saa stort et forskelligt Antal, at der, iberegnet 2 Slags Vignetter, der anvendtes i Hertugdømmerne, var ialt 11 forskellige Vignetter, 134 Lakstempler (hvoraf 12 særegne for København) og mindst 68 Farve- eller Sværtstempler. — I Toldmusæet findes Eksemplarer af saadanne Vignetter og Lakstempler. — Til Stemplingslokale blev der indrettet 2 af Værelserne i Toldkammerbygningens 2den Etage, og i Kontorbygningen, det gamle »Gevæksthus«, blev den ene Halvdel indrettet til Stemplingskontor, medens der i den anden Halvdel blev afskildret et Aflukke til Opbevaring af Toldbodens Brandredskaber.

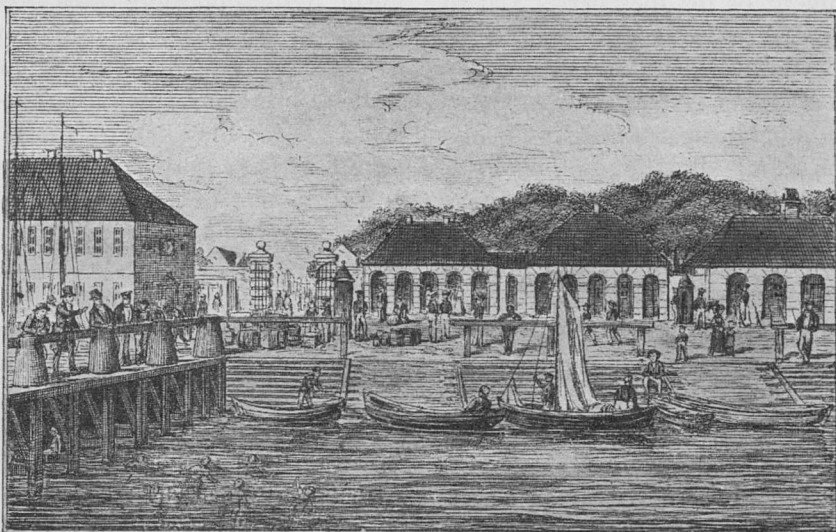
Fattigboligerne »det lille København«, var jo ved Reskript af 1811 overladt Fattigvæsenet til Afbenyttelse indtil Aar 1821, men allerede i 1818 fandt der Korrespondancer Sted mellem det danske Cancelli og General-Toldkammer- og Commerce-Collegiet, som resulterede i, at Husene maatte blive staaende indtil 1834, mod at Fattigvæsenet opsatte og vedligeholdt et Plankeværk ud mod Toldbodpladsen, i Stedet for den nu brøstfældige Mur. Tidspunktet for Fraflytningen blev imidlertid i Aaret 1834 yderligere skudt ud til 1867, da Pladsen endelig blev rømmet for at afgive Grund til den nye Toldkammerbygning.

Paa nordre Toldbodplads laa i en lang Aarrække kun »Officersvagten«, den militære Vagtbygning, der tidligere er beskrevet, og i den var der ikke mere Plads, end Militæret selv havde Brug for. Da der imidlertid skulde skaffes Lokaler til andre Institutioner, blev det ved kgl. Resolution af 18. Juli 1821 og ved Collegiets Ordre af 11.

December s. A. besluttet, saasart Aarstiden tillod det, at opføre en Bygning af lignende Udseende nord for Vagtbygningen men i umiddelbar Forbindelse med denne. Denne nye Bygning kom under Tag i 1822. Den blev bekostet opført af Admiralitetet, Karantænevæsenet og Toldvæsenet i Forening, men Toldvæsenet overtog den fremtidige Vedligeholdelse af Bygningen, hvori der indrettedes Lokale for Havnekaptajnen samt Værelser til Lods- og Færgevæsenet. Paa dette Tidspunkt var ogsaa det gamle Hus, hvor Jernportens Opsyn havde tilhuse, bleven saa medtaget af Tidens Tand, at det ikke kunde anvendes længere, og det blev derfor ved en Collegie Resolution af 11. Juli 1826 beordret at nedbryde det og i Stedet at opføre en ny Vagtbygning for Opsynet syd for Officersvagten og ligeledes i Forbindelse med denne og af lignende Udseende. Bygningen blev opført samme Aar, og en Del af Materialerne fra det nedbrudte gamle Hus blev anvendt hertil. Den gamle Bygning var i sin Tid opført af Admiralitetet, som nu overlod Toldvæsenet disse Materialer og endvidere bekostede den ene Trediedel af Udgiften til den nye Bygnings Opførelse; Resten af det Beløb, som Bygningen kostede — 3166 Rdlr. 64 Sk. — toges af de oplagte Renter af Bolværksskassens Deposito. I den nye Jernports-Vagtbygning blev indrettet Kontor for en Kontrolør og Lokaler for Toldbetjentene, som der havde saavel Dag- som Nattevagt, den Gang som nu; endvidere var der et Rum til midlertidig Opbevaring af anholdte Varer, som udenfor Ekspeditionstiden blev tilført Toldboden fra Havnedistrikterne og Portene; i samme Rum opbevaredes Rejsegods, og endelig var der ogsaa et Værelse til Brug for Rejsende — et Venteværelse. Møblerne til dette saavel som til de andre Lokaler blev anskaffet paa Bekostning af det ovennævnte Fond. — Disse tre sammenbyggede Vagtbygninger blev staaende paa nordre Toldbodplads til Aaret 1867, da de blev nedrevne for at give Plads for den store Havnevæsenets Bygning, der blev opført paa de nedrevne Bygningers Grund. I »Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn« for 30. Oktober 1821 meddeles, at »den Slamkiste, der hidtil var anbragt ved den ene Ende af Toldboden, tæt ved Citadelsmuren, bliver nu borttaget, da Afløbsrenderne, som gaae igjennem Esplanaden, i Sommer have faaet en anden Retning, og den nye Slamkiste kommer til at ligge ad Quarantainebygningen. Ved denne Forandring vil saavel det fæle Syn som den ubehagelige Lugt, der tilforn mødte de ved Toldboden Landende, aldeles forsvinde. Ogsaa Toldbodpladsen vil blive forskjønned af en ny Bygning, som i denne Tid opføres imellem Vagten og Muren ved Citadellet.«

I 1825 blev der foretaget en Ombygning af »Havnekontoret« — svensk Slæbesteds Bygning. Ved denne Lejlighed forsvandt den mod

søndre Toldbodplads vendende Buegang (Arkaden), idet Buerne blev tilmurede; det derved fremkomne Rum blev tillagt Havnekontoret. Samme Aar blev ogsaa Toldkammerbygningen udvidet lidt, idet Arkaden ogsaa her blev indtaget til Kontorudvidelse. Det følgende Aar — 1826 — blev et Stykke af Bolværket paa søndre Toldbodplads opført af nyt Træ og med Egehamre, og i 1829 blev der anlagt et nyt Slæbested lige for Porten til den nordre Fløj af Toldkammerbygningen. Samtidig førtes der en livlig Brevveksling mellem Toldvæsen og Havnevæsen, som resulterede i en Overenskomst med Havnekommiss-

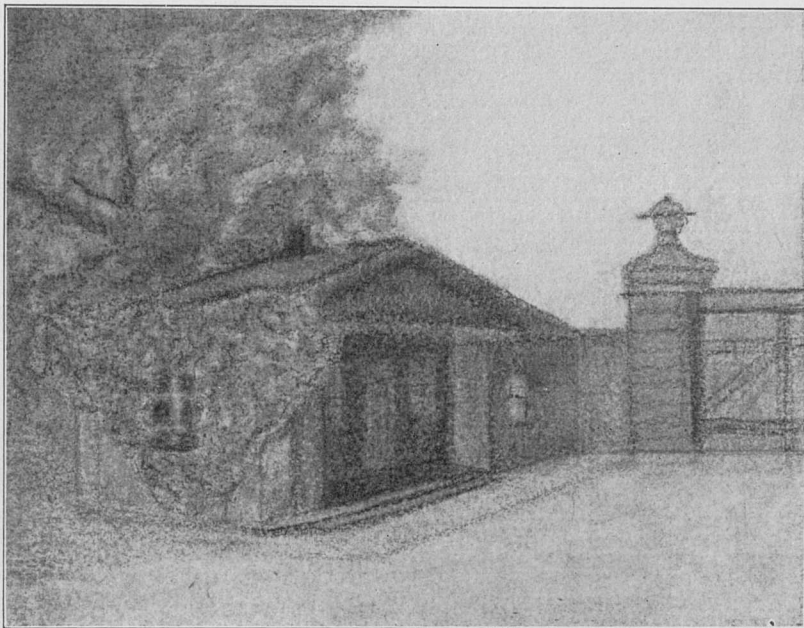

Vagtbygningerne paa Nordre Toldbod.

sionen (1830), ifølge hvilken det overdroges Havnevæsenet at vedligeholde Bolværker, Rullebroer og Brolægning overalt paa søndre Toldbodplads. Denne Vedligeholdelsespligt blev af Havnevæsenet overdraget til Havnebygmester Kolbye, og de deraf flydende Udgifter skulde afholdes af »Accisens beholdne Indtægter«. — Til Brug for Kontrolørerne paa søndre Toldbodplads blev der i 1828 anskaffet et lille Træhus paa Ruller, saaledes at det langs Rullebroerne kunde flyttes fra Sted til Sted efter Tjenestens Krav.

Ogsaa det Skur, der siden den botaniske Haves Inddragelse under Toldbodpladsens Omraade var bleven anvendt som Portopsynslokale ved Nyport, var i Tidens Løb bleven ubrugeligt til dette Øjemed, og det blev derfor besluttet at opføre et nyt. Men da det var knappe Tider, og da der maatte spares paa alle Ender og Kanter, saa fastsatte en Collegie Resolution af 12. Februar 1828, at det gamle Skur straks

skulde nedrives og at de Materialer herfra, som var anvendelige, skulde anvendes til den nye Bygning, hvis Tilblivelse iøvrigt blev lagt i Toldinspektionens Hænder. Allerede den 12. Marts s. A. kan Toldinspektionen meddele, at den er særdeles tilfreds med det Udkast og Overslag til en ny Portbygning, som er udarbejdet og afgivet af Hofbygmester Hornbech, men samtidigt maatte Inspektionen dog foreslaa, at det gamle Skur, som jo laa paa venstre Side af Porten, set

Nyports Vagbygning efter Tilbygning i 1879.

Efter en Kultegning.

fra Amaliegade, blev staaende, indtil den nye Bygning var opført paa den modsatte Side; derefter kunde Materialerne fra den nedbrudte Bygning anvendes ved Opførelsen af et Vægterhus paa Toldbodpladsen, hvortil der var stor Trang, idet hverken Dag- eller Nattevægtene havde noget Sted at opholde sig. Dette Forslag blev da ogsaa sanktioneret, og derefter blev i 1828 Portbygningen ved Nyport opført, den samme som endnu — med nogen Tilbygning — findes, med sin Facade mod Porten fuldstændig bevaret fra hin Tid. Helt færdig blev Bygningen dog først i 1830. Portbygningen havde — som nu — en overbygget Forhal, en Forstue midt i Bygningen med et Værelse til hver Side; det til venstre — mod Pladsen vendende — var Kontrolør-

Kontor, medens det andet Værelse var forbeholdt de to Toldbetjente, der havde Porttjeneste. Bygningen var $9\frac{3}{4}$ Alen lang og $9\frac{1}{4}$ Alen dyb. Den 18. Februar 1828 tilskrev Toldinspektionen Rentekamret saaledes: »Paa søndre Toldbodplads haves to smaa Stykker Jord med afsides Beliggenhed, som ikke bedre kan afbenyttes end at beplante samme til Forskiønnelse af Pladsen ved Passagen giennem Porten ud til Amaliegaden«, hvorfor der anmodes om, fra »nærmeste kongelige Plantage« at maatte blive tildelt nogle Planter til denne Anvendelse. Hvorvidt Toldinspektionen fik Ønsket opfyldt, derom meldes intet, men muligt er det, at det prægtige Rosenflor, der i lange Tider senere dækkede Embedsboligens Façade, skriver sig fra dette Tidspunkt og dette Ønske. — Da nu den nye Portbygning var rejst, blev den gamle nedrevet, og de anvendelige Materialer herfra blev efter Bestemmelsen anvendt til Opførelse af en Vægterhytte; denne fik Plads midt paa søndre Toldbodplads, omtrent midt mellem den nuværende Kran og »Forsendelsen«. Det var en lille, lav og uanselig Træbygning, som indeholdt et Par smaa Rum, der blev anviste Vægterne til Opholdssted; kort Tid efter var det paatænkt at indrette — bag Vægterhuset — en tredje Afdeling til et Hundehus for Pladshundene, som indtil da havde været i et lille Aflukke bag Kontorbygningen (Gevæksthuset); men denne Flytning fandt dog ikke Sted, Hundene var — som hidtil — endnu i lang Tid om Dagen indelukkede i deres Hundehus bag Kontorbygningen. Derimod fik Vægterhuset kort efter en anden Anvendelse ved Siden af sin oprindelige Bestemmelse, idet der her tillige blev indrettet et Udskænkingsrum for Drikkevarer — Brændevin og Øl —, rimeligvis som Erstatning for de paa nordre Toldbodplads nedlagte Boder af samme Art; helt kunde en saadan Beværtning jo ikke undværes paa en Arbejdsplads, hvor der dog ikke fandtes saa faa Arbejdere.

I Aaret 1831 blev Toldkammerbygningens 2den Etage indrettet til Lokaler for Toldinspektionen; dog blev 2 af Værelserne afgivne til deri at oplægge konfiskerede Varer samt til Opbevaring, Stempling og Bortsælgelse af visse Varer efter Forordningen af 2den April 1814; endvidere blev 5 Værelser benyttede til Toldskriverkontorer og til Inspektionens Fuldmægtig. Loftet blev benyttet til Oplæggelse af det saakaldte »overlagde Gods« efter Toldforordningens § 64 (afløst af § 50 i Loven af 4. April 1863), og tillige var der her paa Loftet et Aflukke til Brug for Toldbodens Fyrbøder. I underste Etage var Bygningens (fremspringende) Midterparti samt den nordre Fløj paa dette Tidspunkt — som tidligere — indrettet til Pakhusrum, dog var der i Enden af denne nordre Fløj, altsaa ud mod nordre Toldbodplads, anbragt 3 Kontorer, hvoraf det ene var Oplagskontor (Kredit-

Toldkammerbygningen 1827.

oplagskontor), et andet var overladt »Kommandanten for Bommen«, d. v. s. den Søofficer, der havde Vagten ved Bomløbet, — det var som Erstatning for dette Kontor, at den sydligste af de tre Vagtbygninger, den i 1826 opførte, for en Del blev bygget for Søetatens Midler, og dog afgivet til Brug for Jernports-Opsynet —, det tredje af disse Kontorer var forbeholdt »Revisionen for de københavnske Toldkontorers Regnskaber«. I Arkaden var Pakhusforvalterens Kontor og desuden »en hvælvet Afdeling« for det med Posterne ankommende Gods. Bygningens søndre Fløj var indrettet til »Vejerhuus med en Afdeling til finere Varers Udpakning, Eftersyn og Vejning«, med et tilstødende Kontrolørkontor, og en Afdeling »til Bogføring af grove Varers Vægt«, med et Lokale for Arbejdsfolkene. Allerede den Gang havde man altsaa en »fine« og »grove« Vægt. Loftet over denne Fløj var indrettet til Oplæggelse af Transitvarer »i 3 laasede Afdelinger«. — Saaledes var hele den indre Indretning af den gamle Toldkammerbygning i 1831. Samme Aar — 1831 — fik søndre Toldbodplads sin første *Kran*, der blev opsat ved Bolværket, omtrent ud for Vejerboderne, altsaa lidt nordligere end den nuværende Kranplads. Der var forøvrigt bleven anskaffet to ensartede Kraner, men da man ikke kunde opnaa Enighed om, hvor den anden rettest burde anbringes, blev denne foreløbig magasineret. De to Kraner, der var forfærdigede i England, kostede tilsammen £ 89.7.2, hvortil kom forskellige Omkostninger med 61 Rdl. 32 Sk. Fundament til og Opsætning af den ene Kran beløb sig til 359 Rdlr. 1 Mark 8 Sk. — Ved samme Tid blev ogsaa anbragt en lignende Kran ved Vestindisk Pakhus.

I 1833, efter at der — omend kun smaat — paany var begyndt at komme lidt Liv i Københavns Handel, og dermed ogsaa paa Toldboden, blev der foretaget store Arbejder paa Toldkammerbygningen, paa Toldbodpladsen og dennes andre Bygninger. *Toldkammerbygningen fik en Hovedforandring* og stor Udvidelse, særlig beregnet paa at lette Klareringerne, men ogsaa for at forskaffe Revisionen mere Plads; baade den nordre og den søndre Fløj, der hidtil kun havde været en Etage høje, fik hver tilbygget endnu en Etage, saaledes at nu hele Bygningen var 2 Etager høj; yderligere blev der tilbygget en to Etagers Vinkelfløj til den sydligste Del af Bygningen. Denne nye Fløj, der fra den gamle Bygning strakte sig hen mod Kontorbygningen, var 108 Alen lang, 19 Alen bred og 22 Alen høj. Denne Udvidelse fandt Sted paa General-Toldkammer og Commerce-Collegiets Foranstaltning, og at der var gaaet grundige Overvejelser forud, kan ses af, at Collegiet allerede den 12. Januar 1832 havde fremsendt til Toldinspektionen et af Hofbygmester Hornbech udarbejdet Forslag med Tegning til Toldkammerbygningens Udvidelse, »for at erholde en

større og saavel for Contoir og Opsyns Personalet som for de Klarerende beqvemmere Plads i Toldbygningen«. Saa længe stod Overvejelserne paa, at der gik mere end et Aar, før de foreslaaede Udvidelser fandt Sted. Ved denne Lejlighed blev der i Gavlen ud mod nordre Toldbodplads opsat et Ur og derover Frederik den 6tes Navnetræk; Gavlen med Ur fik derved det Udseende, som Adskillige endnu vil kunne erindre, idet det først forsvandt, da Frilageret blev bygget, og

Toldkammerbygningen 1840.
Efter et gammelt Stik.

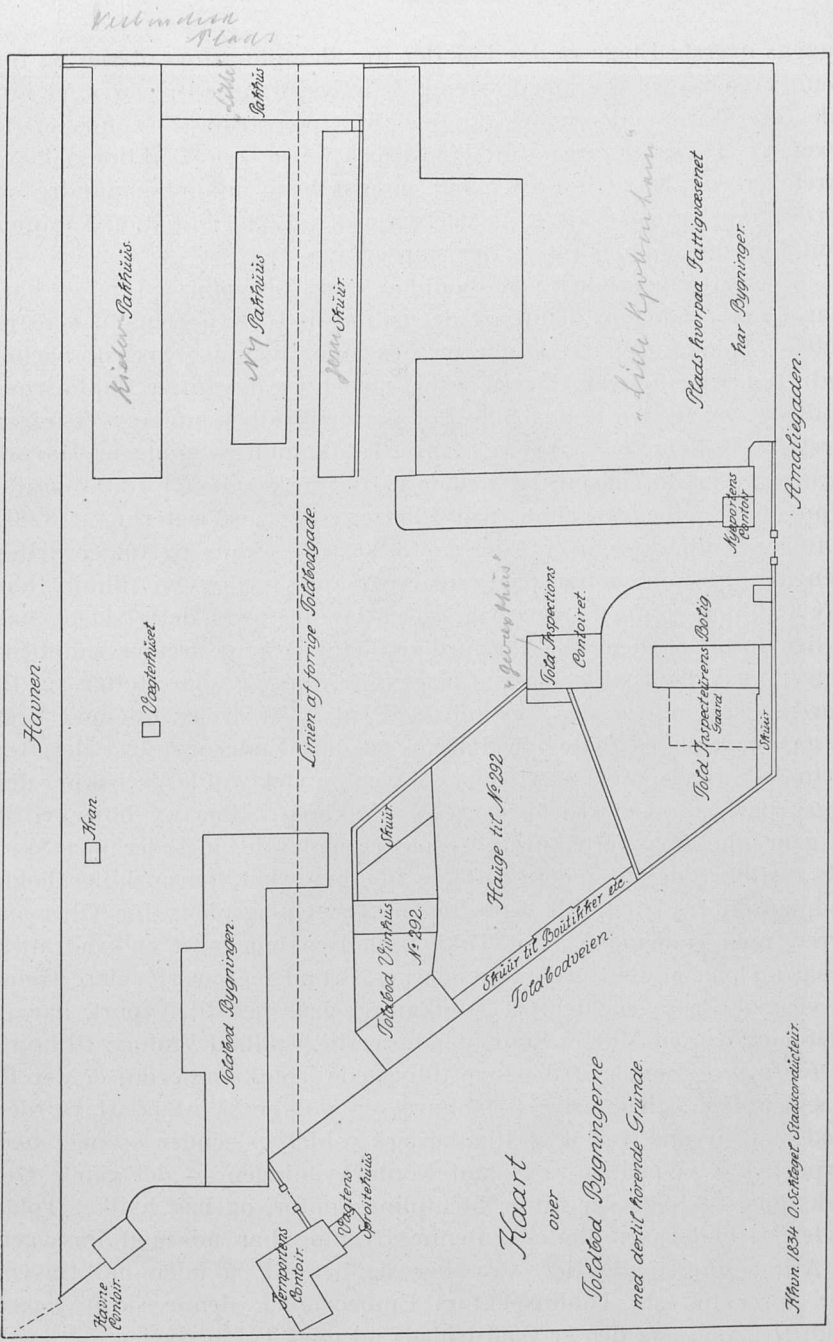
fra 1833 stammer altsaa ogsaa Betegnelsen »under Uret« for Opgangen til Havnekontoret.

Det i 1779 byggede gamle Jernskur blev samme Aar afdelt i forskellige Afdelinger ved Hjælp af Bræder, og »Svensk Slæbesteds Bygning«, hvor der hidtil havde været Havnekontor (dette blev flyttet til Toldkammerbygningen), blev indrettet til Pakhus for det »med Damp- og Postskibene ankomne udenlandske Gods« samt til Kontor for de Toldbetjente, der havde Tjeneste ved »Svensk Slæbested« og ved Bommen. Endelig blev der i Kieler Pakhus indrettet et Kontor for Pakhusforvalterens Fuldmægtig, — antageligt det samme Lokale som endnu anvendes i samme Øjemed.

Vandring gennem Toldboden.

Vi er nu naaet frem til Tiden omkring 1840, fra hvilket Tidspunkt man kan regne, den Periode begynder, hvor Handel og Skibsfart for Alvor tager Fart i — Aar efter Aar — stedse stigende Grad, — et Forhold, som endnu stedse vedvarer. Men før vi gaar videre med Toldbodens Udviklingshistorie, vil vi for Oversigtens Skyld atter foretage en Vandring gennem hele Toldbodens Territorium, idet vi betragter den vedføjede Kortskitse over »Toldboden 1834«, hvor alle hidtil omtalte Forandringer alt var foretagne.

Vi begynder vor Tur fra Hjørnet af Amaliegade og Toldbodvejen og har da paa højre Haand først Muren, der omgiver Embedsboligens Have, derefter kommer vi forbi de tarvelige Træskure, hvorfra der er Udsalg af Drikkevarer og Skibsfornødenheder og bag hvilke Toldbod-Vinhus' Have er beliggende; forbi Vinhuset og Muren, der herfra og hen til Jernporten værner om Toldbodpladsen, naar vi hen til Toldbodens Indgang. Her har vi til venstre den i 1826 opførte Vagtbygning for Jernportsopsynet, hvortil støder en lille firkantet Tilbygning — udenfor Porten —, hvori Militærvagten's Sprøjter opbevares. Til venstre ser vi endvidere de to andre Vagtbygninger nord for Portvægten, medens vi til højre straks indenfor Porten har den tidligere omtalte Krog, hvor den borgerlige Artillerist N. L. Lund og senere hans Enke havde deres Udskækningsbod, som dog nu efter Enkens Død er forsvunden. Vi kommer nu til Toldkammerbygningen, der nu overalt har en Højde af to Etager og yderligere har faaet tilbygget en ny Fløj; her i Bygningen er der i Stueetagen Kontor for de to Havnekontrolører, som har Opsyn med »den saakaldte nordre Toldbodplads«, det vil sige med svensk Slæbested, Bommen og Reden, endvidere findes her Toldbodens Havnekontor, inden- og udenlandske Toldkontor, der maa dele et Lokale, Kreditoplagskontoret, Stemplingskontoret for indenlandske stempelpligtige Varer, Pakhuskontoret, et Mæglerkontor og et Lokale for Fyrbøderen. Vi er nu naaet til den sydlige Fløj med dens nye Tilbygning; her findes de to Vejerbøder, »en, hvori alle grove og den anden, hvori alle fine Varer til Klarering efterses og vejes, forsaavidt de er oplagte i Toldbodens Pakhuse«. Ved Vejerbøderne er der Lokaler for den paa Toldbodpladsen jourhavende Toldinspektør, for de 4 Havnekontrolører, der har Opsynet med baade de paa søndre Toldbodplads liggende Skibes Lossen og Laden, som ogsaa med Vejerbøderne; endelig er der Lokaler for de »sidstnævnte Kontrolører givne 2de Assistenten« (saakaldte Kontrolør-Assistenten) samt for de faste Arbejdsmænds Regnskabsfører. I Byg-

Kjøbmands Plads

Havnen

Kjøbmands Plads

Kjøbmands Plads

Toldbod Bygningen

Linen og tidligere Toldbodgade

Toldbod Værkhus
No. 292

Kværgården

Kværgården

Told Apotekens
Kontorret

Kjøbmands Plads
Toldboden

Told Toldboden
Portig

Kværgården

Plads hvorpaa
Toldbodenet
har Bygninger

Amatীগaden

Kaart
over

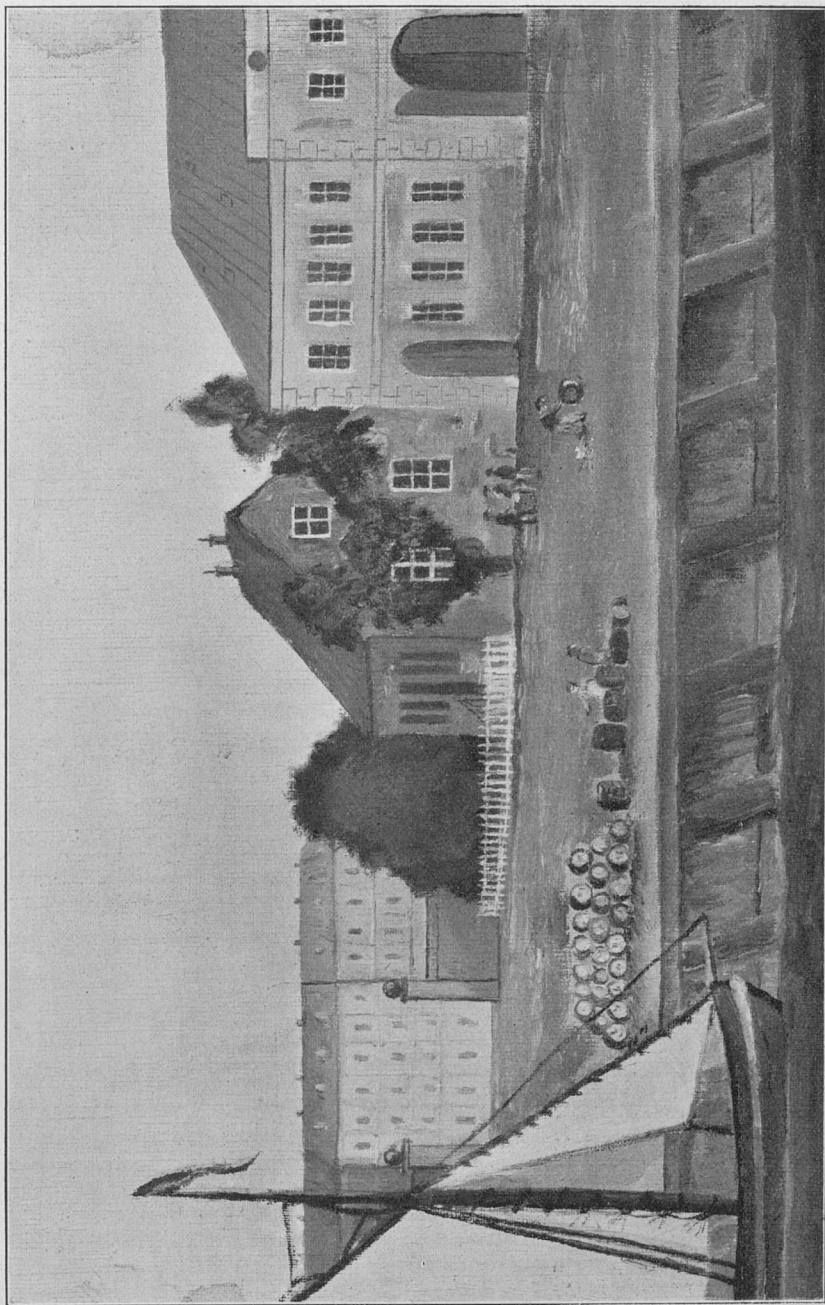
Toldbod Bygningerne
med dertil hørende Grunde

Akton 1834 O. S. Kjøbmands Plads

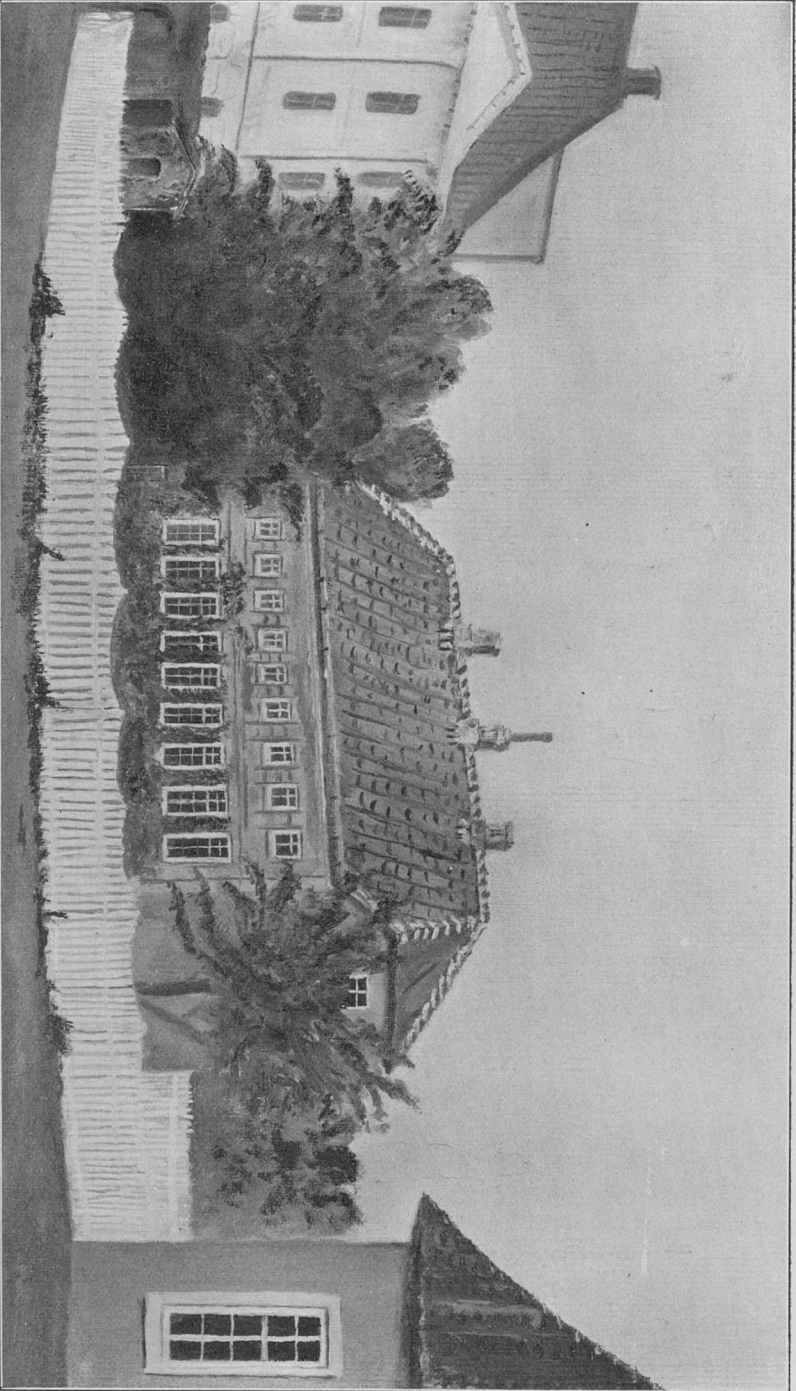
Plantegning 1834.

ningens øverste Etage er der Lokaler for Stemplingsforvalteren og for Stempleren ved de fremmede stempelpligtige Manufakturvarer, et Lokale for Skibsmaaleren, et Lokale til Opbevaring af konfiskerede Varer, en Forsamlingssal for Toldinspektionen, en Auktionssal, et Varelager for det med Posten og Dampskibene ankomne mindre og værdifulde Transit- og Oplæggelsesgods, et Specifikationskammer samt Revisionslokaler og et Revisionsarkiv.

Vi er atter paa nordre Todbodplads ved Toldkamrets Gavl og har, naar vi gaar udenom denne og drejer ind af Gitterporten, til venstre mellem Toldkamret og Bombroen den lille Bygning (Svensk Slæbested), hvor der før var Havnekontor, men hvor der nu er Pakhusrum mod Syd, og til den anden Side Lokale for Toldbetjentene. Vi følger derefter »Rullebroen« (af Træ) langs Toldkammerbygningens Havnefaçade og ser da til venstre, nede ved Bolværket, den i 1831 opsatte Kran, og det længere inde paa Pladsen opførte Vægterhus (1828); vi følger Rullebroen over Pladsen til Kieler Pakhus og følger dettes Længdemur, som vi har paa venstre Haand, medens vi tilhøjre har »Ny Pakhus«, opført 1806; naar vi er komne forbi dette sidste, har vi lige foran os den lille Pakhusbygning, der vinkelret er sammenbygget med den sydlige Del af Kieler Pakhus og som støtter sig til Muren, der omgiver den vestindiske Plads. Vi drejer nu mod Vest og gaar langs med dette lille Pakhus til dets Ende og følger derefter vestindisk Plads Mur til vi naar Gavlen af det gamle Jernskur, der ligger parallelt med »Kieler« og »Ny Pakhus«. Paa ny bøjer vi af og gaar nu langs Jernskurets østlige Længdeside, idet der paa Skurets vestlige Side og mellem dette og Plankeværket, der adskiller Todbodpladsen fra »det lille København«, er Oplagsplads for Olier og Syrer, men vi bemærker, at Todbodpladsen har taget et kvadratisk Areal ud paa Midten af Fattigbodernes Grund. Gaar vi videre frem, til vi naar Passagen, der fra Toldkamret gaar ned til Nyport, har vi ligefor os bag en Mur et Skur, der hører til Todbod-Vinhus; til højre derfor og for Enden af den nye tilbyggede Toldkammerfløj er der to »Læsehuller«, til venstre for Skuret er Todbod-Vinhus' Have, der mod Vest er omgivet af et Plankeværk. Idet vi vender os ned mod Nyport, har vi paa højre Haand Kontorbygningen — det gamle Gevæksthus —, hvor der nu er Stemplingskontor, og bag hvilket Todbodens Hundegaard findes. Denne Bygning har ud mod Passagen et Afspærringsstakit, der strækker sig hen til og uden om Haven, der hører til 1ste Toldinspektørs Embedsbolig; denne sidste ligger midt i Haven, bag den er Gaardsplads ud mod Todbodvejen, og langs Muren ud til Amaliegade er der et langt Skur til Udenomsbekvemmeligheder for Bygningen. I Haven er der paa det Sted, hvor den tid-

Til højre Vinkelfløjen af Toldkammerbygningen, til venstre i Baggrunden Nyport mod Amaliegade.
Efter Maleri i Toldmusæet.

Overtoldinspektørens Embedsholig.
Efter Maleri i Toldmuseet.

ligere Portopsynsbygning laa, nu opført et Lysthus, og overfor dette, paa den anden Side af Passagen, ligger den i 1828 byggede Nyports Toldvagbygning.

Toldbod Vinhus igen.

De Træboder for Skibsfor nødenheder m. v., som vi saa paa Toldbodvejen mellem Toldinspektørens Have og Toldbod-Vinhus, var opførte paa Vinhusets Grund, idet de stod paa en fra dettes Have afgivet Jordstrimmel langs Gaden, og som Følge heraf opkrævede Toldbod-Vinhusets Forpagter ogsaa Lejeafgiften af disse Grunde. En Pryd for Gaden og Toldboden kunde disse grimme Træskure langt fra kaldes, og Toldinspektionen søgte da ogsaa ved flere Lejligheder at blive dem kvit, uden at det dog lykkedes. Da den tidligere omtalte Forpagter v. Passows Lejemaal i 1817 udløb, indstillede Toldinspektionen, af en eller anden ukendt Grund, til Collegiet, at Lejemaalet overgik til en anden Forpagter, og paa pegede samtidig Betimeligheden af at faa de tarvelige Træboder fjernede. Collegiets Svar herpaa foreligger i en Skrivelse af 29. Juni 1816, der siger, at det trods Hofdestillatør v. Passows Ansøgning om fremdeles at maatte beholde Forpagtningen af Toldbod Vinhus og de paa dettes Grund opførte Butiker, maa findes rigtigst, at han opsiges til Fraflytning til Maj »Flottedag« 1817, og at Vinhuset m. v. sættes til ny Bortforpagtning paa 5 Aar, fra bemeldte Flyttedag at regne, hvorefter det højeste Auktionsbud indsendes til Approbation. Hvad den anden Sag angik, da skulde Inspektionen efter Overlæg med Kommandanten sørge for, at de Butiker eller Huse, som fandtes indenfor Jernporten, kunde blive bortførte inden Aaret 1816's Udgang. Der var saaledes aldeles ikke Tale om at bortfjerne de paa Toldbodvejen liggende Skure; hvorledes det gik de paa Toldboden liggende Boder er allerede fortalt. Resultatet af Bortauktioneringen af Forpagtningen blev, at en Niels Nielsen blev den højstbydende, og hans Forpagtningskontrakt blev derefter udfærdiget og underskrevet i Oktober Maaned 1816. Han skulde efter denne svare en Lejeafgift af 1625 Rdlr. aarlig i 5 Aar, foruden Skatter og forefaldende Reparationsomkostninger paa Bygningen, og for dette Beløb var han altsaa Lejer baade af Toldbod Vinhus og af de herunder hørende Butiker; han havde iøvrigt paa samme Tid, af det kongelige Rentekammer, faaet Brokkens-Bod i Forpagtning for en aarlig Lejeafgift af 742 Rdlr. Lejeafgiften for Toldbod-Vinhus indgik i Depositokassen og benyttedes til at bestride Toldbodens Vægteres og Fyrbøderes Lønninger, Toldbodens Hundes Underhold samt flere Smaaudgifter, for hvilke der aflagdes aarligt Regnskab.

Uagtet den nye Forpagter først skulde tiltræde sit Lejemaal fra Maj Flyttedag 1817, indsendte han dog allerede i Januar Maaned en Skrivelse til Collegiet, hvori han forlanger dettes Medvirken til, at de, der maatte ansøge det kongelige danske Cancelli om Tilladelse til paa Toldbodpladsen eller Toldbodvejen at anlægge Butiker til Udsalg af Drikkevarer eller andre Fornødenheder, maa blive nægtet saadan Tilladelse, »da det ellers formedelst slige Indbegreb i hans Næring ikke vil blive ham muligt at svare den betydelige Leje m. v., han ved Contracten har paataget sig. Collegiet fandt, at hans Besværing var berettiget og udtalte sin Frygt for, at han af den Grund skulde nægte at opfylde sin Kontrakt, hvorfor det anmodede Toldinspektionen om at udtale sig om Sagen, ligesom det ogsaa havde henvendt sig til Cancelliet med Anmodning om, ikke at give slige Tilladelser. Da Collegiet imidlertid fra Toldinspektionen havde erfaret de nærmere Forhold og blandt andet var gjort opmærksom paa det tidligere omtalte kgl. Reskript af 12. August 1813, fik Piben en anden Lyd, og ved en Skrivelse af 24. April 1817 fik N. Nielsen Meddelelse om, at der nu vel er sørget for, at ingen i Fremtiden vilde faa Tilladelse til at opslaa Butik paa Toldboden, men at de, der alt fandtes dér, skal forblive der til deres dødelige Afgang, og at Forpagteren jo iøvrigt kendte hele dette Forhold, da han indgik sin Kontrakt. Ogsaa i en anden Vinhus-Sag maatte Collegiet paa dette Tidspunkt tage Affære. Politiet havde nemlig opdaget, at Trappen foran Toldbod-Vinhusets Indgangsdør strakte sig for langt ud paa Fortovet, og derfor forlangt den rykket tilbage; i den Anledning henvendte Forpagteren sig til Toldinspektionen, denne til Collegiet, Collegiet til Cancelliet, hvorefter Collegiet i November 1817 kunde meddele Inspektionen til videre Underretning for Forpagteren, at Cancelliet havde givet Politidirektøren Ordre til, »indtil videre« at standse med Eksekutionen af de Bestemmelser, han havde givet angaaende Trappens Indrykning, »hvorefter denne Sag saaledes for Tiden kan anses afgjort«.

I 1839 blev det bestemt, at Lejemaal for Vinhuset fremtidigt kun maatte forlænges paa Betingelse af, at Lejeren skulde være pligtig til at fratræde med en Maanedes Varsel. Paa denne Tid var der i Skurene 6 Butiker, som alle var meget forfaldne, den ene endog i saa høj en Grad, at den end ikke kunde udlejes, men da disse gamle Boder sikkert har været en god Indtægtskilde for Forpagteren, blev de alligevel staaende; endnu saa sent som i 1846 klages der over, at de skamskænder Toldbodvejen og at de giver de Rejsende, som fra Toldboden begiver sig til Byen, et daarligt Første-Indtryk. Paa denne Tid strakte Boderne sig over en Gadelængde af 46 Alen, medens Vinhusets Facade kun indtog en Længde af 29 Alen, hertil kom 25 Alen Have langs

Toldbodvejen, hvorefter Haven strakte sig bag om de gamle Boder op til Toldinspektørens Have og ud til Toldbodpladsen, fra hvilken den var adskilt dels ved Mur, dels ved Plankeværk. Havens hele Dybde var 68 Alen, og den stødte med sin sydvestlige Ende op til Toldinspektionskontoret, medens den mod Nordøst stødte op til Toldbodens Hundegaard.

Toldbodens Vagthunde.

Dette nære Naboskab til Toldbodens Hunde gav i 1837 Anledning til en sørgelig Tragedie, som i Toldinspektionens Indberetning til General-Toldkamret refereres saaledes: »Igaar Morges (2. Februar 1837) omtrent Kl. 5½ tildrog sig den Ulykke, at 2de af Toldvæsenets Hunde ere, uden at Toldbodvægterne betids nok have bemærket det, gjennem en liden Klap, der befindes paa Plankeværket mellem Toldbodpladsen og Toldbod-Vinhusets Gaard, trængte ind i denne, hvor de have angrebet og ihjelbidt en Tjenestepige, inden Vægterne, ved at løbe udenom Toldkammerbygningen og igjennem Toldbod-Vinhuset fra Gaden af, kunde komme hende til Redning«. — Samme Dag sendte Københavns Politidirektør, Bræstrup, en Skrivelse til Toldinspektionen af følgende Indhold: »I Anledning af Undersøgelsen angaaende det Fruentimmer, som igaar Morges er blevet ihjelbidt af Hundene paa Toldbodpladsen, har jeg belagt Vægterne ved Toldboden Jacob Caspersen og Peter Tryde med Arrest; hvorom jeg ikke skulde undlade tjenstligst at meddele Underretning. Idet jeg herved gjentager den Anmodning, jeg igaar lod foreløbigen mundtlig overbringe, om at Toldbodens Hunde, indtil nærmere Besked herfra, aldeles ikke udlukkes, men saavel Nat som Dag holdes sikkert indespærrede, skulde jeg tillige tjenstligst anmode om, at indtil videre ingen Forandring foretages med Hegnet mellem Toldbodpladsen og Toldbodviinhuset og andre tilstødende Steder m. m., da en Undersøgelse af samme muligen under Sagen kunde blive nødvendig«.

Da Toldboden saaledes var berøvet baade sine Vægtre og sine Hunde, forlangte Toldinspektionen »af Hensyn til dens Ansvarlighed saavel for de flere Kongelige Kasser, som de betydelige Varebeholdninger, der befinde sig i de paa Toldbodpladsen værende Localer«, at der fra »Stadens Gouvernement« skulde afgives 2de Skildvagter til at holde Vagt, den ene ved Toldkammerbygningens vestlige Ende, den anden ved Toldbodens Pakhuse, til fornøden Assistance for det øvrige af Toldvæsenet foranstaltede Vagthold. Skildvagterne skulde tiltræde Kl. 9 Aften og afløses om Morgenen ved Reveillen. Foruden disse to Sol-

dater, som straks efter Anmodningen derom blev afgivne, blev der antaget 2 paalidelige Mænd til at assistere den tredje, virkelige Vægter, som havde haft fri, da Ulykken skete. Yderligere fik de Toldbetjente, der havde Nattevagt i Jernporten, Ordre til flittigt at inspicere Vagterne paa Toldbodpladsen.

Som naturligt var blev ogsaa Collegiet meget ilde berørt af denne sørgelige Ulykke, og det forespurgte allerede Dagen efter — den 4de Februar —, om ikke Toldbodpladsen kunde bevogtes af »Hunde af en mindre farlig Natur end de nærværende«; men derpaa svarede Toldinspektionen, at Hundene aldeles ikke var af nogen farlig Natur, tvært-

Toldbod Vagthund.

imod, de var af en godmodig Race, men »deres Glubskhed og Vildskab er snarere en naturlig Følge af den Opdragelse og Omgangsmaade, som anvendes paa disse og alle til samme Brug som de bestemte Hunde«, idet de nemlig holdes indespærrede om Dagen, og ikke se eller lære at kende andre Mennesker end deres Vogtere. Hunde vil Toldinspektionen under ingen Omstændigheder undvære, men »Hegnene om Toldboden ere i en ikke aldeles paalidelig Tilstand«, saaledes, for Eksempel, »det mellem Toldbodpladsen og Fattigboderne værende, der en Nat i 1835 for største Delen faldt ned, men til Lykke paa en Tid, da ingen Mennesker var oppe«. — Trods Inspektionens Omhu for Hundene gik det dog disse galt. Den 14. Februar meddelte nemlig Politidirektøren, at han havde »anmodet Professor Viborg (Forstanderen for Veterinærskolen) om at besørge saa mange af de paa Toldbodpladsen værende Hunde dræbte, som han med Hensyn til det ved dem forvoldte Ulykkestilfælde maatte ansee fornødent«. Dette var i Grunden en ret mærkelig Foranstaltning, da det dog kun

var de to af Hundene, der havde optraadt som Mordere; men det blev derved, — de fleste af Hundene blev dræbte. Samme Dag blev de to Vægttere satte paa fri Fod, og tiltraadte atter deres Tjeneste paa Toldboden; Skildvagterne, for hvilke der betaltes 2 Mark pr. Mand for hver Nat, blev dog ikke derfor inddragne, men da Kommandanten for København kort efter forlangte en endnu større Betaling for dette militære Vagthold, fandt Toldinspektionen dog, at denne Art Vagter blev for bekostelige for Toldkassen, og den henstillede derfor til Collegiets Overvejelse, at Vagten paa Toldbodpladsen atter blev besørget af Vægttere med Hunde som hidtil. Collegiet var dog meget betænkelig derved og spurgte, om Sagen ikke kunde ordnes paa den Maade, at Vægterne, der burde være forsynede med Vaaben og »Blindlygte«, havde en eller to Bulbidere lænkede ved deres Bælte, og at Opsporingen af uvedkommende Personer paa Pladsen overlodes til en mindre Slags Støverhunde, som ikke var livsfarlige; naar disse da gjorde Larm, og Vægteren, gjort opmærksom herved, ved sin Blindlygte havde forvissat sig om nogen Uvedkommendes Tilstedeværelse, kunde han altid, naar denne ikke vilde give sig tilkende, eller han havde Formodning om Forsøg paa Indbrud og deslige, løslade de større Hunde, thi — »Saadan bruges i England«. — Collegiets Forslag blev tildels taget tilfølgende: af de tre Vægttere havde fremtidig hver Nat de to Vagt, hver ledsaget af en stor Hund i Lænke, medens 4 mindre, løsgaaende Hunde fore frit omkring paa Pladsen. Paa Collegiets Forespørgsel, om ogsaa de tre Vægttere var tilstrækkelig »rigoreuse«, svarede Toldinspektionen, at de var »redelige Personer som ingensinde, naar undtages nogle Foustager der henlaa her tomme, i 1833 bleve borttagne fra Bolværket ved det store Pakhus, ved Forsømmelse eller ved Mangel af Aarvaagenhed havde foranlediget no gensomhelst Tyveri eller Indbrud paa Pladsen i den Tid Bevogtningen havde været dem anbetroet«, — iøvrigt var de i Alder fra 56 til 69 Aar. Mod de to Vægttere, der havde haft Vagt den omtalte Ulykkesnat, blev der anlagt Justitssag, men det ses dog ikke, at de er blevne straffede. Derimod havde Ulykken en anden og betydningsfuld Virkning, idet den foranledigede Fremkomsten af en Plakat af 6. September 1837, der paabød, at alle Pladshunde skulde anmeldes for Politiet, og at der med disse skulde føres et stadigt Tilsyn af Veterinærskolens Forstander, Professor Viborg; og dette Tilsyn var først og fremmest Toldbodens Hunde underkastede. I 1852 fandtes der paa Toldboden kun 6 Hunde, og dette Aar forlangte Politiet, at der til disse skulde løses anordnet Hundetegn. — Omkring Aar 1890 blev en af Toldbodens Opsynsmænd bidt af en af de store Hunde, og denne maatte — efter hvad der fortælles — lide en frygtelig, men retfærdig Straf

for sit voldelige Overfald, idet den blev »hængt ved sin Hals, indtil den var død«; som Galge fungerede den store Kran, der stod, hvor nu den elektriske Kran findes. I 1905 blev alle de store Hunde afskaffede og bortsolgte af Opsynsmændene*), men der holdes endnu stedse Rottehunde (og Katte) paa Toldboden, og til disses Underhold er der hvert Aar opført et lille Beløb paa Budgettet.

Medens de oven omtalte Hunde kunde kaldes »statsansatte« saa var der senere en lille Hund, som i langt højere Grad end nogen af de glubske Vagthunde blev Toldvæsenets Kælebarn, i hvert Tilfælde Rorsbetjentenes, og det var »Peter«, — som dog ikke havde faaet nogen officiel Tilkendegivelse af, at han hørte til Etaten, og dog opnaede han i sin Tid at »komme i Bladene«; han har været omtalt i Aviser og i »Tidsskrift for Toldvæsen«, hvor hans Historie blev fortalt saaledes: Det var i Efteraaret 1895, at den vagthavende Toldassistent ved Toldvagt Nr. 5 i Frihavnen hørte en ynkelig Hulen, og ved at se efter opdagede Hunden, der da kun var en stor Hvalp, pjaskende i Vandet. Hunden blev trukket op og kom ind i det varme Vagtlokale; den blev plejet, og der blev kælet for den; den blev døbt »Peter«, og fra den Dag betragtede den sig som hørende til Etaten. Hvorfra den kom, vil altid forblive skjult, men det er jo ogsaa ret ligegyldigt; et fremmed Element mere eller mindre spiller ingen Rolle i vor Etat, og »Peter« hører ikke til de daarligste; han passer trolig sin Dont, den Tjeneste, han selv har paataget sig, og som nærmest bestaar i at holde Vagt sammen med Rorsbetjentene, — for det er det mærkelige ved ham, at han kun holder sig til disse, Assistenterne f. Eks. bryder han sig ikke det mindste om, de kunne knap faa Lov at klappe ham. Ved Nattetider traver »Peter« fra Post til Post paa Toldboden og i Frihavnen og inspicerer sine Venner, lader sig konversere lidt hvert Sted, for saa at trave videre til næste Post; ser han paa en Vagtpost kun Assistenten, gaar han straks igen. »Peter« bærer ikke det lovbefaalede Hundetegn, og det er da ogsaa adskillige Gange hændt, at han af tjenstvillige Politibetjente er bragt paa Politivagten; men naar Overbetjenten saae Hunden, blev den straks dimitteret: det er jo bare »Peter«! Det var dog i hans yngre Dage, at sligt skete; da kunde medfødte erotiske Tilbøjeligheder til Tider bringe ham udenfor hans egentlige Domæne, Toldboden og Frihavnen. Nu er han gammel og mere adstadig, nu holder han sig paa sine Enemærker; forresten bærer han som Tegn paa sin Værdighed en Toldplombe i sit Halsbaand. Det lakker vel mod Enden med »Peter«; 10—11 Aar

*) Saavidt jeg har kunnet faa oplyst, var Toldbodens store Vagthunde oprindeligt de saakaldte »Broholmere« eller »gule danske Hunde«, senere krydsede med St. Bernhardtsunde, og i de sidste Aar af ren og ublandet St. Bernhardtsrace.

er jo Kjødet's Alder og Støvets Aar for en Hundesjæl; men gaar han bort, vil han efterlade baade Sorg og Savn hos sine Venner, for alle holde de en Klat af »Peter« og alle have de et Fotografi af ham. Et Blad fortalte, at hans Fotografi blev solgt for at skaffe ham et Hundetegn; det er ikke sandt; det var Venskab, der bevirkede, at Fotografiet kom i hver Rørsbetjents Eje; de vilde have et Minde om »Peter«, naar han engang ikke er mere. — Saaledes lød Fortællingen om ham i 1905, og et Par Aar efter døde han, mødt af Dage og træt af Livet; han var i nogen Tid forsvundet, og der blev forgæves ledt efter ham, til han en skønne Dag fandtes død og stiv, liggende paa nordre Toldbodplads, under en gammel Presenning, og saa var »Peters« Saga ude.

Københavns Toldbods Personale o. 1840.

Der var ved Københavns Toldsted omkring 1840, som tjenstgørende under Toldinspektionen — der bestod af 3 Toldinspektører — kun 10 *Havnekontrolører* (egentlige Toldkontrolører i Modsætning til Portkontrolørerne), der var fordelte saaledes: Overopsynet ved Patrouillebaadene samt Eftersynet af Kreditoplagene varetoges af en Kontrolør (i 1838 Justitsraad Gottlieb); paa Toldboden var 6 Kontrolører tjenstgørende, 2 ved nordre og 2 ved søndre Toldbodplads samt 2 i Vejerboderne, hvilke sidste havde 2 Kontrolør-Assisterter til Assistance, endelig var der ved Nyhavns, Børsens og Kristianshavns Havnedistrikt hvert Sted 1 Kontrolør. Af Portkontrolører fandtes 14 faste og 1 surnummerær, fordelte saaledes: Ved Vesterport og Toldbodens Jernport 4, ved Nørreport og Nyport 4, ved Østerport og Amagerport hvert Sted 3 og ved Postgodsets Eftersyn 1; endelig Strandtoldforvalteren i Vedbæk og Dragøe (Vedbæk Toldforvaltning oprettet i 1812, i 1838 var her en Toldforvalter Scholten og i Dragør Toldforv. Meyer); da begge disse var indbefattede i Tallet af de 15 Portkontrolører, manglede der saaledes to, men disse manglende Poster blev besatte med dertil egnede Toldbetjente, ligesom ogsaa saadanne udvalgte Betjente, i Sygdomstilfælde o. lign., blev konstituerede som Portkontrolører. Saa var der 3 Maleværkskontrolører, der vekselvis fordelte Forretningerne mellem sig saaledes, at en varetog Overopsynet med Møllerne og de to andre havde Inkquisitionen i Brænderierne. Toldbetjentenes Antal var 104: Kontrolør-Assisterter i Vejerboderne paa Toldboden 2, konstituerede som Portkontrolører i Sygdomstilfælde 6, ved Patrouillebaadene 1 (foruden en, der ikke var fast ansat), paa Toldboden ialt 15, i Nyhavns, Børsens og Kristianshavns Distrikter, hvert Sted 10, ved Langebro og »Kykkenkurvene« 2, ved Vesterport

11, Nørreport 9, Østerport og Amagerport hvert Sted 5, paa Langelinie (Consignbetjentene) 2, ved Ryssenstens Bastion 2, ved Møllerne 10, i Stranddistriktet (senere Kalkbrænderiet) 2 og til Brænderiinkquisition 2. Endelig var der ved Toldstedet et lille Antal Rorskarle (senere Rorsbetjente). (Om Portene, Møllerne o. s. v. vil der blive fortalt i et senere Afsnit).

Nordre Toldbodplads.

Paa *nordre Toldbodplads* var der endnu ikke foretaget nogen videre Forandringer; vel var der nord for Trappen, der fandtes ved Siden af »svensk Slæbested«, anlagt et lille Stykke Bolværk, og derover anbragt et Slags Tømmer-Stakitværk, men iøvrigt laa den store Plads unyttet hen, og den var tilmed som oftest opfyldt med Tang og Uhumskheder. For Enden af Esplanaden laa endnu paa denne Plads den tidligere omtalte Udsigtshøj, hvorfra Københavnerne kunde nyde Synet af Sundet, men Tiden for denne Fornøjelse var dog stærkt begrænset; selv en lys Sommeraften blev Besøgende bortviste, naar de kom efter Tappenstreg, — Skildvagten, der stod ved den lille Jernport, hvorigennem der (om Dagen) var Adgang til Langelinie, jagede ubarmhæjertig de sene Besøgende bort. Rejsende, der kom med Dampskibene, maatte nu som tidligere lade sig ro i Land i Færgejoller, hvad der kostede 1 Mark pro persona, og egentlig kom de ikke »i Land«, Jollen lagde nemlig til ved en Flydebro, der var anbragt foran Trappen ved Slæbestedet, saa de Rejsende kunde let — efter Sørejsens Besværligheder — risikere et gratis Fodbad, før de satte Fødderne paa Landjorden. Det var Havnepolitiet, der forbød Dampskibe at gaa gennem Bommen og ind i Havnen, saalænge der var Ild under Fyrstedet, og først i 1843, og efter at der var ført mangfoldige Klager over dette Forhold, blev denne drastiske Fordring opgivet. — I 1842 skriver I. L. Heiberg om »Toldboden«:

». . . . Det som vel Mængdens Blik
 først sig mærker: den Bro, Skibene *holdes fra*,
 hvergang *Eskildsens* Baad tvinger en Passageer
 til et »Gid jeg var Hest« skinsyg at ønske sig.
 Ei besynger han (Digteren) her Plagen med Pas-Control,
 ei tilreisende Møes Gysen for Tolderen«.

Efter 1840. Havnedistrikterne.

Den *Toldlov*, der fra Nytaar 1839 traadte i Kraft, gav Stødet til en betydelig Udvikling af Handel og Skibsfart i hele det danske Monarki; men den store Hovedstad høstede selvfølgelig den største Fordel. Et yderligere Opsving fik Københavns Handel ved Øresundstoldens Nedsættelse, og dette Opsving fremmedes end yderligere ved Forordningen af 14. April 1842 »om adskillige Lettelser for Handelen«, der nedsatte Lastepengene for Farten mellem Københavns og Landets andre Toldsteder til det halve, udvidede Fritagelserne for Transittold til Kreditoplagene og nedsatte Tolden paa en Del Varer, deriblandt Raasukker, med en Fjerdedel. Dampskibsfarten tog stærkt til, hvilket navnlig skyldtes Grosserer Prior, som anskaffede flere Dampskibe og etablerede en regelmæssig Indenrigsfart mellem København, Jylland og Øerne, og som ved denne store Rederi-Virksomhed lagde Grunden til det senere dannede »Det forenede Dampskibs-Selskab«. Men ogsaa Handelen paa Udlandet gik stærkt frem, og da senere tillige de forskellige Jernbanelinier kom til, maatte dette nødvendigvis bidrage til, at København fik en stadig mere livlig Handel. Under den stigende Dampskibstrafik kunde disse Skibe ikke vedblivende holdes udenfor Bommen og Havnen, og derfor maatte Bestemmelsen herom ophæves, hvilket skete ved Plakat af 3. April 1843, der tillod Dampskibe at indpassere af Bomløbet til bestemte Lossesteder, med Ild under Kedlerne; men dette bevirkede igen, at der maatte foretages betydelige Bolværksudvidelser, bl. a. ved St. Anna Plads, hvor Kvæsthusbroen blev anlagt i Aarene 1848—50, og hvor derefter en nødvendig Uddybning af Havnen fandt Sted. (Senere blev Kvæsthusbroen udvidet i 1877 og i 1905). Henved 20 Aar senere foretoges der yderligere Udvidelser i den gamle Havn, idet Kristian den Fjerdes »Revier«, der senere kaldtes Holmens Kanal, og som fra Børsgraven gik bag om Holmens Kirke og op til det tidligere kongelige Teater, blev tilkastet i 1864, og derefter anlagt som Gade, der bibeholdt Navnet, Holmens Kanal. Dette udvidede vel ikke direkte Havnen, men derved var dog det første Skridt gjort til den Bebyggelse af Gammelholm, som bragte Byen en stor Bolværksudvidelse. I 1866 blev dernæst Kanalen bag Børsen tilkastet, og paa denne Plads opstod den nuværende Slotsholmsgade, der fuldførtes i 1869; derpaa kom Turen til Kristian den Fjerdes gamle Tøjhushavn, som endnu under Krigen i 1864 var bleven benyttet, men nu — i Aarene 1867—68 — blev fyldt op, hvorefter Kristiansgade anlagdes fra Slotsholmsgade langs Havnen, over det nye tilkastede Indløb til Tøjhushavnen og langs med den

kongelige Vedhave og Proviantgaarden, idet der her ved Opfyldninger opstod nye Pladser, foreløbig dog kun ved Frederiksholms Kanal og Langebro. Over Nyhavn, fra Holbergsgade til Toldbodgade blev der i Aarene 1874—75 bygget en Bro; denne er nu borttaget og en ny opført 1912—13. Da der stadig var Trang til Bolværksforøgelse, blev der syd for Langebro gennem en lang Aarrække foretaget Opfyldninger, saaledes at Havnen mere og mere udvidedes syd efter, og Kalleboderne fik Tid efter anden det Udseende, vi nu kender. Opfyldninger og Bolværksanlæg foretages jo iøvrigt stadigt dér, hvortil vel særlig det Forhold bidrager, at Godsbanegaarden nu ligger i Havnens umiddelbare Nærhed, og at Banesporene fører langs Havnen. De to Havnebroer over Frederiksholms Kanal og Broen mellem Børs-gade og Havnegade blev byggede i Aarene 1879—80, og findes begge endnu; derimod er forlængst den lille Bro med Banespor, der førte over den nu tilkastede »Tømmergrav«, syd for Ryssensten, forsvunden ved de store Omforandringer og Nyanlæg, der i de senere Aar er foretaget paa dette Sted.

Ved Lov af 15. April 1859 bestemtes, at de Flaaden tilhørende Etablissementer paa *Gammelholm* skulde overføres til Nyholm, og at Grunden med den hosliggende botaniske Have skulde overgives Byen til Bebyggelse. Den første Byggegrund paa det nye Gammelholm solgtes i 1861, og samtidig paabegyndtes Arealets Omdannelse og Gadernes Anlæg efter Professor, Etatsraad Meldahls Forslag og Tegninger; foreløbigt byggedes der dog kun ved Holmens Kanal og Niels Juels Gade, men fra 1865 tog Bebyggelsen mere Fart, og i 1877 var Terrainet tildels bebygget. — Ved Gammelholm forstodes den Gang hele den uregelmæssige Trekant, der laa mellem Havnen til Holmens Bro, herfra ad Holmens Kanal til Kongens Nytorv og Charlottenborg Side til Havnen; der var paa dette Terrain adskillige Vandarealer at opfylde: den ovenomtalte Holmens Kanal, — en Mastegrav, der laa hvor nu Havnegades vestlige Side, Herluf Trolles-, Holbergs- og Cort Adellers-gade er beliggende —, Banegraven, som laa langs hele nuværende Peder Skramsgade og som ved vinkelbøjede Knæk langs en Del af Heibergsgade strakte sig op bag det gamle kgl. Teater, hvor den løb sammen med Holmens Kanal, og endelig den gamle Dok (ikke at forveksle med Gamle Dok paa Kristianshavn), der laa omtrent paa nuværende Tordenskjoldsgades Plads, halvt op til Holbergsgade. Langs Charlottenborg Side, fra Holbergsgade og ned til Havneløbet, var der en Mur, der adskilte Holmen fra Gaden, og i denne Mur var der, omtrent ved Hjørnet af Havnegade, en Port ind til Holmen. For Enden af Nyhavns Kanal, dér hvor senere Bethel-Skibet fik Plads, var der tværs over Kanalen en »Sandkiste«, — et Oplag af Strandsand til

Byens Forbrug; tidligere kendte man jo ikke meget til bonede og ferniserede Gulve i almindelige, borgerlige Hjem, men Gulvene skulde være hvidskurede og bestrøede med Sand.

Efter 1840. Nordre Toldbod.

Paa Pladsen nord for Toldboden, hvor der dog var Udviklingsmuligheder for nye Bolværksanlæg, blev der paa den Tid endnu ikke foretaget noget i saa Henseende; Pladsen var jo Militærvæsenets og tilmed en Del af Befæstningen, saa den var urorlig — foreløbig. Et Skridt hen mod Omændring af dette urimelige Forhold blev dog gjort, da de to store Granitlandingstrapper, der endnu findes, i Aarene 1846—48 blev byggede, ligesom ogsaa Færgvæsenets Baade blev anvist Liggeplads her i en lille Baadehavn, nord for de nye Trapper, hvad der gav Anledning til, at Toldinspektionen stærkt paalagde Toldopsynet at have Opmærksomheden henvendt paa dette »Væsen« (Skr. af 30. August 1847). Nordre Toldbodplads strakte sig da ikke længere end til den daværende Indgang til Langelinie, der hvor Kongeporten nu er beliggende, — men trods denne korte Strækning befrygtedes dog Smuglingsforsøg her, uagtet man skulde tro, at Skildvagten ved Bommen med Lethed kunde overse denne Strækning. Jernports-Opsynet fik imidlertid i Juli 1848 strengt Paalæg om hyppigt at patrouillere der, da »denne Del af nordre Toldbodplads som ligger mellem Lodskontoret og Langelinie er saagodtsom ubevogtet«.

Under Krigen i 1848 maatte alle Danmarks »rigtige« Jenser jo afsted til Krigens Skueplads; men da en saa overordentlig og betydningsfuld Del af Fæstningen København, som Toldboden var, ikke kunde være uden militær Bevogtning, blev denne Vagtjeneste overdraget Studenterkorpset, eller — som dets finere Navn var — Kongens Livkorps, og det bevirkede, at alle Københavns unge Damer pludselig fik stærk Tilbøjelighed til at benytte Toldboden som Promenade. At det gik særdeles livligt til paa denne »Militær«-Vagt, er ikke underligt. Om Natten var »Runden« en meget ubehagelig Fremtoning for denne Vagt, da den jo ikke gerne skulde overrumple Vagten; men dette kunde dog ej heller let ske paa Toldboden, da Jernporten var aflaset, saa at »Runden« først maatte ringe paa en Klokke. Saa raabte Skildvagten »Vagt i Gevær!« og en Patrouille af Vagtmandskabet nærmede sig under krigerske Forsigtighedsregler den truede Port inde fra. Skildvagten fældede Gevær og anstillede sig fuldkommen uvidende om, hvem de natlige Fredsforstyrreere vel kunde være: »Holdt! Hvem dér?« — »Runde!« — »En Mand frem uden

Vaaben! Feltraab!« — »Per« eller »Povl!« — »Runden er rigtig, Hr. Vagtkommandør! Runde passér!« — Saa blev Porten aabnet, »Runden passerede, og Skildvagten lukkede Porten af igen — og saa gik Kommercen løs, for nu var man sikker for den Nat. (Johannes Helms: Soldaterliv). Paa samme Tid var Vagten i Kastellet tildelt Livjægerne, der altsaa maatte besætte Indgangen til Langelinie med en Skildvagt, dog kun om Dagen; om Natten var Adgangen til Langelinie, saavel fra Grønningen som fra den nordre Indgang ved Kastelsvejen, lukkede med laasede Jerngitterporte. Inde paa selve Langelinie var dog ogsaa anbragt en Livjæger-Vagt, »Pinneberg-Vagten«, baade Nat og Dag, og mangen Nat klinkede Livjægerne herfra med deres Punscheglas, gennem Gitteret, der adskilte Langelinie fra Toldboden, med Minervas Sønner, der havde Vagt inde paa Toldboden. Det er muligt, at disse frivillige Soldater just ikke har taget de for Toldbod-Vagten specielle Instruktions særligt alvorligt; i hvert Fald saa Overtoldinspektoratet sig i 1849 foranlediget til gennem Kommandantskabet at faa udstedt Befaling til Toldbodens Vagtmandskab, hvorefter det forbydes dette at tillade nogensomhelst Landsætning efter Tappenstreg af Personer og Rejsegods, undtagen fra Dampskibe, der havde gjort Lystfart til Skoven. — En Undtagelse herfra havde dog Toldinspektionen gjort allerede i 1847, hvor det blev tilladt Dampskibet »Iris«, naar dette ankom efter at Mørket var indtraadt, at lægge til ved den nordre Side af Bombroen, fra Toldboden ud til Bomløbet, for at landsætte Rejsende og Kreaturer. Iøvrigt var Tiden for Passagen af Bomløbet allerede fra 13. Marts 1841 bleven udvidet, idet Bommen fra dette Tidspunkt skulde aabnes daglig »1 Time efter at Klokkelydningen paa Holmen er ophørt«, medens Lukning af Bommen skete til følgende Tider: fra $\frac{22}{11}$ til $\frac{22}{1}$ Kl. 4 Efm., $\frac{22}{1}$ til $\frac{22}{2}$ Kl. 5, $\frac{22}{2}$ til $\frac{22}{4}$ Kl. 7, $\frac{22}{4}$ til $\frac{22}{5}$ Kl. 8, $\frac{22}{5}$ til $\frac{22}{7}$ Kl. 9, $\frac{22}{7}$ til $\frac{22}{8}$ Kl. 8, $\frac{22}{8}$ til $\frac{22}{9}$ Kl. 7, $\frac{22}{9}$ til $\frac{22}{10}$ Kl. 5 og $\frac{22}{10}$ til $\frac{22}{11}$ Kl. 4 $\frac{1}{2}$ Eftm. Udenfor denne Tid kunde kun i særlige Tilfælde og efter forud indhentet Tilladelse fra Toldinspektionen erhverves Tilladelse til Indpassage.

Efter 3 Aars Krigen kom Kravet om at faa nordre Toldbodplads ind under Københavns Havn igen frem, men mødte stærk Modstand hos Krigsministeriet, som endnu i November 1852 fastholdt, at da Toldboden dannede en af Fæstningens Hovedindgange, kunde der ikke gives Tilladelse til, at den nordre Toldbodplads blev henlagt fra Kommandantskabet til Havnevæsenet, og at Havnekaptajnens Ressort her var indskrænket til Toldbodtrappen og Toldbodbroen; dog kom der i 1856 en lille Udvidelse, idet der blev anlagt en ny Baadehavn, omtrent hvor denne nu findes. Som Følge af dette Anlæg fik Jernports-Assistenterne paany Ordre til flittigt at patrouillere der, baade

Dag og Nat, indtil Hegnet ved Baadehavnen mellem Esplanaden og Pladsen var sat i forsvarlig Stand. En anden Ordre fra samme Aar siger, »da den tidligere om Natten aflukkede Langelinie nu er aabnstaende, og ikke længere besat af militære Vagtposter, som forbød Landgang, samt da Toldbodvagten er saaledes reduceret, at der kun kan have 1 Mand i Gevær ved Jernporten, saa at Overgangen ved Baadekajen til Esplanaden over det demolerede Palisadeværk ikke vil kunne forbydes, skal Jernportens Assisterter flittig patrouillere og paase, at Ingen overskrider Batteri-Bastionen«. Det synes ret mærke-

Kongeporten,
til højre i Baggrunden »den lukkede Vej« til Frihavnen.

ligt, at Langelinie om Natten var fuldstændig ubevogtet, siden den dog nu — efter 1848 — var bleven aaben hele Døgnet; hverken Skildvagt eller Konsignbetjente havde Nattjeneste, medens begge disse Vagter var tilstede om Dagen, — og dog frygtede man baade ulovlig Landgang og Smugling! Det var forøvrigt først efter Langelinies Omdannelse, ved Frihavnsens Anlæg, at den Skildvagt, der var posteret ved Indgangen, blev inddraget.

Imidlertid blev der stadig ført Forhandlinger mellem Krigsministeriet og Havnevæsenet, og det endte da ogsaa med, at dette sidste i Begyndelsen af 1860erne fik nordre Toldbodplads overladt, hvorefter der blev taget fat paa Pladsens Regulering m. v. Det var dog først i Aarene 1867—69, at denne Regulering kunde betragtes som fuldendt.

Intil 1860 var saaledes Kristian den 4des gamle »Bom« Havnens nordligste Grænse. I 1870erne blev der foretaget en yderligere Udvidelse af Pladsen, idet der ved Opfyldninger og Anlæg af Bolværk blev dannet den Kajstrækning, hvor der nu er Anlægsplads for Dampskibene; dette Anlæg var færdigt i 1882, og siden da er alt uforandret paa nordre Toldbodplads, hvad Arealet angaar.

Toldbodvagten, der hidtil havde været »Officersvagt«, blev, efter at Havnevæsenet havde overtaget nordre Toldbodplads, reduceret til at være en Underofficersvagt; fra Midten af Juni 1861 var der til denne Vagt afgivet 1 Underofficer og 12 Mand, og denne Styrke skulde paa Forlangende yde Toldopsynet Assistance til Ordenens Overholdelse. Fra 1. Oktober 1869 blev der aabnet en Adgang for Fodgængere, som fra Esplanaden vilde ind paa nordre Toldbodplads, idet der, hvor nu Kongeporten findes, blev oprejst et midlertidigt Stakitværk med en Port og en Laage, men det var kun Laagen, der under almindelige Omstændigheder var aaben for Spadserende, — Porten blev kun ved særlige Lejligheder aabnet for Kørende. Snart efter blev der dog rejst et højt Jerngitter med en stor Gitterport, i hvis hule Portpiller der indrettedes Lokaler; — de ovenpaa Pillerne anbragte maledede Zinkstatuer af »Neptun« og »Merkur« skyldes Billedhuggeren Peters. I 1873 omtales denne Port første Gang som »Kongeporten«; som Færdselsport fik den iøvrigt først Betydning efter Frihavns Aabning.

Efter 1840. Søndre Toldbod.

Som Følge af den fra Tiden o. 1840 tiltagende Trafik blev der snart efter i høje Toner klaget over Mangel paa Pakhusrum paa søndre Toldbod; allerede i Januar 1841 androg Toldinspektionen om at faa opført nye Pakhuse, men Collegiet mente ikke, at Staten havde Penge dertil, og foreslog derfor, at man hjalp sig ved at leje nogle Rum i det vestindiske Pakhus. Det viste sig dog ugørligt, da der ikke fandtes ledige Rum der, og Inspektionen fremsatte derfor et Forslag om at opføre et Bindingsværks-Skur paa Pladsen mellem det gamle Jernskur og Fattigboderne, — dette og Jernskuret kunde da anvendes til Oplagsplads for sværere Tøndegods, Sukkerkister og deslige. Men da en derefter foretagen Undersøgelse viste, at det gamle Jernskur var saa brøstfældigt, at en gennemgribende Reparation vilde koste lige saa meget som at opføre et helt nyt, og da Pengene hertil overhovedet ikke fandtes, saa blev der ikke opført noget nyt Skur, og det gamle fik kun den allermest nødvendige Reparation; dog blev der i dette gamle Skur lavet en »Stillage-Indretning« af Tømmer, der gjorde det

muligt at oplægge Jern i 2 Højder. Den hele Bekostning androg kun 134 Rdlr. 32 Sk., og hermed maatte man lade sig nøje i nogle Aar, uagtet Klager over Pladsmangel stadig fremkom.

I 1845 ankedes der over, at den i 1831 opsatte Kran, der var beregnet til en Vægt af 4000 Pd., var saa spinkel i sin Konstruktion, at den ofte gik itu under Brugen; der blev derfor andraget om at faa en stor og kraftig Kran opsat paa Toldboden, samt tillige nogle mindre Kraner ved Læsehullerne og ved »svensk Slæbested«. Den store Kran ønskede man skulde have en Løfteevne paa 20,000 Pd., og den kunde da anbringes paa den Plads, hvor den gamle Kran stod, — der var ganske vist den Gène, at der i Havneløbet ud for Kranen var »en Stenplads, der siges at hidrøre fra en sunken Pram, ladet med Mursten eller Kampesten, men dette maatte vel kunne fjernes«. Samtidig foreslog Inspektionen, at der anskaffedes en transportabel Kran, som paa Skinnevej kunde føre Gods fra Kieler Pakhus til Vejerboderne. Om disse Forslag blev der skrevet frem og tilbage, indtil Collegiet endelig i Oktober 1846 meddelte, at det nu hos »Administrationen for Frederiksværk og Gods« havde bestilt 2 Kraner, en stor og fast og en paa Jernbaner langs Bolværket transportabel, — den sidste til en Vægt af indtil 6000 Pd. —, begge at levere som snarest; endvidere var det Hensigten at lade den i 1831 købte, men hidtil oplagrede Kran, efterse, eventuelt reparere og opsætte, samt at afstive den alt opsatte. Nu fik Toldinspektionen imidlertid Betænkeligheder med Hensyn til den transportable Kran, idet der frygtedes for, at Jorden langs Bolværket ikke skulde være fast nok til at bære en saadan Byrde, og den transportable Kran blev derfor afbestilt; til den nye, faste Kran blev der i September 1848 opført et nyt Fundament, derefter blev Kranen opstillet, og 17. Februar 1849 blev den højtidelig prøvet, — Prøven viste, at den tilfredsstillende tog en Vægt paa 7000 Pd. I 1847 blev der endelig bødet paa Pakhusmangelen, ved at der blev opført et aabent Vareskur midt paa Toldbodpladsen, dér hvor nu det »røde Skur« er beliggende; dette aabne Skur fik en Længde af $48\frac{1}{2}$ Alen med en Dybde af 15 Alen, og til denne Bygning blev anvist et Beløb af 2185 Rdlr. 89 Sk. Samtidigt blev der anvist 441 Rdlr. til Anskaffelse af 3 Jernstativer med Sejldugsbedækning til at anbringe over Slæbestederne udfor Kieler Pakhus. Ogsaa ved denne Lejlighed var det paa Tale at leje Rum i Vestindisk Pakhus, men Collegiet mente dog ikke, at der nu, naar et nyt Skur blev opført, var særlig Brug for mere Pakhusrum, da Toldvæsenet dog allerede nu (d. e. faa Aar forinden) havde Brugsret til Bolværkspladsen udfor dette Pakhus; dog havde Collegiet betinget, at der ikke blev disponeret over Vestindisk Pakhus for længere Aaremaal. Med Hensyn til de stadige Klager over

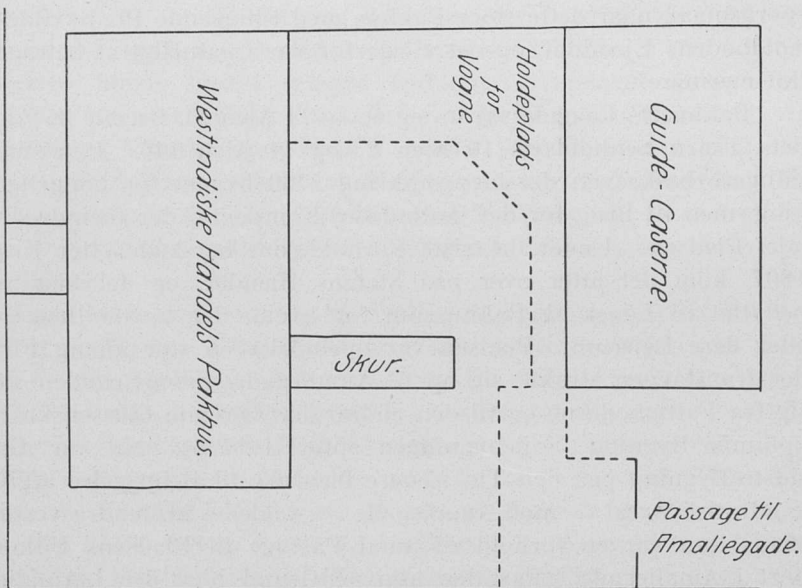
Pladsmangel udtalte Collegiet derhos, »at Placaten af 23. Februar 1815 til Toldforordningens § 58 iøvrigt ikke anvendes tilstrækkeligt ved den fornævnte (Københavns) Toldbod, og at de Handlende navnlig lade længere Tid end fornødent hengaae, inden de gjøre deres Kreditoplags-Angivelser paa Vin, der ingenlunde behøve at afvente hele det paagjældende Skibs Udlosnings Tilendebringelse, finder Commerce-Collegiets 1ste Section Anledning til at bemærke, idet tilføjes, at den Handlende, som ikke strax efterkommer Toldvæsenets Paamindelse i saa Henseende, maa tilskrive sig selv, at hans Varer henlægges under aaben Himmel.« — Da det nye Vareskur var færdigt, viste det sig, at der af det dertil anviste Beløb var sparet 127 Rdlr. 9 Sk. — som Opførelsen havde kostet mindre end efter Overslaget —, og dette Beløb blev saa anvendt til Anskaffelse af Sejldugs-Rullegardiner »til at conservere Varerne mod Regn i enkelte Dele af Skuret«. De tre Stativer med Sejldugsbeklædning blev ogsaa anskaffede, men kun det ene blev opsat, og det blev forsynet med Skifertag; de to andre blev derimod oplagrede, indtil der var indhøstet Erfaring om deres Anvendelighed.

Men Pladsmangel var og blev der paa Toldboden, trods det nye Skur, og stadig saa Toldinspektionen med begærlige Øjne paa *Vestindisk Pakhus og Plads*. Dette Areal var for den det forjættede Land, mod hvilket alle deres Ønsker og Forhaabninger higede; men stadig stod der en Mur mellem Forhaabningerne og Virkeliggørelsen, bogstaveligt ved den tykke Mur, der adskilte denne ønskede Plads fra Toldboden, figurligt i Collegiets Modstand; — men da Greve Sponneck, der hidtil havde været Kommitteret for Commerce-Collegiets 1ste Sektion, blev udnævnt til Finansminister, den 16. November 1848, ophævedes allerede 8 Dage efter — 24. Novbr. 1848 — General-Toldkammer og Commerce-Collegiet, hvis Embedsressort i det væsentlige herefter blev henlagt direkte under Finansministeren, i hvis Navn alle Ekspeditioner skulde udgaa. Toldvæsenet var jo Sponnecks Hjærtébarn, og han havde da ogsaa allerede tidligere udtalt, at dettes Administration var »een af Finansministerens allervigtigste Parties«. Nu viste det sig da ogsaa snart, at der var kommet en Mand til Roret, som havde den rette Forstaaelse af de herhen hørende Forhold, og Toldinspektionen var da heller ikke sen til paany at henpege paa Ønskeligheden af at faa Vestindisk Pakhus og Plads bragt ind under Toldbodens Omraade, medens det samtidig foreslog at flytte Pakhuskontoret fra Hovedbygningen ned i Tværbygningen (det lille Pakhus) ved Kieler Pakhus. Dette sidste Forslag syntes Finansministeren i Begyndelsen dog ikke ret om, da han frygtede Publikums Vrøvl over at skulle løbe fra Sted til Sted, »idet det sædvanlig er de i sig mindre

betydende og bebyrdende Formaliteter, hvortil der lægges mest Mærke«. Med Hensyn til Vestindisk Pakhus havde Finansministeren allerede den 23. December 1848 tilskrevet Departementet for Statsaktiverne — til hvilket Pakhuset var overgaaet fra den forrige Statsgælds-Direktion —, og Toldboden maatte nu afvente Resultatet af denne Henvendelse. Et foreslaaet Lejemaal af Underrummene i dette Pakhus maatte stilles i Bero, da disse foreløbig var udlejede til en Privatmand og det vilde være forbunden med en forholdsvis ikke ringe Udgift at faa ham bort. — Nu var det da endelig kun et Tids-spørgsmaal, naar dette store Pakhus med tilliggende Plads vilde blive Toldbodens Ejendom, og det vil derfor være naturligt at betragte det lidt nærmere.

Pakhusets Længde var — og er — 74 Alen 4", Bredde 35 Alen 5", dets Taarn henholdsvis 10 Alen 2" og 11 Alen 14". Dets Ydre er tidligere beskrevet; det blev omkring 1780 bygget for kongelig Rening, men til Brug for det vestindiske Kompagni, der forinden havde lejet Pladsen. Under de triste Forhold, der herskede efter Krigen i 1807, kom det atter over paa Statens Hænder, og det blev senere benyttet til Lager og Pakhusrum for hvem, der havde Brug for et eller flere Lejerum. Pladsen var oprindelig en stor aflang Firkant, der fra Havnen strakte sig op til Amaliegade, hvor Grunden strakte sig fra Fattigboderne og til den endnu der værende Classenske Fideikommiss' Bygning (Søjlebygningen opført i 1796), der var Gadens sidste Bygning paa den Tid; senere blev der til Bebyggelse afgivet et kvadratisk Areal — mod Amaliegade —, saaledes at der fra vestindisk Plads kun var en forholdsvis smal Passage til Pladsens Udkørselsport i Amaliegade. Paa den afgivne Grund blev der i Amaliegade opført en tre-Etages Gaard, i hvilken der (i 1840) fandtes det daværende kongelige Stentrykkeri i Stuen, medens Etablissementet »Frederiksværk« havde Kontorer paa 1ste Sal. Paa den østlige Del af Grunden blev noget senere bygget den endnu der værende saakaldte Guidekaserne, som oprindelig ligesom den førstnævnte var privat Bygning. Mellem disse to Bygninger laa en temmelig stor Have. Tæt ved Porten ud mod Amaliegade laa en lille Bygning med tilstødende lille Have; her var Bolig for Portneren ved Vestindisk Plads. I 1827 var der her en Portner ved Navn Dominique Palsen, der i Januar 1827 foranledigede en Anholdelse af — 2 Fjerdinger Smør, som indbragte ham Halvdelen af Mulktbeløbet. Denne Nidkærhed i Tjenesten var formentlig Anledning til, at det faa Maaneder efter blev ham overdraget »at agte paa om og naar noget ulovligt mod Toldanordningerne maatte foregaa ved Skibene, som ligge ved Bolverket under Udlosning, eller ved Passagen igjennem Porten til og fra Pladsen, da strax

saadant at anmelde for den nærmeste Toldofficiant. Saadan Anmeldelse kan og bør ogsaa gjøres enten paa Toldsahlen paa Toldboden eller til nærmeste boende Toldinspecteur eller til Contoirtet ved Jernporten paa nordre Toldbodplads, hvor Dag og Nat altid er en Kongelig Told-Embedsmand eller Betient tilstæde«. — Vestindisk Pakhus laa dengang saa nær Havneløbet, at Taarnets østlige Side var i Linie med Bolværket; paa Pakhusets vestlige Side fandtes en stor Plads indhegnet af Plankeværk, og her var opført et aabent Skur. Den sydlige Side af denne Plads, mellem Pakhuset og Guidekasernen, kaldtes

Plan over Vestindisk Plads.

»Grønnegaarden«, og her var Holdeplads for Vogne. Passagen for disse var langs med Guidekasernens Facade forbi et tilstødende Plankeværk og derpaa med brat Sving ud i Passagen til Amaliegade, med Haven paa venstre Side og Muren om Fattigboderne tilhøjre. Paa det Tidspunkt, da Spørgsmaalet om Toldvæsenets Overtagelse af Vestindisk Pakhus var brændende, var dette omtrent helt udlejet; den ene Halvdel af Underrummene var udlejet til det Schimmelmanske Fideicommis, den anden Halvdel var lejet af en Grosserer E. F. Petersen. »Etablissementet Frederiksværk« optog hele 1ste Loft, 2det Loft var ikke udlejet, derimod var 3die, 4de og 5te Loft overladt Prisekommissionen (det var jo i Krigsaarene) til Oplæggelse af Ladninger fra opbragte Skibe, endelig var Sjællands Stiftsamt's Arkiv

indstalleret paa 6te Loft. Disse Omstændigheder voldte Forhandlingerne om Pakhusets Overdragelse til Toldvæsenet mange Vanskeligheder. Indenrigsministeriet vilde kun afgive Underrummet, og dette blev saa fra 1. Maj 1849 overtaget af Toldboden for en aarlig Leje af 900 Rdlr. Men Finansministren var dog ikke tilsinds at nøjes dermed, han vedblev at føre Forhandlinger om Sagen, og meget snart efter blev hans Udholdenhed belønnet: den 19. Maj 1849 kunde han meddele Overtoldinspektøren for København, at Vestindisk Pakhus og Plads nu vilde blive overtaget af Finansministeriet og overdraget til Toldvæsenet. (I 1848 ophørte Toldinspektionen at være højeste Myndighed paa Københavns Toldbod, den daværende 1ste Inspektør Schumacher blev det Aar Overtoldinspektør for København, bistaaet af 3 »Inspektions-Assistenter«, hvilken Betegnelse dog snart efter paany blev ændret til Toldinspektører*). Nogle Aar før — i 1845 — var de københavnske »Toldbetjente« blevne til »Toldassistenter«). — Den 1. Juli 1849 fandt Pakhusets Overlevering Sted, — paa Indenrigsministeriets Vegne afleverede Statens Forvalter ved dette Pakhus, Kammerassessor Stangerup, hele Arealet med Pakhus o. s. v. til Toldvæsenet, der var repræsenteret ved Pakhusforvalter Øckenholt (entlediget 22. Septbr. 1869), bistaaet af Bygningsinspektør Kornerup. Nu blev der Travlhed paa Toldboden. Muren, der adskilte den nye Erhvervelse fra Toldboden, blev nedbrudt, derved faldt tillige den ene Længdevæg af det lille Pakhus — Tværpakhuset ved Kieler Pakhus —, og af dette blev tillige den mod sidstnævnte Pakhus vendende Ende nedrevet paa en Længde af $7\frac{1}{2}$ Alen, hvorefter Bygningen fik ny Længdemur ind mod Vestindisk Plads og ny Gavl. Der var derved skabt Gennemkørselsplads melelem Kieler Pakhus og det lille Pakhus; dette sidste blev derefter indrettet til Kontor for Pakhusforvaltningen, som tidligere foreslaaet, ligesom der blev et Kontrolør- og et Assistentkontor. Endnu den Dag i Dag kan man paa Kieler Pakhus se Konturerne af det mindre Pakhus' Tagkonstruktion, hvor dette stødte sammen med sin store Nabo. I den nordlige Del af Vestindisk Pakhus, i Stueetagen og ud mod Havnen, blev der indrettet en Vejerbod og et Specifikationskammer. Den siden 1831 oplagrede Kran blev opstillet ved Hjørnet af Pakhuset, og i Grønnegaarden blev anlagt en brolagt Vej langs med Pakhusets 3 Porte, hvorefter det aabne Skur, der stod her, blev nedbrudt. Omkring hele Pladsen blev der rejst et Plankeværk, med Adgangsport til Pladsen for Enden af Pakhus-

*) Dette fortælles i »Tidsskrift for Toldvæsen« 1883, Side 134, men det maa dog bemærkes, at C. S. Nr. 4/1848, i hvilken denne Omordning kundgøres, ikke har Betegnelsen Inspektions-Assistenter, men nævner de tre Toldinspektører.

kontoret (det lille Pakhus); fra vestindisk Plads og til Porten i Amaliegade blev der ligeledes, langs Haven, opsat et Plankeværk, 57 Alen langt og 6 Alen højt. Det gamle Jernskur mistede 14 Alen af sin Længde for at give bedre Plads til Anlæg af en Kørevej fra det nye Areal, mellem Jernskuret og Fattigboderne til Nyport, — denne Vej blev brolagt og langs dens ene Side blev opført 100 Alen Stakitværk. Til Krigsministeriet skete Henvendelse om at faa Tilladelse til at anbringe faste Vindueskarme af Jern i Guidekasernens mod Grønne-gaarden vendende Vinduer, saaledes at Vinduerne blev indrettede til at aabne ind efter, medens de ud mod Pladsen blev tilgitrede. De Lejere, der fandtes i Pakhuset, blev opsagte til Fraflytning 1. Juli 1849, og til Havnevæsenet blev der rettet Anmodning om at lade Farvandet udfor Pakhuset opmudre til mindst 12 Fods Dybde.

Umiddelbart efter at det var blevet meddelt, at Vestindisk Pakhus vilde blive overdraget Toldvæsenet, lod Overtoldinspektøren foretage et grundigt Eftersyn, hvorved det viste sig, at Underrummene i høj Grad trængte til Reparation, fordi de havde været benyttede til Brændeoplæg, der tit havde været stablet lige til Loftet, ligesom det havde været Skik og Brug at lade Vognene køre ind i selve Pakhusrummet, for der at læsse. I det Hele havde de udlejede Rum været overlastede, hvorfor navnlig Tømmerværk og Gulve i høj Grad tiltrængte Reparation. Samtidig med at bringe Forslag herom fremsatte Overtoldinspektoret Ønske om Anskaffelse af en eller to Losseindretninger — Lossebomme med Jernspor og Vogne — til Brug ved dette Pakhus, idet større Fartøjer, selv efter den foretagne Op-mudring, dog vilde komme til at ligge ca. 7 Alen fra Bolværket. Paa disse Forslag svarede Finansminister Sponneck saaledes: Det kan indtil videre forsøges, at den særlige Udkørsel, der er fra Vestindisk Pakhus til Amaliegade, benyttes til Vareførsel til og fra Pakhuset og Pladsen, naar en Toldassistent afgives til dagligt Vagthold ved Porten i Toldbodtiden, indtil et paatænkt Bortsalg af omhandlede Passage med tilliggende Have og Portnerbolig maatte indtræde*). Toldopsynet maa posteres i det ved Udkørselen til Amaliegade værende Portnerhus, i hvilket det lille Værelse, der ligger i Husets østlige Ende, fjernest fra Porten, maa indrømmes den vagthavende Toldassistent. Passagen kan tages i Brug i den Tilstand, hvori den befinder sig, dog at det forfaldne Stakitværk, som langs med Bagsiden af Fattigboligerne og det lille Pakhus nu indskrænker den i Bredden, kan borttages, ligesom Plankeværket om Haven paa Passagens modsatte Side forhøjes med 2 eller 3 Brædder. Afbenyttelsen af Laagen paa Planke-

*) Et saadant Bortsalg fandt ikke Sted.

værket indtil den indenfor samme liggende Have kan fremdeles, saalænge Konferensraad Fog har Brugen af denne Have, reserveres ham og hans Familie, ligesom det i Almindelighed er mit Ønske, at denne værdige gamle Embedsmand ogsaa i andre Henseender saalidet, som muligt, forulempes med Hensyn til Benyttelsen af den ham i en Række af Aar indrømmede Have. — Med Hensyn til Reparationen af Muren indtil Suhrs Plads, der aabenbart lider meget ved det stadige Tryk af de mod den opkastede Kulbeholdninger paa bemeldte Plads, der naar lige til Murens Overkant, og hvorved tillige en let Overgang til vestindisk Plads beredes, kan henstilles til Etatsraad Suhr om at opføre et stærkt Plankeværk af en passende Højde og Afstand fra Muren. — Det bifaldes, at Hundegaarden forlægges til Pladsen bag vestindisk Pakhus; ogsaa de 13 Fag dobbelte Vinduer i Guidekaserens 2den Etage maa forsynes med Jernkurve. — Denne Skrivelse viser klart, hvor grundigt, — og til de mindste Detailler —, Finansministeren havde sat sig ind i Forholdene her, og tillige hvor stor Interesse han, trods sin høje Stillings mangfoldige Arter af Forretninger, dog har haft for Toldboden.

Det kneb imidlertid for Toldboden at faa den fulde Brugsret over det nye Pakhus; Underrummenes Lejere maatte endog trues med Kongens Foged, for at faa dem til at flytte. »Frederiksværk« fik Lov til vedblivende at afbenytte 1ste Loft, for en maanedlig Leje af 40 Rdlr. og med 3 Maaneders Opsigelse, og de tre Lofter, der var overladte Prisekommissionen, blev ogsaa urørte, saa længe der havde Brug derfor, — men disse Lofter er da sagtens forholdsvis hurtigt rømmede, for i August Maaned 1849 meddelte Prisekommissionen, at der intet var til Hinder for, at de hertil opbragte Skibe igen indtog de udlossede og paa Proviantgaarden eller vestindisk Handels Pakhus oplagte Ladninger, hvorimod det ikke blev tilladt Skibene at lægge ud gennem Bommen. Hvad endelig det 6te Loft angik, da blev der givet Sjællands Stiftamt en længere Tidsfrist til at rømme det. — En Følge af den nye Toldbod-Udvidelse blev ogsaa Ansættelse af en 4de fast Toldbod-Vægter, fra 1. Oktober 1849, og fra samme Dag blev den ved Portnerboligen liggende lille Have overladt Konferensraad Fog som Tillæg til den større, han allerede havde. Den hele Haves Fladeindhold var herefter 2574 □ Alen.

I Forbindelse med den Opmudring, som Havnevæsenet lod foretage udfor Pakhuset, blev Marineministeriet anmodet om at lade borttage 3 udfor vestindisk Plads værende Duc d'Alber; for Fjernelse af disse maatte Toldkassen betale 160 Rdlr. 76 Sk. I September Maaned 1849 blev dernæst Afhegningsmuren mellem Vestindisk- og Suhrs Plads, paa dens hele Længde — fra Søen og til Hjørnet af Guide-

kasernen —, foroven forsynet med en Art Stakitværk, saakaldte »spanske Ryttere«.

Rullebroerne paa søndre Toldbodplads havde hidtil været lagte af Tømmer eller Planker, men i Oktober 1849 blev det besluttet at anvende et nyt System af Rullebroer, som formentes at være mere praktiske end de tidligere. De nye Rullebroer bestod nemlig af Granit (Borduresten), og at dette System har vist sig baade praktisk og besparende ses bedst deraf, at det endnu anvendes. En anden »praktisk« Foranstaltning blev truffet i September 1849, idet en »Rottejæger« Hirsch fik overdraget at anvende sine Midler, for om muligt at formindske det store Antal Toldbodrotter, som huserede stærkt overalt paa Toldboden, og voldte megen Skade. Om denne Sag skrev Pakhusforvalteren i December s. A.: »endskjønt de (Midlerne) ikke have vist sig aldeles fyldestgørende, er det unægteligt, at Rotterne ikke nu spores i den Masse som før, og ej heller anretter den Skade; jeg troer derfor at det var ønskeligt, om det tillades ham endnu en Tid at fortsætte sin Virksomhed, saameget mere som han strax fra Begyndelsen erklærede, at hvor de fandtes i en saadan Mængde, som her, udfordredes der nogen Tid for at faa Magt over dem«, — hvorefter Rottekrigen fortsattes. Betegnelsen »Toldbodrotte« i figurlig Forstand har forresten sin Oprindelse fra dette Tidspunkt, men Anledningen var dog en ganske anden; Historien refereres i »Flyveposten« for Aaret 1847 saaledes: »Cannibalsk Adfærd. I forrige Uge var man paa NyToldbod Vidne til en Scene, der var saa oprørende og saa eneste i sit Slags, at vi troe at burde anføre den her. Under Indskibning af Korn paa et ved Toldboden liggende Skib, havde en Rotte forvildet sig ombord paa Skibet. En Sjouer fik Øje paa den, sprang ombord og greb Rotten; han tog sin Tollekniv frem, skar Hovedet af den, aabnede Livet og udtog Indvolde og Hjerte, som han fortærede med Graadighed, formodentlig for at vise sit Mod. Over denne cannibalske Gjerning gav de Omstaaende lydelig deres Afsky og Væmmelse tilkjende, og Sjoueren blev bortjaget fra Toldboden. Han havde imidlertid vistnok fortjent en haardere Straf for en Gjerning, der sætter ham i Classe med de væmmeligste Dyr«. — Det viste sig adskillige Aar senere, under et Politiforhør, at den omhandlede »Cannibal« undertiden led af Sindsforvirring, og derved bliver Historien jo mere sandsynlig. Betegnelsen »Sjouer« var iøvrigt dengang ikke som nu et Skældsord, men derved betegnedes navnlig Havnearbejdere, som levede af »tilfældigt Sjou«.

I Sommeren 1851 fik Toldboden endelig den tidligere ønskede store 20,000 Pd.s Kran. Der blev til den opmuret et solidt Fundament, hvorefter den blev opstillet, medens den 7000 Pd.s

Kran blev nedtaget og paany opstillet ved Slæbestedet ved vestindisk Plads. Den nye Kran blev leveret af »Etablissement Frederiksværk« og den kostede 4000 Rdlr.; den blev anvendt lige til den blev afløst af den elektriske Kran, der nu findes paa Toldbodpladsen. Aaret efter — 1852 — ønskede man, at det gamle Projekt om en transportabel Kran, maatte blive til Virkelighed, nu havde man ikke længere Betænkeligheder med Hensyn til Jordbundens Fasthed, men Finansministeren fandt dog ikke, at de Motiver der fremførtes var tilstrækkelige, og Forslaget blev derfor ikke realiseret.

Jernporten.

I 1852 opførtes der udenfor Jernporten, paa Toldbod-Vinhus-Havens Grund, en *Arkadebygning* af et Fladerum paa 1033 □ Alen; det var dog kun den egentlige Bygning, der blev bygget paa Vinhusets (Toldbodens) Grund, idet Arkaden dertil opførtes paa en Del af Gaden, altsaa paa Kommunens Territorium. Bygningen blev, saasart den var færdig, afleveret til Postvæsenets Benyttelse, til der at modtage det søværts til Toldboden ankommende Postgods. 3 Aar senere blev der lige over for, paa den anden Side af Gaden, bygget en aldeles tilsvarende Arkadebygning, hvis Arkade ligeledes opførtes paa en Del af Gadens Grund, og i 1857 byggedes bag denne sidste og i nøje Tilslutning hertil, en anden Bygning, denne sidste var $70\frac{1}{2}$ Alen lang og 17 Alen dyb, medens den førstnævnte havde en Længde af $25\frac{1}{4}$ Alen og en Dybde af 19 Alen, begge af en Etages Højde og med et samlet Fladeareal af 1440 □ Alen. I disse to Bygninger, der mod Øst stødte lige op til den gamle Portopsyns-Vagtbygning, indrettedes 5 Rum til Toldopsynskontorer og Vagtlokaler, og 1 Rum til Pakrum, samt en Afdeling, hvori der var Sprøjtehus, Brændselsrum, Nødtørftsrum etc., og endelig et stort Lokale til Visitationslokale; dette sidste var det første Rejsegodseftersynslokale, der overhovedet fandtes paa Toldboden, og det kom saa temmelig post festum, idet det blev taget i Brug Aaret efter Korsørbanens Aabning, hvorved dets paatrængende Nødvendighed tildels ophørte, idet de Rejsende fra det sydlige Udland nu gik over Korsør. Et lignende Forhold fandt iøvrigt Sted nogle Aar senere, idet Spritfrilageret blev bygget samtidig med, at Loven af 4. Juli 1863 havde overflødiggjort dets Tilblivelse.

Da begge disse Arkadebygninger, som opførtes efter Tegning af Arkitekten G. F. Hetsch, i 1857 var fuldfærdige, blev den egentlige Jernport flyttet til den vestlige Ende af disse Bygninger, og der blev her opsat et højt Gitterværk tværs over Gaden med en Gitterport, paa

hvis Piller der hviler 2 Løver. Nu havde Jernporten faaet det Udseende, som den endnu har bibeholdt. Den 1. November 1857 toges den nye Jernport i Brug af Toldopsynet, og fra samme Dag beordrede Krigsministeriet, at den Skildvagt, som tidligere havde haft Post i Nærheden af den gamle Jernport, fremtidig »for større Orden og Kontrols Skyld« blev placeret ved den nye Jernport mellem Told- og Postekspeditionsbygningerne. Nøglerne til den nye Jernport samt til de for Enderne af Buegangene anbragte Laager, hvoraf den i Postbygningens Arkade stadig holdtes aflukket, forblev nu baade Nat og Dag beroende hos Portopsynet, medens Nøglerne tidligere havde været i Vagtkommandørens Værge, hvilket ses af en Skrivelse fra 1851, der siger: »Naar de kgl. Brev- og Pakkeposter i den Tid Jernporten til Toldboden er lukket, forlange at ind- eller udpassere, saa har Vagtkommandøren at lade Porten aabne, for at dette kan ske, og til samme Tid at lade de vagthavende Toldassistenter underrette herom, for at disse kunne varetage det Fornødne med Hensyn til Toldopsynet«. — Fra nu af blev det paalagt den ved Jernporten værende Rorsbetjent, at aabne Laagen, naar der efter Kl. 12 Nat ved Ringning blev forlangt Adgang til Toldboden. Iøvrigt blev Port-Instruktionen af 5. Januar 1839 bibeholdt for den nye Jernport, men tillempet efter de forandrede Forhold. Porten skulde lukkes ved Mørkets Frembrud, og Dørene i Buegangene — ud mod Passagen — blev samtidig lukkede, saaledes at al Passage »som om Natten eller imellem Tapto og Reveille tilstedes igennem Laagen i Buegangen tillige nødvendigvis maa ske igennem de Vagthavendes Rum«. I det anførte Tidsrum maatte der kun tilstedes Adgang for Førere af paa Reden liggende Skibe, »som paa Forlangende, og efter at have afgivet Sundhedspas ønsker at komme i Land for at tale med deres Agenter, for at skaffe sig Provision eller af anden Grund, ligesom Landgang tilstedes for Rejsende, som efter Tapto maatte ankomme med Damp- eller Seilskib«, dog maatte disse ikke medføre andet Gods end i al Fald deres Natsække, medmindre den jourhavende Kontrolør efter forudgaaende Rekvisition maatte være tilstede, eller Overtoldinspektørens Tilladelse dertil forud var indhentet. Skildvagten havde at paase, at »ingen Gods eller Vare imellem Tapto eller Reveille tillades ilandbragte«, dog maatte Lodser, Færgfolk og Kuldragere passere, naar de kom fra Skibe paa Reden og ikke medbragte Gods. Fra Jernportens Lukning og indtil Kl. 12 Midnat blev Laagen til Toldbodvejen vel lukket, men ikke aflaset, og i dette Tidsrum »tilstedes det fra Tapto Førere af de paa Reden liggende Skibe og disses Mandskab, saavel som Besætningen paa de ved søndre Toldbod beliggende Fartøjer, at passere, for at begive dem ombord eller for at indlades paa søndre Toldbod,

men fra Klokken 12 aflaaes Laagen, og med Undtagelse af militære Ronder og Afløsninger, samt vedkommende Toldembedsmænd, fandt der ingen Passage Sted, »medmindre skjellig Grund dertil opgives det vagthavende Toldopsyn«. Før Kl. 12 skulde alle Uvedkommende have forladt Toldbodpladsen, og til at rydde denne kunde Toldopsynet forlange Vagts Assistance. Jernporten maatte — efter at den ved Mørkets Frembrud var lukket — ikke paany aabnes uden at dette blev meddelt Vagtkommandøren, og kun naar Toldkontroløren havde givet Tilladelse dertil, eller naar en saadan Tilladelse i særlige

Jernportens nordre Arkadebygning,
nu Skibsproviantstation, tidligere Portkontrol, til højre Gavlen af Havnevæsenets
Bygning med Indgangsdør til Toldbodens Havnekontrol.

Efter Fotograf.

Tilfælde var erhvervet hos Overtoldinspektøren; om Natten tog den ene af de to ved »nordre Toldbod« tjenstgørende Kontrolører Ophold i Kontrolørlokalet i den nye Portbygning, og han forblev her til Jernporten om Morgenen igen blev lukket op, hvilket som Regel faldt sammen med »Klokkelydningens Begyndelse i Nyboder«. De af Portopsynet fraflyttede Lokaler i den gamle Vagtbygning blev overtagne af Forseglings- og Patrouilleopsynet. Dette Opsyn blev det paalagt at efterse — forinden Gitterporten mellem »indre og ydre Toldbodplads« (∩: nordre og søndre) ved Mørkets Frembrud blev lukket og Hundene lukkede ud —, at ingen Baade, Joller eller tomme Pram-

me var fastgjorte ved Bolværket, og eventuelt at bringe saadanne til Bombroen og fastgøre dem der, samt melde saadant til Overstrømpatrouillebetjenten; ligeledes skulde de paase, at de ved Toldboden liggende Skibes Joller var forsvarligt fastgjorte til Skibenes Ydersider. Men ved Mørkets Frembrud var dette Opsyns Tjeneste tilende, og saa maatte Jernportens Toldopsyn ogsaa overtage Patrouilletjenesten, — de skulde flittigt patrouillere i Grønningen, ved Baadehavnen og paa Bombroen, og de skulde ligeledes paase, at Opsynsmændene paa søndre Toldbod var aarvaagne. De i Nærheden af Baadehavnen og Bombroen posterede Skildvagter skulde dernæst øjeblikkelig tilkalde Jernportopsynet, naar de fra deres Post maatte opdage, at der foretoges Ulovligheder, ved at forsøge Varer indsnegne over den — paa det Tidspunkt — demolerede Mur og Bastionen ved Esplanaden eller over Bombroen.

Aaret 1857, der bragte Toldboden den nye Jernport, bragte tillige Hovedstaden et med Længsel imødeset og med Begeistring modtaget kommunalt Fremskridt, idet de gamle Tranlygter maatte vige for Gasblussene, der tændtes første Gang den 4. December 1857*). Ogsaa den nye Jernport blev lyksaliggjort med Gaslygter, men i Glæden over dette nye Lys har Opsynet rimeligvis »illumineret« lidt for stærkt, for nogle Maaneder senere maatte Generaldirektoratet (atter Greve Sponneck, der nu, efter at have afgivet sin Ministerportefølje, var bleven Generaltolddirektør) indskærpe, at der udvistes Sparsommelighed med Gasforbruget paa Toldboden, hvorefter Overtoldinspektoratet gav nærmere Regler for, hvor mange Gasblus der om Natten maatte brænde: »Naar Kontroløren forlader Toldboden om Aftenen, og hans Blus slukkes (!), tændes Blusset i Gangen til Toldassistenternes Lokale, hvor kun 2 Blus maa være tændte indtil Kl. 12, da Blusset i det indre Værelse slukkes; samtidig slukkes Blusset i Rorsbetjentlokalet, det østlige Blus af de to Lygter paa Toldexpeditionsbygningen, samt Blusset ved Indgangen til søndre Toldbodplads, saa at der om Natten kun, foruden Lampen paa Bommen holdes tændt paa nordre Toldbodplads 5 Blus, 2 i Passagen og 1 i Corridoren, samt i Bygningen 2 i Gangen og 1 i Toldassistenternes Locale, ialt 11 Blus«. Da Opsynsmændene imidlertid androg om, at Lygten ved Porten til søndre Toldbodplads matte holdes tændt hele Natten, saa blev det

*) Gasblus var dog tidligere set i København; i »Nyeste Skilderie af København« for 12. Januar 1819 skrives: »I Kjøbenhavn er nu givet en heldig Begyndelse med Gasbelysning, under Hr. Auditor Steen Billes Bestyrelse, i Hr. Grosserer Hambroes Gaard paa Kongens Nytorv. Apparatet er anbragt i Kjælderen, hvorfra Gassen ledes igjennem Rør op til Trappegangen, som meget skjønt oplyses derved. Den brænder saa klart, som Flammen af det bedste Voxlys«.

bevilget, hvorimod saa Lygten udfør det gamle Jernportskontor blev slukket i Stedet, hvorefter Passagen altsaa om Natten kun var oplyst med en Lygte.

Forskellige Forbedringer og Udvidelser.

Bygningen ved svensk Slæbested, det tidligere Havnekontor, blev i 1855 tildels ombygget, dog saaledes, at dens Ydre blev bibeholdt. Efter Ombygningen indeholdt Huset, der nu som før var 13 Alen langt og 10 Alen dybt, ialt 4 Rum, nemlig 1 Kontor for Toldassistenterne ved svensk Slæbested og ved Bommen, 1 Kontor til Assistenterne ved Dampskibene og — ud mod søndre Toldbod — to Pakrum, hvorhos der i det ene af disse var afskildret et lille Lokale til Brug for Arbejderformanden; samtidig med Ombygningen blev ogsaa det Stakitværk, der adskilte nordre og søndre Toldbodplads, og midt i hvilket denne Bygning laa, nedrevet og opført paany af nyt Materiale.

Som Følge af den forøgede Trafik var ogsaa Toldstedets Personel bleven forøget i Antal, saaledes at Toldstedet i 1860 havde 21 Toldkontrolører, og fra 1. Oktober s. A. fik de tre Havnedistrikter hver tildelt 2 Kontrolører mod tidligere kun en; den ene Kontrolør havde den ydre Tjeneste, og den anden Kontorforretningerne og var i denne Gerning bistaaet af en »tilhaandegaaende Assistent«. Paa Toldboden var 11 Kontrolører tjenstgørende, samt 1 Kontrolør til Tjeneste i Jernporten udenfor Ekspeditionstiden, endelig var tre Kontrolører til Tjeneste ved Brænderierne, med skiftevis Besørgelse af Overopsynet og Oppebørselen paa Jernbanen. Til Kreditoplagseftersynet blev afgivet en Kontrolør fra Toldboden, »hvor han efter Omstændighederne bedst vil kunne undværes«, og en Kontrolør fra Børsens Havnedistrikt.

I den gamle Toldkammerbygning var der, som man vil erindre, indrettet Lokaler til Stempling af Manufakturvarer; denne Stempling fandt Greve Spouneck — som det fremgaar af hans Værk »Om Toldvæsen« — baade uheldig og overflødig, det var derfor ret naturligt, at han, da han fik Tøjljerne i sine Hænder, ophævede hele denne Gren af Toldvæsenet, hvilket skete med Slutningen af Aar 1850. Ophævelsen af Manufakturvarer-Stemplingen og den dermed forbundne Toldgodtgørelse ved Udførsel til Udlandet af fortoldede Manufakturvarer, foranledigede imidlertid, at der blev følelig Trang til en Foranstaltning, som efter en større Maalestok end det med Transitoplaget paa Toldboden forbundne saakaldte Specifikationskammer gav Anledning til, kunde lette Handelsomsætningen, navnlig med de Manu-

fakturvarer, for hvilke der ikke var Kreditoplagsret, og da Ministeren tillige ansaa det for ønskeligt, at Handelen kunde lettes for adskillige andre Varer, der enten ikke kunde tages paa Kreditoplag eller som Kreditoplagsretten ikke gav den fornødne Frihed med Hensyn til Handelen paa Udlandet — f. Eks. Droger, Specerier og »Korte«varer (»kurze Waaren»), — saa blev Følgen af Ministerens Overvejelser i denne Sag, at Frilager-Institutionen traadte i Stedet for Stemplingen. Ved Finansministeriets Bekendtgørelse af 30. Juni 1851 blev Oprettelsen af *et Frilager* paa Københavns Toldbod besluttet, og fra og med den 29. Marts 1852 traadte det frem i Toldlivet. Frilageret blev indrettet i Toldkammerbygningens øverste Etage og bestod foreløbig af 34 adskilte, større og mindre Rum, hvortil kom særskilte Klarerings- og Plomberingslokaler, samt Opsynslokale. Lagerrummene blev ved offentlig Auktion udlejede for et halvt Aar ad Gangen. Efter spørgslen efter Frilagerrum blev imidlertid saa stærk, at Lokalernes Antal stadig maatte forøges, og da Bygningen jo allerede den Gang var fuldt optaget, maatte man i 1857 foretage en højst fornøden Udvidelse, idet den mod Vest vendende tilbyggede Fløj blev en Del forlænget, saaledes at der nu mellem denne og Inspektørkontorbygningen — hvor Overtoldinspektoratets Kontorer nu fandtes — kun var en forholdsvis smal Passage. Nu var der for en Tid tilstrækkelig Frilagerplads, men Kravet om Frilagerrum var vedblivende saa stort, at der i 1878, efter en ny Udvidelse (hvorom senere) var udlejet 102 Lokaler her, foruden 21 Rum i Spritfrilageret.

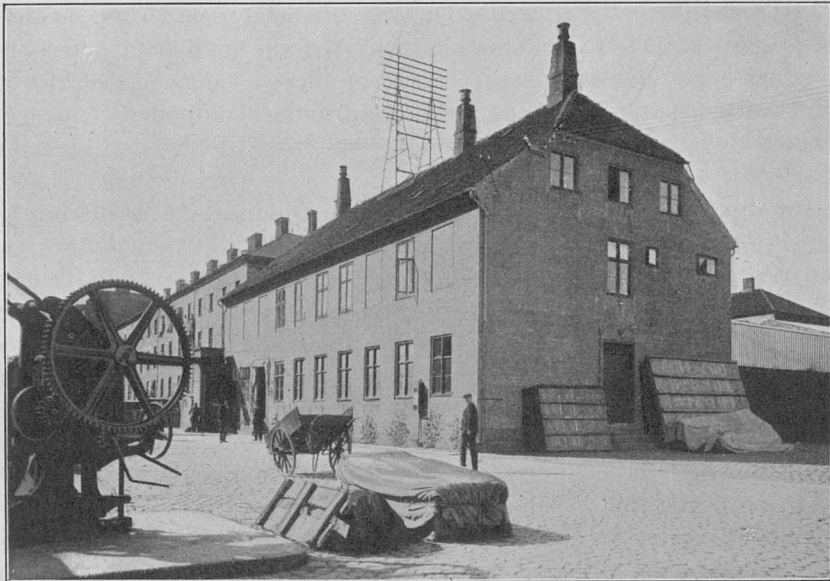
Toldbehandlingen af Postpakker, der hidtil havde fundet Sted i Vejerboderne, blev fra 1. Juli 1859 forlagt til Frilagerets Klareringslokale; men da dette viste sig uhensigtsmæssigt, vendte man efter kun 3 Maaneders Forløb tilbage til den tidligere Ordning.

Paa *Toldbodvejen* — paa Vinhusets Grund — blev i Slutningen af 40erne de gamle brøstfældige og Gaden skæmmende *Træboder* endelig fjernede, og i Stedet for anlagdes her en »Runddel«, med en Halvdel paa hver Side af Gaden. Meningen var, at begge disse halve Runddele skulde bebygges ensartet, hvorved altsaa den gamle Kommissions Tanke om en »Toldbodbørs« vilde blive realiseret. Men det blev ved Forsættet; kun paa Toldbodsidens blev der bygget en halvrund Huskreds, flankeret af to »Pavilloner« (opførte i 1848 og 1849), og her indrettedes Skibsproviantboder og Beværtningssteder. Disse Bygninger blev nedrevne i Slutningen af 80erne for at give Plads for Frilagerbygningen. Paa den modsatte Side af Gaden blev der kun opført en »Pavillon«, af det tilsvarende Bygningskompleks, som her var patænkt; senere blev »Brokkens-Bod« nedrevet og den

C. K. Hansen'ske Ejendom opført, og endelig blev ogsaa Søkortarkivet opført, og saa var jo »Tegningen ødelagt«.

Det af »Etablissementet Frederiksværk« (der sorterede under Krigsministeriet) lejede 1ste Loft i Vestindisk Pakhus, blev endelig fraflyttet i Oktober Maaned 1860, hvorefter Toldvæsenet opnaede den fulde Brugsret over Pakhuset, men Loftet maatte dog først underkastes en gennemgribende Reparation, før det kunde anvendes som Pakhusloft.

De tidligere omtalte to Bygninger, der laa for hver sin Ende af

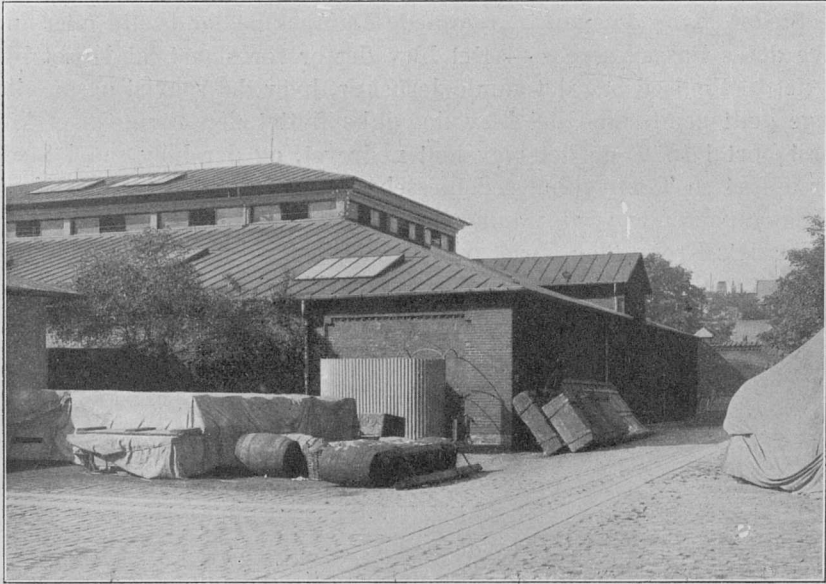

Guidekasernen o. 1890, til venstre »Vestindisk Port«.
Efter Fotografi.

Haven, paa den af vestindisk Handels Plads i sin Tid afgivne Grund (Arealet var dengang: Amaliegade Nr. 33), var begge i 1842 blevne overdragne Militæretaten, og samme Aar flyttede Generalstabens taktiske og topografiske Afdeling ind i Bygningen i Amaliegade, det gl. kongelige Stentrykkeris Bygning, medens der i den anden Bygning indrettedes Kaserne for Guiderne, hvorefter det endnu bibeholdt Navn »Guidekasernen« ganske naturligt fremkom. Denne sidste Bygning var betydelig yngre end den, der laa i Amaliegade; denne var ikke alene gammel, men tillige saa skrøbelig, at den truede med at styrte sammen; der blev derfor i 1845 udarbejdet Planer til dens fuldstændige Ombygning, hvilket efter Overslag vilde koste 80,000 Rdlr. Planen

kom imidlertid ikke til Udførelse, og Bygningen blev urørt og benyttedes af Generalstaben i adskillige Aar derefter, indtil der ved Lov af 31. Marts 1858 — efter fornnyede Overvejelser — blev bevilget 40,000 Rdlr. til Opførelse af en hel ny Generalstabsbygning, som man da paatænkte at ville opføre i Esplanaden. Denne Plan vandt dog heller ikke Bifald, og det blev derfor ved Resolution af 19. Februar 1859 endelig fastslaaet, at den nye Bygning skulde opføres paa den gamles Grund. Nu blev den gamle brøstfældige Bygning endelig nedbrudt, og der blev endogsaa indkøbt Materialer til den nye Bygning, men — saa standsede hele dette Byggeforetagende. Generalstaben erklærede nemlig, at Beliggenheden var utaalelig paa Grund af Kulstøv og Spektakel fra Toldbodpladsen. Nu var imidlertid den gamle Bygning borte, ligesom ogsaa Haven var bleven ledig, og der blev da gjort Anstrengelser for at faa Arealet ind under Toldbodens Omraade. I 1862 blev Guidekasernen rømmet, idet de ugifte Guider blev indkvarterede paa Kronprinsessegades Kaserne og andre Steder — forresten kun i kort Tid, for i 1864 ophørte Guidernes Kasertering —. Men efter at Guidekasernen var bleven fraflyttet, blev hele dette Areal: den nedbrudte Bygnings Grund, Haven og Guidekasernen, i 1862 af »Københavns Fortification« overgivet til Finansministeriet, som igen overdrog det til Toldvæsenet, dog med Undtagelse af en Strimmel Jord mod Syd, der blev overgivet Kommunen til Gadeanlæg, og her blev saa anlagt det lille Stykke Gade, som nu langs Toldbodens sydlige Mur forbinder Amaliegade med Ny Toldbodgade, som hermed ophørte at være en »cul de sac«. Guidekasernen, der da var $38\frac{3}{4}$ Alen lang og 18 Alen dyb, blev straks taget i Brug af Toldvæsenet; Muren ud mod Gaden blev nedbrudt (— et lille Stykke af den gamle Mur, der omgav den tidligere vestindiske Handels Plads, findes dog endnu —), og her blev anbragt en ny Toldbodport »vestindisk Port«, og til Portopsynet blev der i Guidekasernens Stueetage indrettet et Vagtlokale med en Forstue; endvidere blev der i Stuen indrettet et Konfiskationskammer samt 2 Rum til Brug for Haandværkere, der stadig havde Reparationsarbejde paa Toldboden. Paa 1ste Sal indrettedes Kontorlokaler; her fik Skibsmaalingen og Registreringen sit Hovedkontor, og Krydstoldinspektoratet blev ligeledes indlogeret her. Fra Guidekasernens vestlige Hjørne og langs den nye Gadestrækning til Amaliegade blev opført den røde Murlængde, som endnu findes der. Paa den Grund ud mod Amaliegade, hvor den nedrevne Generalstabsbygning havde staaet, blev der i Henhold til Lov af 4. Decbr. 1863 opført en Bygning til Frilager for Vin og Spiritus (Spritfrilageret); dette Frilager oprettedes navnlig som Erstatning for den Indskrænkning, som Toldloven af 4. Juli 1863 indførte i Kreditoplagsretten for

Spirituosa. Bygningen blev opført i 1864—65 og taget i Brug i Juli Maaned 1865, den havde et Fladeindhold af 22 190 □ Alen og var 1 Etage høj; den var indrettet med en stor, med Glastag overdækket Midterhal, hvor alt Toldarbejde (Klarering m. v.) samt Varenes Ud- og Indpakning foregik; paa de tre Sider af denne Hal var Lagerrummene, ialt 20, paa den 4de, nordlige Side var foruden Indgangsporten 1 Kontorlokale for Opsynet og 1 Rum til Arbejds mændene. Frilager- rummene blev udlejede mod en Lagerafgift af 1 Rdlr. pr. □ Alen

Spritfrilageret.
Efter Fotografi.

halvaarlig, eller, hvis ledige Lokaler i Halvaarets Løb forlangtes lejede, med 16 Sk. Rigmønt maanedlig pr. □ Alen.

Nogen overvættes stor Brug efter Bestemmelsen blev der ikke gjort af dette Frilager, og det blev derfor i Marts 1867 tilladt at udleje ledige Rum til Brug for Oplægning af andre Varer end Vin og Spirituosa, samt at indrette Lokaler i Bygningen til Oplægning af tørre Varer, — og saadanne var det da ogsaa, der hovedsagelig fyldte Bygningen, lige til den — uden at efterlade noget Savn — blev ned- revet for at give Plads for den nye Postgodsklareringsbygning.

I 1864 blev der klaget over Vægterhuset paa søndre Toldbodplads. Dette var jo oprindelig opført alene for at give Pladsens Opsynsmænd et Tilholdssted, men det var tillige bleven et autoriseret Beværtnings-

sted med Udsalg af Levnedsmidler og Udsenkning af Øl og Brændevin til Arbejderne. En saadan Beværtning maatte der nødvendigvis være paa en Plads, hvor saa mange Arbejdere var beskæftigede, men dennes Beliggenhed var nøjst uheldig, idet Flisebanen (Rullebroen) fra Pakhusene til Vejerboden gik lige her forbi, og dette var saa tillokkende for Arbejderne, at de hvert Øjeblik smuttede derind paa Vejen, hvilket i høj Grad forsinkede Arbejdet. Iøvrigt var Huset nu saa gammelt og brøstfældigt — det var jo bygget af Træ i 1829 —, at det maatte »kaldes et Vanziir, da det laa lige for og straks ved de Steder, hvor de mange fremmede Dampskibe landsætte eller indtage deres Passagerere.« — Det blev derfor foreslaaet, at Huset blev flyttet til Pladsen bag det gamle Jernskur, hvor det saavist ogsaa vilde ligge godt gemt, men det blev dog ikke flyttet den Gang. Det kom først bort i 1876, da det blev helt nedrevet, og der blev saa i Stedet for opført en Træbygning ved Læsehullet, ved det sydvestlige Hjørne af det nuværende »røde Skur«; her stod fra gammel Tid et Træ, og under dets Krone blev Huset opført, saa de Besøgende kunde indbilde sig at være »i det Grønne«. Dette Hus blev kun anvendt som Udsænkingssted, og dets populære Navn blev kort efter »Firkanten«, en Betegnelse, som fulgte Beværtningen, da denne i 80erne kom ind i »Svensk Slæbested«, og som er bibeholdt endnu. Opsynsmændene fik efter Vægterhusets Forsvinden midlertidigt Ophold i et af Pakhusrummene i Bygningen ved svensk Slæbested, — et ganske lille Hummer med Jernstænger for det eneste Vindue —, men snart efter fik de anvist et Lokale i den gamle Toldkammerbygning.

I 1865 erhvervede Havnevæsenet — ifølge Lov af 17. Novbr. 1865 — samtlige Toldbodens Bolværker til Ejendom. Aaret efter foretoges en Ombygning af Bolværket paa søndre Toldbodplads, og da forsvandt Slæbestedet udfor Toldkammerbygningen, da det ikke blot ej blev benyttet, men betegnes som »det endog til Hinder værende Slæbested«. Samme Aar — 1866 — foreslaas, at der paa Toldboden i Stakittet mellem nordre og søndre Plads tilvejebringes en Jernport for et Beløb af 230 Rdlr., da den Port, der fandtes, var saa daarlig, at den ikke kunde forebygge, at Hundene slap ud paa nordre Toldbodplads.

Indtil dette Tidspunkt, og trods den stadig stigende Trafik og Skibsfart, der end ikke formindskedes under Krigen i 1864, idet den danske Marines Blokade af de tyske Østersøhavne bevirkede, at Handelen kunde fortsættes med samme Tryghed som under Fredstider, var dog *Bomløbet* endnu stadig lukket om Natten; men da dette selvfølgelig i stedse stigende Grad virkede generende for Skibsfarten, fremkom der i November 1867 et særlig motiveret Forslag om, at Løbet

ogsaa om Natten maatte være aabent. Toldvæsenet gik straks ind herpaa, mod at Havnevæsenet paa Bombroens Ende opførte en Vagtbygning, hvor Toldopsynet kunde opholde sig. Denne Betingelse blev hurtig opfyldt, allerede den 24. December samme Aar var Bygningen opført og fuldfærdig til Brug; den blev opført helt af Træ, tværs over Broen og indtagende hele dennes Bredde. Midt gennem Bygningen gaar en Gennemgangspassage, og til hver Side af denne er der 2 Lokaler, forbundne med en ganske lille Forstue; i Bygningens nordlige Side fik Toldopsynet anvist Plads, og de to Rum her blev tagne i Brug

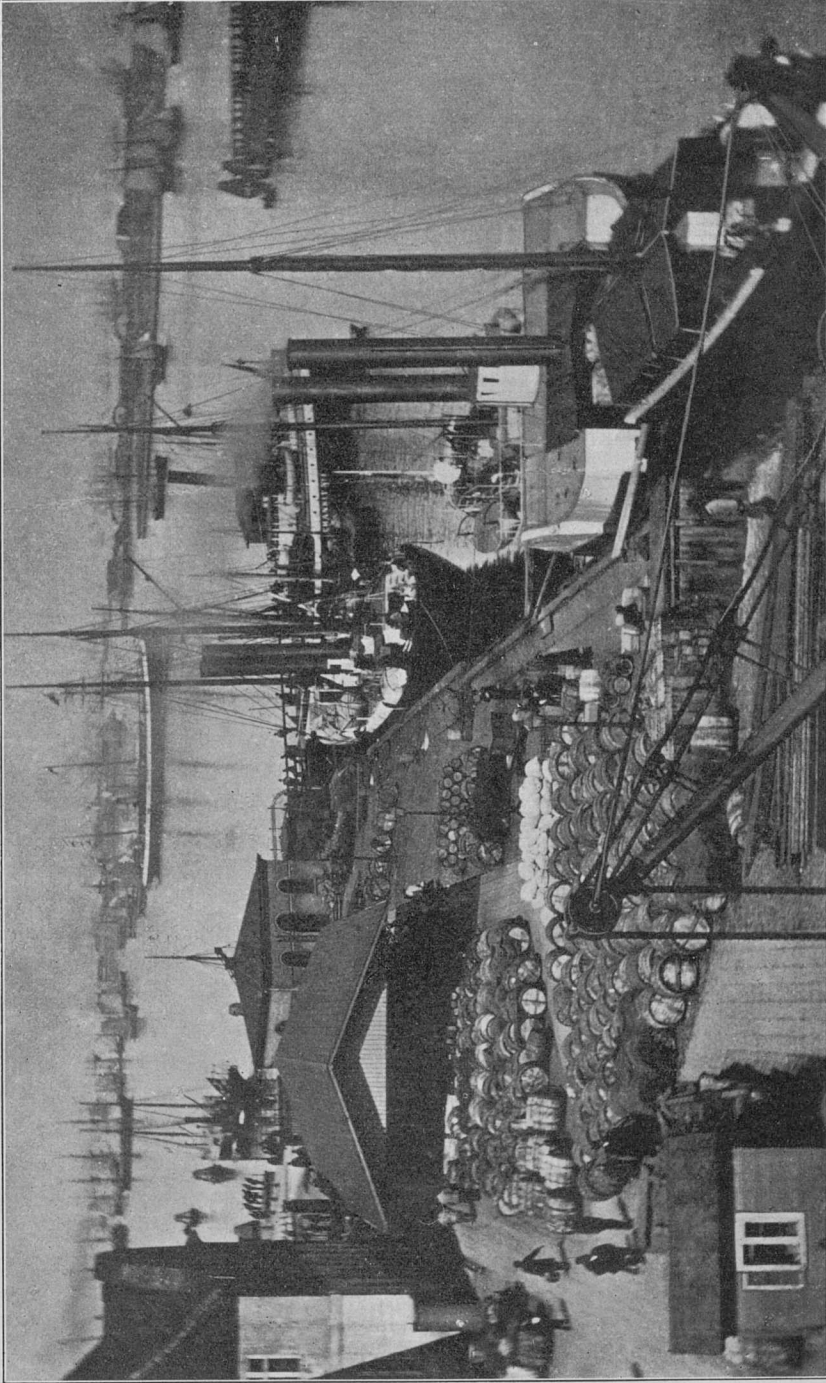

Bombroen med »Bommen« set fra »Søndre Toldbodplads«.

til Kontor for Toldassistenten og til Opholdsværelse for Rorsbetjentene; de tilsvarende Rum paa den modsatte Side deles af en Baadsmænd fra Marinen og Havnevæsenets Betjente. Bygningen staar — med samme Indretning — endnu, som den dengang blev opført. Men allerede fra 1. December 1867 — altsaa før Huset endnu var færdigt — blev den nye Ordning etableret, og Bomløbet var fra denne Dato aabent Døgnet rundt, som det er det endnu. Dagen efter, den 2. December, blev Bomopsynet beordret til at tage Ophold ogsaa om Natten i det endnu ikke helt færdige Bomhus. Ved Bombroen laa dengang Toldstedets 3 Robaade fortojede om Natten; af disse blev de to benyttede af Patrouilleopsynet, medens den tredje var til Disposition for Bommens Toldopsyn.

Fra 12. Maj 1866 oprettedes det *første Skibsprovianteringslokale* indenfor Toldbodens Grænser, idet der i den da endnu staaende gamle Jernportsbygning — i det Rum, der i sin Tid var bleven benyttet til Aftrædelsesværelse for Rejsende, og som nu stod i Forbindelse med Ekspeditionslokalet i Jernportsbygningen (den nye) — blev indrettet Hylder, hvorpaa der kunde oplægges Vin, Spirituosa og anden Skibsproviant i mindre Emballager, som det kunde anses for ønskeligt for Skibsproviantører at have ved Haanden til Udførsel til forbisejlende Skibe udenfor den anordnede Ekspeditionstid. Fra denne beskedne Begyndelse er den nu saa omfangsrige Skibsprovianteringsvirksomhed fremstaaet; men der maatte da ogsaa, saa snart der kunde skaffes Plads dertil, foretages Udvidelser paa dette Omraade, og den første Udvidelse kom endda i en Bygning, som ikke tilhørte Toldboden. I 1867 blev nemlig de gamle — tre — Vagtbygninger paa nordre Toldbodplads nedrevne, og paa denne Plads blev i 1868 opført den store, graa »*Havnevæsenets Bygning*«. Denne opførtes efter Tegning af Arkitekterne Professor V. Dahlerup og F. C. Böttger, med Motiver fra Palazzo Pandolphini i Florens, — den oprindelige Plan til Bygning som ogsaa til hele det nye Toldbod-Anlæg paa nordre Toldbodplads skyldes forøvrigt Etatsraad Meldahl. Denne store Bygning bestaar af en to Stokværk høj Midtbygning med to meget lave Side-Partier, samt en i 1901 opført Tilbygning mod Vest. Midt paa Façaden mod Havnen findes Hovedindgangen med Vestibule, hvori Trappegangen til 2. Etage. I Stuen tilhøjre for Indgangsdøren fik Militærvagten sine Lokaler indtil Midten af 70erne, da den militære Toldbodvagt definitivt ophørte, hvorefter de samme Vagtlokaler overtoges af Politiet. Iøvrigt er Bygningen optaget af Havnevæsenet og Lods-væsenet. — I denne Bygning fik Toldvæsenet overladt 3 Kælderrum, og disse blev ved Hjælp af Brædder og Lægter afdelte i 18 mindre Rum, der derpaa blev udlejede til Skibsprovianteringslokaler. Foruden disse Kælderrum fik Toldvæsenet overladt et Lokale i Stue-etagen — den nuværende Telegrafstation —, og her foretoges Klareringen af 10 Pd.s Postpakker, efter at disse først var sorterede i Postekspeditionsbygningen (søndre Arkadebygning); andet Postgods blev toldbehandlet i Vejerboderne. 10 Pd.s Postklareringen oprettedes ifølge Generaldirektoratets Resolution af 26. August 1868.

Inde paa søndre Toldbod lød der nu atter Klage over Mangel paa Pakhusrum, og der blev derfor i 1866 opført et nyt aabent Pladsskur ved Siden af det i 1847 opførte. Dette nye Vareskur havde en Længde af $38\frac{1}{2}$ Alen og en Dybde af $14\frac{3}{4}$ Alen. Denne Pakhusforøgelse foreslog dog ikke, og allerede 2 Aar efter maatte der bygges paany, denne Gang foran den gamle Toldkammerbygning's Façade mod Havnen;

Toldbodpladsen o. 1870.

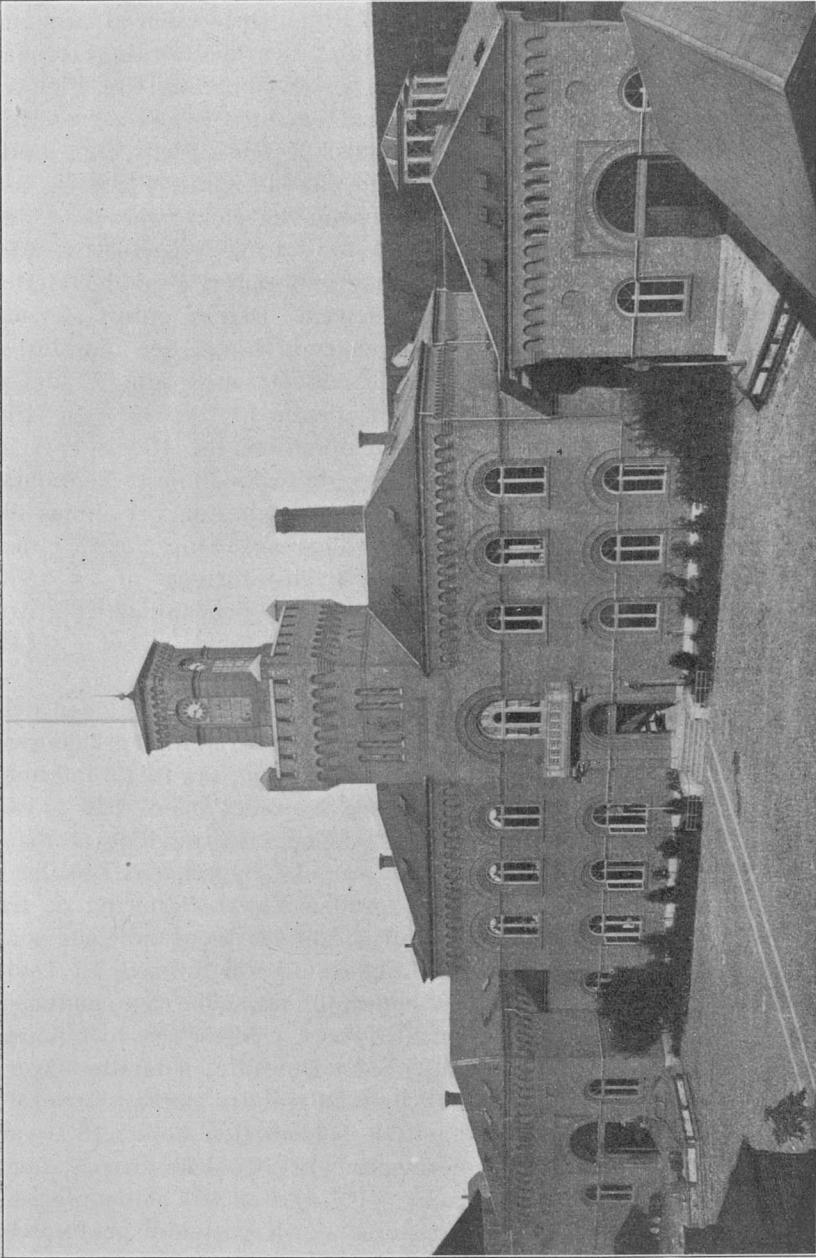
Efter Fotografi.

I Forgrunden Vægterhytten; midt i Billedet til venstre Toldkammerbygningens Havnefacade med det aabne Pladsskur foran, bag dette »Svensk Slæbestedes Bygning.

her blev opført et stort aabent Vareskur, der havde en Længde af $41\frac{1}{2}$ Alen og var 18 Alen dybt. Dette Skur liggende foran Toldbodens Hovedbygning var saavist endnu mindre Pryd for Toldbodpladsen end det gamle Vægterhus, men Nødvendigheden bød at lægge Skuret, hvor der overhovedet var Plads; for selv som Oplagsplads begyndte nu søndre Toldbodplads at vise sig for lille, og dette Forhold forværredes kun, da man i 1869 paany opførte et Pakhus; men Pakhusrum maatte der jo først og fremmest forskaffes. Dette sidstnævnte Pakhus var »Jernskuret«, som endnu findes; det blev som anført bygget i 1869 som en grundmuret en Etages Bygning 65 Alen lang og $23\frac{1}{2}$ Alen dyb; det er delt i 2 Afdelinger, hvoraf den vestlige kun anvendes som Pakhus, hovedsagelig for Jernvarer, medens der i den østlige Afdeling baade er Pakhusrum og tillige en lille »Grove Vægts«-Filial, og her findes ogsaa et Toldopsynskontor samt ved Siderne af dette 2 Rum, det ene til Brug for Arbejdsformanden her, medens det andet er udlejet til en Toldklarerer; i den vestlige Ende er ligeledes indrettet 4 Rum, der er afgivne til lignende Brug. Jernskuret blev afleveret og taget i Brug den 23. Juni 1870, og det havde da kostet ca. 8000 Rdlr. — I Begyndelsen af 90erne blev der foretaget en lille Udvidelse af denne Bygning, ved Tilbygning i dens vestlige Ende, og her indrettedes Staldrum for Toldbodens Heste, men iøvrigt er Bygningen uforandret.

Toldkammerbygningen i Amaliegade.

Under disse med Hensyn til Plads »trykkende« Omstændigheder længtes Toldboden naturligt efter at overtage »det lille Københavns« Grund, og der var jo ogsaa grundet Haab om at opnaa dette, da Fatigvæsenets Ret til at benytte Arealet udløb i 1867; men der gik dog nogen Tid derover, før Bortflytningen fandt Sted, — det var først ved en Resolution af 29. Januar 1868, at det blev endelig besluttet at inddrage Pladsen. Husene blev straks rømmede og i Aarets Løb nedbrudte, saaledes at Pladsen fra og med Aar 1869 kunde overdrages Toldvæsenet. Det forholdsvis store Areal blev dog ikke nogen Forøgelse af selve Toldbodpladsen, idet der nemlig allerede i lang Tid havde været paatænkt at faa opført en ny Toldkammerbygning, da den gamle i 1730 opførte Toldkammerbygning hverken var tidssvarende eller rummelig nok, og navnlig kneb det med at skaffe de stærkt efterspurgte Frilagerrum tilveje. Nu havde man jo imidlertid faaet en stor Plads, hvorpaa en baade tidssvarende og højlig tiltrængt ny Hovedbygning kunde opføres, og det varede da heller ikke længe, før

Den nye Toldkammerbygning 1875.

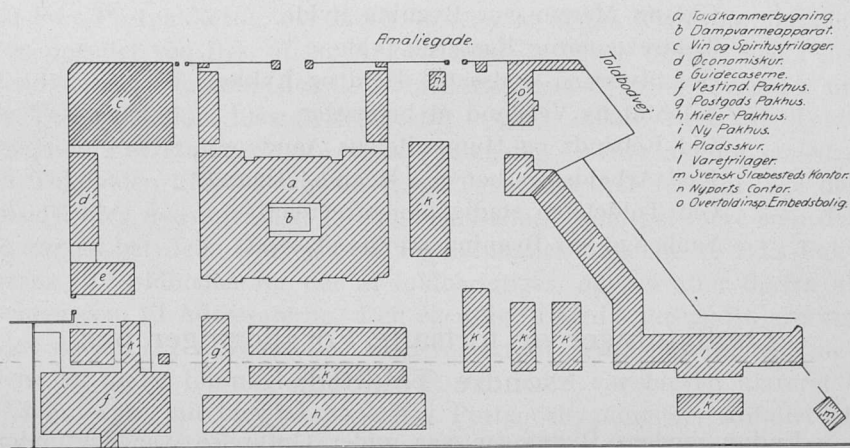
Efter Fotografi.

der forelaa et Lovforslag herom. Dette blev behandlet og blev vedtaget, og ved Resolution af 5. Marts 1872 blev Opførelsen af *den nye Toldkammerbygning* beordret paabegyndt. Der blev straks taget fat paa Arbejdet, — allerede i April Maaned var de gamle Mure og Plankeværker nedrevne og et Plankeværk opsat om hele Bygningsgrunden; ogsaa den gamle Portnerbolig for vestlindisk Handels Plads, som indtil nu havde faaet Lov til at blive staaende paa sin gamle Plads — ved Spritfrilageret —, blev nu nedrevet, ligesom det gamle Jernskur, der laa bag Fattigboderne, ogsaa maatte vige for det nye Byggeforetagende.

Toldkammerbygningen i Amaliegade blev opført i middelalderlig Stil efter Tegning af Arkitekt Vilh. Petersen. Den er opført af røde Mursten og bestaar af fire sammenhængende Fløje, der indeslutter en lille Gaard med et Haveanlæg. Hovedfløjen mod Amaliegade er i 2 Stokværk og har et Taarn med Ur; denne Fløj er 45 Alen lang og $18\frac{1}{4}$ Alen dyb; Fløjen mod Toldbodpladsen, der tildels er i to Stokværk, har samme Længde og Dybde; de to Sidefløje er henholdsvis 74 Alen lange og fra $18\frac{1}{2}$ til $25\frac{1}{2}$ Alen dybe, og her findes de to Vejerboder »Grove Vægt« i den nordlige og »Fine Vægt« i den sydlige Fløj; disse Vejerboder har hver en Størrelse af ca. 1500 □ Alen, hvilket er omtrent det tredobbelte af den tidligere »grove Vægt«s Gulvareal. Hele Bygningens Fladeindhold udgør 16 540 □ Alen.

I Eftersommeren 1875 var Bygningen saavidt færdig, at den delvis kunde tages i Brug. 22. September flyttedes Kreditoplagskassererkontoret hertil fra den gamle Toldkammerbygning, saa fulgte Pakhuskontoret fra den tidligere Pakhusbygning, hvor det siden 1849 havde været, og derpaa Toldkassererkontoret. Vejerboderne toges i Brug den 4. Oktober 1875 og kort Tid efter var alle Bygningens Lokaler i Brug. Der fandtes da i Stueetagen foruden Vejerboderne og de tre Toldkontorer tillige 2 Lokaler, der var indrettede til og udlejede som Konditori og endvidere nogle smaa Lokaler, der var udlejede til Toldklaringsfirmaer, — alt som det endnu findes, naar lige undtages Konditoriet, der forlængst er flyttet til Nyport, medens dets to Lokaler er tagne ind til Kontorbrug. Paa 1. Sal i Hovedfløjen fandtes Over-toldinspektoratets Lokaler, der var flyttede fra det gamle »Gevæksthus«, og Lokaler for den københavnske Toldrevision, som i 1870 var flyttet fra den gamle Toldkammerbygning til »Guidekasernen«, men nu blev overført til den nye Bygning. I Fløjen mod Toldbodpladsen var paa 1. Sal Toldinspektionskontorer og Krydstoldinspektoratets Lokaler — tilflyttede henholdsvis fra den gamle Toldkammerbygning og fra Guidekasernen. Efter at Krydstoldinstitutionen var bleven nedlagt, foretoges der en Omflytning, saaledes at Toldinspektionen kom

over i de tidligere Revisionslokaler i Hovedfløjen, medens hele den modsatte Fløjs 2det Stokværk blev taget i Brug som Toldrevisionskontorer, og saaledes er Forholdet endnu stedse. Paa Pladsen foran Toldkammerbygningen, ud mod Amaliegade, blev der i Plan og Linie med de to Vejerboder opført overdækkede Læsseramper, hvor det toldberigtigede Gods opbevares, indtil det bortkøres; og ud mod Gaden rejstes et højt Jerngitter med en stor Gitterport, hvis hule Portpillers smaa Rum danner Lokaler for Portopsynet. Det hele Kompleks var for sin Tid udmærket i alle Forhold, og Tilfredsheden med Bygningen

Situationsplan, søndre Toldbod 1875.

var særdeles stor. En af Datidens poetiske Toldere besang i et mere velment end egentlig velformet Kvad »Kjøbenhavns nye Toldkammerbygning« saaledes:

Paa Toldbodens Grund sig rejst har et Slot,
 En Toldkammerbygning, stadselig og flot;
 Façade den har mod Amaliegaden,
 Forvist den pryder Hovedstaden.
 Med Taarn og Uhr samt Stang til Flag,
 Hvorfra Dannebrog vajer paa Højtidsdag!
 Med Vejerboder, store, høje og lyse,
 Som hver Toldsvig-Tanke bort maa kyse.
 Kontorer man finder her i Masse,
 For Store og Smaa, for hver en Klasse,
 Ja selv den slemme Revision
 »Saamæn« har faaet sin Portion
 I Midten der findes »Apartements«,

Ved Siden et Dampvarmeapparat saagar
 (I Parantes min Tanke jeg ta'er:
 Sprang dette, Du Søde! der blev Avancement!)
 Fra Taarnet er Udsigt over Rhed og Havn,
 Den afhjælpe vil et stærkt følt Savn
 Ja, Ideen til Bygningen er sund og god,
 Er udført af Folk, som ret forstod
 At bygge og indrette helt bekvem'
 For Toldvæsnet et Forretningshjem!
 Gid nu Mercur vor Bygning hylde,
 Toldrevenueerne Kasserne fylde,
 Gid Styrelsen stedse faa Held og Lykke
 Til Statens Velstand at betrygge,
 Gid Retsinds og Humanitetens Aand
 Med Arbejdsiver her gaa Haand i Haand,
 Gid Toldetaten stadig blomstre maa,
 Saalænge vor Bygning monne staa!

Omflytninger og fortsatte Forandringer paa søndre Toldbod.

Endnu medens Bygningen var under Opførelse, var det under Overvejelse at skaffe end mere Plads; allerede i 1874 ønskede man nemlig at erhverve saavel »Gule« som »Blaa« Pakhus fra Larsens Plads, baade for at skaffe yderligere Pakhusrum som ogsaa for at faa forøget Bolværksplads, hvad ogsaa stærkt tiitængtes, idet Skibene ofte maatte ligge i baade to og tre Rækker udenpaa hinanden for at afvente den Tid, hvor de kunde komme til Bolværk for at losse eller lade. Paa den Tid fandtes endnu Slæbestederne langs hele Toldbodens Bolværk, men disse var langt mere til Ulempe end til Gavn, da saagodtsom hele Trafiken nu besørgetes af Dampskibe. — Der blev ikke noget af Udvidelsen af Toldboden i 1874, men derimod blev hele Bolværket paa søndre Toldbodplads fornyet og reguleret, hvorved det blev rykket lidt ud fra den tidligere Plan, saaledes at der dog vandtes lidt mere Plads. Ved denne Ombygning borttoges Slæbestederne med Undtagelse af to, respektive nord for Kieler og ud for Vestindisk Pakhus, men disse to Slæbesteder blev dog gjorte lidt kortere i Udstrækning, ind efter fra Bolværket. Ved denne Bolværks-Ombygning udtalte Havnevæsenet sin Frygt for, at Taarnbygningen paa Vestindisk Pakhus, som jo endnu laa lige ud til Bolværket, skulde styrte ned, og det foreslog derfor at lade Taarnet nedrive, før der blev rørt ved

Bolværket. Forslaget vandt dog heldigvis ikke noget gunstigt Øre, idet Overtoldinspektoraet, ikke af Hensyn til den smukke gamle Bygning, men kun af Frygt for yderligere Pakhusmangel satte sig derimod; saaledes blev denne Vandalisme forpurret, og det viste sig da ogsaa, at Bolværket udmærket godt kunde nedrives og ombygges, uden at Taarnet derved led mindste Skade.

Efter at Pakhuskontoret i 1875 var flyttet ind i den nye Toldkammerbygning, blev den fraflyttede Bygning — det tidligere Tverpakhus — indrettet til Postgodsklarering, saaledes at Klareringen af 10 Pd.s Postpakkerne, der hidtil — efter at denne Klarering var bleven oprettet ved Res. af 26. August 1868 — havde fundet Sted i det Toldvæsenet overladte Lokale i Havnevæsenets Bygning, hvor der nu er Telegrafstation, blev flyttet hertil. Ogsaa denne Gren af Toldvæsenets Forretninger var i stærk Fremgang. I 1871 ankom saaledes til Toldboden 27056 Postpakker, og Tallet steg Aar for Aar, saa det tilsidst blev nødvendigt at foretage en Deling, saameget mere som det jo var en betydelig Omvej, først fra Jernbanen at sende 10 Pd.s Pakkerne til Toldboden for der at toldberigtiges, og saa atter derfra at bringe dem til Adressaterne. Den egentlige 10 Pd.s Postgodsklarering blev derfor fra 1. December 1878 forlagt til Jernbanestationen, medens alt andet toldpligtigt Postgods, der hidtil var bleven klareret i »Fine Vægt«, nu blev ekspederet i Postgodsbygningen. Antallet af dette Postgods steg saa betydeligt, at der f. Eks. i 1887 paa Toldboden behandlede ca. 124 000 Pakker; det blev derfor nødvendigt ogsaa at udskille Postpakkegodsets Regnskabsføring fra Toldkassererkontoret, og ved Lov af 30. Marts 1889 blev derefter oprettet den *særlige Postgods-Toldforvaltning*, som siden da har varetaget denne Toldforretning. — Det Lokale i Havnevæsenets Bygning, som ved Postgodsklareringens Flytning var bleven ledigt, blev i 1876 midlertidigt udlejet, i to Afdelinger og til to Firmaer, til Brug som Skibsprovianteringslokaler.

I 1876 forsvandt det gamle »Gevæksthus«, Overtoldinspektoraets Kontorbygning, der var bleven ledigt ved Kontorernes Overflytning til den nye Bygning; den gamle Toldkammerbygning, der nu havde faaet Navneforandring og kaldtes *Frilagerbygningen*, maatte dette Aar paany udvides ved Tilbygning til den sidst tilføjede Fløj, og ved denne Lejlighed blev den gamle Bygning optaget af den store Nabo, og dermed var den næstsidste Bygning fra den botaniske Haves Tid ude af Sagaen. Anledningen til Udvidelsen var den stadige Trang til Frilagerrum, og efter denne sidste Udvidelse havde Bygningen da nu faaet ialt 133 Lokaler inden for sine Mure; af dette Antal Rum var 95 i Stuen og paa 1. Sal og 11 paa Loftet udlejede til Frilagerrum;

til Toldopsynet ved Frilageret var afgivet 2 Rum og til Frilagerets Betalingskontor ligeledes 2 Rum. Disse fire sidste Lokaler fandtes nu i den yderste Ende af den udvidede Bygning, altsaa i den gamle Kontorbygning — og de var alle fire de mindste og tillige de mindst tidssvarende, som Toldopsyn og Kontor for Frilageret overhovedet havde haft i det forholdsvis korte Spand af Tid, som denne Institution havde bestaaet, i hvilket Tidsrum begge Parter forøvrigt havde maattet skifte Lokaler hele fire Gange. Otte Rum var indrettede til Vejerbod og Ekspeditionslokaler, endvidere havde Toldbodens Havneoppebørselskontor 3 Rum og Skibsmaalings- og Registreringskontorerne — som i 1876 henflyttedes hertil fra Guidekasernen —, ligeledes 3 Rum, 2 Rum var optagne af Toldopsynet ved søndre Toldbod, 1 Rum afgivet til Kortstemplingskontor — underlagt Frilageret —, 1 Rum til Mæglerkontor, 2 til Arbejdsfolkene og 1 til Opsynsmændene. Paa Loftet fandtes 1 Rum indrettet til Toldvæsenets Inventar og 1 til Postvæsenets Inventar. En Del af de gamle Vejerboder var ved Ombygningen taget ind til Frilagerrum, medens Forsendelsesgodsvægten, der tidligere havde været indrettet i »Ny Pakhus«, nu blev overflyttet til Frilagerbygningen, hvor den fik Plads i den tidligere »Grove Vægt«, saaledes at »Forsendelsens« Plads var omtrent paa samme Sted som nu i den nye Frilagerbygning. Efter sin sidste Udvidelse havde den gamle Toldkammerbygning nu et Fladeindhold af 33 000 □ Alen.

Efter at Forsendelsesgodsvægten var fraflyttet »Ny Pakhus«, blev der i 1877 anlagt en Passage lige gennem dette Pakhus' Midte for at lette Adgangen navnlig fra Kieler Pakhus til Toldkammerbygningen. Denne Passage findes endnu.

I Guidekasernen foretoges store Forandringer: Krydstoldinspektoratet var flyttet til Toldkammerbygningen, Revisionskontorerne ligeledes og Skibsmaalingen til Frilagerbygningen. I den gamle Kaserne indrettedes nu 2 smaa Lejligheder, hver paa to Værelser med Køkken, til Brug for 2 Fyrbødere; men Tid efter anden udvidedes disse Lejligheders Antal saaledes, at der allerede i 1881 fandtes 6 saadanne paa ialt 12 Værelser med 6 Køkkener, beboede af 1 Rorsbetjent, 2 Opsynsmænd og 3 Fyrbødere. Længere frem i Tiden blev Bygningen i endnu højere Grad Privatbolig, men derom senere.

I 1876 blev det ældste af Toldbodens Pladsskure — det i 1847 opførte — nedbrudt, og paa dettes Grund blev bygget det grundmurede »røde Skur«, som endnu findes, og i hvis sydvestlige Hjørne der er indrettet Nødtørftsanstalter; det i 1866 opførte Skur blev ombygget og Skurene sammenbyggede. Paa Vestindisk Plads blev i 1875 — ud mod Ny-Toldbodgade — opført et aabent Skur, 55 Alen langt og 16 Alen dybt, og samme Aar opførtes ved Vestindisk Pakhus' nord-

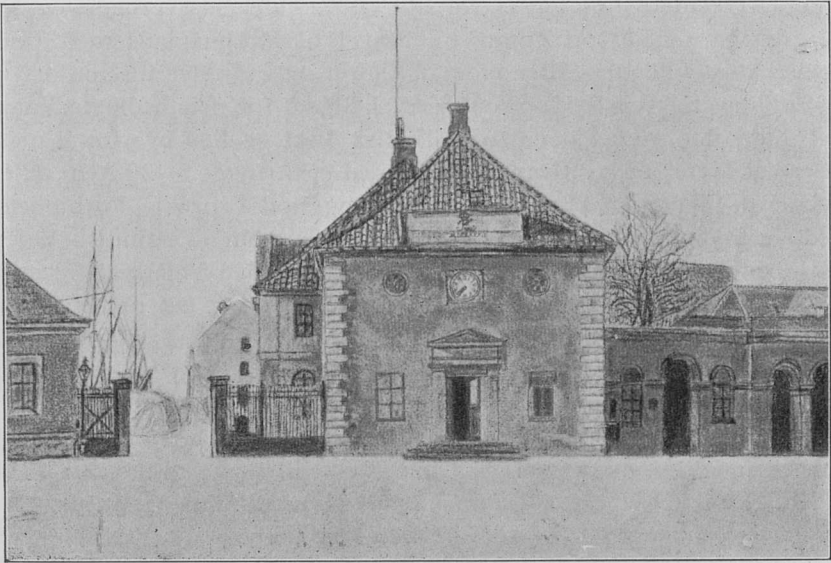
lige Ende — støttet til og i Forbindelse med dette Pakhus — et andet aabent Skur, 33 Alen langt og 20 Alen dybt; endelig blev der i 1877 bygget et aabent saakaldt Økonomiskur i Frilagergaarden, dette blev dog ikke anvendt til Oplæggesesgods, men blev benyttet til Opbevaring af forskelligt af Toldvæsenets Materiel.

Den gamle Embedsbolig fik i 1879 en Tilbygning, en Art Udhus, hvori fandtes Entré til Boligen, Gennemkørselsport og tillige Brændehus og — Høsehus.

Den Vejerbod, som ved Overtagelsen af Vestindisk Pakhus i 1849 var bleven indrettet i dettes nordlige Ende, var — som alt andet —, i Tidens Løb bleven for lille og for lidet tidssvarende, og den blev derfor nedlagt og Rummet indtaget til Pakhusplads med Undtagelse af et lille Rum, der blev afskildret og indrettet til Kontor for en Fuldmægtig ved Pakhuskontoret. I Stedet for den nedlagte Vejerbod blev der ved Siden af Vestindisk Port og lige overfor Guidekasernen opført en ny Bygning, som med en Længde af 30 Alen og en Dybde af $14\frac{1}{4}$ Alen strakte sig hen til og stod i direkte Forbindelse med Vestindisk Pakhus. Her indrettedes den som »Vestindisk Vejerbod« bekendte Toldekspedition, med den egentlige Vejerbod liggende nærmest Passagen, og med et lille Assistentkontor tæt op til Vejerboden. Som tidligere meddelt blev i 1876 det gamle Vægterhus nedrevet og i dets Sted opført en Beværtningsbygning ved Læsehullet, ved Siden af det »røde Skur«.

Postekspeditionen i den søndre Arkadebygning ved Jernporten, som oprindeligt kun var beregnet paa Ekspedition af søværts til Toldboden — med Lybækker-Dampskibene — ankommet Postgods, blev fra 1. December 1878 udvidet til fuldstændig og almindelig Postekspedition. Da der imidlertid herved let kunde forekomme Forviklinger og Ulovligheder, hvorved Staten mistede sine Toldindtægter, naar et saadan almindeligt Postkontor laa indenfor Toldbodens Grænser, idet der jo herfra kunde sendes Pakker med uberigtigede Varer til Indlandet, uden at Toldvæsenet kunde øve nogen Kontrol dermed, saa henlede Overtoldinspektoratet Generaldirektoratets Opmærksomhed herpaa og paa Nødvendigheden af, at Postekspeditionen blev lagt udenfor Toldbodens Omraade. Men da det dog var hensigtsmæssigt, at der fandtes et Postkontor i Toldbodens umiddelbare Nærhed, saa foreslog Overtoldinspektoratet samtidig, at der, ved Tilbygning til den gamle Nyports Vagtbygning, blev indrettet Postlokaler dér, hvorved der opnaaedes, baade at Postvæsenet kom udenfor Toldbodomraadet og tillige, at det dog var saa nær Toldboden som overhovedet muligt. Overtoldinspektoratets Henstilling blev taget tilfølg, og i Løbet af Sommeren 1879 blev de nye Postekspeditionslokaler indrettede ved

Nyport, idet der til den gamle Portbygning føjedes en Tilbygning, der dels udfyldte Mellemrummet mellem den gamle Bygning og Muren til Gaden, dels strakte sig langs denne Mur bag Portbygningen. Man kan endnu let se den gamle Bygnings Grænser trods Tilbygningen, idet de nye Mure blev opført af røde Sten, medens Portbygningen har gule Sten og graa Puds. Adgang til det nye Postkontor blev brudt i Muren ud mod Amaliegade. Gennem denne Indgang kom man til Forværelset for Publikum, ca. 20 □ Alen stort; til dette stødte Ekspeditionsrummet, der var paa ca. 40 □ Alen, og et Pakrum i 2

»Under Uret«.

Den gamle Toldkammerbygningens Gavl mod »Nordre Toldbod«.

Efter en Kultegning.

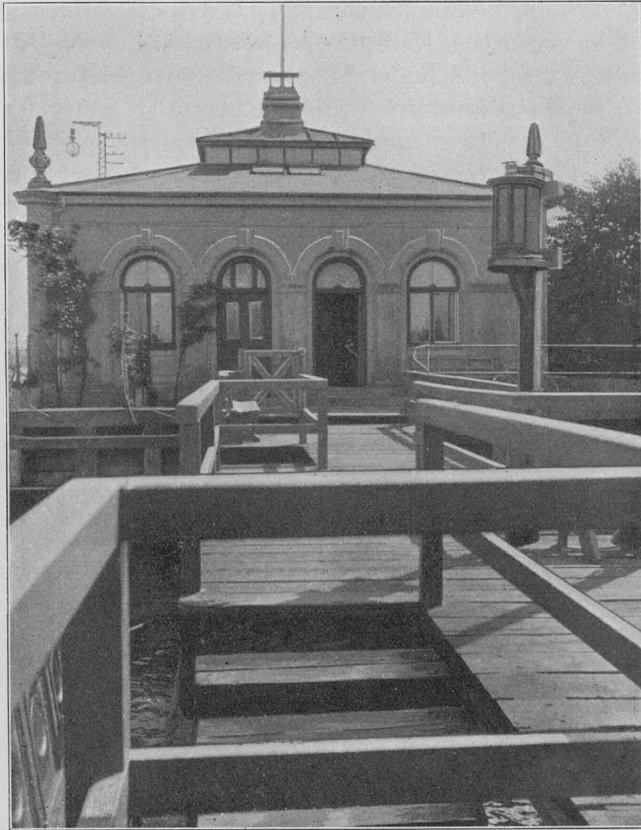
Afdelinger paa ialt 42 □ Alen. Denne Tilbygning var saaledes noget større end Portbygningen, idet denne var $9\frac{3}{4} \times 9\frac{1}{4}$ Alen, medens Tilbygningen var $16 \times 6\frac{3}{4}$ Alen. *Det nye Postkontor*, hvis postale Betegnelse blev »Indleveringskontor III«, aabnedes her den 1. November 1879, og det forblev ved Toldboden til Slutningen af November 1899, fra hvilket Tidspunkt det blev flyttet til Store Strandstræde, hvor det siden har været. De her fraflyttede Postlokaler ved Nyport fik nu en ny Anvendelse, idet Indgangsdøren i Amaliegade blev tilmuret og andre smaa Omændringer foretagne, hvorefter Konditoriet blev flyttet her hen fra Toldkammerbygningen, fordi Konditorilokalerne der skulde tages ind til Kontorbrug.

Efter at Postvæsenet i 1879 var fraflyttet den søndre Arkadebygning, blev denne overdraget til Toldboden, og nu blev der Travlhed her. Murere, Tømrere og Snedkere tog fat paa at omdanne hele Bygningens Indre, idet der her snarest skulde indrettes en stor Skibsprovianteringsstation med saa mange Lokaler, at alle Liebhaveere kunde blive tilfredsstillende. For at opnaa dette, maatte en Del af den bag Arkadebygningen liggende Frilagergaard inddrages, og, da dette end ikke var tilstrækkeligt, blev ogsaa et Lokale fra Frilagerbygningen taget med ind under Proviantstationen; dette sidste kunde ske derved, at Havnekontoret fraflyttede et mod Gaarden vendende Lokale, der kunde sættes i umiddelbar Forbindelse med det nye Anlæg. I Stedet for fik Havnekontoret et hidtil af Toldopsynet benyttet Lokale, der vendte ud mod søndre Toldbodplads. Toldkontrolørerne, der hidtil havde haft 2 Rum her, maatte ligeledes fraflytte disse, og fik herefter kun ét Værelse, der vendte ud mod nordre Toldbodplads, og endelig maatte Toldassistenterne flytte over i »Svensk Slæbested«, hvad der bevirkede, at der nu blev for ringe Plads dér. Men ved disse Flytninger opnaaedes den fornødne Plads for den nye *Skibsprovianteringsstation*, og denne blev færdig og taget i Brug den 23. August 1880, idet Skibsprovianthandlerne flyttede herover fra de tidligere Lokaler — tildels i Havnevæsenets Bygning; dog bibeholdtes endnu de tre Kælderrum i denne Bygning, idet de her indrettede Lagere betragtedes som en Filial af Spritfrilageret, og ikke som egentlige Proviantlokaler. Denne Filial ophævedes dog i 1885, hvorefter Kælderrummene atter overtoges af Havnevæsenet. I den nye Skibsprovianteringsstation fandtes ialt 12 Udleje-Lokaler, hvoaf de 3 var indrettede i Gaarden.

Nordre Toldbodplads' Regulering.

I Aarene 1879—81 fik *nordre Toldbodplads* sin *endelige Regulering og Udvidelse*, ved at der fra Baadehavnen og nordpaa ud til det gamle Karantænehus paa Langelinie, ved Opfyldning dannedes et helt nyt Areal og en ny Bolværksstrækning. Jerngitteret, der hidtil kun gik fra Kongeporten og et kort Stykke langs Langelinie, blev nedrevet, og i dets Sted blev oprejst et nyt, der strakte sig langs hele det nye Areal lige til dets nordligste Del, hvor den nye Karantænestation blev bygget. Det Stykke Jerngitterværk, der blev nedtaget, erhvervedes af Zoologisk Have, og dér findes det endnu, rejst som Adskillelse mellem Haven og dens Materialgaard. — Udvidelsen af nordre Toldbodplads bevirkede, at der fra 18. August 1879 blev op-

rettet en særlig Toldkontrol for nordre Toldbod, hvorunder saavel Bommen og Jernporten som Dampskibene paa søndre Toldbod blev henlagt, — aldeles som denne Kontrol bestaar endnu; herefter op-hørte Toldkontrollen ved Jernporten som særlig Kontrolørpost. Den nye Toldkontrol fik Lokale i den sydlige Del af Havnevæsenets Hoved-

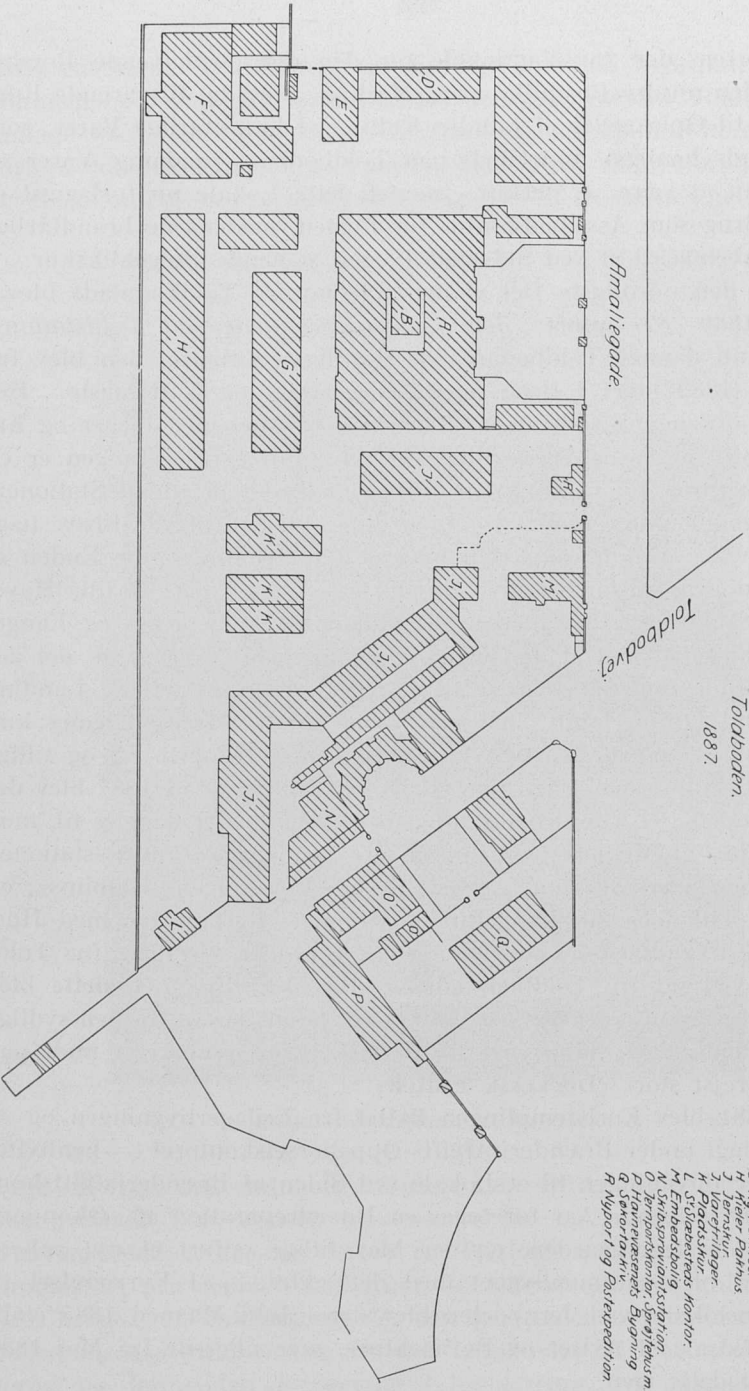
Karantænebygningen set fra Søen.

bygning, hvor den endnu er tilhuse. Den sydlige Sidefløj, der ogsaa var overladt Toldvæsenet, blev senere for en Aarrække udlejet til Telefonselskabet, der her havde en Telefonsamtalestation; endvidere fandtes der paa denne Tid af Rum, der tilhørte Havnebygningen, men som brugtes af Toldvæsenet, ét, der benyttedes til Venteværelse ved Rejsegodsekspeditionen, og et, der benyttedes af Patrouilleassistenterne, og desforuden de omtalte 3 Kælderrum, der anvendtes indtil 1885; endelig det Rum i den søndre Beton-Portpille (Neptun) ved

Kongeporten, der var Vagtlokale for den dér posthavende Rorsbetjent; i den nordre Portpille med »Merkur« blev det tilsvarende Rum benyttet til Oplæggelse af mindre Kolli med brandfarlige Varer, som ikke kunde henligge andetsteds paa Toldboden. Saadanne Varer siges endnu at være »i Merkur«, uagtet dette Lokale nu forlængst er taget i Brug som Assistentkontor for Porten, medens de brandfarlige Varer anbringes i et ved Siden af Porten staaende Bølgeblikkur.

Paa den nordligste Del af den nye nordre Toldbodplads blev i Aarene 1880—82 opført »den fælles Karantæne- og Toldstation«, som endnu danner Toldbodarealets nordligste Grænse; den blev fra 15. Juni 1882 taget i Brug, med stadig Dag- og Nattjeneste. Her fandtes — dengang som nu — Karantænevæsenet med Læger og Karantæneofficianter og Forseglingsopsynet; nord for Bygningen er en lille Anlægsbro, hvor Damppatrouillebaaden, der er tildelt Stationen, Dagen igennem ligger med Dampen oppe, klar til at gaa tilsøs, naar der viser sig et Skib, som skal have »en Overhaling«; for Enden af Broen findes Flagstangen, hvorfra det gule Flag vajer; et lille Haveanlæg udfylder Padsen mellem Bygningens vestlige Gavl og Langelinie. Samtidig med at denne nye Bygning toges i Brug, fik det der tjenstgørende Personale Ordre til at paase, at ingen uovlig Landing eller Landsætning fandt Sted paa Langelinie — som dengang kun strakte sig et ganske kort Stykke nord for Bygningen —, og tillige til at patrouillere paa »den nye Quai« om Natten. — I 1887 blev der givet Handels- og Kontoristforeningens Medlemmer Tilladelse til, mod Forevisning af Medlemstegn, at passere gennem Karantænestationen om Aftenen, naar de kom fra »Lystsejlad-Foreningens Klubhus«; en lignende Tilladelse fik Langelinie-Pavillonens Restauratør med Husstand. I Bygningens sydøstlige Hjørne blev der, til Brug for Toldopsynet ved nordre Toldbodplads, lejet et Værelse, men dette blev dog snart efter atter opsagt, da det var for langt fjernet fra den sydlige Del af Pladsen. Toldopsynet fik derefter Kontorrum i et midt paa Pladsen rejst stort »Døckersk Filttelt«.

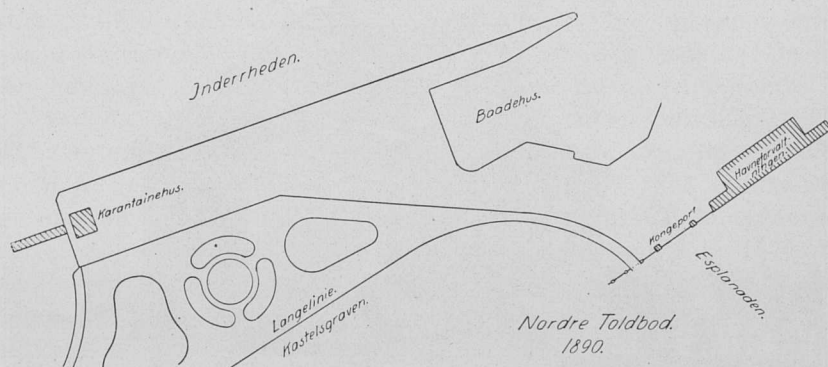
I 1881 blev Kortstemplingen flyttet fra Frilagerbygningen og — som henlagt under Brænderi-Afgifts-Oppebørselskontoret — henflyttet i Ministerialbygningen til et Lokale ved Siden af Brænderiafgiftskontoret. Det følgende Aar foretoges en Hovedreparation af »Økonomiskuret« i Frilagergaarden, og der blev tillige opført et nyt aabent Skur, der blev sammenbygget med det ældre. — I Forværelset til Visitationslokalet ved Jernporten blev der i Juni Maaned 1885 etableret et Udsalg af Aviser og Rejselekture, men allerede fra Maj 1886 forsvandt dette igen.

Situationsplan
over
Toldboden.
1887.

- A Toldkammerbygningen
- B Dampvareopbevaring
- C Særligtilæg
- D Glasstue
- E Værelse
- F Værelse
- G Ny Fødder
- H Høst Fødder
- I Løst Tilæg
- K Placetskur
- L Sølæstredes Kontor
- M Embædsbolig
- N Tjenestebolig
- O Tjenestebolig
- P Skovforh.
- Q Skovforh.
- R Nygørd og Fastspædning

I Begyndelsen af Aaret 1886 blev den gamle »Svensk Slæbesteds« Bygning nedrevet og paa dens Grund blev opført en ny Bygning, der blev taget i Brug den 25. Oktober 1886. I Bygningen indrettedes Lokaler for Toldopsynet ved Toldbodens Dampskibe og tillige Kontor for Kontroløren ved Vagtkontrollen (Patrouille og Forsegling). Bygningens Hovedindgang er fra nordre Toldbodplads. Indenfor er først en Forstue, hvorfra man til venstre — mod Søen — har Assistentkontoret, medens Døren tilhøjre oprindelig førte ind til Vagtkontrolørens Kontor; Assistentkontoret, der har hele Bygningens Bredde, har ogsaa Udgangsdør til søndre Toldbodplads. Ud mod søndre Toldbodplads var der dengang i Bygningens vestlige Dei et Lokale for Værtshusholderen, og i Kælder og Stue, midt i Bygningen og i et paa

søndre Toldbodplads frembygget Parti, fandtes Maskinhus med Maskiner for det elektriske Lys, som samme Aar blev taget i Anvendelse ved Bolværkerne paa Toldboden, til Brug ved Aften- og Natarbejde ved Skibene; det elektriske Lys i de store Buelamper tændtes her første Gang den 11. November 1886. I denne Sammenhæng kan anføres, at de to store, dekorative Lysmaster til elektrisk Lys — Dragestanderne — der findes paa nordre Toldbodplads udfor Havnevesenets Bygning, skyldes Tegning af Professor Dahlerup.

Beværtningslokalet i den nye Bygning blev taget i Brug den 25. Oktober 1886, hvorefter den tidligere Udskækningsbygning »Firkanten« blev nedbrudt; for denne sidste maatte Værtshusholderen betale en aarlig Leje af 1800 Kr., hvad der synes at være en meget høj Afgift, naar man erfarer, at der for Konditoriets 2 Lokaler i Toldkammerbygningen kun betaltes 200 Kr. aarlig. Men ikke desmindre maatte Værtshusholderen dog blive en holden Mand ved sin Forretning; det blev nemlig ved en foretagen Undersøgelse oplyst, at han forbrugte alene af Brændevin 7 Halvtønder à 68 Potter om Ugen,

altsaa 476 Potter, hvilket giver ca. 25,000 Potter aarlig, à ca. 24 Snapse pr. Pot, lig 600,000 Snapse, og da han i Indkøb betalte 21 à 22 Kr. pr. Halvtønde, eller 32 Øre pr. Pot, men lod sig betale 48 Øre pr. Pot, solgt i Pægle, men 96 Øre pr. Pot solgt i Snapse, saa har hans Avance været meget betydelig, — den blev anslaaet til 20—25 Kr. daglig eller 7 à 9000 Kr. aarlig, alene paa denne Vare. Spiritusudskænkning blev ham imidlertid forbudt samtidig med at han fra »Firkanten« flyttede ind i sit nye Lokale i »Svensk Slæbested«; men hans Lejeafgift var nu ogsaa bleven betydeligt nedsat.

Svensk Slæbesteds Kontorbygning.

Beværteren, der havde haft Bevillingen i 11 Aar, blev imidlertid den samme Dag, som han flyttede ind, uden videre sat paa Porten; han blev nemlig af selve Overtoldinspektøren overrasket i at udskænke Smaasnapse for Arbejderne, trods Forbudet derimod, og der blev da gjort kort Proces med ham; Beværtningsbevillingen blev ham paa staaende Fod fratagen. I 1892 blev Beværtningen flyttet ned i Kælderen i samme Bygning, hvor der opnaaedes betydelig mere Plads, idet der jo er Kælder under hele Bygningen; det tidligere Beværtningsrum i Stuen blev derefter overtaget af Opsynsmændene, som blev husvilde ved Frilagerbygningens Nedrivning. — I Foraaret 1897 lod Overtoldinspektoratet i »Svensk Slæbested« indrette Lokaler, der blev overdraget de københavnske Toldassistenters Forening til Brug som

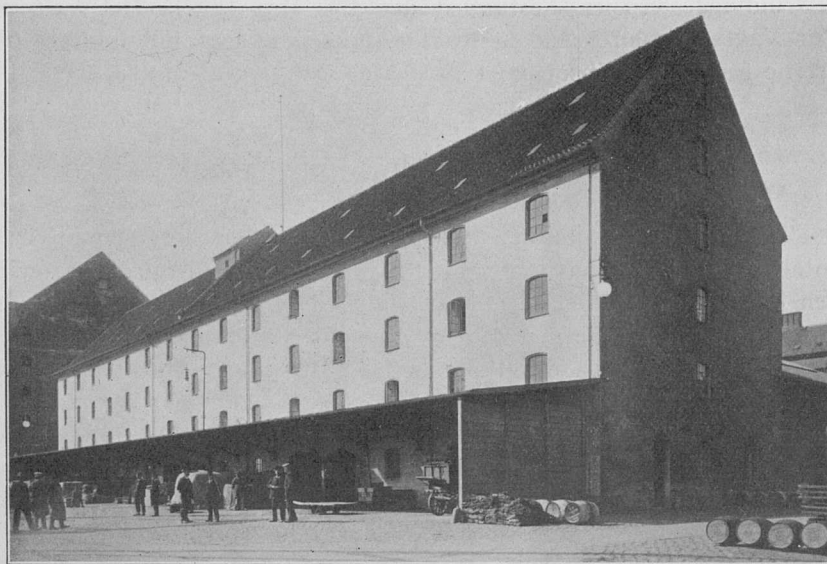
Foreningslokaler. Disse bestaar af et Værelse i Stuen med Vindu mod søndre Toldbodplads, — dette Værelse er nærmest beregnet til Læseværelse og her findes Foreningens Bibliotek —, og et meget stort Forsamlingsværelse ovenpaa, indrettet paa en lige saa original som hyggelig Maade, og indtagende hele Loftets Gulvflade. Disse Lokaler blev indviede ved en Festlighed den 22. Maj 1897. Det Værelse, hvor Vagtkontroløren havde Kontor, er senere lagt ind under Kontorerne for Dampskibsopsynet.

Toldbodbrand.

Toldbodens Sprøjtehus og Brandredskaber har flere Gange været omtalt. Indtil 1888 havde Toldboden nemlig selv lidt Sprøjtemateriel, men dette Aar blev det Hele bortsolgt ved offentlig Auktion; da det kun indbragte 109 Kroner, har det næppe været meget beventt.

Ved de store Ildebrande, som Tid efter anden har hærget København, er Toldboden stedse gaaet fri; men nogle smaa og en enkelt større *Ildsvaade* har den dog været udsat for. I 1863 opkom der saaledes en mindre Brand i Taarnet til Vestindisk Pakhus, foranlediget ved Gnister fra et dér liggende Dampskib; i Juni 1876 antændtes en Balle Bomuld, der laa i det aabne Vareskur foran Fri-lagerbygningen; ogsaa denne Brand var foranlediget ved Gnister fra en Dampskibsskorsten. Juledags Aften, den 25. December 1889, brændte Dampskibet »Kiew«, der laa ved søndre Toldbods Bolværk. Skibet blev hurtigst muligt halet ud fra Bolværket, hvorved Faren for Toldbodens Vedkommende formindskedes betydeligt, og her skete da heller ingen Skade; Brandvæsenet havde 5 Timers Slukningsarbejde. — 1. Maj 1891, Kl. 6,20 Aften opstod der Ildløs i et af de udlejede Lokaler i Spritfrilageret; men Ilden var dog allerede slukket af Toldvæsenets Personale, da Brandvæsenet kom tilstede. Den største Ildebrand, Toldboden har at opvise, udbrod om Aftenen den 20. August 1890 i Kieler Pakhus. Ilden opstod i et Lokale, der var udlejet som en Art Filial-Frilager, og saa voldsomt greb den om sig, at samtlige i Pakhuset oplagrede Varer, med Undtagelse af en forholdsvis ringe Del fra Underrummene, enten fortæredes af Ilden eller blev ødelagte ved Vand og paa anden Maade. I samfulde 6 Timer maatte Brandvæsenet kæmpe haardt med Ilden, før det lykkedes at besejre den. Brandskaden vurderedes til 103,000 Kroner, men det lykkedes heldigvis ogsaa at indskrænke Branden til dette Pakhus alene, selv det nærliggende Vestindisk Pakhus fik kun en ganske ringe Skade ved sprængte Ruder etc. Da Pakhusrum ikke godt kunde

undværes, var det atter nu paatænkt at leje Suhrs Pakhus midlertidigt; men denne Plan maatte opgives, da dette Pakhus ikke var i en saadan Forfatning, at det kunde anvendes, og man maatte derfor hjælpe sig som bedst, indtil Kieler Pakhus paany var brugeligt. I Marts Maaned 1892 var Pakhuset atter i saa god Stand, at det kunde

Kieler Pakhus.

tages i Brug, og det havde nu faaet indlagt Elevatorer til Transport af Gods til og fra Lofterne, — et Gode, som ogsaa senere blev de andre store Pakhuse til Del.

De nyeste og største Byggeforetagender paa Toldboden.

I Oktober Maaned 1890 blev der paa vestindisk Plads, mellem Guidekasernens Gaardsrum og Spritfrilageret, og langs Muren ud mod Ny-Toldbodgade opført et stort Pakhusskur; det blev bygget af galvaniserede svenske Bølgeblikplader og fik Tag af samme Materiale, lagt paa Bræder, men med store Partier af Glas, saaledes at Skuret fik Ovenlys. Aaret efter fik Vestindisk Pakhus en større Reparation og Forstærkning af Tømmerværket, med en Bekostning af over 50,000 Kr. I 1891 paatænkte det endvidere at indrette Guidekasernen helt igennem til Beboelser, dog med Bibeholdelse af Portens Vagtlokale, oprindelig var det Meningen at indrette Stueetagen til Beboelse for

Toldinspektøren for 1ste Inspektorat (Toldboden) og 1ste Sal til Embedsbolig for Toldbodens Pakhusforvalter, men efter forskellige Overvejelser bestemtes det dog, at kun 1ste Sal skulde indrettes til Embedsbolig, medens Stueetagen forblev urørt, fordi dennes Rum ikke ret vel kunde undværes til Brug som Værkstedslokaler for de forskellige Haandværkere, der saa godt som stedse havde Reparationsarbejde at udføre paa Toldboden. Beboelsen paa 1ste Sal blev imidlertid indrettet, og i Oktober Maaned 1893 indflyttede Pakhusforvalteren i denne Embedsbolig. De tidligere nævnte 6 Smaalejligheder forsvandt herved; men i et Par Værelser i Stuen, ud mod Toldbodgade, blev der samtidig indrettet Beboelse for en af Toldbodens Fyrbødere. Det større Lokale i Stueetagen, ud mod Toldbodpladsen, blev i en Aarrække benyttet som Auktionslokale ved de aarlige Toldbodauktioner.

Nu skal omtales det største Byggeforetagende, der nogensinde er fremkommet og antagelig nogensinde vil fremkomme paa Toldbodpladsen, nemlig *den store Frilagerbygning*. De mange Besværligheder det voldte at faa bevilget de nødvendige Midler til dette Bygningskompleks' Opførelse, og andre derhen hørende Forhold, der havde politiske Uoverensstemmelser til Grund, skal her ikke berøres. Med Hensyn til Lov af 23. Marts 1888 udstedte Finansministeren den 8. August s. A. Indbydelse til en Skitsekonkurrencé vedrørende dels et Frilageranlæg, dels Opførelse og Indretning af et større Frilagerkompleks ved Københavns Toldbod; Skitser og Planer skulde være indgivne inden 1. November 1888. Af de indleverede Planer til et Frilager blev 6 præmierede, men ingen af disse blev dog selvstændigt benyttede; derimod blev en af Planerne omarbejdet og suppleret med, hvad der af de andre blev anset for heldigt, ligesom der ogsaa toges Hensyn til de Udtalelser, som forelaa fra en i Sagen nedsat Kommission. — Derpaa blev der taget fat paa Forarbejderne. — Opførelsen skulde finde Sted i 2 Afdelinger, saaledes at det gamle Frilager blev liggende fuldstændig uberørt af Byggearbejdet, idet man først skulde opføre den Del, der skulde ligge langs Toldbodvejen og med Gavl til Amaliegade, og da først, naar denne Del var færdig, og Frilagrene fra den gamle Bygning flyttet hertil, skulde den gamle Toldkammerbygning nedrives for at give Plads til Komplexets Havnefløj. Men for at komme til at bygge den første Afdeling, måtte adskillige gamle Bygninger forsvinde. Først forsvandt Toldbod-Vinhus med Have. Dernæst »Runddelen« med de to »Pavilloner« — den halvcirkelformede Gadeplads med Bebyggelse, til hvilken Kommunen i 40erne havde afstaaet en Gadestrimmel til Staten —, og endelig Overtoldinspektørens Embedsbolig, den gamle Gartnerbolig og Drivhus, den sidste Bygning

fra den botaniske Haves Tid. Denne Embedsboligs hele Indretning, som den var ved Nedrivningen, ses af følgende Beskrivelse: »Stuehuset er en 3 Etages Bygning med 6 Kælderrum. I Stueetagen er 6 Værelser, Spisekammer, Køkken og Koridor; 1. Sal har 8 Værelser. I Tagetagen findes Tørreloft og Pulterkamre. I Udhusbygningen er Entre og Gennemkørselsport, samt i Gaarden Brændehus og Hønseshus. I den Bygningen omgivende Have, der har 7 gamle Frugttræer, findes paa Hjørnet af Amaliegade og Toldbodvejen en grundmuret Veranda, og ud mod Nyport et Bindingsværks Lysthus, der har en

Frilagerbygningen mod Havnen.

Længde af 6 Alen og en Dybde af $5\frac{1}{2}$ Alen«. Man kan forstaa, at det var med stor Ulyst, at Overtoldinspektøren maatte fraflytte en saadan Embedsbolig, men derved var dog intet at gøre. Den 22. Maj 1890 flyttedes Embedsboligén til en i Amaliegade Nr. 22, Stuen, lejet Lejlighed, og en Maaned senere var den gamle Bygning nedrevet. Saa rask gik nu Byggeforetagendet for sig, at den nye Bygning allerede i December Maaned 1890 var rejst til Stueetagens Højde, og halvandet Aar senere, i Juni Maaned 1892, var den første og største Del af Bygningskomplekset færdigt, hvorefter Overflytningen af Lagrene m. v. fra det gamle Frilager fandt Sted. Da dette var sket, blev den gamle over 160 Aar gamle Bygning med samt alle dens senere Tilbygninger brudt ned, og derefter blev den sidste Tredjedel af det store Byggeforetagende fuldført. I 1894 var Frilagerkomplekset opført i den

Skikkelse, som vi nu ser det. Bygningen bestaar af 5 Fløje, nemlig en Hovedfløj mod Toldbodvej, flankeret af to manglekantede Taarne og to lavere Fløje henholdsvis mod Amaliegade og mod Havnen, begge forbundne med Hovedfløjen ved mellemliggende Tværfløje. Den er opført paa et ca. 10,000 □ Alen stort Areal og er bygget af røde Mursten som Hovedmateriale paa en høj Sokkel af Granit, med Baand, Gesimser og Indfatninger dels af hugne Sandsten, dels af graa Mursten, medens en Række halvrunde Blændinger i Hovedgesimsen med deres hvide Farve opliver den store Bygning. Bygningens Stil er

Frilagerbygningen set fra Esplanaden.

Renæssance, men de forskellige Motiver er frit behandlede og sammenstillede. I Fløjen mod Havnen har det store Billedhuggerarbejde, der prydede den gamle Toldkammerbygningens Facade, fundet Plads paa ny. Hele Kompleksets Opførelse blev forestaaet af Arkitekt Alb. Jensen med Arkitekt A. Garde som Konduktør, og det var som anført færdigt i 1894. I Bygningens Havnefløj er i Stueetagen — med Indgang i den mod nordre Toldbodplads vendende Gavl, der ligesom paa den gamle Bygning er prydet med et stort Ur — to Mæglerkontorer samt et meget stort og nogle mindre Lokaler til Brug for Toldbodens Havneoppebørselskontor; ud mod Havnen findes i Fløjens lidt fremspringende Midterparti Forsendelsesgodsvægten med to Vare-elevatore til Frilagergoods, og et Par Lokaler til Toldopsynet; i den sydlige Del af denne Fløj er Stueetagen optaget af Skibsmalings- og

Registreringsbureauet, medens der i Kælderen er Arbejdspengekontor, ligesom ogsaa Arbejdsinspektøren her har sit Kontor. Iøvrigt findes der i denne Fløjs Kælder Værksteder, Lokaler for Toldbodens Arbejdsstyrke og Nødtørftsanstalter. Et Værelse paa 1. Sal i Havnefløjen er optaget af Patrouilleopsynet, men ellers er med Undtagelse af det her nævnte hele Bygningskomplekset optaget af Frilagerinstitutionen, fraregnet Maskinbygningen, hvorfra Lys og Varme leveres til hele Bygningen, og som er beliggende paa Hjørnet af Amaliegade og Toldbodvej med særlig Adgangsport og en lille Gaardsplads. Hovedindgangen til Frilageret er i Amaliegade, hvor en Forstue med høj Trappe fører op til Bygningens Stueetage; tilhøjre for Trappen er to Lokaler, der er overladte de københavnske Toldkontrolørers Forening, tilvenstre er Passagen og Visittationslokalet til Frilageret; i Stueetagen er Vejerboden med Paklokale og Udleveringsrum samt 2 Værelser for Toldopsynet og et for Arbejdsformanden; endvidere er der 3 Lokaler for Frilageroppebørselskontoret, men iøvrigt er Stueetagen, Kælderen, 1ste og 2den Sal helt igennem udnyttede som Lagerlokaler — ialt over 300, der alle er udlejede. Etagehøjden er i Kælderen $4\frac{1}{2}$ Alen, i de andre Etager 6 Alen; asfaltbelagte Korridorer af 6 Alens Bredde fører gennem alle Bygningens Fløje. Lokalerne i Kælderen har Betongulv, alle andre Lokaler Bræddegulv, dog undtagen Vejerboden, der har Cementgulv, men antagelig en Gang faar Trægulv*). — Hele Komplekset har, inklusive Terrainets Ordning, kostet over 1 Million Kroner.

Det nye Frilagets Bygning foranledigede Flytningen af Skibsprovianteringslokalerne, idet en Del af den Plads, hvorpaa disse fandtes, faldt ind under den nye Bygnings Grund. Der blev derfor samtidig med det store Byggeforetagende udført de nødvendige Forandringer i den nordre Arkadebygning, hvor Jernports-Opsynet havde sine Lokaler, saaledes at Provianteringslokalerne kunde flyttes her over, hvorefter den søndre Arkadebygning blev ombygget og omordnet, saa at Portopsynet kunde komme over paa den Side; hele denne Omflytning blev afsluttet i 1893, og derefter indtraadte de endnu bestaaende Forhold i Arkadebygningerne.

I Muren mellem »Grove Vægt«s Læsserampe og Pladsen foran Jernskuret blev der i 1897 brudt en Gennemgang, for at lette Passagen og spare saavel Toldopsyn som Publikum for den længere Vej om Toldkammerbygningens Hjørne. Læsseramperne ved »Grove« og »Fine Vægt« fik i 1899 større Jerntage, saaledes at Ramperne nu var helt overbyggede.

*) Dette er nu delvis sket.

Ved Lov af 11. Maj 1897 vedtoges at anlægge *Jernbanespor* fra St. Anna Plads gennem søndre og nordre Toldbodplads og videre til Frihavnen. Som Følge af dette Anlæg maatte der foretages en betydelig Bolværksudrykning paa søndre Toldbodplads, hvorved der for Toldboden indvandt 4 Alen bredere Plads langs Bolværket, og dette blev nu sat af Granit (de to sidste Slæbesteder var tidligere forsvundne). Den store Kran maatte ved samme Lejlighed ogsaa flyttes, og da den iøvrigt ikke mere var tidssvarende, blev den foreslaaet erstattet med en ny og bedre, — et Forslag, som resulterede i Anskaffelsen af den store elektriske Kran, der har en Løfteevne paa 25 Tons, og som var opsat og færdig til at tages i Brug den 9. Februar 1900. Dens Anskaffelse i det Hele havde da ogsaa kostet ca. 55,000 Kroner. Bolværksudvidelsen og Anlægget af Jernbanespor gennem Toldboden var færdigt i August 1901, og fra 1. Oktober s. A. blev dette Stykke Jernbane »aabnet for Driften«. Da »Gule Pakhus« imidlertid ogsaa var kommet ind under Toldbodens Omraade, havde ogsaa Bolværket udført dette Pakhus — som iøvrigt hele Bolværksstrækningen paa Larsens Plads — nydt godt af Udvidelsen, og herefter var — og er — hele Toldbodens Bolværk af en Længde paa 1750 Fod. Heraf har nordre Toldbods Bolværk en Længde af ca. 700 Fod, Bombroens Bolværk indtil Vagthuset ca. 100 Fod og søndre Toldbod ca. 940 Fod, hvoraf det nye tilkomne, ved »Gule Pakhus«, udgjorde ca. 255 Fod; dette sidste Stykke Bolværk, der tilhører Toldvæsenet, er dog ikke stensat. — Af Hensyn til Jernbanen blev der i Plankeværket mellem Toldbodpladsen og Larsens Plads anbragt en Port.

Denne Jernbanes Anlæg bevirkede, at »Warnemünde-Baadene«, der hidtil gennem en Aarrække havde haft regelmæssig Fart 2 Gange ugentlig paa København, og som havde haft Anlæg ved Bombroens Bolværk, nu maatte indstille Farten, idet Stykgodset nu billigere og hurtigere kunde forsendes i Jernbanevognladninger, fra Warnemünde via Gedser til Københavns Toldbod.

Naar Toldboden fra 1. Juni 1898 erhvervede »Gule Pakhus«, skyldtes dette den samme Aarsag, som havde bevirket alle tidligere Udvidelser, nemlig Mangel paa Pakhusplads, saavel som paa Bolværksplads. Toldbodtrafiken var siden 1875, da den nye Toldkammerbygning toges i Brug, forøget med 170—180 pCt., saa Klagerne over Pladsmangel kunde ikke siges at være ugrundede. Rigsdagen bevilgede da ogsaa det fornødne Beløb til Køb af Grund og Bygninger, ialt 725,000 Kr., samt endvidere til Ombygninger og Nybygninger paa denne »Suhrs Plads« et Beløb af 329,721 Kr. 70 Øre. Dette Pakhus var bleven opført i 1796 paa en Grund, som »Hr. Etats Raad de Coninch« købte af »Entrepreneurerne for den forrige Østersøiske Han-

del Dhr. Dunsfeldt, Meyer & Compagnie«; til Grunden hørte tillige et Areal »paa den nordlige Side af Toldbodgaden bag ved det Almindelig Hospital«, men dette Areal blev senere frasolgt; i 1845 erhvervedes Pakhuset med Grund og Bolværksplads af Agent Th. Suhr, og efter denne Tid hed det »Suhrs Pakhus«. — Hvorfor det kaldes »Gule Pakhus« vides lige saalidt som man kender Oprindelsen til Navnet »Blaa Pakhus« for Nabopakhuset.

Bolværksstrækningen ved denne nye Erhvervelse toges allerede fra 1. Maj 1898 i Brug af Toldboden, og da det her, hvor baade Pakhuset og Pladsen var under Ombygning, og hvor der var langt til Toldassistentkontoret i »Svensk Slæbested«, ikke var særlig behageligt at faa anvist et Skib til Losning eller Ladning, saa fik denne Plads snart blandt Toldopsynet Navnet »Djævløen« — Dreyfus-Affæren var jo dengang paa Tapetet —, og denne Betegnelse for Pladsen kan man endnu af og til høre. Imidlertid blev der taget fat paa Ombygningen af Pakhuset og Opførelsen af den store, nye Vejerbod som, i umiddelbar Forbindelse med Pakhuset og sammenbygget med dette, strækker sig ud til Ny-Toldbodgade. Saa intim er Forbindelsen mellem disse to Bygninger, at det gamle Pakhus' vestlige Mur tillige danner Vejerbodens østlige Væg. Den 16. Oktober 1900 aabnedes den nye »Søndre Vejerbod«, der bestaar af to Afdelinger: den egentlige Vejerbod, en mægtig Hal, hvis Loftskonstruktion bæres af 2 meget svære Granitpiller, og som baade har Side- og Ovenlys, og en Forhal, — en overdækket Læsserampe —, halvt saa stor som Vejerboden, til Opbevaring af det berigtigede Gods, som herfra, efter at være læsset paa Vognene, der holder i den store Gaardsplads, kan køres lige ud i Ny Toldbodgade gennem den samtidig med Vejerboden aabnede »Søndre Port«. Vejerboden har et baade lyst og tiltalende Udseende, der gør Opholdet behageligt for Toldtjenestemændene; men — og det var ganske pudsigt —, da Vejerboden var færdig, opdagede man pludseligt, at der hverken fandtes Aftrædelsesværelser for Kontrolører eller for Assistenten; til disse sidste forskaffede man et lille Rum ved at gennembryde Muren ind til Pakhuset, og dér afskildre et Lokale, medens man i al Hast maatte tilklistre en lille Udbygning paa den nordvestlige Del af Vejerboden, for at forskaffe Overopsynet et — meget lille — Kontor.

Saasnart »Søndre Vejerbod« var taget i Brug, blev »Vestindisk Vejerbod« nedrevet og ligeledes de Vareskure, der laa paa denne Del af Vestindisk Plads, saaledes at Vestindisk Pakhus nu atter kunde præsentere sig fritliggende.

Nu gik der nogle Aar, i hvilke intet Byggeforetagende fandt Sted paa Toldbodpladsen; men da der dog stadig hørtes Klager over Plads-

og Arbejdsforholdene paa Toldboden, blev der i Oktober Maaned 1906, med Finansministeriets Approbation af Generaltolddirektoratet, nedsat en Kommission til Overvejelse af disse Forhold, og Resultatet af denne Kommissions Arbejde blev bl. a. Opførelsen af den nye Postgodsklareringsbygning og en Ombygning af Guidekasernen. Egentlig var det Meningen at nedbryde denne sidste, men til Slut bestemte man sig dog til at ombygge den. I den Anledning maatte Toldbodens Pakhusforvalter rømme sin Embedsbolig, der var beliggende i Bygningens 2den Etage, og ligeledes maatte Fyrbøderen, der havde en lille Lejlighed i Stueetagen, fraflytte denne. Derpaa foretoges den Ombygning og Omordning, der gav Guidekasernen sit nuværende Udseende. Portopsynets Vagtlokale bibeholdtes, men Forstuen til dette er nu tillige Passage til Trappeopgangen til 1ste Sal, hvor de korresponderende Kontrolører har faaet lyse, rummelige og hyggelige Kontorer i Forbindelse med en Del Værelser, hvori Toldbodens Prøvesamling er anbragt; endvidere er her Lokaler til Brug for de kommende Toldeksamener og endelig findes her det interessante Told-Musæum. Stueetagen, med Undtagelse af den sydlige Del, hvori Vagtlokalet findes, blev bragt i Forbindelse med det i 1890 byggede »Vestindisk Skur«, der samtidig i sin Helhed blev betydelig udvidet.

Det andet — og større — Resultat af Kommissionens Arbejde blev *den nye Postgodsklareringsbygning*. Forholdene i den gamle Bygning med denne Klarering var paa den Tid alt andet end hyggelige, rent bortset fra, at der hverken var tilstrækkelig Plads til Klarering eller til Oplæggelse af det stadig stigende Antal Postpakker, der ankom hertil (i 1909 blev til Postgodstoldforvaltningen indført 268,081 Stykker Gods). Opførelsen af en ny og større Bygning var derfor bleven en Nødvendighed, men for at skaffe Plads til en saadan Bygning maatte man først nedrive Spritfrilageret, som iøvrigt ogsaa ret vel kunde undværes, og paa dettes Grund blev saa opført den nye Bygning, hvis Tegninger og Planer var udarbejdede af kgl. Bygningsinspektør, Arkitekt Martin Borch. I Juni Maaned 1908 paabegyndtes Opførelsen, og 1. September 1910 var Bygningen færdig til at tages i Brug. Dens Areal udgør 2045 □ Alen og den er opført i Barokstil og gør et smukt Indtryk, ligesom den udmærket hævder sig blandt Amaliegades mange gamle og stilfulde Bygninger. Den har to Etager foruden Lofterne, der ligesom 1. Sal alene er beregnet til Oplæggelse af Postpakker, medens Stueetagens ene Længde-Halvdel — mod Toldbodpladsen — optages af Vejerboden, og den anden Halvdel, mod Gaden, af Oppebørselskontoret og Lokaler for Chefen og Kontorpersonalet. Til Transportering af de ankommende Pakker til Loftet, findes i Bygningens ene Hjørne en Elevator, medens to saadanne,

indstallerede i Vejerbodens to Beton-Bærepillers Hulrum, befordrer Pakkerne fra Loftet til Klareringslokalet. — Efter at denne Bygning var taget i Brug, blev den gamle Postgodsklareringsbygning solgt til Nedbrydning, og den Grund, hvorpaa den havde staaet, blev derefter planeret for at anvendes som Oplagsplads.

Den søndre Sidefløj til Havnevæsenets Bygning, hvor der en lang Tid havde været Telefonstation, og hvor derefter Kontroløren ved Vagtkontrollen en Tid havde sit Kontor, efter at være fraflyttet svensk

Postgodsklareringsbygningen.

Slæbesteds Bygning, blev efter den nye Toldlovs Ikrafttræden indrettet til at huse »Toldbodens Polariseringsanstalt«.

For Fuldstændigheds Skyld skal endnu kun anføres, at Toldboden selvfølgelig overalt har indlagt elektrisk Lys, at der i alle Kontorer og Vejerboder findes Varmerør og at de allerfleste Kontorer har Telefon.

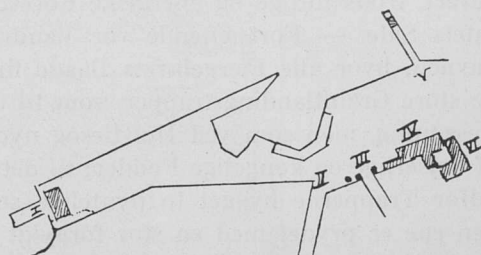
Afsluttende Vandring gennem Toldboden.

Efter at der nu er gjort Rede for alle enkelte Forhold, for Pladser og Bygninger paa Toldboden, som den nu er, vil vi til Slut foretage en Tur gennem hele det store, men ved den stadig stigende Trafik

dog for lille Terrain, for derved at faa et samlet Overblik over de forskellige Steders Beliggenhed. Til Orientering benyttes de vedføjede Kortskitser.

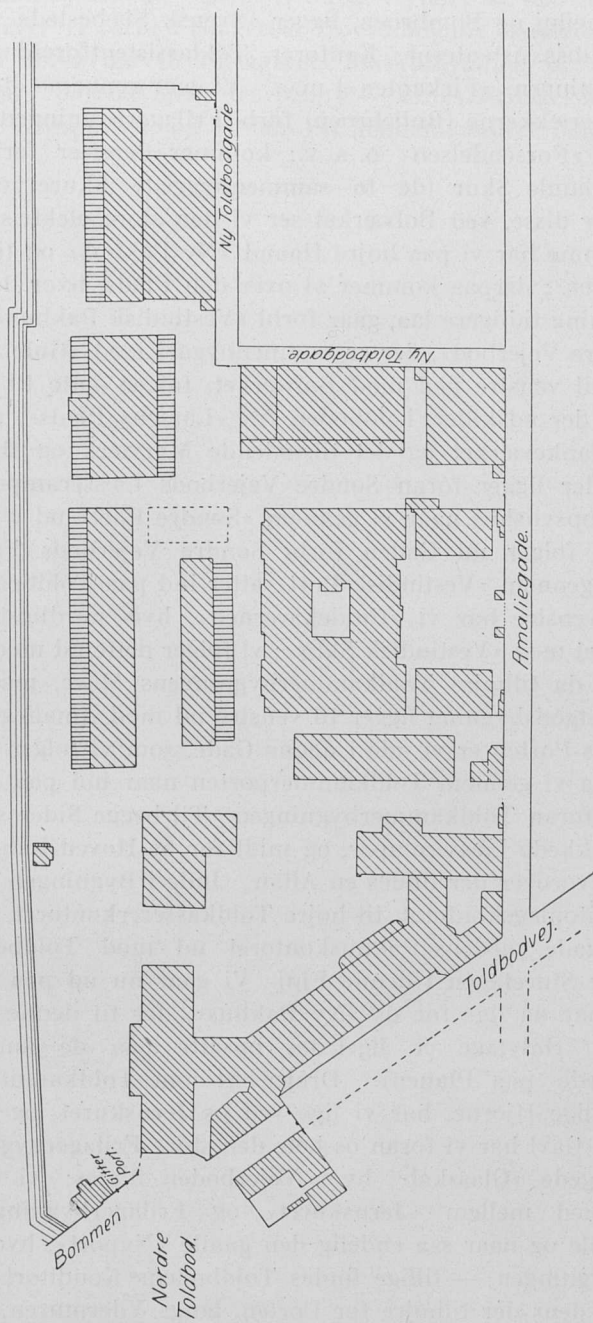
For at begynde fra det nordligste Punkt, tænker vi os kommende fra Langelinie. Vi bøjer da af ved Yachtklubbens Pavillon og gaar gennem en Laage, der findes i Stakitværket, som omgiver det lille Haveanlæg ved Karantænestationen; er vi komne gennem Laagen, har vi tilvenstre Anløbsbroen, hvor den lille Dampbaad ligger fortojjet, klar til at stikke tilsøs. Baadene, af hvilke der findes tre ved Toldstedet, 2 Dampbaade og 1 Motorbaad, forretter skiftevis Tjeneste her og ved Vagtkontrollen (Patrouillen), de er hver især forsynede med en lille, hyggelig Kahyt, og ved hver er ansat en Fører og en Maskinist. En større Baad »Falken« har Station i Frihavnen, men anvendes dog til Tider som Afløsningsfartøj ved Toldboden. Baaden, der ligger ved Karantænebroen, benyttes saavel af Karantænevæsenet som af Forseglingsopsynet. Fra en høj Mast ved Enden af Broen vajer hele Dagen igennem det gule Flag, som tilkendegiver, hvad det er for et »Væsen«, der her har tilhuse. Gaar vi ind i Karantænebygningen har vi paa venstre Haand et Værelse, der tjener som Kontor for Karantænetoldbetjentene, som her skiftevis har stadig Dag- og Nattjeneste, Bygningens øvrige Værelser er forbeholdte Karantænelægerne, der ligeledes har baade Dag og Nattjeneste. Gennem Bygningen naar vi ud paa nordre Toldbodplads, og vi følger nu Gitteret, der adskiller Pladsen fra Langelinie med tilhørende smukke Anlæg; dette Gitter fortsættes hen til den »lukkede Forbindelsesvej« — til Frihavnen —, hvorfra det iøvrigt fortsættes helt ud til Frihavnen, men her af et mindre pynteligt Udseende. Paa denne Tur langs Gitteret har vi paa venstre Haand Bolværksstrækningen, hvis yderste Del har mere Form af en Bro eller Dæmning, og som ender i en Anløbstrappe, hvorfra der hver halve Time er Forbindelse med Refshaleøen ved Hjælp af en lille Damp tilhørende Burmeister & Wain.

Nordre Toldbod

- I Karantænestationen
- II Den lukkede Vej til Frihavnen
- III Kongepoorteh
- IV Harnvæsenets Bygning
- V Bommen
- VI Skibsprøveanbringelokalene

Hele nordre Toldbodplads, mellem Bolværk og Gitter, er som Regel opfyldt af Gods, og midt paa Pladsen findes to Skure: et Træskur til Brug for Arbejdsstyrken her, og et Døckersk Filtelt, der fungerer som Kontor for de Toldassistenter, der forretter Tjeneste paa »Nordre«; disse passer ikke alene Skibenes Losning og Ladning, men varetager ogsaa Klareringen af det her lossede egentlige Pladsgods, medens alt andet Gods, der losses her ude, pr. Hestekraft føres til Pakhusene paa søndre Toldbodplads. Det har ofte været under Overvejelse at faa opført dels overdækkede Rum, dels en Vejerbod paa denne Plads, men Pladsen er for indskrænket, og den tilhører ikke Toldvæsenet, men Havnevæsenet. Saa vidt erindres, gik et enkelt Projekt ud paa at lægge saadanne Rum ind under det meget højere liggende Langelinieanlæg udenfor Gitteret; men hidtil er hverken dette eller andet blevet udført, trods flittige og energiske Forestillinger fra Overtoldinspektoratets Side. — Fortsættende vor Vandring kommer vi forbi Baadehavnen, hvor alle Færgelavets Baade findes, længere fremme har vi de store Granitlandingstrapper, som til daglig benyttes af Søforternes Besætning, men som ved Hof-Besøg nyder Æren af at blive betraadt af kejserlige og kongelige Fødder; til dette Øjemed er der paa Pladsen udfør Trapperne bygget to pyntelige smaa Træpavilloner, af hvilke den ene er prydet med en stor forgyldt Krone. — Vi kommer nu til Slæbestedet »svensk Slæbested« — det eneste, der er bevaret af Toldbodens mange tidligere Slæbesteder —, det anvendes nu aldrig efter sin Betegnelse og er forsaavidt overflødig; men des mere Brug gøres der af den her ud for opførte lille Træbygning, hvor Toldbodens Brovægt findes. Vi har nu naaet Bombroen, paa hvis yderste Ende Vagthuset findes. — Havde vi fulgt Toldgitteret forbi »den lukkede Vej«, var vi komne forbi »Kongeporten«, hvis Portpiller har den dobbelte Opgave, dels at danne »Kontorer« for Portopsynet — Toldassistenten i det ene, Rorsbetjentene i det andet —, og dels at tjene som Sokler for de to store Zinkfigurer »Merkur« og »Neptun«, Handelens og Havets Gud. — Længere fremme har vi den nordlige lave Sidefløj til Havnevæsenets Bygning, — denne er udlejet til »Det forenede Dampskibs-Selskab« til Brug som Forvalterkontor. Vi naar nu selve Havnevæsenets Bygning, i hvis sydlige Gavl Toldkontrollen for nordre Toldbod har Lokaler, medens der i den til Bygningen hørende sydlige, lave Sidefløj er indrettet Polarisationsanstalt. Vi har her Arkadebygningerne tilhøjre for os, og foran os Gavlen af Frilagerbygningens Havnefløj. Fra dennes Hjørne og hen til Bombroen ses Gitteret, der adskiller nordre og søndre Toldbodplads; i Gitteret er en Dobbeltport, hvis ene Del er beregnet paa Færdselsvogne og den almindelige Trafik, medens den anden lukker for Jernbanesporet, der fra Frihavnen fører

Sønder Toldbod 1912.

gennem Toldboden op til St. Anna Plads; midt i Gitteret, mellem Frilagerets Havnefløj og Bombroen, ligger »Svensk Slæbesteds« Bygning med Dampskibsassistenternes Kontorer, Toldassistentforeningens Lokaler, Beværtningen (»Firkanten«) m. v. Vi gaar gennem Gitterporten og følger Fliserækkerne (Rullebroen) forbi Frilagerbygningens Havnefaçade, med »Forsendelsen« o. s. v.; kommer derefter forbi de to Vareskure »Gamle Skur (de to sammenbyggede Skure) og »Røde Skur«; ud for disse, ved Bolværket ser vi den store elektriske Kran. Længere fremme har vi paa højre Haand »Ny Pakhus« og til venstre »Kieler Pakhus«; derpaa kommer vi over den Plads, hvor den gamle Postgodsbygning tidligere laa, gaar forbi »Vestindisk Pakhus« og naar saa til »Søndre Vejerbod«, der er sammenbygget med »Gule Pakhus«. Nu gaar vi til venstre ned mod Bolværket, følger dette til det høje Plankeværk, der adskiller Toldboden fra »Larsens Plads«, gaar derpaa langs Plankeværket og det tilstødende Murværk og staar nu i den Gaard, der ligger foran Søndre Vejerbods Læsserampe. Forbi det lille Portopsynshus naar vi gennem »Søndre Port« ud i Ny Toldbodgade. Vi følger nu Gaden forbi Søndre Vejerbods Façade og kommer saa gennem »Vestindisk Port« atter ind paa Toldbodens Omraade. Til venstre har vi »Guidekasernen«, hvis nordligste Del er sammenbygget med »Vestindisk Skur«; vi følger dette ud mod Amaliegade og har da tilhøjre Toldkammerbygningens Mure, medens den nye store Postgodsbygning ligger til venstre ud mod Amaliegade; gennem Postgods-Porten er vi ude i denne Gade, som vi følger lidt frem efter, hvorpaa vi gennem Toldkammerporten naar ind paa den store Gaardsplads foran Toldkammerbygningen. Til begge Sider ser vi her de to overdækkede Læsseramper, og midt for os Hoved-Indgangen til Bygningen, hvorover der findes en Altan. Inde i Bygningen har vi til venstre Kreditoplagskontoret, til højre Toldkassererkontoret, begge ud mod Amaliegade, medens Pakhuskontoret ud mod Toldbodpladsen indtager hele Stueetagen i denne Fløj. Vi gaar nu ud paa Toldbodpladsen og har da lige for os »Ny Pakhus«, der til denne Side har et Halvtag. Halvtage er ligeledes opsatte paa de andre Pakhuse (antydede paa Planen). Drejer vi om Toldkammerbygningens nordøstlige Hjørne, har vi lige ved os Jernskuret, og uden om dettes østlige Gavl har vi foran os hele den store Frilagerbygning med det frembyggede »Glasskab, hvor Vejerboden findes; vi fortsætter vor Gang ned mellem »Jernskuret« og Frilagerbygningens Udleveringslokale og naar saa endelig den gamle »Nyport«, hvor — foruden Vagtbygningen — tillige findes Toldbodens Konditori paa venstre Side, medens der tilhøjre for Porten, langs Ydermuren, findes et

overdækket Cycleskur. Gaar vi ud af Nyport og hen mod Toldbodvej, kommer vi forbi Frilagerets Hovedindgang, passerer dernæst en Port, der fører ind til Frilagerets Maskinbygning og staar nu paa Hjørnet af Toldbodvejen, der paany — langs Frilagerfløjen — fører os op til Jernporten, og vi har nu gennemvandret hele Toldbodens Areal.

III

NEDLAGTE TOLDINSTITUTIONER
HAVNEDISTRIKTERNE M. V.
STRANDTOLDFORVALTNINGERNE
I VEDBÆK OG DRAGØR

Konsumtionsvæsenets Bygninger under Københavns Toldsted.

Konsumtionen — »Ziisen« — var som bekendt Afgifter, der opkrævedes af en stor Mængde indenlandske Produkter, naar disse indførtes til Købstæderne. Til dette Øjemed var der ved hver af en By's Indgange anbragt Slagbomme, som om Natten var lukkede, men som dog paa Forlangende skulde aabnes for Rejsende. »Bommand« var Konsumtionsbetjenten, der havde sin Bopæl i Acciseboden, udenfor hvilken Bommen var anbragt. Den Betjent, hvem en saadan Bestilling blev tildelt, maatte derfor med Kone og Børn og alt sit »Hab und Gut« tage Ophold i Ziseboden; dog behøvede han — før 1815 — ikke at bekymre sig om Senge og Sengeklæder, da dette hørte til Bodens faste Inventarium*); før 1798 var det tillige tilladt Konsumtionsbetjenten at modtage Tørv og Brænde, naar saadanne Varer indførtes til Byen, saa han har sikkert indtil paagældende Aar ogsaa haft frit Brændsel. Da Hovedstaden jo var forsynet med Volde og Grave, har de københavnske »Spedere« — en Betegnelse, som Almuen, særlig Bønderne, havde for disse Betjente — haft det ulige lettere i deres Tjeneste, end Kollegerne i de aabne Provinsbyer, idet disse sidste vel ogsaa efter Dagens Gerning kunde slaa Bom for Landevejen udenfor deres Bolig, men saa om Natten havde det ubehagelige Hverv at være »paa Tærne« for at forhindre Indsmugling over Marker og gennem Haver. Oprindelig var Konsumtionen en selvstændig Institution, uden nogen Forbindelse med det egentlige Toldvæsen, og det var ikke saa ganske faa Hverv, der var henlagt herunder og altsaa paalagt Betjentene at varetage. Konsumtionen omfattede Indførselskonsumtionen af udenrigske og indenrigske Varer, Maleværkskonsumtionen

*) Levering af Sengeklæder ophørte ifølge Cirkulære af 30. September 1815, der bestemte, at »denne Byrde for Consumtions-Kassen skal ophøre, da bemeldte Bentes Kaar paa anden Maade forbedres.«

(Møllerne), Vielsespenge, Folkeskat, Græsgangspenge, Tillægspenge, Milepenge og Stempelpapirspenge og endelig Brændevinsafgiften, der betaltes ved at løse Ziseseddel. Hovedhvervet var jo imidlertid Konsumtionen paa de indenrigske Frembringelser, og andet tænker man jo som Regel ikke paa, naar Konsumtionsvæsenet er paa Tale. Ved Toldforordningen af 1ste Februar 1797 blev dette »Væsen« forenet med Toldvæsenet, og Konsumtionsbetjentene blev nu stillet paa lige Fod med Toldbetjentene. — Bestillingens Betegnelse blev »Told- og Konsumtions-Underbetjente«. Samtidig med denne Forening blev endel af de Konsumtionsvæsenet tillagte Virksomheder ophævede; foruden den egentlige Konsumtion bibeholdtes kun Maleværkskonsumtionen og Brænderiafgiften, og for denne sidste paabegyndtes i 1804 Karrumsbeskatningen; for Københavns Vedkommende beholdtes dog Milepengene, der først ophævedes ved Plakat af 15. August 1829, og ligeledes Vielsespenge, men disse sidste blev henlagte under Magistraten og opkrævedes af denne.

Der fandtes her i København 4 Hovedporte, de tre for Forbindelse med Sjælland og den fjerde, paa Kristianshavn, vendende mod Amager. Af de tre førstnævnte var Vesterport, der laa lige for Enden af Frederiksberggade, som Følge af sin Beliggenhed ved den Landevej — Kongelandevejen —, der fra Hovedstaden gaar tværs gennem hele Sjælland, den Port, hvor den største Færdsel fandt Sted; — Nørreport laa for Enden af Nørregade, og gennem denne kom Trafiken fra den nordlige og den nordøstlige Deli af Sjælland*), medens Østerport, der trods sit Navn laa mere nordlig end østlig, hovedsagelig havde sin Færdsel fra Beboerne langs Kysten og Skovene nordpaa; endelig Amagerport for Enden af Torvegade. Umiddelbart ved disse Porte laa altsaa de egentlige Acciseboder, i hvilke en Konsumtionsbetjent havde Bopæl; men foruden disse fandtes der i Fæstningens Raveliner og ved hver Port endnu en Konsumtionspost; her laa nemlig den til Porten hørende Militær-Vagtbygning, hvori der fandtes Kommandersergents-Vagt; men foruden Soldaternes Vagtstuer indeholdt hver af disse Bygninger tillige et Par Rum, der var overladte Konsumtionsvæsenet til Kontorer for en Port-Kontrolør og for nogle Underbetjente, som fra dette saakaldte »Contra-Comptoir« førte Opsyn med, at ikke andre eller flere Varer end de, for hvilke der ved Acciseboden var løst Ziseseddel, blev indførte til Byen**). Foruden disse Hovedporte var der en Del min-

*) Paa de travle Torvedage var Færdselen gennem Nørreport saa stærk, at Vognrækken kunde naa fra Porten (Nørrevoldgade) og helt ud til Fælleden.

***) Paa Konsumtionsbetjentens Anmodning skulde Skildvagten, der havde Post her i Ravelinen. »standse de Giennemfarende, som ei vil underkaste sig Visitation, og raabe Vagten ud for at anholde de Modsætsige.«

dre Portposter, saaledes var der Porte for begge Ender af Tømmerpladsen, der jo laa bag det nuværende Tivoli, dengang »Dronningens Enghave«, nede ved Kallebod-Strand; til Opsynet ved disse Porte var der i Ryssenstens Bastions Vagtbygning indrettet et Lokale. Underbetjente til disse to Porte blev daglig afgivet af Contra-Kontoret ved Vesterport. Ogsaa i »Køkkenkurven«s (senere »Kikkurven«s) Bastions Vagthus — hvor nu Islands Brygge er beliggende — var der afgivet et Lokale til Brug for det ved Kristianshavns Bom og Langebro ansatte Toldopsyn; — mangen københavnsk Toldmand, selv yngre, maa endnu kunne erindre »Bomhuset«, der laa for Enden af Langebro, og hvor der var en baade original og karakteristisk lille Beværtning, der bl. a. var meget søgt af Kunstnere. — Paa selve Langebro var der et lille Aflukke for den Toldbetjent, der havde Tilsynet med og Eftersynet af de fra Kallebod-Løbet kommende Sandbaade. Foruden de her nævnte fandtes der paa Citadellet Frederikshavns Grund 2 smaa Kontorbygninger, det ene »Nordvejens Contoir«, der laa nord for Kastellet mellem Vindebroen og den yderste Bastion; det var et lille Hus paa et Fag, der var opført 1756, og som dannede Kontor for en Opsynsbetjent, der sorterede under Østerports Portkontrolør; det andet, der laa sydøst for Citadellet ved Indgangen til »den saakaldte lange Linie«, var det i 1799 opførte og tidligere omtalte Consignhus, som blev ledigt, da det nye Consignhus i 1805 var bleven opført, og som derefter en Tid blev afbenyttet af Havnevæsenet, indtil det ved en Collegie-Resolution af 1828 blev overladt Fæstningens Ingeniørvæsen til Afbenyttelse, mod at Toldvæsenet fik et passende Lokale overladt i den nye Vagtbygning, som da var bragt i Forslag (se Jernporten). Senere overtog Havnevæsenet atter den lille Bygning, med Forpligtigelse til at vedligeholde den.

Portene var lukkede om Natten. Bekendt er jo Fortællingen, at Portnøglerne, efter at Portene ved skikkelig, borgerlig Sengetid var blevne lukkede, højtideligt blev afgivne til Landsfaderen, Kong Frederik den sjette, der med disse Nøgler under sin Hovedpude sov de Retfærdiges Søvn, i tryk Forvisning om, at saa kunde intet ondt vederfares hans kære By eller dens gode Borgere. — Men Tiden krævede Forandringer, og ved en kongelig Resolution af 25. Juli 1821 blev det tilladt, at Nørreport holdtes aaben hele Natten for »Ind- og Ud-Passerende tilhest, tilvogns og tilfods, dog ikke for Fragtvogne eller Bøndervogne med Læs«; Vester- og Østerport skulde holdes aabne hele Døgnet i 5 Sommerdage (og -nætter) ved St. Hansdag i den saakaldte Kildetid; iøvrigt skulde de 3 Porte fremtidig aabnes Kl. 3½ Morgen paa de længste Dage, og derefter ved forskellig senere Tid, til de korteste Dage, hvor de aabnedes Kl. 7½. Om de forskellige

Aabningstider skulde Stadens Kommandant hver Maaned udstede Bekendtgørelse. Ved Midnatstid blev Portene lukkede, hele Aaret igennem — men altsaa med Undtagelse af Nørreport; en Tid før Portens Lukning maatte dog Kørende og Ridende erlægge Portpenge, og ved Nørreport skulde der i den Tid, hvor de andre Porte var aflukkede, betales dobbelte Portpenge af Kørende og Ridende, medens Fodgængere betalte 2 Skilling pro persona, dog var Børn fritagne for denne Afgift; havde Passagererne Rejsegods med sig, blev det eftersat

Østerports Accisebod. I Baggrunden Møllen paa Kastelsvolden.
Efter gammelt Maleri.

ved Porten, dog ikke naar de kom med kongelig Postbefordring, for i saa Tilfælde maatte Betjenten ledsage Postvognen til Postgaarden paa Købmagergade, hvor Eftersynet saa foretoges.

De tre Acciseboder udenfor Vester-, Nørre- og Østerport var oprindelig byggede i Frederik den fjerdes Tid; men under Bombardementet i 1807 nedbrændte de alle, tilligemed de tilsvarende Forstæder, og i nogle Aar hjalp man sig saa med Kontra-Kontorerne. Paa Rentekamrets Foranstaltning blev derefter Vesterports Konsumtionskontor genopført i 1811 og Nørreports i 1814. Hvilken Forskel der var paa Størrelsen af disse to Bygninger, kan ses af Assurancebeløbet,

idet Vesterports Accisebod blev assureret for 25,500 Rdlr. men Nørreports kun for 7500 Rdlr. Udenfor Østerport blev der i 1807 — ifølge Resolution af 8. Marts — som Erstatning for den nedbrændte Bygning, købt et ældre Hus, der var bleven skaaet af den hærgende Ild; dette blev assureret for 11,000 Rdlr., men det var da ogsaa adskilligt større end i hvert Fald Nørreports Accisebod. Her indrettedes saa Kontor og Vaaning for Konsumtionsskriveren, og der var endda saa megen Plads i Bygningen, at der kunde indrettes endnu en Lejlighed, som ved kongelig Resolution af 24. Juni 1820 blev tillagt Enken efter Konsumtionsskriver Dorscheus som Fribolig paa Livstid. — Acciseboden udenfor Amagerport, der ligeledes var bleven opført i Frederik den fjerdes Tid, men som ikke led Overlast ved Bombardementet, bestod af »et grundmuret Huus, een Etage med Steentag og med dobbelte Værelser og et lidet Baghuus, og en med Plankeværk indhegnet Hauge«. Dette Hus blev i 1829 ombygget og noget udvidet, med en Bekostning af 2144 Rdlr., og blev derpaa i 1833 assureret for 3440 Rdlr.

Hidtil har vi kun omtalt Portkonsumtionen med Acciseboderne. Den anden af Konsumtionens Grene, som fordrede stadig Toldkontrol, var Møllerne. Af Vejrmøller var der i Aaret 1800, naar Forstæderne medregnes, ialt 30, hvoraf de 16 paa Byens Volde; endvidere fandtes der 3 Hestemøller: den kongelige Maltmølle paa St. Anna Plads, Bryghusmøllen ved Kongens Bryghus og den Seyerlingske Grynmølle ved Enden af »Kallebokanal«. Dette sidste Mølleværk var Datidens største, og det formalede ca. 12,000 Tdr. Korn aarligt, men set fra et Toldstandpunkt var dog Maltmøllen det vigtigste, for dels var det Statens og dels laa her Hovedkontrollen med alle de andre Mølleværker. Den kongelige Maltmølle laa paa Hjørnet af Toldbodgade og St. Anna Torv (St. Anna Plads) og i umiddelbar Nærhed af »de kongelige Korn tørrings- og Oplagds-Magaziner«; den blev dreven for kongelig Regning og var oprindelig »først indrettet fornemlig til Understøttelse for Opsynet ved de vigtige Consumtions Revenuer af formalede og skraaede Kornvarer, men siden ogsaa bleven vigtig for Stadens tiltagende Formaling af Kornvarer«. Maltmøllen bestod af fire Bindingsværks Fløje, der omsluttede en Gaard, i hvis Midte der fandtes en mindre Bygning, der anvendtes som Kontorbygning; hele Bygningen var opført i Kristian den 5tes Regeringstid, men var Tid efter anden bleven noget ombygget, ligesom de deri værende Mølleværker var blevene forøgede. I Bygningen var indrettet Lejligheder for 2 Mølleværkskontrolører, der »foruden at administrere Maltmøllen, tillige havde Konsumtions-Kontrollen overalt i Byen og Konferencen af Møllebøgerne og Portenes Hovedbøger; i Kælderen under Møllen var og-

saa indrettet en Beboelse, hvor Værkets 1ste Møllersvend havde Bopæl; endvidere fandtes der 5 Hestestalde for Møllens 34 Heste. Mølleværket bestod af 4 Kværne, der daglig benyttedes, samt 1 Reservekværn; Kværnene dreves ved Hjælp af Møllens Heste, men disse blev ogsaa anvendte paa anden Vis, idet al Told- og Konsumtionsvæsenets Kørsel blev besørget herfra. — I Januar Maaned 1798 fik Jens Lind og Alexander Young & Co. kongeligt Privilegium paa at anlægge »en Mølle til Kornvarers Formaling som drives ved Dampmaskiner«, og dette Firma havde stor Lyst til at overtage Møllens, for der at anlægge deres Dampmølle; men Forhandlingerne herom mellem Rentekamret og Firmaet førte ikke til noget Resultat, Dampmøllen kom ikke til at ligge dér, men den blev kort Tid efter anlagt i St. Pederstræde. I 1804 var Møllens Bygninger meget forfaldne, hvorfor Bygningsadministrationen og Toldinspektionen i Forening indgav Forslag til en Hovedreparation af Bygningerne. I den Anledning blev der ført vidtløftige Forhandlinger mellem Rentekamret og Københavns Magistrat, og disse Forhandlinger var endnu ikke sluttede, da Krigen i 1807 kom og fremtvang en brat Standsning ogsaa paa dette Omraade; der hengik en Aarrække inden Forhandlingerne paany optoges, og først i Aaret 1824 førte disse til det Resultat, at der blev opført en ny Bygning til den søndre Længe. Her blev der indrettet 2 nye Kværne med Valseværk, der kostede 7319 Rdlr. 81 Skilling; dette Beløb blev — ifølge en Collegie Resolution af 4. Februar 1826 — afholdt af Møllens beholdne Indtægter. Møllens Indtægt var i Aaret 1813 3302 Rdlr., men efter en ved kgl. Resolution af 15. Maj 1813 fastsat »Malerløn« blev den aarlige Indtægt noget større. Til Hestene leveredes der, paa Rentekamrets Foranstaltning, aarligt in natura 876 Tdr. Havre og »272 Læs 12 Lpds. Hø à 30 Lpd.« (?), men da de nye Kværne og det nye Valseværk foranledigede en Indskrænkning i Hestetallet, blev Foderleveringen indskrænket i Forhold til Reduktionen af Heste. I Begyndelsen af 1830erne blev Møllens bortforpagtet til Københavns Møllerlaug for en aarlig Afgift af 4000 Rdlr., og mod at Lauget vedligeholdte Bygningerne.

Paa Københavns Volde laa som anført 16 Vejrmøller og ved hver af disse blev der i 1781 opført et lille en Etages grundmuret Hus, hvert paa et Fag og med en Forstue, og disse smaa Huse indrettedes til Kontorer for de ved Møllerne posthavende Konsumtionsbetjente, der herfra Dagen igennem førte Kontrol med Møllen. Om Natten maatte Skildvagten, der havde »Post paa Volden hvor Møller ere, ikke tilstede nogen Tilførsel til, eller Fraførsel fra Møllerne«, og var Betjenten om Dagen for en Tid fraværende, maatte ogsaa Skildvagten træde til. Møllerne var saaledes under dobbelt Kontrol eller — om man vil,

under dobbelt Beskyttelse, saaledes som Ad. Recke opfatter det i sin
Vise fra 40erne, hvor han synger:

Vi boe saa fornemt paa den grønne Vold.
Ved dens Skrænt,
der holde vi en Skildvagt og en Told-
assistent.
Og vil vi, kan vi slaa os
ret til Ro — Faldera,
for de skal passe paa os
begge to — Faldera!

De to Hestemøller, Bryghusmøllen og den Seyerlingske Grynmølle ved Langebro saavel som den senere Dampmølle tilhørende Jens Lund og Alexander Young & Co., havde kun Konsumtionsbetjente til at »passe paa«, og i hver af disse Møller var der af Ejeren afgivet et Rum i selve Møllen til Opholdsværelse for Betjenten.

Som man nu kalder København for »Byen med de skønne Taarne«, kunde man den Gang med en vis Ret kalde den for Byen med de mange Møller. Det maatte for den Rejsende, der kom til Byen, hvad enten det skete fra Sø- eller Landsiden, have været et kuriøst Syn at se. Byen laa jo gemt bag de høje Volde, og paa disses højeste Partier knejste de 16 høje Vejrmøller, liggende i en Ring om Byen. De 16 Møllers Navne og Beliggenhed var følgende: Lavendelstrædes Mølle ved Halmtorvet (hvor nu Raadhuset ligger), Store Kongens Mølle mellem Vestergade og Studiestræde, Hjelmers (Hjelmens-Hjermers) Mølle ligefor Hjørnet af Vester- og Nørrevold, Nye Mølle lige ud for Teglgaaardsstræde, Ahlefeldts Mølle lige ud for Skidentorvet (der laa lige for Nørregade, ved Nørreport), Gothers Mølle lige for Gothersgade, Rosenborg Mølle ud for Rosenborg Slot, Sølvgadens Mølle mellem Stokhusgaden og Sølvgade, Lille Svane-Mølle lige ud for Stokhuslængen, Grønlands Mølle udfør det tidligere »Grønland« (omtrent udfør Rigensgade) og lige ved denne Dronningens Mølle, der først blev nedrevet ved Frihavnens og Østbanegaardens Anlæg; mellem Dronningens Mølle og den endnu bevarede Citadels-Mølle laa Lille Kongens Mølle, der blev nedrevet i 1848, og endelig laa Lille Mølle og Breslaus Mølle paa Kristianshavns Vold, og Eenhjørnings Mølle ved Reberbanen.

Hoved-Oppebørselskontoret for alle Mølleafgifter, og efter 1804 Brænderiafgiften, var i Slotsholmens Vagtbygning. Denne Bygning, der laa for Enden af Børskanalen, dér hvor nu Slotsholmsgade findes, var bleven opført i 1733 for at give Plads for bl. a. den kongelige

Skrædersal og en Arrestant-Vagt, idet disse var blevne husvilde, da Slotsholmen ryddedes i Anledning af Kristiansborg Slots Opførelse. Slotsholmens Vagt var en anselig Bygning paa to Etager og med brækket Tag; i Stueetagen her var to store Kontorlokaler, der var inddelte i 6 Afdelinger, afgivne til Konsumtionsvæsenet, og her indbetaltes Maleværks-Konsumtionen og senere Brænderiafgiften; denne sidste Afgift bevirkede, at der i 1805 blev foretaget en Udvidelse af disse Kontorlokaler. Paa Bygningens Loft var der endvidere indrettet et Værelse til Brug for Kontorerens Fyrbøder og et andet Værelse til Brug ved Betjentenes Fordeling.

Ved Konsumtionens Ophør i 1852 blev alle de her omtalte Smaa-bygninger overflødige, og de blev derefter stillede til Salg ved offentlig Auktion, hovedsagelig til Nedbrydning, ligesom ogsaa Grundene blev solgte; undtaget var selvfølgelig Slotsholmens Vagt, som jo ikke tilhørte Toldvæsenet, der kun boede til Leje her, og dette Lejemaal bibeholdtes af Hensyn til Brænderiafgiften. Korntørringsmagasinet var iøvrigt allerede i Januar Maaned 1846 bortsolgt ved offentlig Auktion, og nu solgtes i 1852 Maltmøllen, Acciseboderne og Møllekontorbygningerne, medens Inventarierne fra disse Bygninger blev solgte ved den først derefter afholdte Toldbodauktion; kun de to Vagthuse paa Langelinie var undtagne; de blev henstaaende til Toldvæsenets eventuelle Afbenyttelse indtil videre, men det det varede dog kun faa Aar, før ogsaa de forsvandt. Af de gamle Acciseboder findes i vore Dage kun én, nemlig Amagerports, den ligger endnu ude paa Amagerbrogade, tildels uforandret i sit Ydre og med sin lille Have bag Bygningen. Østerports Accisebod, der blev købt i 1807, blev nedbrudt ved Frihavns og Østbanegaardens Anlæg. Af Hovedstadens store Antal Vejrmøller findes endnu Citadels-Møllen.

Havnedistrikterne.

Toldbodens Filialer — de forskellige Havnedistrikter — maa jo nødvendigvis være betydelig yngre end selv Toldboden. Med Undtagelse af den gamle Havn, der i lange Tider — lige op til vore Dage — dannede det senere Børsens Distrikt, eksisterede de Havne- og Bolværksstrækninger, der nu er kendt som Nyhavns, Gammelholms og Kristianshavns Havnedistrikter, slet ikke, da Toldboden i 1630 blev anlagt, hvor den nu ligger. Og der gik lange Tider hen, før der overhovedet kunde tales om egentlige selvstændige Havnedistrikter; det var først ved Toldforordningen af 1. Februar 1797, at der blev oprettet forskellige Havneskriverkontorer med underlagte Distrikter, hvortil der blev afgivet et bestemt Toldpersonale, medens Forholdet tidligere var det, at Skibene fik Toldopsyn med sig fra Toldboden, naar de efter Indklareringen dér afgik til den anviste Liggeplads i den gamle Havn.

Efter at Havnedistrikterne var oprettede, blev der ved Plakat af 30. Juni 1805 fastsat en bestemt Ekspeditionstid for disse, og det er den samme som, naar Middagsfritimerne undtages, endnu er gældende, nemlig i Januar og Februar fra Kl. 8 til 1 og fra 3 til 4, i Marts fra 7 til 1 og 3 til 5, April til September 6 til 1 og 3 til 7, 1. Oktober til 15. November 7 til 1 og 3 til 5 og fra 15. November til 31. December fra Kl. 8 til 1 og 3 til 4; fra 1. Juli 1868 bortfaldt de to daglige Middagsfritimer, og der blev da af Staten ydet de paagældende Toldmænd en lille daglig Gratification for Afsavnet af Middagstimerne. Iøvrigt er Tiden den samme nu, som for over 100 Aar siden. Under den strænge Isvinter, der herskede i 1829, blev den fastsatte daglige Tjenestetid tildels suspenderet, men samtidig blev Betjentene beordrede til at patrouillere baade Dag og Nat, for at forhindre Smugling fra de indefrosne Skibe; endvidere blev det paalagt Toldbetjentene i Kristianshavns Distrikt at holde Øje med Voldene om denne Bydel, medens Betjentene i Børsens Distrikt skulde føre Tilsyn med Langebro,

Ryssenstens Bastioner og Voldene, ned til Vesterport; Nyhavns Betjente havde Tilsynet med Voldene fra Vesterport til Østerport og endelig skulde Toldbetjentene paa Toldboden patrouillere fra »Toldbodens Port« (Jernporten) om ved Esplanaden og Citadellets Volde og Grave samt paa Langelinie. Toldbetjent-Patrouillerne skulde ogsaa af og til gaa ud i Ravelinerne — saalænge Portene var aabne —, og ud i Forstæderne. Paa Voldene og alle Steder, hvor militære Vagtposter var stationerede, skulde Toldtegnet forevises, »som efter Overenskomst med Kommandantskabet ogsaa gjælde om Nætterne og Aftenerne, efter at Tupto er slagen«. — Da en lignende haard Vinter indtraf i 1865, resolverede Generaldirektoratet, at Toldassistenterne, som efter Plakat af 30. Juni 1805 under saadanne Forhold kun skulde give Møde paa Toldboden Mandag, Onsdag og Fredag, ogsaa skulde møde til Tjeneste Tirsdag, Torsdag og Lørdag, hver Dag fra Kl. 11 til 2, og at Ekspeditionen i Havnedistrikterne skulde foregaa daglig fra Kl. 9 til 12, med mindre der anmeldtes Losning eller Ladning. Endelig skal her anføres en Resolution af 4. Oktober 1836, der siger, at »det kongelige General-Toldkammer og Commerce-Collegium har befalet Told-Inspectionen alvorligen at tilholde Told-Betiente, som ikke have nogen extra Function, hvortil henregnes Qvarantaine-Betiente, Forseglingbetienten og Betienterne ved Bommen, at afholde dem fra at modtage nogen som helst Douceur, hvilket ogsaa gjælder Betientene i Havnen, forsaavidt intet Opsyn føres dér udenfor den bestemte Expeditionstid«. Indtil 1860 var der i hvert Havnedistrikt kun en Toldkontrolør, men fra 1. Oktober 1860 blev der ved hvert Distrikt ansat 2 Kontrolører, af hvilke den ene skulde besørge den ydre Tjeneste og den anden Kontorforretningerne, til hvis Udførelse han som Medhjælp fik en »tilhaandegaaende Assistent«.

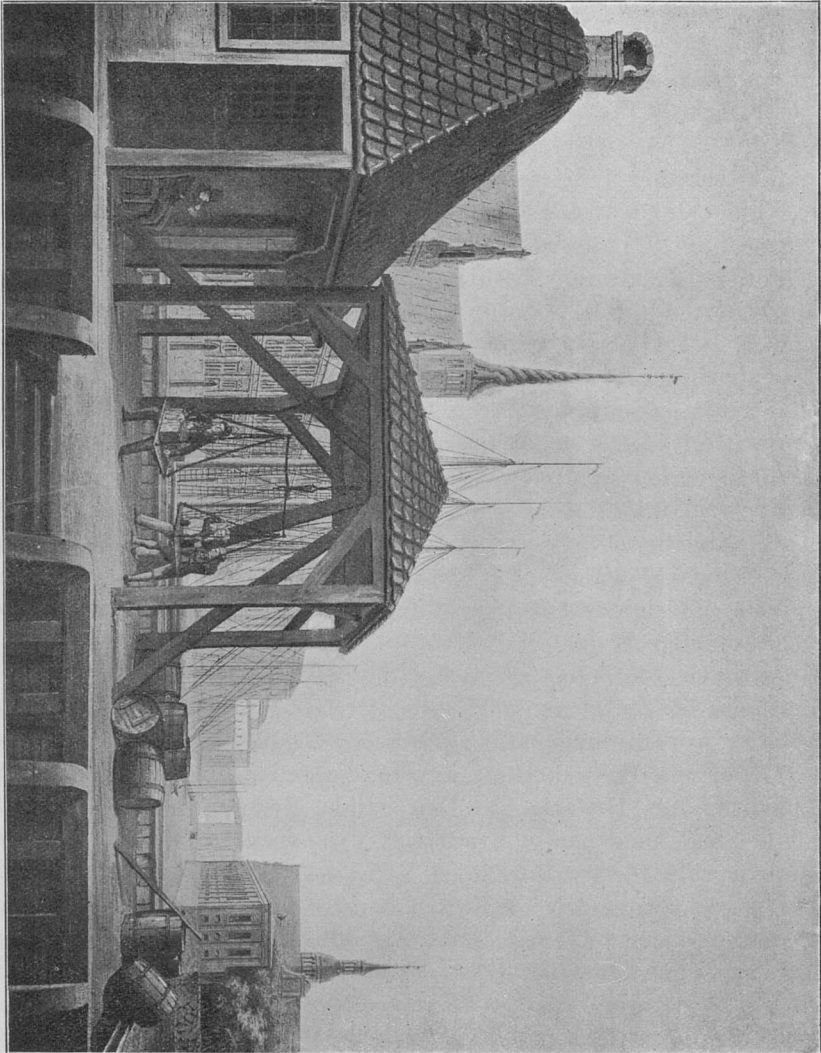
Børsens Havnedistrikt.

Ældst — paa en vis Maade — af alle Havnedistrikterne er Børsens, idet der her fra gammel Tid har været Konsumtionssted. Det er tidligere omtalt, at Vejerhuset ved Gammel Strand ved dets Bygning eller Ombygning og Udvidelse i 1581 blev opført paa et Areal, hvortil bl. a. en gammel Zisebod maatte afgive Grund. Acciseboden blev derefter flyttet til Slotsholmen, til en lille Bygning ved Siden af Rentekammeret; efter at Børsgraven var bleven til, blev Acciseboden flyttet ned til en Bygning, der laa midt for Børsen, men paa den anden Side af Kanalen, hvor altsaa nu Ministerialbygningerne findes. Denne Accisebygning ses tydelig anført paa Resens Kort over København 1674. Senere flyttedes Konsumtionskontoret om paa den anden Side

af Børsbygningen, hvor der i dette Øjemed, af Bindingsværk og Sten blev opført en Bygning paa en i Kanalen fremspringende Plads, lige paa det Sted, hvor nu Børsbroen fører over til Havnegade. Denne Flytning fandt Sted i Henhold til en Bestemmelse af 26. Januar 1684. Den 31. December 1700 emanerede en Konsumtionsforordning, efter hvilken der skulde opkræves en Told meget lignende Consumtionsafgift paa de saakaldte 4 Species (Vin, Brændevin, Salt og Tobak), men som tillige — for første Gang i dansk Toldhistorie —, bevilgede en lovbestemt Tilbagebetaling af Told, idet der nemlig tilstodes tilbagebetalt 3 Sk. pr. Skaalpund spundet Tobak ved Udførselen, medens der erlagdes 4 Sk. ved Indførselen af de raa Tobaksblade. Alle Forretninger vedrørende de 4 Species blev henlagt til Børsens Konsumtionskontor. Allerede den Gang spillede Tobakken en stor Rolle her hjemme, baade som Forbrugs- og som Udførselsartikel. Frederik den 4de, der udstedte Forordningen om de 4 Species, gav ved en Plakat af 5. Juli 1717 sin Dronnings Kammerjunker Descorbia Lavalere Privilegium paa at oprette en Fabrik af spansk (eller fin) og granuleret »Snuftobak«, og samtidig blev Indførselstolden af denne Vare forhøjet, for yderligere at gavne Privilegiehaveren. Snustobak var stærkt i Brug den Gang; i nogle Optegnelser fra 1671 over hvad hver By var berømt af, nævnes for København Tøjhuset, Havnen, Rundetaarn og — Snustobak; senere fortængte Røgtobakken Snusen, og denne skaarne Tobak var i 1759 saa almindelig brugt, at Erich Pontoppidan (i *Origines hafniensis*) regner 1 Pund om Maanedens som den almindelige Brug for et Mandfolk over 20 Aar. I 1798 var der i København 24 Tobaksspindere (de privilegerede Fabriker ibereg-nede), som beskæftigede 384 Personer.

Efter Forordningen af 1. Februar 1797 blev Konsumtionskontoret til Børsens Havnekontor, og fra dette Tidspunkt begynder saa Havnedistriktets Historie. — Den gamle Bygning laa jo ikke paa Gadens Areal, men paa et kvadratisk Fremspring i Kanalen, og dens Grund blev der derfor ikke taget Hensyn til, naar der foretoges Forandringer ved Kajgaden, og Følgen heraf blev da, at Bygningen, efter at Gaden omkring 1820 var bleven opfyldt og brolagt, kom til at ligge saa meget under Gadens Niveau, at alt Regnvand fra Gaden samlede sig her, saa et stærkt Regnskyl var ensbetydende med Oversvømmelse. Da dertil kom, at Bygningen var faldefærdig af Ælde, blev der i Juni 1828 andraget om at faa Bygningen fornyet og samtidig Pladsen reguleret; helst ønskede Toldinspektionen, at der maatte blive opført en noget større Bygning end den gamle, da Distriktet var saa stort og vidtløftigt, at der ofte laa 300 Fartøjer under Losning og Ladning samtidig, hvad der jo bevirkede Trang til større Lokaler. Der gik

nogen Tid, før Collegiet vilde indvillige i dette Forslag, men endelig blev der dog givet Havnekontoret Bemyndigelse til at finde en midlertidig Lejlighed, hvor det kunde indstalleres, medens en Ombygning fandt Sted. En saadan Lejlighed fandtes snart, og den 10. April 1830

Vejerboden ved Børsen.

blev der oprettet Lejekontrakt, hvorefter der til Havnekontorets og Toldopsynets Brug lejedes en 1ste Sals Lejlighed bestaaende af 4 Værelser med Køkken etc., i Gaarden Nr. 63 ved »Ny Børs«, — den ene af de Bygninger, der senere kendtes under Navnet »de seks Søstre«

og som laa hvor nu Privatbankens store Bygning findes; denne Lejlighed blev lejet for et halvt Aar, fra »Paaske Flyttedag til Michaelii Flyttedag 1830«, og Lejeafgiften for Halvaaret var 110 Rdlr. 2. Paaskedag, den 12. April 1830, foretoges Flytningen, og Dagen efter blev Hofbygmester Hornbech beordret til at varetage Ombygningen af Børsens Havnekontorbygning. Denne blev nu nedrevet, men med Genopførelsen gik det ikke saa rask som ventet, hvorfor Lejemaalet for det midlertidige Havnekontors Lokaler maatte fornyes for et Halvaar til. April Flyttedag 1831 var den ny opførte Bygning færdig, og Indflytningen fandt Sted. Denne nye Havnekontors-Bygning, der var i Brug til 1879, havde omtrent samme Udseende som den nedrevne, den var 1 Etage høj og var indrettet i 3 Afdelinger; her var Kontorer for Havneskriveren, Havnekontroløren og Toldbetjentene, et Lokale til Brug for Havnefogden, og endelig var Bygningens bageste Afdeling — ud mod Kanalen — indrettet til Vægten, for denne Bygning var nemlig, lige som dens Forgænger, tillige Vejerbod, og den kaldtes da ogsaa i daglig Tale hyppigere »Vejerboden ved Børsen« end den kaldtes Havnekontor; Vejerboden var et til de tre Sider aabent, men overdækket Rum. Ud mod Kajgaden var Indgangen til Kontorerne gennem en Portal udført i Sandsten, hvilken ogsaa havde prydet den forrige Bygning, men omhyggeligt nedtaget og afpudset nu var indmuret her.

I 1828 offentliggjordes i en af Datidens københavnske Aviser en rystende Skildring af de »uhyggelige« Forhold, hvorunder Toldbetjentene maatte virke i Havnedistrikterne, og foranlediget heraf fremsendte Toldinspektionen den 25. September 1828 en Indstilling til Collegiet om Opførelse af smaa Huse i de forskellige Havnedistrikter til Brug for Betjentene. Det hedder i denne Indstilling: »I Stadens Havne har Toldvæsenet som bekendt 4 Havnedistrikter*) og disse igien flere Afdeelingen i hvilke Undertoldbetientene fordeles til at føre Opsyn med de Skibe, som dér losse og ladde, og maa vexelviis være idelig tilstede. Da de maa rette sig efter Skibsfartens og Handelens Gang og være udsatte for Morgen- og Aftenluften, Solhede, Blæst og Regn, saaledes som Aarets Tider fører med sig, mangler dem, naar Forretningen enten for en Tid standser, eller Uveir indtræder, et Sted at ty til i Nærværelse af deres Post. Endskiønt den herom indløbne anonyme Skildring, der vedlægges, er overdreven, saa er det dog vist nok, at Mangelen fører Betientene til Værtshuse, og til Udgift, som for Familiefædre maatte ønskes sparede, hvorfor man til den Kongelige Tienestes Fremme ønsker at kunne faa paa forskiellige Steder i hvert Havne-Distrikt et lidet Opholdssted for de posthavende Betiente,

*) Toldboden medregnet.

der ere ansatte langt fra Havne-Contoiret«. — For Børsens Vedkommende ønskedes et saadant Hus ved den nordre Side af Børsens Trappe, et ved Siden af Sandkisten paa Højbroplads, omtrent lige for Bygningen ved Siden af Hotel Royal og endelig et i Baggaarden af Stadens Vejerhus eller ved en lille Bygning bag ved Muren. Men uagtet Toldinspektionen saaledes selv foreslog at der opførtes saadanne Smaahuse, var den dog alligevel endel betænkelig ved Sagen, fordi den frygtede, at Husene skulde lide Overlast om Natten »ved Kaadhed og Uyillie«; for vel var der om Natten Vægtene paa Gaden til at paase Ordenens Overholdelse, men disse kunde knap nok passe, hvad de skulde, endsige yderligere passe paa saadanne Smaahuse. Trods Inspektionens Betæneligheder besluttede Collegiet dog — ifølge en Skrivelse af 16. Oktober 1828 — at de foreslaaede Huse skulde opføres og forlangte Tegninger og Overslag; saadanne, udarbejdede af Hofbygmester Hornbech, blev fremsendte i April Maaned 1829, de blev approberede og Husene opførte, dog ikke i saa stort et Antal som foreslaaet. Børsens Distrikt fik foreløbig kun et Træhus til Brug for Toldbetjentene, og det blev anbragt i det saakaldte »Cappel Distrikt« ved Gammel Strand. Henved 20 Aar senere blev Collegiet paany andraget om at bevilge 2 smaa Bræddehuse, et i Frederiksholms Kanal og et ved Assistentshuset, »da de der posthavende Betjente nu, naar Lossen og Laden standses, maa tye til offentlige Steder, hvad der let giver Anledning til Udgifter, som ellers kunde være sparede, og i mange Tilfælde til Demoralisation«. Collegiet indvilliger atter, men mener dog at maatte foretrække, at der lejes saadanne Rum til Aftrædelsesværelser for Opsynet, dog at Lejen ikke oversteg 30 Rdlr. halvårligt for hvert Rum. — Samme Aar blev der paa Larsens Plads opført et lille Hus af Brædder til Opsynskontor, og da Udgifterne til dette — 113 Rdlr. 2 Mark 12 Sk. — kun var Halvdelen af det Beløb, der efter et Overslag var bevilget dertil, blev der for det sparede Beløb bygget et ganske lignende Hus, som man da mente at ville anbringe ved Frederiksholms Kanal — ved Bryghuset —, men da Huset var færdigt, viste det sig, at der ikke var Plads til det paa det paa-tænkte Sted. Ved Krigsministeriets Velvilje blev der nu imidlertid i Stedet for afgivet Grund til en lille grundmuret Bygning, der kunde anbringes i Muren ved Indgangen til Fæstningens gamle Materialgaard i Frederiksholms Kanal; der gik dog nogen Tid, før dette Hus kunde tages i Brug, idet det først blev færdigt i August Maaned 1855; denne lille Bygning, der laa paa Hjørnet af Frederiksholms Kanal og lige over for »Kongens Bryghus«, var 6 Alen lang og 4½ Alen dyb, og den havde kun ét Rum, der efter Bestemmelsen blev anvendt til Lokale for en Toldassistent.

Da Gammelholms Omdannelse i 1860erne fandt Sted, blev ogsaa denne nye Del af Havnen lagt under Børsens Havnedistrikt; men her maatte der ogsaa skaffes Lokale tilveje for Toldopsynet, da denne Del af Distriktet laa lang Vej fra Havnekontoret, uagtet dette laa lige overfor paa den anden Side af Kanalen; men Bro var der den Gang ikke dér, og for at komme til Havnekontoret maatte man gaa uden om det under Regulering værende Gammelholm og op over Holmens Bro; der var derfor bleven overladt Toldopsynet et Lokale i Holmens tidligere Smediebygning, den saakaldte Kortarchivbygning, men da denne Bygning i 1871 — som en af de sidste tilbageværende af Holmens Bygninger — skulde nedrives, blev Toldvæsenet adviseret om i Tide at faa lejet et Lokale i Nærheden af de nye Bolværker »indtil den nye Toldbygning er opført«. — Meningen var nemlig at forlægge Børsens Havnekontor til denne Side af Havneløbet, og i den Anledning havde Finansministeriet erhvervet en Byggegrund paa det trekantede Hjørne af Sejlløbet, Nyhavn og Gadelinien (Havnegade), til derpaa at opføre en Toldbygning. Grunden, der af Ministeriet blev overladt Toldvæsenet, havde ifølge Maalebrev en Størrelse af ialt 646 □ Alen. Motiverne til at flytte Børsens Havnekontor her over var dels, at Bolværksstrækningen her nu laa under Børsens Distrikt, et Forhold der tænkes bibeholdt, dels at det blev nødvendigt at rømme den gamle Bygning, fordi det var paatænkt at anbringe en »Hestebane« (Sporvejsledning) langs Kajgaden, lige forbi Kontorbygningen og fordi det var under Overvejelse at bygge en Bro over til Gammelholm netop paa det Sted, hvor Havnekontoret laa. — Den Bygning, der blev opført paa Gammelholm, blev imidlertid ikke til et »Børsens«, men til »Nyhavns« og senere »Gammelholms« Havnekontor. Grunden hertil har sikkert været, at Børsens Distrikt vilde blive altfor stort, idet der paa dette Tidspunkt fandt store Landvindinger Sted i Kalleboderne, hvilket jo forrykkede Forholdene betydeligt.

Imidlertid maatte Toldopsynet fraflytte sit Lokale i den gamle Smediebygning og rykke ind i et lejet Værelse i Stueetagen i Havnegade Nr. 9, »det røde Hjørnested ved denne Gades Bøjning, hvor Gammelstrands Canal munder ud i Sejlløbet gennem Byen«. Flytningen fandt Sted den 26. April 1871, og den kostede — 1 Rdlr. 3 Mark!

Børsens Havnekontor blev altsaa ikke flyttet til Gammelholm; men da Sporvejen kom til at gaa gennem den nye Slotsholmsgade og ikke langs Kajgaden, var der foreløbig ikke Grund til at fraflytte den gamle Bygning. Paa den anden Side var Broprojektet stadig paa Tale, og der maatte derfor tænkes paa nye Lokaler. 1876 var det saaledes paatænkt at leje »Fiskehallen i Christiansgade« — lige

overfor det daværende Adolphs Pakhus, dog kun som midlertidigt Lokale, men det Lejemaal blev ikke realiseret; derimod blev et Byggeforetagende, som samme Aar blev foreslaaet, ogsaa bevilget. De nye Landdannelser ude ved Kalleboderne havde nemlig medført Anlæg af nye Bolværksstrækninger, og da dette var saa langt fjernet fra Havnekontoret, var det nødvendigt her at opføre en Bygning for Opsynet. Her ude blev da i 1878 opført en »Toldstationsbygning paa Landdannelsen ved Kallebodstrand«, den laa lige ved den lille Bro over Tømmergraven, og var en 1 Etages Bygning med Loftsrum, $13\frac{1}{2}$ Alen lang og 8 Alen dyb. I November Maaned 1878 var Bygningen færdig, og nu flyttede Toldopsynet ind. Det Toldopsyn, der hidtil havde haft et Lokale i den Militærvæsenet tilhørende Vagtbygning i Køkkenkurvens Bastion paa Kristianshavssiden, flyttede samtidig derfra, idet dettes Tjeneste: Tilsyn saavel Nat som Dag med Indsejlingen fra Kalleboderne, blev ophævet. Den nye Toldbygning »ved Ryssensten« havde i Stuen 3 Værelser, hvoraf det ene blev overladt Distriktets Havnefoged; paa Loftet var indrettet 2 Gavlværelser, af hvilke det ene, for en maanedlig Leje af 3 Kr, blev udlejet til en Rorsbetjent — dog kun i et Par Aar. For Enden af Bygningen ud mod Bolværket var der en lille Stump Have.

Paa »Adolphs Plads« blev der i November Maaned 1877, i det sydøstlige Hjørne af det dér opførte nye Pakhus, overladt Toldopsynet ved denne Plads et Værelse til Kontorbrug, og dette bibeholdtes saalænge Firmaet Adolph (senere Adolphs Enke) ejede denne Plads, hvor Firmaets (senere D. f. D. S.) Skibe, »Axelhuus«, »Bergenhuus« og »Christianssund«, der gik i Rutefart Vestnorge—København—Stettin, lossede og ladede.

I Foraaret 1879 blev det endelig Alvor med Bygningen af en Bro over Havneløbet fra Børsgade til Havnegade, og nu maatte der skaffes Lokaler til Havnekontor andetsteds. Først var det paatænkt at opføre en større Bygning paa »Tøjhuspladsen« (Kristiansgade), i hvilken saavel Jernbane- som Toldvæsen skulde være tilhuse, og hvor der skulde være en Art Jernbanestation for Havnebanen, Havnekontor for Børsens Distrikt og tillige en Vejerbod til Toldklarering af det med Jernbanen ankomne Gods. Bygningen af den Bro, der foranledigede Havnekontorbygningens Nedrivning, var jo nemlig begrundet i Anlæg af Havnespor, som fra Jernbanen over Vesterbrogade og det tidligere Stationsterrain ned til den nye Landdannelse ved Kalleboderne og herfra over Broerne ved Tømmergraven og Frederiksholms Kanal førtes langs Havnen lige til Nyhavns Hoved. Dette Stationsanlæg blev dog ikke til Virkelighed, Banevæsenet lejede Lokaler i Havnegade, og Toldvæsenet maatte finde Lokaler andetsteds. Det blev da i Børs-

bygningen, at det nye Havnekontor m. v. kom til at ligge; Indflytning her fandt Sted ved April Flyttedag 1879, og Toldvæsenet fik her 4 Lokaler, Havnekontor, Kontrolørkontor, et Toldassistentlokale og et Rorsbetjentlokale, samt andetsteds i Bygningen et lille Pakrum eller Vejerbod, alle Lokalerne i Stueetagen og ud mod Slotsholmsgade. Den gamle Havnekontor-Bygning blev solgt til Nedbrydning, men den blev nedrevet ved Havnevæsenets Foranstaltning, og den tidligere omtalte Portal blev nu meget omhyggeligt nedtaget, efter at der først var taget en Tegning af den, og de enkelte Sten blev forsynede med Mær-

Børsens Toldkontrol.

ker, saaledes at de eventuelt paany kunde opmures. Om denne Portal har haft nogen Værdi i kunstnerisk eller arkitektonisk Henseende, vides ikke, saalidt som hvor Stenene i Tidens Løb er blevne af, — den Gang blev de sammen med Tegningen af Portalen afleverede paa Toldboden. — Den 17. Maj 1879 blev det meddelt Magistraten, at det gamle Børsens Havnekontor, den saakaldte Accisebod, nu var nedrevet; saa blev »Hukket« bortgravet og derefter Broen bygget.

I Terrainet ved Kalleboderne foretoges der stadig Forandringer og Udvidelser i Aarenes Løb og ikke mindst efter at Godsbanegaarden var flyttet herved og bygget paa tildels opfyldte Grunde; en Følge af disse Forandringer var det, at Magistraten i Juni Maaned 1901 forlangte afleveret det lille Stykke Have, der hørte til Toldbygningen i

Kalleboderne, og faa Maaneder senere — i Marts 1902 — ,selve Bygningens Grund i ryddet Stand. I Stedet for fik Toldvæsenet saa anvist den Plads i Kajgaden udfør Godsbanegaarden, hvor den lille Toldkontorbygning nu ligger, som blev opført i 1903 og taget i Brug i September dette Aar. Men den gamle Bygning blev dog ikke nedrevet, den staar endnu midt paa en Kuloplagsplads, hvor den tjener som Pladsforvalterbolig.

Da Børsens Havnedistrikt stadig udvidedes sydpaa, var det efterhaanden blevet en stor Géne, at Havnekontoret laa saa langt borte, og det var derfor paatænkt at leje nye Lokaler i en stor Bygning, der i 1903 var under Opførelse paa den Grund, hvor den tidligere Langebros Dampmølle havde ligget. Sagen var saavidt i Orden, da der pludselig rejste sig Vanskelighed ved Lejemaalet. Men saa lejedes der af Magistraten en Grund ved Langebro, af et Areal paa 615 □ Alen, og her byggede saa Toldvæsenet selv den nye Børsens Havnekontorbygning, som, efter Tegning af Arkitekt Warming, blev opført i Aarene 1907—08 og taget i Brug i Slutningen af April 1908. I denne kønne lille Bygning findes i Stueetagen Lokaler for Havnekontoret, Kontor og Aftrædelsesværelse for Kontrolørerne, Assistentkontor og en Vejerbod, medens der paa 1. Sal er Kontor og Aftrædelsesværelse for Distriktets Toldinspektør og tillige et Rorsbetjentværelse.

Børsens Distrikt omfatter hele Bolværksstrækningen fra Knippelsbro og saa langt syd paa, som der overhovedet er anlagt Bolværker, endvidere Bolværksstrækningen paa den nye Landdanneelse paa Kristianshavnsiden — Islands Brygge —, fra Langebro og syd efter og endelig Kanalerne om Slotsholmen. For Toldopsynet i Kristiansgade er der midt paa denne Plads opført en Træhytte til Kontorbrug og en lignende Hytte findes i den sydlige Del af Distriktet, langt ude paa Kajgaden.

Kristianshavns Havnedistrikt.

Den 25. Maj 1739 indviedes med stor Pomp og Pragt den Søetaten tilhørende Dok paa Kristianshavn, den samme som endnu under Navnet »Gamle Dok« findes der ude, mellem Strandgade og Havneløbet. Hele det Terrain, som fra »Asiatisk Kompagnis Plads« strækker sig ned til Kanalen ved »Wilders Plads«, og hvor der tidligere var Strandbred, var bleven opfyldt i Løbet af nogle Aar, saaledes at den Grund fremkom, hvor Dokken blev indbygget, og hvor en Del dertil hørende Bygninger opførtes. Hele dette Areal tilhørte Søetaten. Indgangen til Dokkens Areal, der mod Gaden havde Murværk, var samme Sted som endnu i Strandgade. Tæt indenfor Porten laa tilhøjre Vagten, en lille

én Etages Bygning, 25 Fod lang og 17 Fod bred; umiddelbart dertil stødte en to Etages Bygning, 90 Fod lang, 17 Fod bred og 20 Fod høj, hvori der var Bolig for Inspektions-Officeren; op til denne Bygning stødte igen en én Etages Bygning, 25 Fod lang og 17 Fod bred, hvori der var Bolig for Opsynsmanden ved Pumpeværket. Disse tre sammenhængende Bygninger, der havde Facade mod Strandgade, strakte sig over det meste af den Grund, hvor det nuværende Havnekontor er opført, og de blev først helt nedrevne i 1912 for at give Plads for en moderne Ejendom. Paa Dok-Pladsen var der en Del andre Bygninger, der nu forlængst er nedrevne; men for Enden af Dokken, op til Muren mod Gaden, laa et Beg- og Tjæremagasin, og i en lille Afstand derfra Begkedlens Bygning, der endnu findes. Nogle Aar efter Dokkens Indvielse blev paa en Grund af Dokkens Areal, ved Bolværket til Kanalen, opført et stort Pakhus til Brug for »den kongelige Manufakturhandel« — nu tilhørende Sukkerfabrikerne —, og op til denne store Bygnings søndre Gavl blev i 1784 opført en lille én Etages Bygning, 10 Alen 7 Tommer lang og 6 Alen 11 Tommer dyb, bygget af Mur og med Stentag og indeholdende 2 Værelser. Denne lille Bygning, der altsaa ogsaa laa paa Dokkens Grund, blev det første Havnekontor for Kristianshavns Distrikt; i det ene af Bygningens to Værelser fik Havneskriveren sit Kontor, det andet blev Lokale for en Toldkontrolør og nogle Underbetjente. I Væggen mellem de to Værelser blev der brudt Hul og her blev opsat en stor Jernovn, der saaledes tjente som Varmekilde for begge Rummene. Denne lille Bygning var allerede i 1828 temmelig forfalden, og da den jo desuden var alt andet end tjenlig til sit Øjemed, saa henstillede Toldinspektionen, at den blev fornyet. Ved en kongelig Resolution blev Henstillingen bevilget, og i 1829 blev der ved Siden af den lille Bygning og ligeledes paa »Doquens Grund« opført en lidt større Bygning med Facade mod Kanalen og kun i en Afstand af 6 Alen fra Bolværket; denne nye Bygning blev taget i Brug som Havnekontor i Oktober Maaned 1830, hvorefter den fraflyttede lille Bygning blev overladt de to Pakhusforvaltere Kraft og Møsting »som havde deres Forretninger i det kongelige Rentekammers Pakhus« — den tidligere kgl. Manufakturhandels Pakhus —, mod at Collegiet ikke fremtidig havde noget med Vedligeholdelsen af Bygningen at gøre. Den nye Havnekontorbygning, hvortil Byggegrunden blev Toldetaten overladt af Søetaten, og som laa paa Hjørnet af Dokkens Plads ud mod Gaden og ud til Kanalen, blev opført for Midler, der toges af »Fondet til nyttige Indretninger«, og den havde en Længde af 18½ Alen og var 14 Alen dyb, — dens hele Grundareal var kun ca. 300 □ Alen.

I 1846 forlangte Toldvæsenet atter den gamle Bygning tilbageleveret, for at benytte den som Kontorbygning, idet den nye Havnekontorbygning nu viste sig alt for lille; efter en Reparation blev den gamle Bygning nu indrettet til Kontor for den i Havnedistrikterne jourhavende Toldinspektør. I 1851 forespurgte Finansministeren, om det var absolut nødvendigt, at Toldvæsenet beholdt denne gamle Bygning, og da hvorfor; herpaa blev svaret, at Bygningen helst maatte nedrives, dels for at tilvejebringe en Kørevej omkring »Grynmøllen« (hvilket Navn det tidligere Manufakturhandelens Pakhus nu havde faaet) og dels fordi den laa generende for Havnekontorbygningen; men til Gengæld for den Grund, som ved Bygningens Nedrivning blev til Disposition for Marineministeriet, maatte dette anvise en Del til den anden Side af Havnebygningen stødende Grund, for at denne sidste Bygning kunde blive udvidet med en Vejerbod; for vel havde Kristianshavns Havnekontor nu »faaet en Decimalvægt, men hverken Plads til at anbringe den eller — Lodder dertil«. Herpaa svarede Finansministeren i Maj s. A., at det nu var besluttet at sælge det store Pakhus, men »med den Adgang, der nu haves«, — hvorefter Meningen altsaa var, at den gamle Bygning skulde blive staaende. Ved en den 15. Septbr. 1851 afholdt Auktion blev Pakhuset bortsolgt, men »i Forbindelse med Kørevej omkring samme«, og Køberen af Pakhuset, Grosserer Tutein, erhvervede saaledes ogsaa baade den gamle Bygning og den Grund, hvorpaa den stod, og yderligere med Forpligtelse til at nedrive den gamle Bygning, for at der kunde anlægges en Kørevej af 8 Alens Bredde om Pakhusets Gavl. Aaret efter blev da den gamle Bygning nedrevet. Om Udvidelse af Havnekontoret blev derimod ikke Tale, det maatte endnu i mange Aar benyttes som det var, trods hyppige Klager over de indskrænkede Pladsforhold; men endelig i 1871 kom det under alvorlig Overvejelse at faa opført en ny og større Havnebygning, og da hele Dokkens Areal i Aaret 1872 skulde bortsælges ved Auktion, blev det derfor nødvendigt for Staten forud at sikre sig den fornødne Grund til en større Bygning. Meningen var, at den i 1829 opførte Bygning skulde nedrives og dens Grund benyttes, men samtidig maatte man have saa meget mere Areal, at ikke alene den nye Bygning kunde blive betydelig større, men tillige, at der nu kunde blive 16 Alens Afstand mellem Bygningen og Bolværket, mod tidligere kun 6 Alen. Det Areal af Dokkens Grund, som Staten i Overensstemmelse hermed erhvervede, fik mod Strandgade en Facadelængde af 38 Alen 6 Tommer og en Dybde af 38 Alen i Grænselinien lodret paa Facadelinien ind mod den øvrige Del af Dokkens Grund; iøvrigt blev Dokkens Areal, ved en den 31. Oktober 1872 afholdt Auktion, af Staten solgt til Københavns Havnevæsen.

Nu skulde den nye Bygning opføres, men da den gamle Bygnings Grund ogsaa skulde anvendes, maatte Havnekontoret have midlertidige Lokaler. Til dette Brug foresloges først en Række Værelser i »den af Sømandsforeningen købte forhenværende Cichoriefabrik i Baadsmandsstræde«, men af forskellige Grunde kunde Lejemaal dog ikke finde Sted; derimod blev der lejet Lokaler i Ejendommen Strandgade Nr. 6 og Vildersgade Nr. 11; disse Lokaler, hvortil der var Adgang fra begge Gader over Gaarden, bestod af 4 Værelser, 2 Brændselsrum og et Underrum til Vejerbod, og de blev lejede paa et Aar,

Kristianshavns Toldkontrol, til venstre Dokkens Vagtbygning; bag Toldbygningen ses Gavlen af »den kongelige Manufakturhandels Pakhus«.

fra April Flyttedag 1874. 13. Maj 1874 var den gamle Bygning fuldstændig rømmet, og den blev derefter nedbrudt, og tillige blev en Del af den tidligere omtalte karakteristiske Dokkens Vagtbygning nedrevet, hvorefter denne sidste fik det Udseende, den nu har*). Der blev nu taget fat paa Opførelsen af den nye Bygning, der skulde være færdig til at tages i Brug i April Maaned 1875. Vinteren 1874—75 blev imidlertid meget haard og med vedvarende Frost, hvad der meget sinkede Byggearbejdet, og da endelig Bygningen i det Ydre var færdig, blev der af Haandværkerne smølet saa stærkt med de indre Arbejder, at Bygningen ikke blev færdig til Brug før 1. September 1875, hvorfor

*) for 1912.

Lejemaalet for de midlertidige Lokaler yderligere maatte fornyes for et halvt Aar. Den nye Havnekontorbygning, som den endnu staar for Enden af Strandgade, er grundmuret, $40\frac{3}{4}$ Alen lang og 18 Alen $4\frac{1}{2}$ Tomme dyb, 1 Etage høj og indeholder 10 Rum: et stort Havnekontor med tilhørende Aftrædelsesværelse, Kontor og Aftrædelsesværelse for Kontrolørerne, 2 Assistentkontorer og 1 Værelse for Rorsbetjentene, ligesom der findes 1 Værelse til Toldinspektørens Brug, og endelig er der en Vejerbod med tilhørende Pakrum; udenfor Vejerboden er et Gaardsrum, hvori et Udhus. I Plankeværket, der adskiller Gaardsrummet fra »Gamle Dok«, findes en Port, der blev opsat i 1900 for at en midlertidig Gennemkørsel — fra Gamle Dok og til Gaden — kunde finde Sted, medens de omfattende Kloakarbejder stod paa, som Kommunen paa den Tid lod udføre.

I Kristianshavns vidt udstrakte Tolddistrikt er der selvfølgelig paa de forskellige Pladser en Del smaa Kontorer til Brug for Opsynet, men saadanne fandtes ikke i 1828, da det under »Børsen« omtalte Forslag fra Toldinspektionen om Opførelse af smaa Huse fremkom, og der foresloges derfor 2 saadanne opførte i Kristianshavns Distrikt, et ved »det Schimmelmannske Sukkerraffinaderi« og et »paa den saakaldte Vilders Plads, det assiatisk Compagnie tilhørende, med Indgangen til Krøyers Plads«. Senere kom der yderligere en Træhytte paa »Appelbys Plads«, og i Begyndelsen af 30erne blev der paa Grosrerer Jacob Holms Plads, hvor der dengang var Skibsværft, af Pladsens Ejer overladt Toldvæsenet et lille Rum i et Pakhus til Kontor for de dér posterede Betjente. Ved en Ildebrand, som i Juni Maaned 1843 hærgede denne Plads, gik blandt andet ogsaa det Toldvæsenet overladte Kontor op i Luer; da imidlertid et Opholdssted for Betjentene var absolut nødvendigt paa denne Plads, hvor der paa den Tid var ikke ringe Virksomhed for Toldvæsenet, blev der andraget om at faa opført en lille Kontorbygning, hvortil Pladsens Ejer tilbød Grund. Ved Resolution af 4. Juni 1844 blev Andragendet bevilget, og der blev nu opført et lille grundmuret Hus for et Beløb af 166 Rdlr. 16 Skilling, medens Inventar dertil anskaffedes for 20 Rdlr. Denne lille Bygning stod dog kun i faa Aar; allerede i 1856 maatte den nedrives af Pladshensyn, tillige med det Pakhus, ved Siden af hvilket den var opført. Bygningen blev imidlertid genopført op mod et andet Pakhus, idet Byggegrunden paany blev afgivet af Pladsens Ejer. Nedrivning, Flytning og Genopførelse kostede 326 Rdlr. 27 Sk., og saa fik den nye lille Bygning endda kun 3 Vægge, idet den 4de Væg bestod af det Pakhus' Gavl, op til hvilket Huset støttedes. Denne lille Bygning, der var grundmuret, var $5\frac{1}{4}$ Alen lang og $3\frac{3}{4}$ Alen dyb, og den findes endnu paa »Holms Plads« (eller »Tysk Plads«); men den er ikke mere

i Toldvæsenets Eje; i 1877 blev Ejendomsretten til Bygningen overdraget Pladsens Ejere.

Paa »Asiatisk Kompagnis« Plads havde der i umindelige Tider, d. v. s. lige fra dette Kompagnis Dage, uden Lejeafgift været overladt Toldopsynet et Værelse paa 1ste Sal i Pladsens Sidebygning. Dette Værelse var imidlertid baade mørkt og tillige vanskeligt at finde, saa det blev ikke meget benyttet af Opsynet, som havde Tjeneste paa denne Plads, og navnlig ikke efter at en større Træhytte, der havde været benyttet ved den forrige Pontonbro ved Vesterport, i 1849 var bleven flyttet til Asiatisk Kompagnis Plads for at tjene til Opsynskontor dér. Da de to her omtalte Pladser i 1887 havde skiftet Ejer og derved var komne paa én Haand, blev der forlangt Lejeafgift af Toldvæsenet baade for Huset paa »Holms Plads« og for det gamle Værelse paa Asiatisk Kompagni; men da de to omhandlede Rum saa godt som ikke benyttedes, fandtes der ikke Grund til at betale Leje, hvorfor man fra den Tid, paa begge Steder, hjalp sig med Træhuse, som de endnu findes dér, — det paa Asiatisk Kompagni dog fornyet. Som Kuriosum kan anføres, at der i det gamle Værelse paa Asiatisk Kompagnis Plads fandtes en gammel Kakkellovn, der tilhørte Toldvæsenet, og som havde den respektable Vægt af 300 Pund, — den blev solgt til Pladsens nye Ejere for — 8 Kroner.

Paa Wilders Plads blev der, som anført, opstillet en Træhytte i 1828, men den kunde, efter 20 Aars Tjeneste, ikke mere gøre Fyldest som Kontor, hvorfor der i Maj Maaned 1849 blev lejet et Værelse i et af de gamle Huse, der fandtes paa »den forrige Wilders Plads«, — for en aarlig Leje af 25 Rdlr. I 1866 var dette Hus imidlertid saa brøstfældigt, at det ikke kunde benyttes mere, hvorfor Pladsens Ejer anviste Toldopsynet et andet Lokale paa denne Plads til midlertidig Brug, indtil der var bleven bygget og indrettet et mere rummeligt Kontorrum. I Juli 1867 kunde Pladsens Toldopsyn flytte ind i det ny indrettede Kontorlokale, der laa i Stueetagen i en Bygning, der iøvrigt var udlejet som Beboelse, — den var beliggende lige ved Indgangen til daværende Krøyers Plads, nu Flydedokken, og her havde saa Opsynet Kontor lige til April Flyttedag 1908, da det maatte rømmes, fordi Bygningen skulde nedrives. Et halvt Aar senere fik Toldvæsenet anvist Kontorlokale i den lille Træbygning, der nu ligger paa Wilders Plads, lige ved Indgangen til Flydedokken, og gennem hvilken Indgang ogsaa hele Trafiken til og fra den grønlandske Handels Plads foregaar.

Paa den tidligere Bodenhoffs Plads var der, saalænge den nu nedlagte Rismølle fandtes og var i Virksomhed, til Kontorbrug anvist den dér tjenstgørende Toldassistent et Lokale, der fandtes i den Byg-

ning, hvor nu »Det forenede Dampskibs Selskab«s Forvalterkontor for Islandsk Plads findes; efter Pladsens Bebyggelse og Omdannelse og efter at D. f. D. S.'s Skibe i Islandsfarten fik Anlæg her, blev der andet Sted paa Pladsen — lige ved Kanalen og overfor Kristiansholm, — anvist et Lokale til Brug for Toldopsynet

Kristianshavns Distrikt omfatter alle Bolværkspladser paa Kristianshavn med Undtagelse af det nye Anlæg — Islands Brygge — syd for Langebro og Kristiansholm.

Nyhavns Havnedistrikt.

Medens de Bygninger, hvori Havnekontorerne for Børsens og Kristianshavns Distrikter indrettedes, var opførte før Havnedistrikterne oprettedes, var Forholdet anderledes for Nyhavns Vedkommende. Dette Distrikt grænsede jo umiddelbart op til Toldboden, og Forretningerne varetoges herfra i den første Tid, men dette maa af en eller anden Grund være bleven anset for uheldigt, for 12. September 1800 meddelte Vestindisk-Guineisk Rente- og General-Toldkammer, at der »strax og saasnart muligt« skulde opføres et Havnekontor paa »Qvæsthuusets Grund«, samt at der var givet Hofbygmester Hornbech Ordre i saa Henseende. Det blev imidlertid ikke »strax«, men maa- ske nok »saa snart muligt«, at Bygningen blev opført; i hvert Fald var det først i 1803, at den var færdig til at tages i Brug; den blev bygget »ved Havnebroen, lige overfor det gamle Qvæsthuus« (ved Havnebroen maa forstaas Bolværket), og har saaledes ligget omtrent paa samme Sted som den nuværende Havnekontorbygning, dog lidt nordligere, og den var kun fjernet faa Alen fra Bolværket, idet dette den Gang laa længere ind mod Gaden end nu. Denne første Havnekontorbygning var kun lille og meget uanselig, én Etage høj og dækket med et Jernbliktag; den indeholdt kun 3 smaa Værelser, til hvis Opvarmning der fandtes 1 — en — Jernovn. De tre smaa Rum benyttedes af Havneskriveren, Havnekontroløren og Betjentene. I December Maaned s. A. fik Nyhavns Havnekontrolør en lille Reprimande, saalydende: »Da en i Nyhavns Distrikt oplagt Kasse, henhørende til noget formedelst Søskade oplagt Gods, er ved Indbrud i Pakhuuset blevet berøvet, undlader man ikke at gjøre Dhr. Havnecontrolleurer opmærksom paa, at alt Gods, hvis Indhold ikke vides, og som forlanges oplagt paa Transitoplaget, eller som indeholder Varer af mærkelig Værdie og ikke henhører til grove og voluminøse Varer, maa føres til Toldbodens Pakhuuse og der oplægges, om endog Varerne høre til havarede eller formedelst Søskade oplagte Ladninger.«

Da Havnebygningens Pladsforhold var saa ringe, gav Collegiet i 1818 Tilladelse til at leje et Skur der laa paa Pladsen ved Siden af Havnekontoret, og som tilhørte »den forrige danske Manufakturhandel«, for deri at opsætte en transportabel Vægt til Eftervejning af Varer. Da Skuret imidlertid var baade brøstfældigt og faldefærdigt, androg Havnedistriktet om, at det maatte blive helt ombygget, og at der derefter, foruden en Vejerbod, tillige maatte blive indrettet et Opsynskontor i Skuret, hvortil der her var Plads nok, medens Havnebygningen var altfor lille og i højeste Grad tarvelig indrettet; helst ønskede man dog, at selve Havnebygningen maatte blive ombygget, saa der kunde blive fornøden Plads dér til de forskellige Kontorer. Som Bevis paa Bygningens uheldige Beliggenhed anføres blandt andet, »at intet Skib nu kan ligge ud for Contoiret, med Boven til Bolværket, uden med Bugsprydet enten at skade Bygningen eller at spærre Kjørselen mellem denne og Bolværket.« Der blev imidlertid ikke foretaget nogen Ombygning, hverken af Bygningen eller af det gamle Skur, og dette sidste gav derfor Anledning til en Politisag, thi i Oktober 1820 meddeles, at Politidirektionen havde foranlediget en Undersøgelse af det gamle Bræddeskur i Qvæsthusgaden i Nærheden af Havnekontoret og fundet dette saa brøstfældigt, at dets Omstyrtning var at befrygte. Nu beordrede General-Toldkamret, at Skuret hurtigst muligt skulde nedbrydes, hvorefter Materialerne, forsaavidt disse ikke kunde anvendes til det nye Skur, man maatte bygge i det gamles Sted, skulde sælges ved Toldbodauktion. Efter at der nu var bleven opført et nyt Skur, blev Pladsen, hvorpaa det stod, omgivet med et Plankeværk, men dette blev atter nedbrudt i Maj 1827 og ført til Toldboden, hvorefter Natvægteren, mod Løfte om en Ducør, blev anmodet om et tilsé Skuret om Natten; men kort Tid efter maatte Havnedistriktet afgive dette Skur til Militærvæsenet, der nu havde faaet Kaserne i Kvæsthuset. Denne Bygning, som jo havde givet Gaden Navn, og som var bygget i 1685, havde forlængst ophørt at være »Kvæsthus«. I de gode Handelstider i Slutningen af det 18de Aarhundrede blev det — paa Grund af sin heldige Beliggenhed lige ved Bolværk og Havn — forvandlet til Pakhus, ligesom der ogsaa indrettedes Fabrikker i Bygningen. De Syge, der da fandtes i Kvæsthuset, blev førte ud til Søkvæsthuset paa Kristianshavn. Dette skete i 1777, men da de gode Handelstider var forbi, var der heller ikke mere Anvendelse for dette store Pakhus, og det blev derfor i 1827 indrettet til Kaserne for Rekrutter af Københavns Garnison. Uagtet Kasernen fik et saadant Omfang, at den omfattede hele den store Grund, der begrænses af Kvæsthusgade, St. Anna Plads, Toldbodgade og Nyhavn, Byens Side, saa maatte ikke desmindre ogsaa den Plads, hvorpaa det

Toldvæsenet tilhørende Skur var opført, afleveres til Kasernen. Plads til »den transportable Vægt« maatte Havnedistriktet dog have, og der blev nu, ved Resolution af 4. September 1827 anvist en anden Plads i Kvæsthusgade til Toldvæsenets Brug. Denne nye Plads laa paa den anden Side af Havnekontoret — ned mod Nyhavn — (den tidligere laa nord for Bygningen), og til denne Plads hørte et Stykke Bolværk, som dog blev udlejet. I April Maaned 1828 fik Hofbygmesteren Ordre til paa denne nye Plads at opføre en Træbygning, hvori Vægten skulde anbringes, og hvor der tillige skulde være Rum til Havnekontorets Brændsel og — en Nødtøftsindretning.

I 1828 blev der — ved den oftere omtalte Toldinspektions-Indstilling — forlangt 3 Hytter til Opsynet i Nyhavns Distrikt, nemlig en paa Charlottenborg Side i Nærheden af »Mønten«, en »ved Krogen af Bolværket og Sandkisten« og en paa Byens Side »ved Siden af Sandkisten, mellem Lygtepælen og den første Fortøjningspæl«, — de to sidstnævnte altsaa helt oppe ved Kongens Nytorv. Ved »Mønten« kom der dog ingen Træhytte, da Admiralitetet velvilligt overlod Toldvæsenet en Byggegrund til en mindre Opsynsbygning; her blev nu, ind i Muren, der omgav Holmens Areal, opført en lille Bygning, som »med Grundmur og Pilotering« kostede ialt »773 Rdlr. 93 Sk. Sedler og Tegn«. Ved Grundens Aflevering stillede Admiralitetet den Betingelse, at den Bygning, der blev opført, ikke maatte have Vinduer ind mod Holmen, og denne Betingelse blev selvfølgelig ogsaa opfyldt. Den 28. Oktober 1830 var Bygningen færdig til Brug. I 1838 blev en lille Bygning paa »Østersøisk Kompagni« (nu Toldbodens »Gule Pakhus«) af Grosserer Suhr stillet til Toldvæsenets Raadighed, og i det eneste lille Rum, der fandtes i denne Bygning, blev der indrettet Kontor for de paa Pladsen tjenstgørende Assistenten. I Juli 1847 androg man om, at der paa »Larsens Plads maatte blive opført et Træhus til Brug for Toldopsynet, samt at der paa Byens Side maatte lejes et Værelse til Assistentkontor. Motiveringen var nu som tidligere, at de dér posthavende Assistenten, naar Lossen eller Laden standsede, maatte ty til offentlige Steder. Collegiet bevilgede Andragendet, og man lejede nu et Værelse i Ejendommen Nr. 4 i Nyhavn, Byens Side, og lod paa Larsens Plads for et Beløb af 113 Rdlr. 2 Mark 12 Skilling opføre en Træbygning, smlgn. »Børsens Distrikt«. Da Korn tørrings- og Oplagsmagasinets store Bygning, der tilhørte den kongelige Kasse, i Januar Maaned 1846 blev bortsolgt ved offentlig Auktion, var der forinden af Grunden, der ligeledes solgtes, udlagt et lille Stykke til Brug for en Toldopsynsbygning; paa denne lille Grund blev der i 1847 opført en lille Bygning, $7\frac{1}{2}$ Alen lang og $5\frac{3}{4}$ Alen dyb, den blev taget i Brug

af Opsynet den 26. Oktober 1847, og den har siden da været Opsynskontor for Toldopsynet ved »Kornlørringen«.

I 1854 blev der endelig bygget en ny Havnekontorbygning i Kvæsthusgade paa samme Sted som nu og iøvrigt ogsaa samme Bygning, idet den kun ved en Ombygning i 1877 blev en Del udvidet. Den er en 1 Etages Bygning, $29\frac{1}{4}$ Alen lang, hvoraf $13\frac{1}{2}$ Alen efter Ombygningen har en Dybde af $15\frac{3}{4}$ Alen, medens den øvrige Del af Længden har en Dybde af $10\frac{3}{4}$ Alen; der findes her et forholdsvis stort Oppebørselskontor samt Kontor for Kontrolørerne og et lignende

Nyhavns Toldkontrol.

for Assistenterne, ligesom der ogsaa er et Rorsbetjentlokale. I en lille Bygning bag Kontorbygningen findes Brændselsrum m. v. Denne sidste blev opført ved Udvidelsen i 1877; før den Tid havde man, hvad »Udenomsbekvemmeligheder« angaar, maatte hjælpe sig, som man kunde bedst, hvilket ses af en Skrivelse fra November 1854, i hvilken Overtoldinspektoret meddeler »til fornøden Underretning og Foranstaltning af det videre Fornødne, at der efter Finansministeriets Skrivelse af 21. Novbr., efter ført Brevvexling imellem Krigsministeriet og Finansministeriet, er truffet Foranstaltning til at Toldvæsenets Personale i Qvæsthusgaden kan afbenytte en af de for Officererne indrettede Latriner i Qvæsthusgadens Caserne, og at fornødne Nøgler ville kunne erholdes hos Commandantskabet i bemeldte Caserne,

hvorhos bemærkes, at det Fornødne med Hensyn hertil af Krigsministeriet vil blive foranstaltet ved de fremtidige Licitationer saaledes, at ingen Refusion fra Toldvæsenets Side vil være fornøden.«

Efter at den nye Havnekontorbygning var færdig og taget i Brug, blev den gamle solgt til Nedbrydning ved en den 29. September 1855 afholdt offentlig Auktion. Salgssummen blev kun 42 Rdlr., for hvilket ringe Beløb Bygningen blev erhvervet af en Stenhuggermester I. H. Krause.

I 1867 lejede Toldvæsenet 3 Lokaler i det paa den yderste Ende af »Kvæsthusgades Dampskibsbro« af Havnevæsenet opførte Jernskur. I disse Lokaler foretoges bl. a. Eftersynet af Rejsegods, der ankom med Sundskibene, som dengang havde Anlægsplads her paa Kvæsthusbroen, hvis Bolværk iøvrigt optoges af Provinsbaadene; da Antallet af disse sidste var i stadig Stigen, maatte Sundskibene i 1873 forlægges til Gammelholm, men det gavnede dog ikke synderligt, og i 1878 maatte Broen her derfor udvides og forlænges betydeligt. Det omtalte Jernskur blev samtidig nedbrudt for atter at blive opført paa den forlængede Bro's yderste Del, hvorefter de 3 Lokaler atter blev afgivne til Toldvæsenet. Disse Rum benyttedes stadigt af Toldvæsenet (populært har dette Jernskur Navnet »Panseren«). Kvæsthusbroen er senere bleven endnu mere udvidet, og nu har D. f. D. S. udelukkende Brugen af Anlægspladserne her.

Imidlertid var Nyhavns Havnekontor bleven et Filialkontor. Efterat den under »Børsen« omtalte nye Bygning paa Gammelholms Grund fra 19. Januar 1873 var taget i Brug af Toldopsynet, flyttedes nemlig Havneoppebørselskontoret der over; Bolværksstrækningen fra Frederiksgades søndre Side og ned til Toldboden blev henlagt under Toldbodens Havnedistrikt, medens den øvrige Del af det egentlige Nyhavns Distrikt tillige med Bolværksstrækningen paa Gammelholm fra Holmens Kirke til Nyhavn dannede et Nyhavns-Gammelholms Havnedistrikt med Hovedkontor paa Gammelholm og foreløbigt, saa længe der ikke var Broforbindelse over Nyhavn, med et Filialkontor, der bestyredes af en Fuldmægtig, i Havnebygningen i Kvæsthusgade. I Oktober 1879 blev en Del af Bolværksstrækningen paa Larsens Plads« — fra Frederiksgade og til »Blaa Pakhus« — atter henlagt under Nyhavns Distrikt, og fra 1. September 1880 forenedes det sidste Stykke Bolværk — udfor »Blaa« og »Suhrs« Pakhuse — atter med Nyhavns Distrikt som før 1873. Fra dette Tidspunkt var Nyhavn igen et selvstændigt Havnedistrikt, som ogsaa Gammelholms Distrikt blev det, og Nyhavns Distrikt havde nu atter sin tidligere Udstrækning, med Undtagelse af Charlottenborg Siden i Nyhavn, der hørte under Gammelholms Distrikt. Fra 1. April 1881 henlagdes Bolværksstrækningen

paa Byens Side under Gammelholm, hvorimod de Transitoplag, der fandtes paa Byens Side, stadig skulde henhøre under Nyhavns Distrikt. Fra 1. April 1881 blev Forholdene i de to Nabodistrikter altsaa ordnede saaledes, som de endnu er.

Den 1. Maj 1872 maatte Toldopsynet fraflytte det lille Hus, der var bygget ind i Muren mod Holmens Grund paa Charlottenborg Siden, idet dettes Rum skulde overlades Etatsraad Meldahl til Kontorlokale for Gammelholms Afhændelse. I 1879 blev den paa »Larsens Plads« i 1849 opførte Træhytte nedrevet, og nu havde Toldopsynet paa denne Plads kun de to smaa Kontorlokaler, der fandtes henholdsvis i den lille Bygning paa Grænsen mellem »Kornlørringen« og »Larsens Plads«, og i den gamle og endnu mindre Bygning paa »Østersøisk Kompagni«s Plads, hvilken Plads forøvrigt allerede paa dette Tidspunkt havde faaet det populære, men mindre vellydende Navn »Kulhullet«, sagtens fordi der her særlig lossedes Kul. Ved denne Tid kom »Thingvalla«-Baadene rigtig i Fart, og de bevirkede en saadan Travlhed paa »Larsens Plads«, at der ofte arbejdedes baade Nat og Dag. Denne Toldopsynets Virksomhed havde til Følge, at man fra Oktober Flyttedag 1883 maatte leje et Lokale til Kontorbrug for Kontroløren ved »Larsens Plads«; dette Kontor fandtes i den saakaldte Kontorbygning, den lille Bygning, der ligger ud til Toldbodgade lige ved Indkørselen til Pladsen (paa højre Side fra Frederiksgade). Men da dette Kontor dog ikke var i umiddelbar Nærhed af de arbejdende Skibe, og da der overhovedet savnedes ordentlige Lokaler for Toldopsynet her, saa blev i 1891 de større Lokaler lejede, som endnu bruges af Toldopsynet paa »Larsens Plads«. Disse nye Lokaler findes i en Bygning, der ligger saa nær den gamle Kontorbygning paa »Kornlørringen«, at man kun behøvede at bryde Muren igennem for at skaffe en Forbindelsesdør mellem det lille, gamle og det meget større, nye Toldassistentkontor; foruden Assistentlokale findes her et Kontrolørkontor og et større Rum, der i Amerikabaadenes Tid benyttedes som Visitationslokale, men som nu gør Tjeneste dels som Vejerbod, dels som Brændselsrum. — Det Værelse, som — til Brug for Opsynet — var lejet i Nr. 4 paa Byens Side, beholdt man til April Flyttedag 1880, fra hvilket Tidspunkt Opsynet flyttede til et andet lejet Værelse, i Stueetagen i Nr. 55 paa Byens Side, og her var nu Opsynskontor til Juli 1906, da dette Lokale, efter Husejerens Ønske, blev ombyttet med et tilsvarende Værelse paa 1. Sal i samme Ejendom. Da et fast og specielt Opsyn til denne ene Side af Kanalen imidlertid ikke mere paa krævedes, blev Lokalet her fraflyttet April Flyttedag 1909, hvorefter Opsynet ved begge Sider af Nyhavns Kanal (»Siderne«) fik Lokale i Havnekontorbygningen paa Gammelholm.

Gammelholms Havnedistrikt.

Under »Børsen« er omtalt, at den Havnekontorbygning, der blev opført paa en til dette Øjemed erhvervet Grund af det nye Gammelholms Areal, oprindelig var paatænkt at skulle være et nyt Børsens Havnekontor; endnu inden Bygningen var opført blev det imidlertid bestemt, at den skulde være Havnekontor for et Nyhavn-Gammelholms Havnedistrikt. I Slutningen af 1872 var Bygningen færdig, og den 15. Januar 1873 blev den taget i Brug af Toldopsynet og af Ny-

Gammelholms Toldkontrol.

havns Havneoppebørselskontrolør, som her fik sit Hovedkontor, medens en Filial, under Bestyrelse af en Fuldmægtig, forblev i Kontorbygningen i Kvæsthusgade; samtidig henlagdes Bolværksstrækningen fra Holmens Kirke til Nyhavns Hoved, — der indtil nu havde sorteret under Børsens Distrikt — til Nyhavns-Gammelholms Havnedistrikt.

Den nye Havnekontorbygning, der er en grundmuret én Etages Bygning, har en Længde af 38 Alen og er 17 Alen dyb; af Lokaler findes her et Oppebørselskontor, et Kontor og Aftrædelsesværelse for Distriktets 3 Kontrolører, Kontor og Aftrædelsesværelse for Toldassistenterne ved de »Svenske Skibe«, et Kontor for Assistenterne ved »Siderne« og et Lokale til Rorsbetjentene, ligesom ogsaa Toldinspek-

tøren for 2det Toldinspektorat har et Kontor her, og endelig findes her en Vejerbod, »Eftersynslokalet«. Paa Loftet er indrettet W. C.

Under »Børsen« er ligeledes fortalt, at Toldopsynet havde faaet Lokale i et Værelse, der var lejet i Ejendommen Havnegade Nr. 9; dette Lokale blev fraflyttet i 1874, og Toldopsynskontoret blev nu i Nr. 21 i Havnegade, Hjørnet af Niels Juels Gade, men kun en ganske kort Tid, da det Værelse, der her var lejet, var meget mørkt og tillige laa til Gaarden. Kontoret flyttedes til Hjørnet af Havnegade og Tordenskjoldsgade, til et Stueværelse til Gaden. Dette Lokale benyttedes indtil April 1882, da Opsynet igen flyttede, nu til Tordenskjoldsgade Nr. 34, hvor et Gadeværelse paa et Fag i Stueetagen, med Indgang fra Porten, blev Opsynskontor indtil Forsommeren 1908, da Statsanstalten for Livsforsikring, som Ejer af Bygningen, opsagde Lejemaalet, men samtidig tilbød bedre og større Lokaler paa 1ste Sal i samme Ejendom. Fra disse nye Lokaler, hvor Kontoret er et Hjørneværelse, har Opsynet en særdeles god Udsigt over den største Del af dets Distrikt.

Sunddampskibene, der tidligere havde haft Anlæg ved Kvæsthusbroen, blev fra 15. Maj 1873 flyttede til Havnegadens Bolværk, hvor de siden har været. Denne Flytning skete ifølge en Bekendtgørelse, udstedt af Havnekaptajn Lüders og af følgende Indhold: »Til Underretning meddeles herved, at Sunddampbaadene, der hidtil have haft Anlæg ved Qvæsthusgadens Dampskibsbro, fra førstkommende 15. dennes ville faa Liggeplads ved Havnegadens Bolværk umiddelbart op til Gammelholms Havnecontoir, hvor Toldexpeditionen vil foregaa. Det bemærkes, at intet Gods fra eller til Sunddampbaadene maa overlige fra den ene Dag til den anden, paa Pladsen udfor Toldcontoiret eller det Expeditionslocale, som senere vil blive indrettet.« Foreløbigt maatte nu Rejsegodseftersynet finde Sted i Havnekontorbygningens Vejerbod — Eftersynslokalet —, men efter at Havnevæsenet havde faaet opført de to lange Jernskure, der endnu ligge ved Bolværket i Havnegade, blev der i det sydligste af disse indrettet et Rum til Visitationslokale, til Brug for Toldvæsenet, og dette blev taget i Brug fra 4. December 1873. I Forbindelse med dette Visitationslokale findes et tilstødende lille Rum, der benyttes som Pakhus og Vejerbod for Gods, der ankommer med Sundbaadene.

Frihavnen.

Uagtet Frihavnen toldmæssig set er et Stykke Udland, og saaledes ikke kan siges at have videre med Københavns Toldbods Historie at gøre, saa skal dog her, for Fuldstændigheds Skyld, kortelig omtales

de Bygninger, i hvilke Toldpersonale fra Københavns Toldsted virker, — dels i selve Frihavnen, dels paa Grænsen af Frihavnen og Toldindlandet.

Første Gang Frihavnesspørgsmaalet kom paa Tale, var i en Betænkning, der blev afgivet den 22. Januar 1881 af en den 27. Oktober 1880 nedsat Frilagerkommission. I denne Betænkning blev Spørgsmaalet om Anlæg af en Frihavn ved Nordsiden af Kastellet paa Grunden udfør Blindeinstituttet bragt paa Bane og anbefalet af Kommissionen. Da Sagen imidlertid ikke var tilstrækkelig forberedt, blev den

Frihavnens Toldkammerbygning.

foreløbig stillet i Bero; men i Rigsdagssamlingen 1886—87 blev den rejst paany ved en Forespørgsel om, hvorvidt Regeringen agtede at fremsætte Forslag til Lov om et Frihavnsanlæg i Overensstemmelse med Kommissionsbetænkningen af 22. Januar 1881. Herpaa svarede Ministeren, at Sagen vel nu var langt mere moden end i 1881, men at der dog foreløbig stillede sig andre Spørgsmaal i Vejen for dens Realisation. Imidlertid blev der i Samlingen 1887—88 vedtaget en Lov — dat. 23. Marts 1888 —, hvorved Regeringen fik en Bevilling paa Anvendelse af indtil 30,000 Kr. til Undersøgelse og Planer, bl. a. til et Frihavnsanlæg. 8. August s. A. udstedte Finansministeriet Indbydelse til Skitsekonkurrence, og af de derefter indleverede Planer blev 6 præmierede. I 1890 blev et Frihavnsforslag forelagt Rigsdagen, og

det blev endelig — efter forskellige Genvordigheder — vedtaget ved Lov af 31. Marts 1891.

I Sommeren 1891 blev de første Pæle nedrammede, som indfattede det store Vandareal, der skulde tørlægges; derefter blev først den nye Nordhavn anlagt, saa kom Landvindingerne syd for denne, og saa endelig Frihavnen. Den 1ste November 1894 toges Frihavnen i Brug. — De Bygninger, i hvilke Toldvæsenet her virker, er: Toldkammerbygningen, Manufakturhuset, Forsendelsesvægten og Vagtposterne Nr. 1, 2, 4, 5, 6 og 8.

Toldkammerbygningen ligger lige ved Hoved-Adgangen til Frihavnen ad Søndre Frihavnsvej. I denne forholdsvis store Bygning findes Oppebørselskontoret med tilhørende mindre Lokaler, Vejerboden, 2 Kontorer for Kontrolørerne, Kontorer for Toldassistenterne ved Færgtjenesten og for Vejerbodsassistenterne; disse Lokaler findes alle i Stueetagen, hvor ogsaa Frihavnens Toldinspektør har Kontorlokaler, medens 1. Sal er indrettet til Embedsbolig for Toldinspektøren*). I Toldkammerbygningens Taarn findes Rorsbetjentenes Lokale. — I »Manufakturhuset«, der ligger et Stykke inde paa Frihavnssterrænet og som nærmest kan betragtes som en Art Frilager, er der i Stueetagen indrettet en Vejerbod med to tilstødende Kontorer for Kontrolør og Assisterter; ogsaa Forsendelsesgodsvægten, der i 1912 blev indrettet i et af Frihavnens Pakhus-Skure, ligger inde i Frihavnen. Vagtpost Nr. 1, for Enden af Nordre Frihavns-gade, er — foruden almindelig Porttjeneste — tillige indrettet til Klarering af grove Varer, som fraføres Frihavnen, hvorfor der til Vagtposten hører en Brovægt, der betjenes af en af Frihavnens autoriserede Vejere; i Bygningen findes foruden Vagtlokalet tillige Værelser for Assisterterne og Rorsbetjentene, samt et Brændselsrum. — Vagtpost Nr. 2, ved Toldkammerbygningen, er Frihavnens Hovedport, den havde oprindelig, i en lille Tilbygning, ogsaa Brovægt, men da Klareringsforretningerne her i Tidens Løb stadig tiltog i Mængde, maatte der foretages betydelige Udvidelser og Adskillelse af Forretningerne; i selve Vagtbygningen, der har samme Lokaler som Vagtpost Nr. 1, foretages nu hovedsagelig de egentlige Portforretninger, saavel de almindelige som de for Frihavnen specielle, — Brovægtsforretningerne (Klareringer) er henlagte til en lille Bygning, der er opført lidt længere inde paa Frihavnssterrænet, men dog i Nærheden af Vagtposten, og endelig er der i en Bropille overfor Vagtbygningen ogsaa et Lokale, hvorfra Klarering af toldfri Varer foregaar. — Vagtpost Nr. 4 er en Rorsbetjentpost ved Pramrenden, der forbinder Frihavnsbassinerne med den ydre Havn,

*) Nu Oppebørselskontrolørens Bolig.

og som løber under Langelinie; om Natten er Pramrenden spærret for Trafik ved et Faldgitter; Vagtposten er en lille mangekantet Bygning, med kun et Værelse. — Vagtposterne Nr. 5 og 6 ligger henholdsvis paa Langelinies nordligste Ende og ved Indløbet til Nordhavnen; de er begge Overrorsbetjentposter, og herfra føres Kontrol med de til Frihavnen ankommende eller fra Frihavnen afgaaende Skibe; ved Nr. 5 besørger Skibene til Frihavnsbassinerne og ved Nr. 6 Skibene til Frihavnens Nordhavn. I hver af Bygningerne findes Vagtløkke og Værelser for Opsynet samt — i Nr. 5 — tillige et Værelse til den

Frihavnens Toldvagt II.

Havnebetjent, der passer Fyrene ved Indløbet til Frihavnen. De her nævnte Vagtpostbygninger var endnu ikke færdige til at tages i Brug, da Frihavnen blev aabnet, hvorfor Toldopsynet midlertidigt maatte tage Ophold i interimistiske Vagtbygninger af Træ, men fra 15. Marts 1895 kunde de forskellige Vagtbygninger overtages af Portopsynet. — Endelig er Vagtpost Nr. 8 den tidligere omtalte, paa Nordre Toldbodplads liggende, Kongeport, som først efter Frihavnens Aabning fik sin egentlige Betydning som »Port« i toldmæssig Henseende, idet den ligger ved den sydlige Ende af »den lukkede Forbindelsesvej«, som fra Frihavnen blev anlagt gennem Citadellet Frederikshavn til Toldboden. Forinden denne Vej og dens nærmeste Omgivelser var i Orden, var Vagtpost Nr. 8 eller »Langelinie-Overkørselen« midler-

tidigt indrettet i et lille Træhus, der laa omtrent midt paa den lukkede Vej, lige ud for den nordre Adgangsport til Kastellet, og da var der Porte i Gitteret paa begge Sider af den lukkede Vej, idet en offentlig Tværvej her førtes forbi Kastellet over den lukkede Vej og ud til Langelinie; men efter at Forholdene var komne i Orden her i Slutningen af September 1895, blev den midlertidige Vagtpost nedlagt, Portene i

Tidligere Toldvagt VIII »Langelinie-Overkørselen«.

Efter et Billede i Olie.

Gitteret fjernede, og Toldgitteret rejst her, som overalt om Frihavnen, og nu blev Portkontrollen etableret i Kongeporten, hvor »Merkurs« Bropille maatte afgive Lokale for de ved Porten tjenstgørende Toldassistenter, medens Bropillelokalet under »Neptun« nu som før tjener Rorsbetjentene til Opholdssted.

I Begyndelsen af 1908 blev der ved Færgelejerne i Frihavnen opført 2 Træbygninger, hvori Rejsegodseftersynet foregaar, og paa Østerbros Station er der ligeledes et Lokale til Rejsegodseftersyn for de med Toget fra Færgen ankomende Rejsende.

Jernbanen. 10 Pds. Postgodsklareringen. Frederiksberg
og Nørrebro Toldforvaltninger. Kalkbrænderierne.
Brænderiafgifts- og Kortstemplingskontoret.

Jernbanedistriktet.

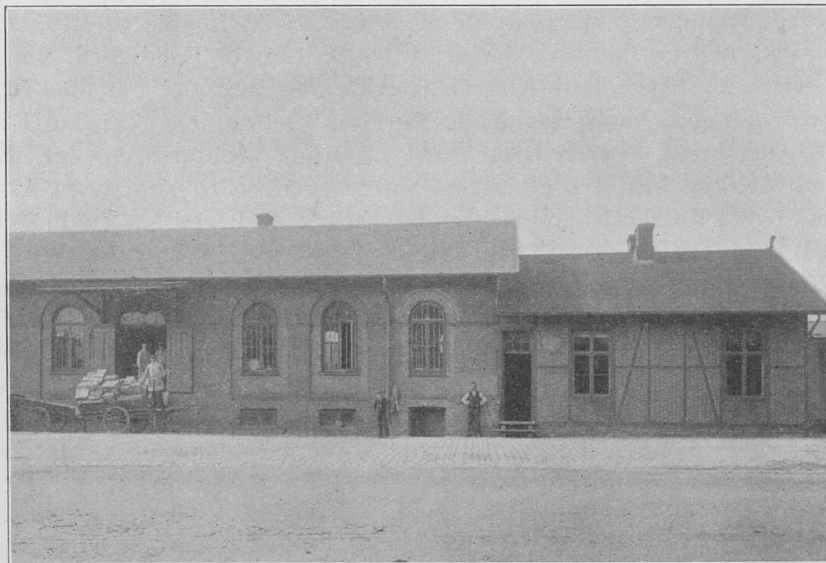
»Det sjællandske Jernbane Selskabs 1ste Afdeling« blev stiftet af Industriforeningen i København og konstituerede sig under 2. Juli 1844. Ved Resolution af 15. Marts 1845 erholdt Selskabet kongelig Stadfæstelse paa de udarbejdede Statuter og den 26. Juni 1847 aabnedes Danmarks første Jernbanestrækning for Driften. Hele Strækningen var kun ca. 4 Mil, nemlig fra København til Roskilde. Paa dette Tidspunkt eksisterede Konsumtionsvæsenet endnu, og det var da ogsaa dette, og ikke Toldvæsenet, der maatte tage Affære ved Jernbanestationen. Den første Jernbanestation laa paa samme Plads hvor nu den store nye Banegaard er opført, og i denne gamle Stationsbygning blev der afgivet to smaa Rum til »Consumtionssskriver-Contoirer«, »hvor de med Banetogene ankomne, til Indførsel i Kjøbenhavn bestemte, Varer angives, og den anordnede Consumtionsafgift af samme beregnes og erlægges paa samme Maade, som ved de øvrige Consumtionssskriver Contoirer udenfor Stadens Porte. Med Hensyn til Reisende og deres Gods iagttages, at Passagererne, tilligemed deres Reise-gods og Kufferter, er underkastede Eftersyn af Portopsynet ved den Port, hvorigjennem Indpassagen skeer til Kjøbenhavn. De paa de kongelige Poster indskrevne Rejsende er det samme Eftersyn undergivne, medmindre de, tilligemed deres medhavende Effekter, for Postvæsenets Regning befordres fra Banegaarden til den kongelige Postgaard i Kjøbenhavn, og ledsages af en Postkonduktør eller Postfører, i hvilket Fald Toldvæsenets Eftersyn skeer paa Postgaarden.« (Bekendtgørelse af 29. Maj 1847).

Da Konsumtionen i 1852 ophævedes, mente Jernbaneselskabet ikke at Toldvæsenet havde Brug for de Kontorrum mere, og de overtoges derfor af Jernbanevæsenet. Nu var Toldopsynet ilde stedt; der skulde jo være Opsyn tilstede ved Togenes Ankomst for Rejsegodseftersynets Skyld, men de Forhold, hvorunder dette fandt Sted var mindre end primitive. De skildres saaledes, i en Skrivelse af 1856: »Til Opbevaring af Decimalvægten, Plomberingsapparatet, Klareringsheftet, Nøgler, Laase, Skrivematerialier m. v. er nu af Jernbanebestyrelsen indrettet et Skab i 3. Classes Ventosal; paa et Buffet her foretages Eftersynet af det Rejsegods, som Vedkommende ønsker stillet til Raadighed. Det Gods, der afgaar eller ankommer med Persontogget eller med det med Godstogget forenede Persontog, ekspederes paa Per-

ronen. Plombering og Toldforsegling af ankommet Gods sker i Ventesalen. Toldsedlers Attestation og Protocollation sker i Varehusets Locale«. Men da dette Varehus, der laa lige op til Stationsbygningen, blev aflukket Kl. 7—8 Aften, havde Toldopsynet intet Sted at opholde sig i Tiden mellem dettes Lukning og de senere ankomende Togs Ankomst; da dertil yderligere kom, at der i 1857, da Jernbanelinien alt i nogen Tid var forlænget til Korsør, blev givet Tilladelse til paa Københavns Jernbanestation at klarere Forsendingsgods indtil et Toldbeløb af 10 Rdlr. — »det saakaldte Iilgods« —, saa blev det uomgængeligt nødvendigt at faa anvist Lokale til Brug for Toldopsynet, og der blev derfor stillet et Rum til Raadighed, særlig til Klareringsbrug; dette Klareringslokale blev indrettet i et mod Stationsbygningens Gaard vendende Værelse. Det var $8\frac{1}{2}$ Alen langt og $4\frac{1}{2}$ Alen bredt, ved en Disk afdelt i 2 Rum. Klareringen, der kun fandt Sted en kort Tid af Dagen, varetoges af en Kontrolør, en Assistent og en Rørsbetjent, som hver Dag begav sig herud fra Toldboden. Ved Finansministeriets Tilladelse af 25. Maj 1859 blev Klareringsretten udvidet saaledes, at alt Ilgods maatte toldberigtiges her, uden Hensyn til Toldbeløbets Størrelse. Nu blev det dertil afgivne Lokale alt for lille, men om Udvidelse kunde der ikke være Tale her i denne første, lille Stationsbygning. Imidlertid varede det ikke længe, før der maatte bygges en ny Jernbanestation, idet Jernbanetrafiken havde faaet en Fremgang, der var langt over Forventningen, og 1. Oktober 1864 blev »den nye Jernbanegaard, Nord for Vesterbrogade«, taget i Brug. Her var der indrettet nogle efter den Tids Fordringer baade store og rummelige Lokaler, til Brug for Toldopsynet ved Rejsegodseftersyn, ligesom der samtidigt indrettedes et Klareringslokale og Kontorer i et af de paa Jernbanens Terrain opførte Varehuse. Da Klareringerne stadig tiltog i Antal, blev der i 1869 af Jernbanevæsenet opført en ny Bygning alene til Brug for Godsklarering, og denne, der toges i Brug i 1870, er den som »Jernbanens Toldvarehus« bekendte Bygning, hvor senere 10 Pd.s Posten indrettedes efter den nye Godsbanegaards Aabning. Hvor stærkt Ekspeditionernes Tal steg ved denne Klarering, viser bedst Tallene, idet der i det første Aar var 3000 Ekspeditioner og i 1894 — 114,000. Under en saa stærkt stigende Trafik blev Lokalerne i dette Toldvarehus snart for smaa, men Udvidelser blev der ikke foretaget, da Flytningen af en Del af Jernbanen ned mod Havnen allerede nu var under Forberedelse som den første Del af det store Jernbaneprojekt, der endnu (i 1913) ikke har naaet sin Fuldendelse.

1. Oktober 1901 toges den nye Godsbanegaard i Brug og samtidig maatte ogsaa Toldklareringen af Jernbanegods flytte til de nye Loka-

ler. Oprindeligt var det paatænkt at give Toldvæsenet en egen Bygning her ude paa det nye Terræn, med Beliggenhed ud mod Kajgaden; men da de samlede Udgifter til det store Anlæg langt oversteg, hvad man havde ventet, saa maatte Toldvæsenet renoncere paa en egen Bygning og tage mod, hvad der kunde falde for, og det blev de Lokaler, som endnu benyttes og som ligger i den søndre Ende af det ene lange Gods-Varehus; men Gang paa Gang har siden Spørgsmaalet om en egen Bygning for Toldvæsenet været fremme, og stedse er det

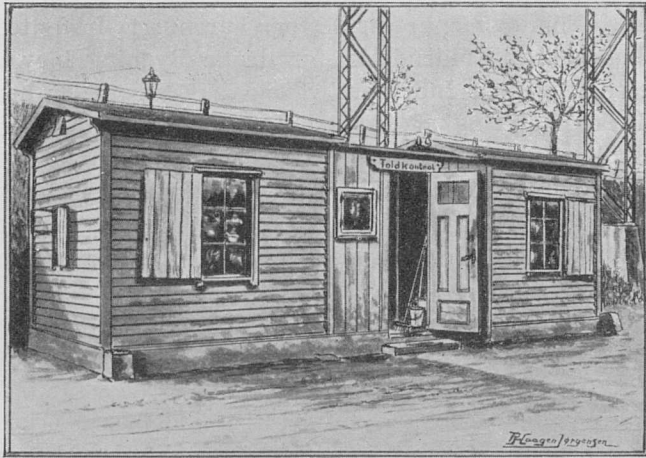

Det tidligere »Jernbanens Varehus« indrettet til 10 Pd.s Postgodsklarering.
I Tilbygningen til højre fandtes Kontorerne.

igen blevet skrinlagt med stedse den samme Begrundelse: der fattes Penge dertil.

Paa det gamle Jernbanens Varehus kunde Toldopsynet varetage ogsaa alle Pladsforretninger, idet Terrainet dér ikke var større end at man paa kort Tid var ved sine Lokaler; men anderledes var Forholdene ude paa den nye Godsbanegaard, her foretoges alle Pladsforretninger saa langt borte fra Toldlokalerne, at der var en lille halv Times Vej mellem disse Punkter, og der blev derfor ogsaa sat specielt Personale til Tjeneste »paa Pladsen«, men — et Opholdssted for Opsynet fandtes der ikke, uagtet Toldvæsenet havde gjort opmærksom derpaa; endelig henstillede Jernbanevæsenet en udrangeret Jernbanevogn uden Hjul til Brug som »Kontor« for Toldopsynet, der bestod

af 1 Kontrolør og 3 Assistenten, og som i dette »Kontor« havde 11 □ Alen Gulvplads at røre sig paa. Med dette »Lokale« maatte man lade sig nøje lige til 20. Januar 1903, da Opsynet kunde flyttes ind i et lille Døckersk Filttelt, som Statsbanerne havde lejet til dette Brug, og som blev benyttet indtil endelig de to tarvelige af Compo-Board opførte Hytter blev byggede og forbundne med en Over- og Sidedækning, som kunde danne Forstue til to »Kontorer«, Kontrolørkontor tilhøjre, Assistentkontor tilvenstre for Forstuen — hvilken Bygning siden har været i Brug, og antagelig i lang Tid endnu vil vedblive at være det, uagtet ogsaa her en ny og bedre tit har været paa Tale.

Pladskontoret, Godsbanegaarden.

Medens saaledes Klareringslokalerne allerede i 1901 flyttedes fra det gamle Banegaardsterrain, maatte den anden Del af Jernbanetjenesten, Togtjenesten og Rejsegodseftersynet, naturligvis vedblive at være paa den gamle Station og i de gamle Lokaler lige saa længe som Jernbanevæsenet selv var tilhuse her, og Flytning til den nye Centralbanegaard faldt jo ogsaa sammen med dennes Aabning i Slutningen af Aaret 1911. Her — i den nye Bygning — har Toldvæsenet faaet anvist et Hjørne af Hovedhallen, afskildret ved Hjælp af et Jerngitter, saaledes at hvert Rejsegodseftersyn og enhver Klarering — af Ekspresgods — kan foregaa lige for alle Uvedkommendes Øjne, hvilket dog maa være til større Géne for det rejsende eller klarerende Publikum end for Toldopsynet, som jo bliver vænnet dertil.

»10 Punds Posten«.

10 Pd.s Postklareringen blev fra 1. December 1878 forlagt fra Toldboden og til Jernbanestationen, og disse Postpakker blev her klarerede i Rejsegødseftersynslokalet og af det Toldopsyn, der havde Togtjenesten. Efterhaanden som Tiden gik og disse Pakkers Antal stadig steg, blev det imidlertid mere og mere ugørligt at foretage denne Ekspedition her, da Lokalet jo stedse skulde være ryddeligt, naar de gennemgaaende Togs Strøm af Rejsende fra Udlandet kom med deres Rejsegods. Det blev derfor nødvendigt at skaffe andet Lokale til denne Ekspedition, og næppe var derfor »Varehuset« fraflyttet ved den nye Godsbanegaards Fuldendelse, før denne Bygning blev overtaget af Postvæsenet og dens Indre ombygget, saaledes at der her blev et Lokale til Toldklarering af 10 Pd.s Pakkerne, ligesom der ved en Tilbygning blev indrettet Lokaler til Toldberegningsskontor og to smaa Værelser til Toldopsynet. Imidlertid varede det ikke længe, før dette Klareringslokale viste sig for lille, og Visitationslokalet i Stationsbygningen maatte derfor paany tages i Brug som et ekstra Klareringslokale. Det var alt andet end hyggelige Lokaler for Toldvæsenet at arbejde i, og det var derfor med udelt Tilfredshed, at Toldpersonalet den 2. Marts 1912 kunde forlade disse Lokaliteter for at tiltræde Tjeneste ved de nye 5 kg.s Postklareringslokaler, der var indrettede i den nye Postbygning, som var bygget i umiddelbar Nærhed af den nye Personbanegaard, for her var indrettet et baade tidssvarende og til Formaalet vel indrettet Vejerbodslokale.

Denne Vejerbod, der er beliggende i Stueetagen, har en Størrelse af ca. 860 □ Alen og er ved 2 Rækker Piller afdelt paalangs i 2 Afdelinger, den ene Afdeling til Klarering, den anden til Indpakning; 16 store Vinduer gør det store Rum lyst og venligt, men iøvrigt er der indlagt elektrisk Lys saavel som Varmeledninger, ligesom der er sørget for en fortrinlig Ventilation, der bortsuger det uundgaaelige Støv. Med det lige over Vejerboden liggende Oppebørselskontor er der Telefonforbindelse, ligesom en lille elektrisk Elevator besørger de forskellige Papirer op og ned. Paa 1. Sal findes som anført Oppebørselskontoret og et Par mindre Værelser til Kontorpersonalet, og ved Siden af er der Kontorer for Kontrolører og Assistenten. I Bygningens Facade mod Tømmerpladsgade er der Kontor for Toldinspektøren, endvidere har Toldvæsenets Arbejdere ved Klareringen et stort Værelse paa 1. Sal.

Frederiksberg og Nørrebros Toldforvaltninger.

Fra 1. November 1898 oprettedes Frederiksberg og Nørrebro Toldforvaltninger, som begge ligger paa de respektive Jernbanestationers Grund, og hvor der, foruden Postgods, kun klareres Gods, der ankommer til disse Stationer. Kontorbygningerne — der begge er aldeles ens — er opførte af Træ med Murpuds indvendigt. Fra en Forstue med Indgang midt paa Bygningen kommer man til venstre ind i Kontoret, der igen staar i Forbindelse med Toldforvalterens Kontor, lige-

Frederiksberg Toldkammer.

som der fører en Dør ind til Toldassistentens Værelse; til højre for Forstuen kommer man ind i Vejerboden, der ligger lige op til Assistenternes Lokale, og op til Vejerboden støder Pakhusrummet, der har to Skydeporte, en mod Jernbanesporene for Indlevering af Gods og en mod Vejen, hvorigennem Udleveringen af det klarerede Gods foregaar. Bygningen har Loftsrum og Kælder under en Del af Bygningen.

Kalkbrænderiernes Tolddistrikt

(tidligere kaldet »Nordre Stranddistrikt«).

Nord for Toldboden laa der ved Kysten baade Fabriker og beboede Bygninger. Da disse vel laa i Byens umiddelbare Nærhed, men dog for langt borte til at der kunde føres Tilsyn med Kyststrækningen

dér udfor af Betjentene paa Langelinie, maatte der fra Toldboden, ved udsendt Personale, føres Opsyn med Stranddistriktet, som iøvrigt strakte sig helt ud til Skovshoved. Dette var imidlertid baade besværligt og omstændeligt saavel for det udkommanderede Personale som for Fabrikerne derude, og det var derfor en god Foranstaltning der blev truffet, da Ejerne af »Øster gamle Kalk Fabrique« ved Skøde af 9. August 1784 overdrog og afhændede til General-Toldkammeret en lille Grund ved Søen paa 18 Alens Længde og 10 Alens Bredde, til derpaa at opføre et Vaaningshus for den i Distriktet ansatte Strandtoldbetjent. Grunden blev overdraget Staten uden nogen Betaling og uden nogen Leje eller Afgift, kun paa Betingelse af, at der blev ansat en speciel Strandtoldbetjent til stadig fortsat Tjeneste i Distriktet, og at Bygningen dér blev opført paa Grunden ikke maatte benyttes til andet Brug end Bolig for denne Betjent, samt at Grunden, »hvis Bygningen ikke dertil længere skulde behøves, skulde ryddeliggøres og til de rette Ejere af Fabriken udlægges, — med mindre det kgl. Generaltoldkammer da med Samme anderledes skulde convenere«. — Denne lille Bygning, hvortil der hørte en lille Have, stod i 100 Aar, og blev i den Tid ved at være Embedsbolig for den i Distriktet ansatte Strandtoldbetjent — senere Strandkontrolør —, men den blev i Tidens Løb meget brøstfældig, og havde tillige en saa daarlig Beliggenhed, at Haven tidt stod under Vand. I 1884 blev Havneforholdene herude helt omordnede, og Opfyldninger og nye Anlæg fandt Sted, og dette bevirkede, at det 100 Aar gamle Hus blev nedrevet, hvorefter Grunden blev overgivet til »Aktieselskabet Gamle Kalkbrænderi«; midlertidigt fik Strandkontroløren herefter Bolig i det saakaldte »Gamle Kalkbrænderi«, men da nye Gadeanlæg i 1891 foranledigede Nedrivningen af denne Bygning, maatte Strandkontroløren paany flytte. Nogen særlig Embedsbolig har der siden ikke været dér, uagtet dette Distrikt siden — og ikke mindst ved Frihavns-Anlægget — er bleven udvidet meget betydeligt, saa meget endog, at det i 1898 blev nødvendigt at gøre dette Distrikt til et selvstændigt Toldforvaltningsembede.

Brænderiafgiftskontoret

var som tidligere omtalt i Slotsholms Vagtbygning, og her forblev det ogsaa efter at det ved Konsumtionens Ophævelse i 1852 havde faaet en mere indskrænket Virksomhed; men da der i April 1869 blev afsluttet en Overenskomst mellem Krigsministeriet og Københavns Magistrat, hvorefter Slotsholms Vagtbygning senest i Midten af Juni Maaned s. A. skulde være rømmet for at blive nedrevet og give Plads

for et nyt Gadeanlæg, maatte Brænderiafgiftskontoret flyttes. Paa Finansministeriets Foranstaltning blev der nu afgivet Lokaler til Brug for Brænderikontoret og Brænderikontrollen i Ministerialbygningen, i den saakaldte Lercheske Gaard, i en Stueetage, ud mod Gaarden. Her blev der dog ikke Plads til noget Værelse for Kontorets Bud eller Karl, der i den gamle Bygning havde haft Fribolig. Da Kortstemplingen fra 1. April 1881 fra Frilageret blev henlagt under Brænderiafgiftskontoret, blev Lokalerne udvidede med endnu et Værelse. Disse Kontorer beholdtes til August Md. 1908, da de maatte fraflyttes, fordi Landbrugsministeriet havde Brug derfor. Nu blev Brænderikontor og Kortstemplingskontor midlertidigt indstallerede i Civiletatens Materialgaard i Frederiksholms Kanal, hvor de forblev til 26. November 1910, da de henflyttedes i nye Lokaler, der imidlertid var blevne indrettede til dette Brug, i Staldmestergaarden, Frederiksholms Kanal 23, hvor de endnu findes og hvor nu tillige Inspektoratet for Cigaretbeskatningen, der er forenet med de to andre Virksomheder, er tilhuse. Kontoret for Opsynet ved Brænderikontrollen var allerede før Flytningen fra Ministerialbygningen bleven rømmet, efter at denne Kontrol var bleven forenet med Øl-Kontrollen. Fra 1. April 1913 er Øl- og Brænderiafgiften henlagt under Jernbanens Toldoppebørselskontor; til Cigaretafgiftsinspektoratet hører derefter yderligere kun Kortstemplingen.

Strandtoldforvaltningerne i Vedbæk og Dragør.

Vedbæk Strandtoldforvaltning.

Medens »nordre Stranddistrikt« (Kalkbrænderiernes Distrikt) strakte sig saa langt mod Nord som til Skovshoved, laa den øvrige milelange Kyststrækning fra Skovshoved til Helsingør saa godt som blottet for Toldtilsyn indtil Aaret 1810; men den 15. Marts dette Aar befalede Frederik VI Oprettelsen af et Toldsted ved »Fiskerlejet Vedbek«, »til Lettelse for Kystboerne mellem Kjøbenhavn og Helsingør, og for Mellemandelen mellem den sjællandske og skaanske Kyst«. Til dette Øjemed købte Staten en ældre Gaard ved Navn »Alexandria«, og denne blev i Sommerens Løb indrettet til Toldbod og Bolig for en Strandtoldforvalter; dette Toldsteds Indretning var den 1. Oktober 1810 saavidt i Orden, at Toldklareringer fra denne Dag kunde foretages her. Dette Tolddistrikts Grænser gik fra »hiin Side Fiskerlejet Skovshoved til denne Side Fiskerlejet Espebjerg«, og ved Alexandria — som var det Navn, Rentekamret i de første Aar helst benyttede om det nye Tolddistrikt —, blev der bygget en Bro, der var det eneste lovlige Landingspunkt paa den anførte Kyststrækning, og »ved hvilken enhver, som vil ud- og indføre de nedenfor tilladte Varer, har at anlægge og over Fartøjet og Varerne at gjøre paa Alexandria Angivelse og Toldklarering efter Anordningerne, som ved andre Toldsteder«; dog kunde det tillades Fartøjer at føre Tømmer, Brædder og deslige fra Rungsted eller Nivaa, samt »andre Ting« fra eller til Fabrikkerne ved Kysten, naar derom forud skete Anmeldelse til Alexandria Toldsted, saa at ingen Ladning eller Losning, — undtagen af forsk Fisk —, kunde foretages, før der var kommen en Toldbetjent tilstede; iøvrigt maatte der her ikke antages andre Fartøjer eller Varer til Klarering end de, »som Landenes Beliggenhed og Trang til hinandens gjensidige Frembringelser naturligt føre derhen«, idet »den

store Handel maa ville søge de større Markeder Kjøbenhavn eller Helsingør«.

Til Udklarering maatte herefter ikke antages andre Varer end »Heste og Qvæg, Uld, Huder, fede Varer, dansk Kornbrændevin, Kunst- og Haandværksvarer og andre indenlandske raae eller forædlede Frembringelser, saa og indenlandske Kornvarer og Bælgfrugter, Kartofler og Havesager, grønne og tørre, naar forbemeldte Varer ellers ere tilladte at udføres«, — men der maatte dog ogsaa »lovligen udføres fremmede og frigjorte Varer, som i Kjøbenhavn eller Helsingør ere kjøbte, og med Told-Passeerseddel derfra forsynede, ved Almuens Folk almindelig føres over til Skaane, saasom Hør, Hamp, Sukker, Kaffe, Kryderier, Kramvarer og deslige, naar Udførselen ellers er tilladt«.

Endelig var der nogle særlige Udførselstilladelser, som kun var gældende i Vintertiden; dengang var Vinteren jo adskilligt haardere og mere langvarig end nu om Dage, og Sundet var dengang som Regel baade tillagt og Isen farbar i adskillige Vintermaaneder. »Hovedlande-vejen« fra Sjælland til Skaane udgik da fra Vedbæk, og det blev derfor bestemt, at »kjøbenhavnske eller helsingørske Credit- og Transitop-lagsvarer lovligen fra Distriktet« kunde udføres »om Vinteren, naar Vejen gaaer over Isen«, men dog skulde »Indholden være opgiven i Toldsedlerne« og »Transitgods af ubekjendt Indhold maa ledsages med særdeeles Toldpasseerseddel«, og den »virkelige Udførsel af Strandtoldforvalteren paa Aleksandria paasees og attesteres«.

Til Indklarering kunde i dette Stranddistrikt antages »alle Slags Bygningsmaterialier, som Landboen lader komme fra Sverrig til eget Brug, ligeledes stort og smaat Qvæg, Fjerkræ, Fiske færske, salte og tørre, Uld, Huder og Skind, Korn og fede Varer, Dynevaar, svenske grove Lærreder indtil 60 Traade i □ af $\frac{1}{2}$ Tomme, Dreiel, naar 1 □ Alen vejer over 4 Lod, uldne Varer af 2den og 3die Klasse efter Toldforordningens Tarif og andre saadanne hjemmegjorte Varer, som svenske Almuesfolk pleie at føre herover i smaa Partier, naar Indførselen ellers ikke er forbuden«. Men dér udover maatte der ikke i Stranddistriktet eller ved Aleksandria Toldsted antages Varer til Fortoldning, »uden forsaavidt de af Omegnens Beboere maatte i smaae Partier og kjendeligen til eget Brug begjeres indførte«.

Ganske blottet for Toldopsyn havde Kyststrækningen her dog ikke været tidligere, for i 1808 bortsolgte Rentekamret »Toldergaarden« i Smidstrup, som havde været Bopæl for en Toldopsynsmand; men trods »Toldergaarden«s Salg blev Opsynsposten dog ikke nedlagt, idet der nemlig blev indrettet en mindre Toldbolig for »Smidstrup Post«; denne sidste Vaaning blev bortsolgt i 1839, hvorefter

Smidstrup Opsynspost henlagdes under Strandkontrolør-Distriktet for Rungsted, som imidlertid, sammen med flere andre Kystposter, var bleven oprettet.

Gaarden »Aleksandria« var et temmelig stort Landsted; den blev 20. Februar 1810 solgt af den hidtidige Ejer Chr. Colbjørnsen til W. Salomonsen, der atter den 20. Marts 1810 afhændede den til General-Toldkammer og Commerce-Collegiet. Gaardens Areal, med Have, Strandbakke og Gaardsplads, udgjorde efter en i 1806 foretagen Opmaaling 96,000 □ Alen. Efter at Toldboligen i Smidstrup i 1839 var bleven solgt, blev en Del af en Englod, der hørte til denne Bolig, henlagt til »Aleksandria«; denne Englod, »Kildeengen«, der laa i Maglemose, havde et Areal af 35,830 □ Alen. I Tidens Løb blev Administrationerne kede af denne Toldforvalterbolig; den var dels altfor stor for sit Øjemed, dels dyr at vedligeholde, og endelig var Nødvendigheden af at have et egentligt Toldsted mellem København og Helsingør ikke mere saa paakrævet som tidligere. Alt dette havde tilfølge, at man Gang paa Gang tænkte paa at sælge »Aleksandria«; — allerede i Begyndelsen af 1840erne var et Salg paatænkt, men da strandede det paa, at intet antageligt Bud blev gjort paa Gaarden. I 1843 skrev Københavns Toldinspektion om dette Toldsted: ». . . Derimod forekommer Strandforvalterboligen i Vedbæk os at være mindre passende, den er mere indrettet til en herskabelig Bolig eller Lyststed end til en beqvem Bolig for en simpel (!) Embedsmand, for hvilken den hverken er hyggelig eller hensigtsmæssig, naar undtages den for en Strandopsynsbetjent til begge Sider af Kysten meget fortrinlige Udsigt. Dertil kommer, at dens Vedligeholdelse Aar for Aar efter som den forfalder, vil medføre betydelige Omkostninger . . .« Værdien af Ejendommen blev ogsaa stadig forringet, idet Vandet hvert Aar borttog et Stykke af Arealet, dels af Strandbakken, dels af Haven. I Anledning af det stadig paatænkte Salg blev der i Aaret 1850 foretaget en Opmaaling af »Toldbakken med Have, Bygning og Gaardsplads«, og det viste sig da, at der af det oprindelige, i 1806 opmaalte Areal, i de siden forløbne 44 Aar var nedstyrtet og bortskyllet saa meget, at det forsvundne udgjorde over Halvdelen af den oprindelige Grund; af Haven var bortskyllet 725 □ Alen, Resten faldt paa Strandbakken. Endelig blev Administrationen da saa utilfreds med det Hele, at der udvirkedes en kgl. Resolution — af 17. September 1865 —, hvorefter det beordredes at lægge Oppebørselsstedet for Vedbæk Tolddistrikt ind under den Opsynspost, der alt tidligere var oprettet i Skodsborg, og denne Forandring fandt Sted fra 1. December 1865. Derefter blev »Aleksandria« med Strandbakke, Have og »Kildeeng« bortsolgt ved Auktion, — og saa var »Strandtoldforvaltningen Aleks-

andria«s Saga ude. (Gaarden Aleksandria er nu en af Strandvejens pragtfuldste Villaer).

Dragør Strandtoldforvaltning.

I Dragør havde der fra Arilds Tid været en Art Toldsted, idet denne By jo i ældre Tider havde langt større Betydning end nu. Efterhaanden som den nære Hovedstad voksede, svandt Dragørs Betydning som Havn og By mere og mere. Indtil omkring 1816 var Dragør Sæde for en Strandtoldinspektør, men fra dette Tidspunkt oprettedes her en Strandtoldforvaltning i Lighed med det Toldsted, der i 1810 var oprettet i Vedbæk. Til Embedsbolig for den Dragør Strandtoldforvalter blev der købt en Ejendom »Elisenborg«, der havde tilhørt den da afdøde Strandtoldinspektør, Major Moldrup, — den sidste i denne Stilling. Skødet paa denne Ejendom, der laa i Dragør By, blev udstedt den 10. Juli 1816; den egentlige Toldbod blev samtidig installeret i den under »Københavns Toldbod« tidligere omtalte gamle Dragør Karantænebygning, der laa nede ved selve Dragør Havn, — her indrettedes baade Vejerbod og Toldpakhus.

Allerede i 1845 var Strandtoldforvalterens Embedsbolig saa forfalden, at Reparationer ikke mere kunde holde den beboelig, men da det paa dette Tidspunkt endnu ikke var paatænkt at nedlægge dette Embede, maatte der jo bygges en ny Bolig for Strandtoldforvalteren, før Staten kunde sælge den gamle Embedsbolig, og der blev derfor købt et Hus med Grund, Nr. 34 i Kongensgade, og tillige et Byen tilhørende Jordstykke af 234 □ Alens Størrelse, der laa umiddelbart ved Huset. Det lille Hus, der laa »tæt ved Milepælen og ikke langt fra Havnen«, købtes for 300 Rdlr., medens det tilstødende Jordstykke kostede 15 Rdlr. Paa den saaledes erhvervede Grund blev derefter opført en ny Embedsbolig for Strandtoldforvalteren, og efter at denne i November 1846 var flyttet ind her, blev den gamle Ejendom i 1847 bortsolgt ved Auktion til en Dragør Skipper for 1120 Rdlr.

Men som det gik med Vedbæk Strandtoldforvaltning, saaledes ogsaa her; det blev i Tidens Løb anset uforment at have Toldforvaltninger paa disse Steder. Allerede i 1848 foreslog Københavns Overtoldinspektør, at der foretoges Ændringer ved disse to Toldsteder, og at Cheferne her fra beordredes til Tjeneste som Kontrolører i København. Finansministeren havde dog endnu ikke ret Lyst til at gaa ind paa dette Forslag, men da »Strandtoldforvalteren paa Dragør«, Kammerraad Seemann, Aaret efter — 1849 — blev udnævnt til Told- og Konsumtions- samt Strømtoldinspektør i Nyborg, kom Spørgsmaalet om en Omordning af disse Embeder atter frem, og nu blev Re-

sultatet, at Strandtoldforvaltningen i Dragør blev nedlagt, og at der i Stedet for oprettedes Toldoppebørselskontroller baade i Dragør og i Kastrup; denne nye Ordning traadte i Kraft fra 1. December 1849 og fra samme Dag overdroges Toldforretningerne i Dragør til den der tjenstgørende Lodsinspektør Sletting, der — foruden et Honorar — fik fri Bolig i den tidligere Strandtoldforvalterbolig. Ved hver af de to nye Oppebørselskontrolsteder blev der ansat en Rorsbetjent, og til Rorsbetjenten i Dragør blev der indrettet Bolig i den gamle Karantænebygning ved Havnen, hvor Toldstedet jo tillige havde Vejerbod og Pakhus.

Der maatte ved disse to Oppebørselssteder kun udføres indenlandske Klareringer samt de hidtil i Dragør, ifølge Instruktion af 18. Maj 1816, tilladte Fortoldninger af smaa Fornødenheder til Beboernes eget Husbrug; dog blev det ogsaa tilladt Fiskerne i Kastrup at klarere Svin, Fjerkræ og deslige, som de til eget Brug indførte fra Sverrig, dog maatte Toldbeløbet ved én Klarering ikke overstige 2 Rdlr.

Den gamle Karantænebygning i Dragør tilhørte Justitsministeriet, men da dette i 1853 var betænkt paa at sælge denne Bygning, ligesom andre »mod Cholera i sin Tid anlagde Etablissementer«, og da Toldstedet derved vilde miste baade Vejerbod, Pakhus og Rorsbetjentbolig, blev det foreslaaet, at Toldvæsenet overtog hele Bygningen som Ejendom, og dette skete da ogsaa, men dog ikke før i 1864.

Toldforretningerne ved Dragør Kontrolsted varetoges af Lodsinspektør Sletting indtil 1862 og fremdeles af den fungerende Lodsinspektør indtil 1. Maj 1911. Efter Sletting fulgte Capiteinlieutenant Gandil til 1885, Kaptejn N. C. R. Møller til 1909 og Kaptejn Messerschmidt indtil 1911, da denne blev Lodsinspektør ved Københavns Lodseri og Lodsinspektionen for Dragør blev inddraget. Fra 1. Maj 1911 blev Dragør Kontrolsted til en Overrorsbetjentpost, og da der derefter ikke mere var Brug for den forholdsvis store Embedsbolig, den tidligere Strandtoldforvalterbolig, blev denne fra April Flyttedag udlejet til Krigsministeriet og stillet til Ingeniørkorpsets Disposition.

Følgende Literatur er benyttet ved Udarbejdelsen:

N. C. L. Abrahams: Meddelelser af mit Liv. *L. Both*: Kjøbenhavns Historie. *Carl Bruun*: København. *Carl Bernhard*: Gamle Minder. *J. Clausen* og *P. F. Rist*: Fra Hoffet og Byen; Charlotte Biehls Breve; Jon Olafssons Oplevelser. *J. Davidsen*: Det gamle Kongens Kjøbenhavn. *Degenkolv*: Gammelholm. *Drechsels* Arkiv for Handel og Toldvæsen. *H. P. Giering*: Kong Frederik den Sjettes Regeringshistorie. *Gerhard L. Grove*: Københavns Havn. *Johannes Helms*: Soldaterliv. *Ludvig Holberg*: Dannemarks Riges Historie. *Edv. Holm*: Danmark—Norges indre Historie. *L. Holst*: Kjøbenhavn og Kongerigets Kjøbstæder. *A. D. Jørgensen*: Civiladministrationens Bygningshistorie; Det ældste København; Historiske Afhandlinger. *F. Jørgensen*: Det Dansk-Norske Toldvæsens Historie i det 18. Aarhundrede. *Orla Lehmann*: Erindringer. *H. D. Lind*: Nyboder og dets Beboere. *Bering Liisberg*: København i gamle Dage. *Emil Madsen*: Den danske Generalstab. *M. L. Nathanson*: Danmarks National og Statshusholdning fra Frederik den 4de til Nutiden. *O. Nielsen*: Københavns Historie og Beskrivelse; København paa Holbergs Tid. *R. Nyerup*: Kjøbenhavns Beskrivelse. *P. Paludan*: Samlinger til en Beskrivelse over Christianshavn. *Erich Pontoppidan*: Origines hafniensis. *Richard Petersen*: For 100 Aar siden. *P. Fr. Rist*: Fra Støvlet-Tiden. *Jul. Schovelin*: Fra den danske Handels Empire. *Sponneck*: Om Toldvæsen. *S. Stern*: Kjøbenhavn. *Thura*: Hafnia hodierna. *I. Grube*: Tidsskrift for Toldvæsen. *Trap*: Danmark (ældste Udgave).

RETTELSER.

Side	Linie	9	fra	o.:	
» 27	» 5	»	n.:	dete; læs: dette	
» 28	» 2	»	o.:	Hærtensfrydsgade; læs: Hjærtensfrydsgade	
» 32	» 15	»	o.:	tiforn; læs: tilforn	
» 58	» 21	»	n.:	uovlig; læs: ulovlig	
» 66	» 19	»	n.:	Trøjer; læs: Tøjer	
» 79	» 7	»	n.:	Uredilghed; læs: Uredelighed	
» 81	» 6	»	n.:	inrettet; læs: indrettet	
» 85	» 11	»	o.:	bev; læs: blev	
» 89	» 6	»	o.:	Guinesiske; læs: Guineiske	
» 96	» 4	»	n.:	DHh.; læs: DHR.	
» 101	» 1	»	n.:	efer; læs: efter	
» 101	» 19	»	o.:	Skilvagt; læs: Skildvagt	
» 111	» 3	»	o.:	fortsattes; læs: fastsattes	
» 136	» 12	»	o.:	Bygnig; læs: Bygning	
» 150	» 19	»	o.:	Fodgængere; læs: Fodgængere	
» 178	» 13	»	o.:	melem; læs: mellem	
» 192	» 14	»	o.:	Visittationslokalet; læs: Visitationslokalet	
» 197	» 20	»	n.:	Dell; læs: Del	
			o.:	bad; læs: bag	
